AZ

ÉRCZ
S
FÉMKÉMLÉSZET
TÖRTÉNELME

IRTA

SZITNYAI JÓZSEF.

Baráti szívélyes emlékül a tisztelet jeléül Szitnyai
Nagyajos Jonsáry Gyula Urnak.

ÉRC- ÉS ÁSVÁNYTANI MÚZEUM * KUDABÁNYA *
103

TÖRTÉNELME

AZ ALSO-MAGYARORSZÁGI

KÉMLŐINTÉZET EGYESÜLETÉNEK

ÉS

AZ ÉRCZ- ÉS FÉMPRÓBAVÉTELNEK

UGYANAZON BÁNYAKERÜLETBEN

Rudabanya

IRTA

SZITNYAI JÓZSEF

KÖZ- ÉS VÁLTÓÜGYVÉD

SELMECZ-BÉLABÁNYA VÁROS TÖRVÉNYHATÓSÁGÁNAK FŐJEGYZŐJE

KIADTA

A KÉMLŐINTÉZETI EGYESÜLET

ÖTVENÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE

SELMECZBÁNYÁN

NYOMATOTT JOERGES ÁGOST ÖZVEGYE ÉS FIÁNÁL

1893

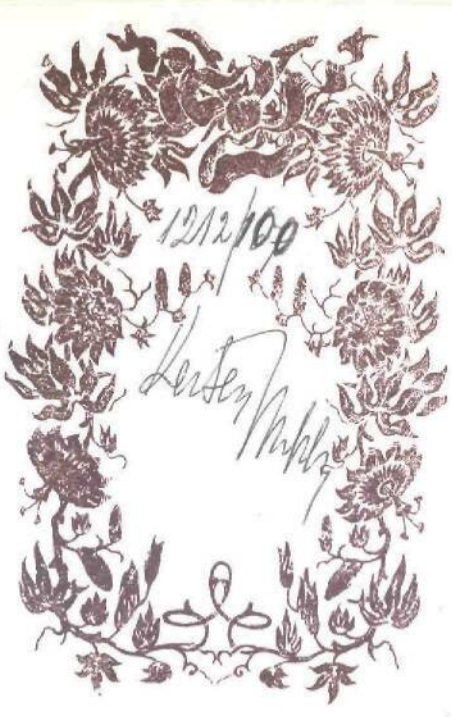

1212/100

ÉRC- ÉS ÁSVÁNYBÁNYÁSZATI MÚZEUM * FELSŐBÁNYA *
10

Előszó.

A megtisztelteltetés öröme, a felelősség érzetével váltakozott lelkemben, midőn az alsómagyarországi bányakémlőintézeti egyesülettől megbízást vettem ötvenéves történetének megírására.

Jól tudtam ugyanis, hogy az elvállalt feladat: az érczés fémpróbavétel multjának méltatása, nemcsak a történetirásba vág, de mint a bányászat egyik legsajátosabb müvelelének elbirálása, csakis az ezt feltételező előismeretek alapos s szakavatott tudása mellett oldható meg sikerrel.

Már pedig sem „az elméleti“ (Bergmann mit der Feder), sem „a gyakorlati bányász“ (Bergmann vom Leder) „értékláb án“ nem állván, és sem kémlész (Docimast), sem fémgyártó (Metallurg) nem lévén, bizlosnak vehettem és veszem, hogy a midőn mint nem szakférfiu a kémleszet és a fémgyártás csodálatos üzemébe belenyulni, azok kutatás alá vett sorsának „kémlő tokjából“ s „olvasztó pestjéből“ „fémszemecskéket“ s „tiszta beválltmányt“ avatatlannl kihozni merészeltem: a bányászat tudományának oly mezejére léptem, melynek „települési viszonyait“ a hazai történelmi irodalom alig tárta fel eddig; és hogy igy méltán háritottam magamra a „fémlugzás“ veszélyét, midőn e szerény „félkézkalapács“-csal a müvelés alatt nem állott „telepfeltárás“ nyitását megkisérlém.

De ép az utóbbi, vagyis azon körülmény, hogy e tekintetben a „hézagolás“ tere igen tág még s ugyanaz gyakran a „félkész“ (halbfertig) munkára is szorul — azzal biztat, hogy ez igénytelen bányatörténelmi termék, bár nem is szolgálhat a „hézag nemes kitöltéseül“: a dusabb „érztár“ értékesitésénél legalább, mint „érczmorzsalék“ s mint „oldalékszinpor“ beválthaló; végül hogy azt úgy a szakavatott érczszemelő, mint az

érczválasztó, úgy a próbadöngölő, valamint az érczolvasztó, egy szóval: a bányász is, a kohász is, az alsómagyarországi „arany s ezüstpillanás“ dicső ezeréves multjában még fel nem tárt kitöltésü közök nyilásánál és a még be nem váltott ércz s kohó terményeknek olvasztásánál utmutatóul iránytűül használhatja.

Az hogy a kitüzött feladattól olykor eltértem s a próbavétel üzemének történelmi ismertetésébe más, de azzal közvetve összefüggő tárgyakat is belevontam és ennek során a bányászat úgy általános állapotára, mint személyi természetü mozzanataira is kiterjeszkedtem: alig zavarhatja az „ér elvetődéséhez“ szokott bányászt és az elegyitéssel valamint a regenerálással foglalkozó kohászt.

S igy miután ez igénytelen mü folytatólag az elvetődött eret meg-megüti, és az elegyitést az ömlesztés folyamának használa fordítja: szabad legyen reménylenem, hogy a nyájas olvasó nem fog az „időcalo“ vádjával terhelni.

Mindezekhez pedig alkalmat s módot a kémlőintézeti egyesület áldozatkész bőkezüsége szolgáltatván, fogadja érte leghálásabb köszönetem s azon óhajom nyilvánitását, hogy tagjaival, kik bár megfogyva, de törve nem, az évszázadok viharai daczára is az alsómagyarországi magánbányászat kimagasló pálmái gyanimt ma is fennállanak, ujabb meg ujabb évszázadokra terjedő virágzásnak örvendjen s a bányász jó szerencséjét végiglen élvezze.

Selmeczbányán, 1893. évi junius-hó 4-én.

Szilnyai József.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lapszám

Bevezetés 1
A próbavétel helyi történelmének legrégibb kora 2
A válatóház mint Selmeczbánya tulajdona 5
A selmeczi bányapolgárok sérelmi panasza Turzó János ellen . . . 7
A „Probatoris officium" első adományozása 10
Steckh Baltazár érdemeinek méltatása 14
A selmeczi kamara és Körmöczbánya közt 1517-ben felmerült differentiák 15
Megannyi kémlésznek behivatása Budára 1521. évben 17
A bányapolgárok kémlészének viszonya a királyné kémlészéhez 1522-ben 18
II. Lajos király visszaállitja a magánkémlész szabad választását (1524) 24
A próbavételre vonatkozó országos intézkedések 28
Mária királyné további intézkedései 1525—1545-ig 28
A „Handstein" eltitkolásának s csempészetének tilalma 1543. és 1550. évben 32
A beszterczebányai rézkohó próbavételének szabályozása 34
A *fémtűz* fogyatékának rendezése- és a beváltásra 1569. évben felmerült panaszok 35
Miksa bányarendeletének a próbavételre vonatkozó határozványai . . 37
A kamarai kémlőintézet reformálása 1579—1600-iki időszakban . . 39
A „Diploma" vagyis a „Generale" 42
A díjszabás önkéntes változtatásának káros hatásai 47
A kémlészet szaktudományának szinvonala 1600—1744-ig 48
Az u. n. „vak munkaszak"-ra s az aranyválasztásra vonatkozó intézkedések 51
A kohászat ügyének s a beváltási regálének szabályozása 1660—1676. között 52
Főutasitás a kamarai kémlészetre vonatkozólag 55
A „Főutasitás"-nak az olvasztásra vonatkozó intézkedései 57
A finomitó- és válatóműhelyre vonatkozó instructio 59
Ujabbi intézkedések az aranyezüst csempészetének meggátlására . . 63
Vegyes intézkedések 65
A próbavétel szakszerü oktatása 66
Beváltási árszabás az 1737—1747-iki időszakban 72
Az udvari kamara „Quanti fixi" gazdasága a bányászatban . . . 75
A kamarai kémlészet s kohó személyzete, valamint az 1751-ik évi beváltási dijszabás 80

Lapszám

A bányagyakornoki szervezet ujabbi szabályozása 82
A „Normal-Taxtabellae“ vagyis az első részletes beváltási dijszabás . 83
A bányatársulatok egyesületének előzményei 86
A körmöczi bányatársulatok egyesülése közös kohászatra 87
Az 1756-ik évi beváltási rendszer utókövetkezései 90
Az 1816-ik évi beváltási dijszabás 93
A Selmeczbányán 1816. évben tartott kohászati congresszus . . . 96
Az 1820-ik évi beváltási dijszabás 108
Az alsómagyarországi bányakémlőintézet keletkezése 111
Az egyesület alakuló közgyülése 114
Szervezkedés 120
Az 1843-ik évi beváltási árszabás 123
A kémlőintézeti egyesület szervezésének folytatása 135
Az 1847-ik évi beváltási dijszabály 142
A kémlőköltség 144
A kémlőintézeti egyesület működése 1848—49. évben 146
Az egyesület élete 1850—1856. években 150
Az egyesület hatáskörének kitágitása 158
Tizenegy évi interregnum 1857—1868. közben 169
Ujjászületése az egyesületnek 171
A bányászat czéljaira reservált erdők védelme 176
Goldbrunner Sándor életéből 180
Az egyesület multja az utolsó 20 év alatt 197

Bevezetés.

Napjainkban gyakran merül fel a kérdés, hogy a „Probiergaden“ elnevezésnek mi az alapjelentősége?

S méltán, mert a „Gaden“ ez idő szerint a legritkábban fordul elő, s a hol használatban van, ott is csak a régi multban keletkezett és gyéren létező, specialis rendeltetéssel biró helyiségek elnevezésének jelzőjéül szolgál.

Kritikai s etymologiai magyarázatául Adelung János Kristóf azt adja elő 1775. évben megjelent művében,* hogy az akkor Éjszak-Németországban divott „Gaden“ szobát, csarnokot, termet, egyes vidékeken meg oly helyiséget jelentett, melyben a kereskedők portékáikat árulják; továbbá hogy Svaiczban a tejcsarnokot „Milchgaden“-nek, az istállót „Viehgaden“-nek; alsó és felső Németországban a házikót, a kunyhót, a sátort „Gaden“-nek hivják; — továbbá előadja, hogy ezen szó már akkor is (1775) a legritkábban használt szavak egyike volt, de mint ilyen is majdnem minden ismert nyelvben meghonosult. A latin „Gades“ bekeritett, elzárt, elrekesztett, körülsánczolt s elkülönitett helyet jelent, s a puniaiaknál „Gadir“ elnevezés a kerités fogalmának megfelelt, miből Adelung a német „Gatter“ szót is származtatja.

A közhasználatban elavult ezen szó a bányászatnál s e helyütt is a legrégibb időktől fogva egész maig ezen összetételben: „Scheidgaden,“ „Brenngaden,“ „Pochgaden“ és „Probiergaden“ fordul elő.

Mihez képest a „Probiergaden“ alatt a fémbányászat czéljaira szolgáló oly üzleti s intézeti helyiséget, vagyis oly műhelyt értünk, melyben az érczek fémtartalmának próbavétele a technika és chemia által megállapitott műveletek alkalmazása mellett történik.

* Versuch eines vollständigen gramatisch-kritischen Wörterbuches der hochdeutschen Mundart. (Lipcse 1775).

Ily kémlő s próbát vevő intézet azon „Probiergaden“ is, melyet az alsómagyarországi bányatársulatok, bányatársaságok és bányabirtokosok szövetkezve vagyis egyesületbe lépve, Selmeczbányán 1842. évi deczember-hó 6-ik napján alkottak, s mely ez időre ötven év óta fennáll.

Habár már ezuttal is kiemelendő, hogy ezen foglalkozás azon rendeltetésénél fogva, melynek feladatait a fémtartalom s érték kinyomozása útján általán megoldani hivatva van, a fémbányászat keletkezésével egykoru.

Azon fejleményeket pedig, melyeken az itt helyben átment, s melyeknek ismertetése ezen igénytelen közleményünk tárgya, a következőkben méltatjuk.

A próbavétel helyi történelmének legrégibb kora.

A Gaden szó ezen összetételben „Scheidgaden“ első nyomaira Selmeczbánya IV. Béla király által első izben megerősített régi bányajogában* (jus vetus municipale et montanisticum) akadunk, melynek 17-ik czikkelye azt rendeli, hogy adósság miatt senki sem intézhet bírói zárlatot s foglalást az adós telepén levő érczre, és senki sem zálogolhatja a kamarában, vagyis a *Scheidgadenben* — válató helyiségben — levő jószágot.

S ha a selmeczi bányászat fejlettsége már a 13-ik században is olyan volt, hogy a válatásra külön helyiséget használt, alig tehető fel, hogy a próbavételt nem gyakorolta, s ugyanakkor az u. n. „Probiergaden“-nel nem birt volna; ez annál kevésbbé tehető fel, mivel annak megállapitása, hogy az itteni bányajogban szabályozott túrzás s általán a bányászkodás eredménye megfelel-e a várakozásnak, csakis az ily uton kiaknázott fémek tartalmának, értékének s müvelésre méltóságának megvizsgálása, egyszóval a próbavétel utján lehetséges; és igy utóbbi, mint a bányászkodás sikerének fokmérő biztositéka, s mintegy alapfeltétele, joggal mondható a bányászkodással egykorunak, még pedig annál inkább, mivel

* L. Selmeczbánya III. Ferdinand király által 1655. évben megerősitett privilegiumát.

a bányászati termék fémtartalmának kinyomozásához szükséges ismeretek birtoka, s az ezen czélra szolgáló technikai müveletek berendezése nélkül a bányászkodás s nemzetgazdasági jogosultsága sem képzelhető.

Mihez képest azon bányászati intézmény, mely az alsó magyarországi kémlőintézeti egyesület, vagyis a széltiben úgynevezett „Probiergaden-Verein“ megalakulásának inditó okául s alapjául szolgált, a helyi bányászat legrégibb alkotásainak egyike.

A próbavétel első országos szabályozásával I. Károly király 1342. évben kiadott végezményében (decretumában) találkozunk.*

Ennek 34. §-a mindenekelőtt azt állapitván meg ugyanis, hogy minden városban az u. n. királyi ház (domus regalis) oly czélból állittassék fel, hogy abba az eladásra, az olvasztásra és beváltásra szánt ezüst mindenki által beszolgáltassék, azt rendeli, hogy azt, mennyi karatot tartalmaz az arany, csakis a királyi camerarius és csakis az emlitett királyi házban vizsgálhatja s állapithatja meg; mi végből az arany is ugyanoda beszállitandó, s mindazok, kik ez ellen cselekednek, hütlenek (infideles) módjára büntetendők.

Ide vág Zsigmond király 1405. évben kiadott második, vagyis u. n. kisebb végezménye (decretum secundum sive minus vocatum), melynek 21. czikkelye a 2-ik §-ban akkép rendelkezik, hogy az arany és ezüst csakis a királyi camerariusoknak adható el és senki másnak; végül hogy annak ára ne a pénz értékének megbecslése (aestimatio), de a helyi forgalom szerint állapitandó meg s fizetendő; mely intézkedés alól a 3-ik §. azon kivételt állapitja meg, hogy az arany és ezüst magánvétele csakis a házi szükség tekintetéből engedtetik meg.

Zsigmond király ezen intézkedése tárgyunkkal csak annyiban függ össze, a mennyiben az érintett aestimatio is a próbavétel egy nemét képezi, annyival inkább, mivel az nemcsak a vertpénz sulyának (pondus), de fémtartalmának (liga) meghatározására is szolgál, és az ezzel foglalkozókat maga a végezmény is probatoroknak nevezi.

Hasonvonatkozásu V. (utószülött) László király Bécsben 1453. évben, Krisztus menybemenetele utáni kedden a körmöczi kamara-

* L. a „Corpus juris hungarici“-t.

grófhoz, illetőleg az ottani pénzverőkhöz intézett parancsa is, mely kijelenti, hogy a *királyi probator* és az érsek embere azon napot is feljegyezzék, melyen a próba vétetett, s mennyi márka került próbavétel alá, rendelvén egyuttal, hogy a kamaragróf, a probator és az érseki ember kötelességük mulasztása esetén büntettessenek.*

Ugyancsak az érczpénz, nevezetesen az aranypénz próbavételére Mátyás király azon parancsa is vonatkozik, melyet az Budán 1459. évben Gergely pápa ünnepén a körmöczi kamaragrófhoz intézett megerősitéséül Körmöczbánya azon régi szabadalmának, hogy a maga tanácsa (consulatus) kebeléből két tisztességes s alkalmas férfiut oly végből kirendelhetett, hogy azok az aranypénzt a körmöczi kamarában megszemléljék, megvizsgálják, meghagyván egyuttal a körmöczi kamaragrófnak, hogy Körmöczbánya consulátusát a próbavétel ezen tisztségében ne akadályozza s gyakorlását ne ellenezze.**

Az olvasztott nemes fém s a vertpénz megvizsgálása mellett az arany-ezüst elválasztása az u. n. „officium separationis auri et argenti“ alakjában külön szabályozott szervezettel birt, mint ilyen az arra királyi adomány alapján feljogositott aranyművesek kiváltságos foglalkozása, s az ötvösmüipar felvirágozásának s nagy hirének egyik hatalmas tényezője volt.

Okleveles bizonyitékát V. vagyis utószülött László király Budáról 1456. évben, Mátyás apostol ünnepe utáni péntek napján Scheyder Mihály körmöczi kamaragrófhoz intézett parancsában birjuk.***

E szerint Sybenburger Tamás királyi aranyműves (aurifaber noster) selmeczi polgár azon panaszt emelte Posthumus László előtt, hogy Scheyder Péter őt az arany s ezüst választására Körmöczbányán s Selmeczbányán fennállott hivatalnak (officium separationis auri et argenti in civitatibus nostris Cremnitz et Schebnitz) ellátásában akadályozza, s az azzal járó jövedelmet tőle elvonván, magánál visszatartja.

* L. a körmöczi levéltár erre vonatkozó okmányát.

** L. az ugyanott levő okiratot.

*** Selmeczbánya levéltárában a királyi levelek 12. számu boritékában levő eredetit, vörös pecsét lenyomattal és ezen zárójegyzettel: „Ex propria regis comissione“ van ellátva.

A király helyt adva a panasznak arra való tekintetből, hogy ezen tisztséget Sybenburger Tamás mesternek már előbbről adományozta, azt hagyta meg a körmöczi kamaragrófnak, hogy a király nevezett aranyműves mesterét az arany-ezüst választásának érintett tisztségében ne háboritsa, s neki a visszatartott proventust számadás mellett téritse meg.

Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy valószinű, mikép az aranymüvesek ezen kiváltságos, s királyi concessiótól függő foglalkozása egyuttal a fémjelzés authorizált gyakorlását is felölelte.

A váló ház mint Selmeczbánya tulajdona.

Az arany-ezüst választása Selmeczbányán azonban nemcsak mint külön hivatal s tisztség volt szervezve, de arra ugyanott külön ház is fennállott.

Midőn Mátyás király 1465. évben Zólyomban tartózkodott, Anderko Leonhard városi biró és Pál literatus notarius ugyanis a király előtt megjelenvén, azon panaszt terjesztették elé, hogy azon ház, mely Selmeczbányán épült s melyben az érczeket, vagyis arany-ezüst ásványait tisztittatni, választatni, s olvasztatni szokták (in qua metallum, seu minere auri et argenti mundari, et cremari solent), mindig s régi időktől fogva a város tulajdona volt; továbbá, hogy ezért a körmöczi kamara pénzverő grófjai (Comites monetarum in camera nostra Cremniciensi-Münzwardein) a szokásos bér czimén minden évben egy márka ezüstöt Selmeczbányának fizettek; továbbá, hogy a selmeczi bányapolgárok régtől fogva azon szabadalom szakadatlan élvezetében voltak (ab antiquo semper illa libertate usi fuerint), hogy azon ezüstért, melyet a Selmeczbányán létező királyi bányákban (de fodinis nostris) termeltek, s a körmöczi kamarába szállitottak, érték fejében mindig annyit kaptak, mint a mennyit a körmöczi kamaragrófok a körmöczi és beszterczei bányapolgároknak fizettek; végül előadván, hogy a körmöczi kamaragróf ezen szabadalmuk ellenére sem a váló háznak, vagyis a Scheidgaden-nek bérét, sem az ezüstnek jelzett árát nem fizeti, arra kérték a királyt, hogy ezen kiváltságukat ujból erősitse meg.

Mátyás király erre Zólyomban, 1465. évi husvét utáni szerdán kelt parancsában azt hagyta meg a körmöczi pénzverő kamaragrófjának, hogy a Selmeczbányán lévő váltó házért évi bér fejében a járó egy márka ezüstöt ezentul is fizesse a selmeczbányaiaknak, s ezek ezüstjét, mint a körmöcziek s beszterczebányaiakét váltsa be.*

Az ezüst fennebb elrendelt beváltását azonban alig teljesitette a körmöczi kamaragróf, mivel Mátyás király Budán 1466. évben, Fülöp és Jakab apostolok ünnepe utáni szerdán Mikola István, mint pénzverő grófhoz (Comes cussionis Monetarum) azon parancsot menesztette, hogy miután utóbbi a Körmöczbányára szállitott ezüst egy márkáját csak négy forinttal váltja be, holott Albert király decretuma az ezüst egy márkájának árát 4½ aranyforintban állapitotta meg, ezentul az utóbbi árt, vagy annak egyenértékét igazi s valódi pénzben (vera moneta) fizesse meg.**

Eltekintve az olvasztott s vertarany ezüst értékének fennebb vázolt próbavételétől, az arany-ezüst választásának szabályozásától s a beváltási ár megállapitásától, elvitázhatatlan, hogy mindezek mellett a próbavétel azon módja is fennállott, melynek segélyével a nyers bányaércztermékek fémtartalmát azok olvasztása s kohászati feldolgozása előtt megállapithatták s megállapitották.

Erre vall a városi levéltár 82. sz. boritékában őrzött azon eredeti parancs is, melyet Tengler Mátyás körmöczi kamaragróf 1498. évi szeptember-hó 21-én Stekh Balthazar városi jegyző s alkalmasint már akkoron is kémlészhez intézett, s melyben előadván, hogy az „Ür" (alkalmasint a király) ugyanott egy kémlészt állitott fel, ki az összes próbákat végezni köteles, továbbá, hogy ugyanezen kémlész a mult hétben nem találta olyanoknak a próbákat, mint azt Steckh megállapitotta, és hogy annak az a kivánsága, hogy Steckh az általa és segédje (Gesell) által kiállitott czédulákat jövőre ne tartsa vissza, hanem oda felküldje, azzal végzi: „Ich hab es euch vormals befohlen sonder ir habt nie gethan. Nunn wil es yr der Her nicht anders haben."

* L. Selmeczbánya levéltárában a királyi levelek 15. sz. boritékában elhelyezett, s vörös pecsét lenyomattal ellátott eredetit.

** Ugyanott a 16. sz. boritékban levő eredetit, s a 17. sz. boritékban levő hiteles másolatot.

A selmeczi bányapolgárok sérelmi panasza Turzó János ellen.

A próbavétel fennállásáról s mibenlétéről Selmeczbányát illetőleg első történelmi adatul s felderitő bizonyitékul a selmeczi bányapolgárok azon sérelmi panasza szolgál, melyet azok 1499. évben Turzó János ellen a királynál emeltek, s mely e mellett azt is igazolja, hogy Turzó János a beszterczebányai homokhegyi (Sandberg) bányák megvétele óta,* vagyis alig hat év alatt nagy tekintélyre s hatalomra szert tett, s ennek tudatában tényleg hatalmaskodott is.

Az emlitettünk panaszban mindenek előtt azt adják elő a selmeczi bányapolgárok, hogy tőlük Turzó jogtalanul, alaptalanul követeli azon 663 márka ezüstöt, mely az előbbeni kamaragróf alatt s 1499. év előtt mint hiány a kamarára veszendőbe ment; alaptalanul azért, mivel Turzó a kamarát csak 1499. évben vette át.

Sérelmes továbbá rájuk, hogy Turzó nekik egy márka ezüstért csak 4 frt 25 denárt fizet beváltási dijul, holott előtte sokkal többet kaptak és hogy a bányapolgárok által beszolgáltatott ezüstöt még a „Preugaden"-be is beszállittatja, minek következtében abból sok elégettetik, természetesen a beváltók nagy kárával.

Ehhez képest akkorán „Brenngaden" is volt Selmeczbányán. Továbbá felpanaszolják, hogy az általa alkalmazott kémlészek durván, sértőleg s kegyetlenül bánnak a bányapolgárokkal, ezek kémlészét számba sem veszik, utóbbiaknak a próbavételt a régi helyen meg nem engedik, azért mert Turzó annak megejtését a kamaraházon kivül megtiltotta és a Seyfried idejében ez iránt fennállott szokást betiltotta.

E szerint világos, hogy a selmeczi bányapolgároknak ez időben saját kémlészeik voltak, kik a próbavételt a kamaraházon kivül végezték s igy saját „Probiergaden"-jük is volt; de az is világos, hogy a kamara Selmeczbányán külön kémlészt tartott,

* Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze von Franz Anton Schmidt, II. rész, I. kötetének 56. lapján közlött szerződés. (Benedik Glocknitzer und Michael Königsberger übergeben ihre Bergwerke dem Johann Turzó. — Neusol, den 15-ten Mai 1493.).

részben a beváltás, részben pedig az urburából eredő kamarai haszon érdekének megóvása czéljából.

Ezen felül azt adták elő a panaszlók, hogy Turzó hason visszaélést s jogtalanságot követ el az arany próbavételénél nedves uton (mit der prob auff das Gold im Wasser), mivel ezt Richelnek, kit mint becsületes s abban jártas férfiut a város ugyanarra alkalmazott, megtiltotta és a kamaraházba saját kémlészt a városi jog ellenére fogadott fel; végül elpanaszolják, hogy ily visszaélések a „Goldstreichen" körül is napi renden vannak.

Hogy Turzó János bánásmódja s hatalmaskodása a selmeczi bányapolgárokkal szemben, a szigor, az önkény, mondhatni a kegyetlenség mily fokát érte, a sérelmi panasz azon részéből derül ki, mely szerint Turzó az egyeseket letartóztatta, házaikat megmotoztatta és Ressel Erasmust, Körndl Ferenczet és Nikl Sztaniszlót, azért mert ellene panaszt emeltek, s felelőségre vonásának megállapitását kérték, becsukatta és megbotoztatta. Pedig ezen három városi polgár, akkor a legkiválóbb, a legtekintélyesebb egyének közé tartozott.

És ha hozzá azt is számba vesszük, hogy Turzó János, Goldschmidt Valent (Bálint) városi birót, midőn ez az akkor széltiben divott „Kirchenfarth"-ra, vagyis bucsúzarándokolásra indult, nemcsak néhány napon át Selmeczbányán visszatartóztatta, de ez idő alatt egyik emberét Pozsonyba menesztvén, ez által kieszközölte, hogy az ottani harminczadosok nevezett biránkat az ezüst csempészetének ürügye alatt feltartóztatták, s őt holmijával együtt a kocsiból kidobván kinozták, fogalmunk lehet azon elkeseredésről, melylyel a selmeczi bányapolgárok Turzó irányában elteltek, s mely mindaddig tartott, mig jogaik s szabadalmaik visszaállitását és minden tekintetben érvényre emelését az illetékes helyen ki nem vivták.*)

Meglehet, hogy ezen éles ellentétre okot maguk a selmeczbányaiak is szolgáltattak; ámbár viszont nem tagadható, hogy a krakkói tanácsnok és volt kereskedő, kálmár természetét kamaragrófi állásában sem tagadta meg s nyereszkedési vágyát egyre ápolta.

Igazolja ezt azon ténye, hogy 1495. évben az ólmot má-

* L. a Selmeczbánya levéltára 49. sz. boritékában levő eredetit.

zsánként $2^1/_2$ arany forint vételárban, csak különös barátságból s kiváló kedvezményül ajánlotta fel a selmeczi bányapolgároknak, és hogy az üzlet megkötését biztositsa, őket az ólomnak Lengyelországból való beszerzésétől s Rózsahegyen át szállitásától, hizelgő hangon s édes szavakkal azon ürügy alatt óva intette, hogy az út Rózsahegyen át — bizonyára a stureczi útat értve — igen veszedelmes.

De a selmecziek nem mentek neki lépre, s az által jártak túl a kálmár eszén, hogy már a következő évben (1496.) az ólom szabad és vámmentes beszerzésére és beszállitására királyi kiváltságot nyertek.*

Mindez inditó okául vehető Turzó János s György mint körmöczi kamaragrófok Selmeczbányáról 1489. évi Dorottya utáni csütörtökön a selmeczekhez intézett együttes felhivásának, melyben a selmeczi polgárok azon eljárását (állitólag), hogy a termelt czüstöt be nem szállitják, s azt eltitkolván kicsempészik, komolyan megróvják, s kijelentik, hogy jövőre az ily visszaélések előforduló esetén, egyért az egész városi közönséget megfenyitik; és bizonyosnak vehető, hogy ezen felhivás s parancs alkalmazásba vétele a Turzóékat a fennebb vázolt hatalmaskodásra, valamint utóbbinak folytán a selmeczbányaiakat a tárgyalt sérelmek orvoslására s ujabb biztositékok megszerzésére inditotta.

Ezek során azonban ez uttal is kiemelendő, hogy Turzó János, mint kamaragróf, a selmeczi bányászat javára is több üdvös intézkedést alkotott; ilyen azon rendeleti utasitása, melyet Lang János mint Ő Felsége selmeczi akna ügyelőjéhez (königl. Stayger) helyesebben bányabiróhoz intézett (1502—1510. közt) s mely nemcsak a helyi bányaművelés, de a bányajog történelme, valamint a bányamester és az aknaügyelő akkori hatáskörének s illetékességének szempontjából is felette érdekes és tanulságos;** hasonlag figyelemre méltó Turzó János azon szereplése is, mely őt Beatrix királynéval gyakori érintkezésbe hozta, s mely egész Rómáig kihatott, miről részletesebben „Beatrix viszonya Selmeczbányához" czimű külön dolgozatunkban emlékezünk meg.

* Lásd a Selmeczbánya levéltára 77. számu boritékban levő eredeti okmányt.

** L. a Fodinalia csomagban levő hiteles s német szövegü másolatot.

Tárgyunkra vonatkozólag pedig már azért is nevezetes Turzó János mert a selmeczi bányapolgárokkal szemben követett s fennebb vázolt eljárása közvetve, még pedig a később kiengesztelődött ellenfél hozzájárulásával s egyenes támogatásával azt eredményezte, hogy a magán kémlészi intézmény azon bizonytalanságból s rendszertelenségből, melyben eddig annyi viszontagságnak ki volt téve, kibontakozván legalább oly rendszeresitést s szabályozást nyert, mely bár primitiv, de arra elégséges volt, hogy az előbb ismétlődő összeütközéseket s hatalmaskodásokat a menynyire annyira korlátozza jelesül pedig, a hatásköröket megszabja, a bányapolgárok jogos érdekeit a tulkapások ellen megvédje s annak további fejlődését a megjelölt alapon és irányban lehetővé tegye.

A „Probatoris officium" első adományozása.

A magánkémlész hivatásának, s ügykörének első rendezését II. Ulászló király 1501. évben megejtett, s alább részletesen méltatott intézkedései szabályozták, melyekből általán ezuttal csak annyit emelünk ki, hogy Ulászló király Rumel Jánost kémlésznek élethossziglan nevezte ki, sőt ezen minőségben a selmeczi kamarához rendelvén, egyuttal azt is megengedte, hogy a selmeczi bányapolgárok az esküdtpolgárok kebeléből a kamaratiszt consensusával megválasztott s arra alkalmas probatort tarthassanak, ki az eskűt a kamaratisztek kezébe letenni, s az ezüst próbálását, megbecslését azon módon teljesiteni tartozik, hogy a kamarába, úgy Selmeczbányáról közvetetlenül beszolgáltatott, mint a selmeczi bányapolgároknak Baka-, Béla- és Ujbányáról átadott ezüst Rumel János által felülbecsültessék, vagyis a próba felülvizsgáltassék.

Ezen szabályozás azonban nem maradt sokáig hatályban, mert már 1504. évben ujabb rendezést ért azon concessióval, melynek alapján Ulászló király és Anna királyné az officium probatorist Steckh Balthazár városi jegyzőnek életfogytáig adományozta.

E concessió bevezetéseül előrebocsátandó, hogy II. Ulászló király, miután özv. Beatrix királynét csak testvérül fogadta, 1501. évben Candalei Anna franczia herczegasszonynyal házasságra lé-

pett, ki utóbbi a bányavárosokkal, mint peculiummal fennállott viszonyából folyólag a selmeczbányai kémlészi állás betöltéséről már 1504. évben gondoskodott.

Budán, 1504. évben nagybőjt harmadik vasárnapja előtti szombat napján részben bethlenfalvi Turzó János (Johannes Turzo de Bethlenfalva) Zólyommegye főispánjához s a körmöczi kamara grófjához, részben pedig Selmeczbánya tanácsához intézett parancsában Anna királyné ugyanis Steckh Balthazár városi jegyzőt éltefogytáig kémlésznek nevezvén ki, ugyanarra az arany- és ezüstfémek s érczek vizsgálásának hivatalát (munus probationis minerarum auri et argenti) ruházta, s őt az ezzel járó díjak, hasznok s kiváltságok élvezetére a terhek viselése mellett jogositotta fel.*

A városi jegyző kémlészszé való ezen kirendelésénél az állapittatott meg, hogy a kirendelt vagy maga lássa el a hivatalt, vagy az azzal összekötött teendőket arra alkalmas mással teljesittesse; e mellett a királyné megparancsolta Turzó Jánosnak és Selmeczbánya tanácsának, hogy a kinevezett probatort, ilyennek ők is fogadják, s mindazon díjak és hasznok élvezetében részesitsék, melyek ezen tisztséggel járnak; végül, hogy őt teendőinek ellátásában ne zavarják.

Ezen illetményeket 1501. évben akkép szabályozta II. Ulászló, hogy a kémlésznek az összes költségek megtérítésén felül heti egy forint fizetendő a selmeczi kamarából; mig a Budán, 1507. évben Mária boldogasszony látogatásának ünnepe utáni péntek napján ugyanez ügyben akkép intézkedett, hogy Steckh Balthazár jegyzőnek, mint az arany s ezüst kémlészének egy forint heti illetménye a körmöczi kamarából fizetendő.** A király ezen intézkedése már egy meghatározott egyedre vonatkozott, ellenben az előbbeni parancs a kémlész díját egész elvontan állapitotta meg.

Az 1507. évi királyi parancsnak inditó okául Turzó János azon jelentése szolgált, hogy Stech Balthazár már régóta viseli a kémlész tisztségét, s ez által sok hasznos szolgálatot tesz a királynak és a királyi kamarának, a nélkül, hogy azért fizetést (salarium) huzott volna és a provisio igen keveset, mondhatni

* „. . . . cum omnibus ejusdem (officii) stipendii, utilitatibus, praerogativis ac eciam oneribus . . . .“

** L. Selmeczbánya levéltárának „Fodinalia“ csomagát.

semmit sem jövedelmez. Mire a király méltatandónak találván, hogy az említett kémlész ezen munkájának gyümölcsét is lássa, elrendelte, hogy az megannyiszor heti egy forint díjat kapjon, valahányszor a próbavétel tisztségét teljesitette;* és miután ezen díj „subsidium"-nak van irva, inkább tiszteletdijnak, mint fizetésnek tekinthető.

Az 1504. évi sabbato proximum ante Dominicam Letare kelt és fennebb ismertetett királyi parancson kivül s tárgyunkra vonatkozólag azon másikról sem szabad megfeledkeznünk, mely Selmeczbánya sárgabőr kötésü „Stadtbuch" czimü jegyzőkönyvébe van bevezetve, és Budán, 1504. évben a szt.-kereszt utáni szombaton kelt és II. Ulászló király részéről adatott ki.

E szerint Steckh Balthazár (circumspectus notarius) II. Ulászló király előtt megjelenvén, előadta, hogy folyton támadnak nehézségek és viszályok az arany s ezüst probatorai, valamint a bányapolgárok (montanistae) s a bánya művelői (montanarum cultores) közt, az ezüst égetése (argenti crematio) és az arany megbecslése (aestimatio auri) tekintetéből; továbbá, hogy ezen nehézségek s ellentétek kiegyenlitését az érdekeltek akkép vélik elérhetőnek, mihez Turzó János kir. kamaragróf is hozzájárult, hogy a maguk köréből egy mennél alkalmasabbat választani akarnak, ki a tiszta ezüstnek mennyiségét 15 latban tűz által, és az abban található aranyat ugyanazon tartalommal a választóviz által megvizsgálja s kikémleli;** végül arra kérte a királyt, hogy ezen hivatal collatióját s adományát folyamodó javára állapitsa meg.

A király különösen azért hajolt e kérelemre, mivel az érdekeltek legilletékesebbek annak megitélésére, ki a legalkalmasabb e hivatal viselésére; mihez képest úgy a maga, mint a királyné nevében megengedte, hogy a bányapolgárok tetszésük szerint s azt válasszák kémlészüknek, kit arra legalkalmasabbnak tartanak.

* Eidem singulis ut premissimus septimancis singulum unum florenom in ipsius subsidium, nostram ad rationem, juxta prescriptam deputationem nostram dare et dare facere habeatis .... quo ad idem ipso officio probationis auri et argenti fungetur .... que ad usque idem Balthazar Steckh in eo officio probationis auri et argenti occupabitur ....

** Qui scilicet argenti puri quantitatem in quindecim lothones per ignem et auri in illo contenti per aquam fortem examinare probareque duntaxat inter ipsos montanistas et separatorem pretactum possit ac debeat ...

azon megszoritással azonban, hogy ezuttal Steckh Balthazár életfogytáig kivételképen maradjon ez állásban, mivel azt neki a király már előbbről adományozta, s abban Turzó János kérelmére ezuttal is megerősiti, jelesül azon érdemek elismeréseül, melyeket úgy a király s a királyné, mint a város ügyei körül szerzett; továbbá megállapitotta, hogy az e hivatallal való rendelkezés szempontjából jogot sem magának, sem utódainak fenn nem tart; végül pedig meghagyja a kamaragrófnak és alkamaragrófnak, hogy ne akadályozzák a bányapolgárokat (pretactos subditos nostros) a kémlész szabad választásának gyakorlásában, s tiszteletben tartsák a király ezen privilegialis concessióját.

Ulászló király ezen kiváltságával majdnem szóról-szóra megegyező Anna királyné hasonnapon kelt s fennebb idézett privilegiuma is. A miért is mellőzve ennek részletesebb méltatását, e helyütt csak azt constatáljuk, hogy e két kiváltság azon jogviszonynak alapja, mely a kémlészintézmény tekintetéből a bányapolgárok és a kamara közt fennállott, s mely az azóta kifejlödött állapotnak jogforrásává lett, és igy az a magánbányászatra felette nagy jelentőségü, nemcsak azért, mivel az a kémlész szabad választását s olyannak tartását a bányapolgárok részére örök időkre biztositotta, de s különösen, mivel a bányapolgárok által termelt érczek fémtartalmának ellenőrzésére s mindazon hátrányok ellensúlyozására módot szolgáltatott, melyek addig az egyoldalulag megejtett próbvételből származtak.

Mihez képest a bányapolgárok majdnem ötszáz évvel azelőtt szerzett ezen vivmánya joggal tekinthető olyannak, melyen mint jogalapon a selmeczbányai kémlőintézeti egyesület szervezete, alkotmánya, müködése, s ötven éves fennállása nyugszik.

De ép ily igazolt az is, hogy ez intézmény multjának azon phasisait is méltassuk, melyek ezen első rendezés további kifejlődésében keletkeztek, s ép oly méltó, hogy azon tényezőkről is megemlékezzünk, kik a magánbányászat ezen előnyének kivivása s további fejlesztése körül érdemesültek.

Steckh Balthazár érdemeinek méltatása.

Utóbbi szempontból legelső helyen Steckh Balthazár szereplése tünik fel, mert habár nem szenvedhet kétséget, hogy az arany-ezüst próbavétel tisztségének a bányapolgárok részéről való elnyerését jelentékeny mérvben Turzó János támogatása mozditotta elő, s habár nem valószinütlen, hogy ezen kedvezménynek Steckh Balthazár javára való kieszközlésénél az egyes bányapolgárokra neheztelő kamaragrófot a közte és Steckh Balthazár közt fennállott jó viszony mellett még az is vezethette, hogy hatalmát a többivel annál jobban éreztesse; a kiváltság kieszközlésének legtöbb érdeme Steckh Balthazárt illeti meg. s hogy az legnagyobbrészt azon tekintélynek és befolyásnak tulajdonitható, melylyel az birt.

Steckh Balthazár ugyanis Selmeczbánya történelmének egyik legvonzóbb s legérdekesebb alakja. Jellemének, viselt dolgainak s kimagasló egyéniségének részletes vázolását „Selmeczbánya jelesei" czimü fejezetben a városi monographia során méltatván, elég kiemelnünk ezuttal, hogy ő eredeti foglalkozása szerint kereskedő volt, s a körmöczi Steckh Gáspár, ki 1496-ban a hodrusiak lázongásainak hatósági megvizsgálása végett elrendelt tanuzásnál mint Körmöczbánya birája szerepelt, testvérbátyja lehetett Balthazárnak.

Utóbbi, mint később Selmeczbánya jegyzője, majdnem negyven évig működvén Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos királylyal, továbbá özv. Beatrix, Anna és Mária királynéval, majd Verbőczy István nádorral, és az országnak azon korban más kitünőségeivel sürü érintkezésben állott, és úgy a város közügyei körül, mint a helyi élet mozgalmaiban is oly sokoldalu és sikeres tevékenységet fejtett ki, hogy nem volt fontosabb ügy, melynek szorgalmazásánál, tárgyalásánál s elintézésénél majdnem négy évtizeden át el nem járt volna, úgy hogy az 1480—1519. évekre terjedő időszakban ujolag megerősitett városi szabadalmak elismertetése, ujabbi kiváltságok szerzése, a vihnyei és szénásfalvi földesúri birtok adományának kieszközlése, a magánbányászat több kiváltságos jogának elnyerése, ujabb kedvezmények biztositása, s egyes bányászati intézmények támogatása és fejlesztése nagyobbára

Steckh Balthazár érdeme, melylyel városunk történelmében elismerésre méltó korszakot alkotott; annyival inkább, mert el- és közbenjárását majdnem megannyiszor ritka siker kisérte.

S épen ezért kétségkivülinek vehető, hogy az elért ezen kedvező eredmények előfeltételei: befolyás, tekintély, nyomaték, kellő müveltség, tapintat, körültekintés, szellemi fölény, vagyon stb. az ő személyében, érdemesültségének s azon kor magasabb igényeinek megfelelő mérvben összpontosultak.

Igy válik megérthetővé, hogy őt Beatrix özvegy királyné a „Nobis dilectus notarius" kitüntető jelzővel hivatalos irataiban is megtisztelte, udvaránál megannyiszor szivesen látta, sőt oly bizalommal viseltetett iránta, hogy vele közvetetlenül levelezett.

Ide járul még, hogy a királyné nemcsak kanczellárjával és jegyzőjével (scribanus-szal), de udvarhölgyeivel (domicelaival) is sürü érintkezésben állott.

Nem szenvedhet kétséget, hogy mindebből a városra is sok előny hárult, miként ezt a kémleszi officium* adományozása és rendezése is igazolja.

A selmeczi kamara és Körmöczbánya közt 1517-ben felmerült differentiák.

Ezzel ujból felvéve tárgyunk folytatólagos méltatását, azt látjuk, hogy az Ulászló király és Anna királyné privilegiumával szabályozott próbavétel megállapitott rendje sem vetett véget az eltéréseknek s nehézségeknek, és az officium probatoris ujabbi adományozás alá kerülvén, azt kell tapasztalnunk, hogy Ulászló azon biztatásának, hogy az adomány tekintetéből mi jogot sem tart fenn, nem lett meg a várt foganatja. A királyi hatalom s tekintély ilyetén csekély érvényesülése akkoron alig lephet meg, ha tekintetbe vesszük, hogy a repistyei vár kapitánya (castellanusa) a Dóczyak megbizásából, ugyanazon alkalomból, midőn

* Steckh Balthazár hagyatékában több nyomtatott könyv is találtatott, melyeknek egyike a városi levéltárban őriztetik, s ezen feliratot: „Philippi de Pergami" „Speculum reginimis" alias cato moralisatus (impressionis annis ig. notus) emtus per Balthazarum Steckh notarium schemniciensem fl. 1. d. 25. 1495"; e feliratot Steckh sajátkezüleg vezette a könyvbe.

Selmeczbánya az adományul nyert vihnyei és szénásfalvi birtokba bevezettetett (1519), a király és a benedeki convent embereivel szemben azt jelentette ki, hogy ha a király szekérszámra is adományleveleket lekűld, ezekért egy tojást sem ad, mivel azokból — úgymond — Budán egy ortoért annyit kaphat, hogy azokkal az egész világot elárasztathatja.* Az említett differentiák s nehézségek azonban nemcsak a próbavétel, de az érczbeváltás tekintetéből is támadtak, s utóbbi szempontból Selmeczbányát Körmöczbányával ellentétbe sodorták.

A körmöczbányaiak 1517. évben ugyanis azt panaszolták II. Lajos királynál, hogy a selmeczi camerarius a közelebb mult időben megtiltotta, hogy ők azon érczeket (mineras), melyek Selmecz- vagy Hodrusbányán kiaknáztatnak, illetőleg a jövőben nyeretni fognak, megvehessék, s a maguk zúzóiba és kohóiba szállíthassák. II. Lajos király hatályon kivül helyezte e tilalmat, még pedig azért, mivel az a bányászok azon jogával ellenkezik, hogy termékeiket szabadon eladhatják, és mivel a körmöczieknek az érczek ilyetén vételéből jelentékeny keresetük van;** továbbá mivel annak tilalmazása nemcsak a körmöczi- és selmeczickre, de a királyi kamarára is káros, miután az a szabad értékesitést akadályozza és közvetve azt eredményezi, hogy sok bánya felhagyatván, a bányamüvelés pangásnak, hanyatlásnak indul.

Ezekre való tekintetből II. Lajos király elrendelte, illetőleg megengedte, hogy a körmöcziek a fémek mindazon ásványát, melyek a Selmecz- vagy Hodrusbányán tartózkodó bányamunkások által ásatnak vagy fejtetni fognak, még pedig akár Selmecz, akár Hodrusbányán (sive in Hodricza), mint annakelőtte, úgy ezentúl is szabadon müvelhetik, vehetik, és a maguk olvasztóiba, hol azt nagyobb hasznukra fordítják, akadálytalanul szállíthatják; végül hogy a kamaragróf azon bányamunkásokat, kik ezen érczekre akár Körmöczbánya, akár a maguk költségén bányászkodnak, megvédeni köteles.***

* Lásd a „Vihnye-fürdő történetét."

** „. . . . Cum quibus et antea mutua amicabili illarum mineralium negotiatione et venditione vixerunt."

*** „. . . Quatenus . . . non obstante hujus modi Inhibitione et Institutione per camerarium quondam nostrum facta praefatis Civibus crembiciensibus mineras cujus cunque metalli, tam in Sebnicia, quam in Hodrytza per cultores

E szerint az itt termelt érczeknek szállítása Körmöczbányára előbb nemcsak divott, de állandó szabálylyá is lett, miből jelesül az érczeknek ottani olvasztásából a körmöczieknek jövedelmező kereseltforrása nyilott, természetesen a selmeczbányai kohászat felvirágozásának zsibbasztásával.*

Megannyi kémlésznek behivatása Budára 1521-ik évben.

Az arany-ezüst próbavételére általán, s a pénzverésre különösen érdekes történelmi mozzanatok egyike II. Lajos király Thethen városában (in oppido Thethen) 1521. évben Szt. Jakab apostol napján Körmöcz-, Selmecz- és Beszterczebánya városához intézett parancsa.**

Ebben ugyanis meghagyja a nevezett városoknak, hogy miután megannyi kémlésznek s pénzverőnek (omnibus probatoribus et cussoribus monetaribus) szigoru kötelességévé tette, hogy minden késedelem nélkül összes szerszámaikkal s egyéb eszközeikkel pénzverés czéljából Budára jöjjenek; ugyanazoknak annyi kocsit és lovat adjanak, a mennyire ezen utazáshoz szükségük van; mi végből oda utasitotta Turzó Elek a királyi kamarák grófját, hogy azon kémlészeket és pénzverőket, kik Budára menni s ezen parancsot teljesiteni vonakodnának, a köteles engedelmességre fejés jószágvesztés terhe alatt szoritsa.

Habár ezen intézkedés alapoka a pénzverés égető szükségében keresendő, a próbavétel történelmi szempontjából azert volt méltatandó, mivel a helyi kémlészek sorsának változatosságára fényt derit.

Egyébként kiemelendő, hogy II. Lajos király 1519. évi de-

Montanarum, sive tales Crembniciae, sive Sebniciae, sive in Hodrytza, digant et morantur, excissas et excidendas a modo deinceps libere colere et emere, sive ad propria conflatoria, ubi illas majori utilitate eorum tractare possent, deducere, permittere et permitti facere, omnesque et singulos laboratores qui vel Crembniciensibus, vel propriis expensis mineras quaerere volunt, indemnes conservare debeatis et debeamini . . .«

* Lásd Körmöczbánya levéltárát.

** L. a városi levéltár »Fodinalia« csomagát.

ÉRC- ÉS ÁSVÁNYBÁNYÁSZATI MÚZEUM * MISKOLC *

cretumának 9-ik artikulusában is intézkedik az arany s ezüst tisztaságának s értékének kinyomozása és beváltása iránt annak megállapitása mellett, hogy ez a Mátyás király idejében fennállott szokás szerint eszközlendő, és hogy: „Et hoc tam ex parte Camerariorum, quam Montanistarum intelligatur."

A bányapolgárok kémlészének viszonya a királyné kémlészéhez 1522-ben.

A próbavétel, illetőleg a kémlészi foglalkozás szempontjából azonban a legérdekesebb és legjelentősebb parancsok egyike az, melyet Mária királyné Budán, 1522. évben kiadott*; érdekes különösen azért, mivel az a kémlő tisztséget műszaki szempontból is ujabb szervezettel ellátta; és ha fontolóra vesszük, hogy Mária királyné úgy ezen, mint a helyi bányászat többi műszaki s administrationalis ágában tett számos intézkedésével felette élénk tevékenységet fejtett ki, mely a helyi bányászatnak lendítésére irányult, igazat kell adnunk dr. Wenczel Gusztáv „Magyarország bányászatának kritikai története" czimü müvében a 188-ik lapon tett azon nyilatkozatának, hogy: „Maria királynénak kezdettől fogva egyik főgondja volt, hogy az itteni bányák müvelését pártfogolja, támogassa és a lehető tőkélyre emelje.**

Nevezett királyné Budán lakó bejárója (aulicusa) nemzetes Preis (egyebütt Preys, majd Preuss) János, továbbá Krug János akkor selmeczi bányamester és arany-ezüst kémlésze*** 1522. évben a királynénál az iránt panaszkodtak, mikép a selmeczi bányamüvelők önként s tetszésük szerint választott kémlészek által próbáltatják s választatják az arany-ezüstöt, és pedig az arany-ezüst választásra önkéntesen megállapitott rend szerint.

Minthogy pedig az esküdt kémlészek (jurati probatores) ilyetén mellőzése mellett a pénz sulya s tartalma nem csekély csorbát

* A városi levéltár „Fodinalia" csomagában.

** Péch Antal „Alsó-Magyarország bányamüvelésének története" czimü müvének 108-ik lapján erre vonatkozólag ekképen nyilatkozik: „A bányavárosok ekképen Mária kezelése alá kerülvén, rövid idő alatt tapasztalhatták, hogy a bányaügyek kormánya erélyesebb kezekbe jutott."

*** 1528. évben bányamester volt Körmöczbányán.

szenved, mi egyaránt káros úgy a királynéra, mint a gazdagokra és a szegényekre, a panaszlók arra kérték a királynét, hogy ezen visszaélés megszüntetése czéljából silentiumot parancsoljon a bányamüvelők fel nem esketett kémlészeinek, s őket soha meg nem engedett s nem gyakorlott ezen eljárástól tiltsa el; előadván egyuttal, hogy a betiltás esetén hajlandók a megpróbálandó s elválasztandó arany-ezüstöt a királyné törvényes s felesketett kémlészének próbavétele és igazságos megbecslése szerint annyi sulyban és értékben beváltani, mint a mennyire azt a kémlész megállapitotta.

A panaszlók ezen előterjesztésének helyt adott a királyné, s a jelzett káros eljárást megszüntetendő, elrendelte, hogy a vádlott selmeczi bányamüvelők ezen ügyben a panaszlóknak feltétlenül engedelmeskedjenek, továbbá hogy a próbavételre és elválasztásra szánt arany-ezüstöt a királyné esküdt probatorának adják át a régóta gyakorlott igazságos megbecslés végett, és hogy az ekképen megállapitott sulylyal s értékkel érjék be.* A próbavétel rendezésében beállott ezen fordulat arról tanuskodik, hogy a bányapolgárok előbb ismételten felmerült panaszát a camerariusok vagyis a királyné embereinek panasza váltotta fel az amazok által kivivott kiváltságok megszoritása, esetleg visszavonása czéljából.

S habár ezen szellem reactionarius hatása már az imént tárgyalt királynéi rendeletben is nyilvánult, az abban megállapitott intézkedéssel még sem szakadt vége azon surlódásoknak, melyek a bányapolgárok és az u. n. camerariusok közt fel-felmerültek, miként ezt Mária királyné Budán 1523 évi julius-hó 5-én Selmeczbánya tanácsához és Turzó Elekhez intézett parancsa is igazolja.**

Ezen parancs bevezető előadása szerint boldog emlékü II. Ulászló király már 1501. évben értesült arról, hogy a selmeczi kamarához tartozó bányák müvelői részéről több évtől fogva merültek fel nehézségek és eltérések azon ezüstnek próbálása s

* „. . . et post hoc aurum et argentum ad separatorem praedictorum exponentium deferendum et importandum secundum justam et ab antiquo usitatam jurati nostri probatoris et non aliorum estimationem in eo dumtaxat pondere et valore, in quo illud imponeret, contenti esse deberent . . ."

* L. a városi levéltár „Fodinalia" csomagát.

választása körül, melyet nevezettek ugyancsak a selmeczi kamarához beszolgáltatni kötelesek voltak, s hogy ezenfelül hason differentiák és surlódások a körmöczi kamerariusok (inter camerarios cremnicienses) és az arany-ezüst kémlészei között is a próbavétel és az értékbecslés tekintetéből támadtak s fennforogtak. Minek következtében az ezüst csak gyéren, vagy épen soha sem szolgáltatott be a kamarához azon igazságos sulyban, mint a milyennel birnia kellett, s mint az megengedve (licitum), megszabva s régtől fogva szokásos volt; minek következtében a kamarai tisztek kénytelenek voltak minden s kiváltképen az ezüstöt, mely a selmeczi bányákból kikerült, ujból teljesen el- s összeégetni (concremari facere), természetesen a selmeczi kamara és a királyné nem csekély kárára.

Ulászló király azonban szivén hordván a bányászat érdekeit, a nem kivánt (inopinato damno) kár és hiba elháritása czéljából, továbbá hogy azon haszon és előny, melyet a vázolt szabályellenességnek megszüntetésétől remél, amennyire-annyira biztositva legyen, továbbá hogy vége szakadjon az eddigi surlódásoknak és eltéréseknek, végül hogy az idő folytán beállható nagyobb ellentétek s bajok be ne következzenek,* elrendelte, hogy az, ki az ezüst ilyetén próbavételének mesterségében tapasztaltabbnak s ügyesebbnek (peritior et subtilior) bizonyul, a selmeczi kamaránál a tartozó hit s hűségre való kötelezettség mellett alkalmazandó és a királyi Felség kiadásainak terhére (ad rationem expensarum Majestatis suae) vagyis a király költségére ezen alkalmazásban állandóan maradjon azonképen, hogy neki az ezen foglalkozással járó költség megtéritésén kivül hetenkint egy forint a selmeczi kamarából fizettessék.**

Ezek után folytatólag s csekély eltéréssel azt adja elő Mária királyné parancsa, mit az egy évvel ezelőtt kiadott s fennebb ismertetett parancs tárgyal, de emennél sokkal kimeritőbb lévén, közelebbi méltatása mellőzhetetlen.

Folytatásában ugyanis azt fejtegeti a királyné, hogy II. Ulászló király az ezüst próbavételének a már előrebocsátottak szerint

* „. . . ne sese exinde majores rixae et contentiones temporum in successu sequerentur . . ."

** „. . . ita ut ultra hujus modi expensa omni septimana pro labore ejusdem ex camera predicta semper unus florenus daretur et solveretur."

rendszeresitett s szervezett ezen tisztségére, többnek kérelme folytán, Rumel Jánost életfogytáig nevezte ki, s azt ugyancsak a selmeczi kamarához rendelte ki; továbbá hogy azon szabályt állapitotta meg, hogy az ottani bányaművelőknek, vagyis a selmeczi bányapolgároknak jogukban álland a maguk számára más probatort tartani, kit az esküdtpolgárok kebeléből és a kamaratiszt beleegyezésével válaszszanak azon kötelezettséggel, hogy az ekkép megválasztott a kamarai tisztnek kezébe esküt tenni, az ezüst próbavételét s megbecslését pedig azon módon teljesiteni tartozik, hogy mindazon ezüst, mely a selmeczi kamarához beszolgáltatik, valamint az is, mely a selmeczi bányapolgároknak Baka-, Béla- és Ujbányáról, vagy bármely más helyről adatott át, csakis Rumel János által becsültessék meg.

Továbbá azt adja elő a királyné, hogy a bányapolgárok kémlészének ekképeni választására és kirendelésére vonatkozó ezen királyi adomány azt állapitotta meg, hogy a selmeczi bányapolgárok által az itteni kamarához beszolgáltatandó ezüstből 45 pisetum (nehezék) egy egész markának, vagyis 15 latnak vétessék,* és minden márka ezüst a selmeczi kamaránál $4^1/_2$ forinttal fizettessék vagyis váltassék be, oly kikötéssel azonban, hogy azon esetre, ha Rumel János vagy bárki más, ki ezen hivatalra kirendeltetett, az ezüstnek tűz vagy viz által való próbavételénél használt csészéje (alkalmasint mérlege) miatt gyanuba esnék, a megelőző s első próbavétel után, akkor s csakis ez esetben lesz hivatva a pányapolgárok kémlésze eljárni, vizsgálni s kémlelni; máskülönben s egyéb körülmények közt azonban ez eljárástól fejés jószágvesztés terhe alatt tiltatik el, miként ezt a már régóta fennálló szokás megállapitotta és őket a királynak Turzó Jánoshoz intézett parancsa annak követésére kötelezte.**

Félbeszakitva ezen érdekes adat fejtegetését, annak eddig ismertetett szövegéből nyilván való, hogy a királynak már 1501.

* E szerint 3 piset, egyenlő egy lattal, s egy pisetum a márka egy negyvenötödrészével, vagyis egy harmad lattal.

**„. . . et quando argentum ad cameram prefatam Sebniciensem darent semper illis quadraginta quinque piseta fini argenti pro una integra marca recipetur, ita quoque pro quindecim lattonibus aut quadraginta quinque pisetis fini argenti . . . Quod si fortasse idem Johannes Rumel, vel quicunque alius in tali constitutus officio quo-vis pacto in probatione hujus modi argenti vel

évben is volt kémlésze, kit a kamara fizetett, nevezetesen Rumel János; továbbá hogy a próbavétel ezen szervezete sok viszályt idézett elő, bizonyára azon sérelmek folytán, melyeket a kir. kémlészek visszaélései s önkénykedése a bányapolgároknak okoztak s melyek azt eredményezték, hogy a bányapolgárok már Ulászló idejében kegy s adomány czimén jogot nyertek a maguk köréből választandó kémlész tartására; de nyilvánvaló az is, hogy utóbbi ezen adat szerint, csak is az esetben folyhatott be a próbavételre, ha a kamarai probator érték s súlybecslése gyanusnak, aggályosnak látszott; mihez képest csupán facultativ jogosultsággal birván szereplése korlátolt, s hatásköre a kamarai kémlésztől függő levén, utóbbinak alárendeltje volt, mit az is igazol, hogy megválasztása s feleskettetése csak is a kamarai tiszt hozzájárulásával mehetett végbe.

De térjünk vissza Mária királyné parancsának folytatólagos tárgyalására, mely az Ulászló korában fennállott s az imént ismertetett állapotok vázolása után azt adja elő, mikép Prays János aulicus budai lakos és Krweg János selmeczi bányamester és az arany ezüst probatora 1522. évi Dorotta sz. szűz s vértanu közül vagyis Mária királynénak kevéssel az országba jövetele, valamint a körmöczi kamara visszaállitása és saját kezéhez visszavétele után súlyos panaszt emeltek az iránt, hogy a selmeczi bányamüvelők (bányapolgárok), önkéntesen s tetszésük szerint választott kémlészek alkalmazása mellett s egészen uj rend szerint gyakorolják a nevezett két panaszló által ellátott próbavételt; miután pedig az által, hogy ők az eskütt kémlészeket mellőzik, továbbá miután e mellett a részükről beszolgáltatott arany ezüst helyett a panaszlók és mások kárára, sokkal nagyobb súlyut s jobb tartalmut a panaszlóktól követelnek: utóbbiak arra kérték Mária királynét, hogy ezen visszaélések megszüntetése czéljából a fel nem esketett kémlészek alkalmazását tiltsa be és a bányapolgárokra a hallgatás parancsoltassék, mert a próbavétel panaszlott módja sem megengedve, sem gyakorolva nem volt.

in aqua, vel in igne super patella ejusdem suspectus videret, post probam per ipsum primo factam, ex tunc eo casu solum modo eciam prefatus probator eorundem montanistarum circa ipsam probationem argenti providere et consulere posset ac probare et non aliter nec aliquo alio casu sub pena capitali et confiscatione omnium bonorum suorum . . ."

A királyné igazoltnak találván a panaszt a kérelemnek helyt adott s a város esküdt polgárait utasította, hogy a panaszlókat az előadott visszaélések ellen védelmezzék meg s a bányapolgárokat arra kötelezzék, hogy a panaszlókhoz szállítandó ezüst s arany azon súlyával s tartalmával elégedjenek meg, melyet a királyné felesketett kémlésze s nem más, a régóta gyakorlott igazságos megbecslés szerint, állapit meg, miként ezt az e tárgyban (nem rég) kiadott parancs rendelte.

Az utóbb érintett parancsnak azonban mi foganatja sem lett, s nem valósult meg a királyné reménye, hogy a felmerült viszályok az emlitett rendelkezés folytán megszűnnek s ujabbak nem keletkeznek, mivel legközelebb — ugy mond — arról értesült, hogy a selmecziek a rendeletre nem hallgatnak, az ezüstöt ugy mint annak előtte, kényük kedvük szerint jog s szabály ellenesen a választott kémlészhez viszik a miért is az ez által károsultak a királyné tekintélyének érvényesitése mellett a maguk jogainak megvédését kérték.

Ezen ujabbi kérelem folytán a királyné maga elé idézvén a panaszlókat, a selmeczi bányaművelőket, valamint ezek kémlészét; és meghallgatván mindkét fél allegatioit előadásait, szóváltásait, feleleteit és kifogásait; érett megfontolás után azt állapitotta meg, hogy a bányapolgárok ezentúl semmikép sem gyakorolhatják a kémlész szabad választásának jogát, miként ezt eddig tették; továbbá hogy nem szabad nekik az arany ezüstöt eddigi kémlészükhöz az általa leendő megpróbálásra átszolgáltatni, hanem kötelesek azt Rumel János vagy utódjának fej- és jószágvesztés terhe alatt átadni; továbbá kijelentette, hogy az arany és ezüst hiteles és törvényes próbavételének ilyetén teljesitésére s állandó gyakorlására Rumel Jánost azért rendeli ki, mivel annak hüségéről* s gyakorlati képzettségéről (experentia) más hivei utján is meggyőződött; s igy Rumel Jánoson kivül senki más nem gyakorolhatja e jogot, ha csak a királyné jóvoltát s beleegyezését (beneplacito nostro) el nem nyerte.

E szerint Mária királyné érvényen kivül helyezte a bánya-

* Ekkor még nem gondolta Mária, hogy Krug Jánost 1528. évben már mint körmöczi birót „propter crimen lese Majestatis et notam infidelitatis" összes jószágától ugyancsak 5 év mulva megfosztja.

polgárok azon kiváltságos szabadalmát, melyet azok II. Ulászló király és Anna királynétől adományul kaptak, kikre vajmi kevés biztatást nyujtott a királyné azon intézkedése, hogy ha Rumel János a bányapolgárokat üldözné s zsarolná, ezek a királyné elé siessenek, hogy nekik jogot s igazságot szolgáltasson.

Végül megemlitendő, hogy ezen parancs végrehajtásával, valamint mikénti betartásának felügyeletével bethlenfalvi Turzó Elek körmöczi kamaragróf bizatott meg olykép, hogy ezen dispositiot és ordinatiót az illetőkkel megtartatván megszegését sem a jelenben sem a jövőben meg ne engedje.

II. Lajos király visszaállitja a magán-kémlész szabad választását. (1524.)

Rövidség okából a „magán"-nak nevezett kémleszi intézmény eddigi multjából láttuk, hogy a selmeczi bányapolgárok a próbavételt saját kémleszeik által már Ulászló 1501. évi rendelkezése előtt is kezelteték, s hogy ez az addig pusztán a gyakorlat s szokás által adott jogczimen alapult; továbbá láttuk, hogy II. Ulászló 1501. évi intézkedése csak fakultativ jogot állapitott meg a bányapolgárok részére, végül hogy e joguk perfectté csak is Ulászló és Anna királyné 1504. évi adománya alapján lett, melyet fájdalom Mária királyné 1523. évben hatályon kivül helyezett.

Ezen ellentétes intézkedések s a bányászati intézmények rendszerében beállott ezen gyakori változások, eltekintve a magán érdekek összeütközésének belejátszásától s egyesek haszonlesésétől legfeljebb akkép fejthetők meg, hogy az intéző körök sem voltak tisztában a megállapittatni kivánt rendszer lénye, ok- és czélszerüsége iránt.

Ebben rejlik azon jelenség magyarázata is, hogy Mária királyné 1823. évi rendelkezése után, alig egy évi időközben vagyis 1524. augusztus-hó 17-én amazzal homlokegyenest ellenkező parancsot bocsátott ki II. Lajos király,* mi annál meglepőbb, mivel Mária királyné rendszabálya oly decisiv, hogy nemcsak le-

* L. a városi privilegiumok gyüjteményéről vezetett „Stadbuch"-ot és Péch Antal idézett müvének 115. lapját, illetőleg az okmányok VII. számát.

hetőségét, de okszerűségét is kizárta oly intézkedésnek, mely azt hatályon kivül helyezze.

De bármikép is értelmezzük a tények motivumait, II. Lajos király idézett privilegialis intézkedésének jelentősége a magánbányászat szempontjából kétségbevonhatatlan, nemcsak azért, mivel az 1504 évben kivivott jogi állapotot Mária királyné ellenkező rendeletével szemben restituálta, de s kiváltképen, mivel az a bányapolgárok ez ügyre vonatkozó jogkörének s jogi álláspontjának teljesen igazolt alapját decretálta, melyre mint classikus kútforrásra a bányatársulatok által szervezett selmeczbányai kémlőintézeti egyesület kiváltságos helyzete is visszavezethető s igy végiglen érvényben volt.

Méltó tehát, hogy a történetileg s jogilag egyaránt nagybecsü, ezen privilegiummal behatóbban foglalkozzunk.

Keletkezésének s megállapitásának inditó okául azon panasz szolgált, melyet Hillebrandt Péter Selmecz városi esküdtpolgár (nuncupatus juratus civis = tanácsnok) és Frankofordinus Bartolomeus városi jegyző, Selmecz város birájának, esküdtpolgárainak s összes közönségének nevében a király előtt emeltek, előterjesztvén, hogy különféle nehézségek s mindennemü viszályok támadnak, részben az arany-ezüst választói (separatores auri et argenti), valamint a bányapolgárok (montanistae), a bányaművelők (cultores) közt, részben pedig a bányapolgárok és a királyi kémlészek (probatores) közt, jelesül az ezüst égetése, az arany-ezüst megbec-lése s próbavétele tekintetéből, mely nehézségek s eltérések ugy a kamarára, mint a bányapolgárokra károsak.*

Mindezen visszásságok elháritása, valamint a közjó előmozditása czéljából — igy folytatják előadásukat a panaszlók — megannyinak tanácsával, valamint Bohemus (Beheim, Bohem, Boheim) Bernardus kamaragrófnak hozzájárulása s utasitása szerint különés magánkémlészt (unum probatorem singularem et privatum) rendeltek ki azzal, hogy ez állásra a legalkalmasabbat a maguk kebeléből válasszák, s hogy utóbbinak kötelességében álland a tiszta ezüst mennyiségét (quantitatem) tizenöt latban tüz által és az aranyat hasonló tartalommal választóviz (per aquam fortem sive

*. . . . inter separatores auri et argenti, nec non inter montanistas, montanarum cultores urburariosque et probatorem nostrum circa cremationem argenti examinationemque et probam auri et argenti . . . .

separatilem) által megvizsgálni s megpróbálni, és azon esetre, ha a próbavétel iránt kétely- vagy eltérések támadnának, a királyi kémlész próbája az irányadó, a döntő.

Ezeknek előterjesztése után arra kérték a királyt, hogy őket azon tisztség adományozásával (officii collationem et locationem) ruházza fel, mely szerint ők az arra alkalmas ember szabad választását gyakorolhassák, továbbá, mely szerint az ekkép megválasztott a felmerülő eltéréseket valamennyi bányászra, s minden bányapolgárra, s bármelyik más bányamüvelőre nézve is a kamaragróf rendeletének mellőzésével, s a rendes próbavételen kivül is elbirálhassa, a tiszta ezüstöt tizenöt latban tűz által, valmint az ezüstöt, aranyat és a többi fémes érczet vagy tűz, vagy választóviz által megpróbálhassa, mivel különben az ily próbának elmaradása s hiányossága a kamara és a bányászat számos érdekét csorbitja.

Mig az előzőleg tárgyalt adatok szerint a próbavétel királyi, vagyis legfőbb bányaúri szabályozása és kiváltságos magánbányászati helyzetének fennebb ismertetett megállapitása tisztán Selmeczbányára terjedt, s az ez iránt 1504. évben megállapitott concessio tisztán a selmeczi bányapolgároknak jutott osztályrészül, addig az itt tárgyalt panasz alapján II. Lajos király által Budán, 1524. évi augusztus-hó 17-én kiadott adománylevélben foglalt kivételes s kiváltságos intézkedés — miként ezt nyomban fogjuk látni — már megannyi hét bányavárosra, sőt Breznóbányára is kiterjesztetett.

II. Lajos király ugyanis méltatván a panaszlók kérelmét s vélvén, hogy a királyi kamara és a bányászat felvirágoztatása a hiveitől nyert informatio szerint is leginkább az által mozditható elő, hogy ha nemcsak a magán és külön kémlész jogositva és képesitve lesz az aranyat, ezüstöt s a többi fémet a megállapitott renden kivül is megvizsgálni s megpróbálni, de ugy Selmeczbánya összes polgárai, urburariusai s esküdt polgárai, mint a többi bányaváros, u. m. Körmöcz-, Beszterecze-, Baka-, Uj-, Béla-, Libeth- és Breznóbánya polgárai, vagy ezek bármelyike is, akár tűz, akár viz által kémlelhetnek:* mindezen igazságos s teljesen felderitett szempontokat méltatva, jelesül, hogy ők maguk a leg-

*. . . Preterea nos camerae nostrae ac incremento Montanarum per hoc optime consulere, si non solum privatus et specialiter, ut praemittitur probator

jobban itélhetik meg, kinek adható több hitel, s ki legyen ezen hivatalra a legalkalmasabb, valamint egyéb igazságos s rendkivüli bizonyitékok alapján a királyasszony beleegyezésével s hozzájárulása mellett (mi igazán meglepő, szemben az 1523. évben kiadott tilalommal), úgy a jelen, valamint a következő minden időre megengedte a király, hogy a nevezett bányavárosok, illetőleg ezek bányamüvelői s bányapolgárai azt válasszák a rendes próbavétel tisztségére (officium probae ordinariae), kit arra legalkalmasabbnak találtak; továbbá, hogy az ekkép megválasztott a bányapolgárokkal szemben a rendkivüli próbát is (proba extraordinaria), úgy az arany s ezüstre, valamint egyéb érczekre is, akár tűz, akár választóviz által, akadálytalanul s a királyi probátor ellenkezése nélkül megejtheti; de ha a királyi kémlész és a bányapolgárok kémlésze közt a próbavételre eltérések támadnának, azt rendelte továbbá a király, hogy ezek felett mindenkor a kamaragróf vagy az alkamaragróf (vicecomes) dönt, hogy igy sem a kamarát, sem a bányapolgárokat kár ne érje; végül elrendelte, hogy a rendes és a rendkivüli próbához szükséges választóviz a bányapolgárok kémlészének a kamaraházból kiszolgáltattassék, és hogy a kamaragrófok a bányapolgárokat, sem ezen tisztség választás utján való betöltésében, sem pedig a rendes és rendkivüli próbavétel megejtésében ne gátolják.

II. Lajos király ezen rendeletében voltaképen azon elv emelkedett érvényre, mely a kamara és a bányapolgárok kémlészének egymáshoz való viszonyát a jogegyenlőség alapjára fektette, s mindkettőnek próbavételét, úgy a rendes, mint a rendkivüli esetek tekintetéből egyenlően jogosulttá tette. Ezen elv, tekintve, hogy az esetleges eltérések felett, ezen rendelet szerint, a kamaragróf határozott, azon rendszernek alapeszméjében nyilatkozik, mely egyesületünknek viszonyát a bányakincstárhoz megállapitja, s mely szerint az eltérő próbavétel felett jelenleg is egy harmadik tényező dönt.

eorundem extra praemissam ordinariam probam, argentum, aurum, minerasque probare, haberet possetque, sed et cuncti singulique, montanistae, urbarii, juratique tam praedictae civitatis nostrae sembniciensis, quam etiam aliarum nostrarum Montanarum, videlicet Cremniciensis, Bistriciensis-Bakabánya-Montis Regii, Feyerbánya-Libete et Brezniensis quicunque vellerit, sive per ignem, sive per aquam probare, possent et valerent.

A próbavételre vonatkozó országos intézkedések.

Habár azon országos intézkedések, melyek II. Lajos király VI. és VII. decretumában, jelesül az „Ex constitutionibus in campo Rákos Anno 1525. editis Articuli potiores" 23-ik czikkelyében, valamint a „Contitutiones conventus campi Rákos Anno Domini 1526. editae" 3., 33., 35., 36. és 37. czikkelyében foglalvák, nem birnak közvetetlen vonatkozással jelen tárgyunkra, s tisztán a pénzverést érintik, mindazonáltal a helyzet teljes felderitése s a tárgyrokonság figyelembevételének czéljából egész általánosságban kiemelendőnek tartottuk, hogy azok *a)* a behozott idegen pénzek megsemmisitésére; *b)* becsületes, szorgalmas, felesketett s állandó kincstárnok választására; *c)* a rézpénz beváltására; *d)* azoknak fejvesztéssel való büntetésére, kik idegen réz pénzt az országba behoznak, s a kik az itteni rézpénzt az országból kiviszik; végül *e)* a „Rabkákra" és a „Cruciferekre" vonatkoznak.

Hasonlag csak általánosságból emlitjük, hogy II. Lajos király azon specialis rendelete, melyet Budán 1525. évi sz. Egyed vértanu előünnepén és Budán 1526. évi sz. Vincze napján közvetetlenül Selmeczbányához intézett, majdnem kizárólag a pénzveréssel, s illetőleg az uj pénznem értékének a régihez viszonyitva megállapitásával, s ugyancsak az uj pénz forgalmának, általános használatának s kizárólagos elterjedésének szabályozásával foglalkozik.*

Mária királyné további intézkedései 1525—1545-ig.

Annál közelebbről méltatandók Mária királynénak tárgyunkkal összefüggő intézkedései:

Ezeknek egyike azon adomány levél, melyet Budán 1825. évi april-hó 24-én állitott ki.**

* L. a városi levéltár „Fodinalia" csomagát és „A pénzverés II. Lajos idejében" czimü dolgozatunkat.

** L. Schmidt Ferencz Antal fennebb idézett II. r., II köt. 92 s 93. lapját.

Ezen adomány, s illetőleg ajándéklevél szerint a Selmeczbányán akkoron fennállott választó üzlet (Schaydhaus), az ehhez tartozó ház, udvar (Hoff) kert és sörház Preuss János budai polgáré volt s fiscalitás czimén azért szállott a királynéra, mivel e birtok tulajdonosa törvényes örökösök s végrendelet hátrahagyása nélkül halt el.

A királyné a rája szállott ezen birtokot Behaim (Behem) Bernát körmöczi kamaragrófnak s zólyomi várkapitánynak adományozta azon hű s hasznos szolgálatának jutalmául, melyek által ezen kegyre érdemesült.

II. Lajos király ezen donatiót és collatiót Budán, 1525. évi április-hó 24-én, vagyis a királyné adományának keltével egyidejüleg azon kijelentés mellett erősitette meg, hogy a szóban levő „domus divisoria" megszakadás folytán az ország joga s szokása szerint (de jure et consvetudine hujus Regni nostri Hungarie per mortem et defectum seminis) a királyné adományozása alá jutott (ad collationem ipsius reginalis Majestatis devoluta); Lajos király ezen megerősitő levele latin szövegü, mig a királyné adománylevele uémet nyelven adatott ki.

Ugyanezzel Mária királyné azon adománylevele is összefügg,* mely Newsidel városában, 1528. évi február 4-én kelt, s mely szerint a Selmeczbányán fennállott választóüzlet azon felét, mely Krueg János körmöczi városi biróé volt Pempfling Sebestyén királynéi lovászmesternek (magister Agazonum nostrorum, Oberster Stallmeister) adományozta, az utóbbi által több éven át s több rendbeli minőségben teljesitett kiváló szolgálatok fejében.**

Ezen donationalis levél a választóüzlet, vagyis a „Schaydhaus" rendeltetését a következőképen irja körül: „domus divisoria, in qua argentum ab auro dividi et separari consvevit."

Az adomány okául szolgáló incidens nemcsak az akkori országos közállapotok, de azon politikai irány szempontjából is felette érdekes történelmi adat, melyet a bányavárosok követtek.

* L. Schmidt F. A. idézett müvének II. rész, II. kötetében a 102. lapon bevezetett másolatot.

** Nevezett valószinüleg Pempflinger Márk, az erdélyi szászok ispánjának rokonságából való s tudvalevő, hogy pártfogása alatt az ágostai hitvallás igen gyorsan terjedt el Erdélyben.

Jelzettünk incidensül azon körülmény szolgált, hogy Krueg János körmöczi biró hűtlenséget követett el, nevezetesen az által, hogy azon hűséget, melylyel mint városi biró a királynénak tartozott, s melyre mint a királyné alattvalója esküdött, megszegve, János szepesi grófhoz s pártjához szegődött (factioni et parti Joannis Cimilis Scepusiensis adherens), a királynét hűtlenül elhagyta, a királyné kapitányait s katonáit, kiket az a bányavárosok védelmére küldött, be nem bocsátotta Körmöczbánya városába, hogy a körmöczi kamaragrófot a királyné ismételt tiltakozásának daczára elmozditotta, s helyébe mást rendelt ki, végül, hogy sok egyéb gonosz s hűtlenségi tettben bünössé lett, a polgárokat felázitotta és László esztergomi érsek azon pénzét, melyet ez a királynénak végrendeletileg hagyományozott, s mely Krueg János gondozása alatt állott, elsikkasztván, s azonfelül a királyné mindenféle aranyneműjét, pénzét s vagyonát, összesen 40,000 frt értékben összeszedven, bünös tetteinek sulya alatt titokban Körmöczbányáról Németországba illant.

Habár az arany és ezüst választása lényegesen már kezdettől fogva is a próbavételtől különbözött, mindazonáltal tekintve, hogy e két különböző foglalkozás elkülönitett rendezése csak az idők folytával következett be, s egymásra kiható természeténél fogva gyakran igen közeli érintkezésben s kölcsönös viszonyban állott, s igy mindkettőnek egyidejü történelmi méltatása az összképbe való bepillantást tágasabbá teszi, azon szempontokat is felöleljük, habár csak tájékoztatóul, melyek alá a választás itteni multja tekintetéből esik.

Ide tartozik első sorban Mária királyné azon resolutiója,* melyben a bányászatra vonatkozó többnemü rendelést tett; jelesül *a*) a Krätz- vnd Thessenhalber; *b*) a 15 latnál nagyobb sulyu finom ezüst beváltását, illetőleg *c*) az iránt, hogy a válatás (schaiden) ne eszközöltessék a bányapolgárok megterheltetésével, s hogy az a már előbbről hozott határozatok értelmében történjék, *d*) hogy a „Goldeinstreichen," vagyis az arany próbálása s beváltása a kamaraházban végeztessék, s a végből a bányapolgárok részéről oda vitessék, *e*) hogy a „Silberhalt," vagyis ezüsttartalom ma-

* Kelt Budán, 1524. Judica utáni szombat napján. Lásd a „Fodinalia" csomagát.

gasabb fizetése mi ujitást se szenvedjen; *f*) hogy a viztáró (Wasserstolln) fenntartásáról maga a királyné fog gondoskodni, *g*) hogy Glanzenbergnek eddig nyujtott segélyezésére ezentul is hajlandó; *h*) hogy azon erdőket, melyeket a bányapolgárok nem használnak, a jövőben is gondozza; *i*) hogy szenet az égetők saját lovukon s kocsijukon szállitsanak; végül *k*) hogy a bányapolgárok védelmezése s megoltalmazása a kamaragróf kötelessége.

Budán, 1525. évi julius-hó 14-én kelt levelében arról értesité Selmeczbánya tanácsát, hogy a bányapolgárok panaszáról a pénz ára (Münz-Werung) miatt azon kérelmükből vett tudomást, melyet azok Korlatzky Péter udvarmester és Behem Bernhardt elé terjesztettek; s mely iránt egyéb országos teendőkkel elfoglalva levén, türelemre inti őket.

A bányamüvelés azon kori sajátos birtokviszonyai mellett s ezek természetéből folyólag majdnem minden nagyobb bányamüvelő saját kohót tartott, s a kisebb bányabirtokosok ugyanezen czélból szövetkezetbe léptek. De ép a több felé elszórtan lévő kohók üzeme a felügyeletet megnehezitvén, legfőbb okául szolgált az ezüst eltitkolásának s csempészetének.

Ennek megakadályozása végett azt hagyta meg Mária királyné Brüsselben, 1545. évi január-hó 12-én kelt, s a biztosokhoz intézett utasitásában,* hogy minden egyes olvasztó (Schmelzer) hűség eskütételére köteleztessék, s a hetenkint olvasztott ezüstöt a kamarának jelentse be, végül pedig, hogy az igy bejelentett ezüst mérlegelésére s számbavételére a biztosok alkalmas embert (Silberzaichner) rendeljenek ki.

A királyné ezen utasitásában arra is kötelezte a biztosokat, hogy gondot viseljenek, miszerint a királyné selmeczi Brenn- vnd Schaidgaden-je rendes, takarékos s az önhaszonlesést kizáró kezelésben tartassék, s igy valahára vége szakadjon a bányapolgárok gyakori lármájának (geschray) és panaszának, a királyné károsodása s a rendetlenség pedig szünjék meg.

Eltekintve az utasitás azon nevezetes intézkedésétől, mely a kamaragrófi állást úgy Körmöcz-, mint Selmeczbányán megszüntette s elrendelte, hogy mindkét helyen csak alkamaragróf legyen, kinek oldala mellett egy vagy két Schreiber alkalmazandó,

* Schmidt, I. kt., II. r. 121—144. lapján.

mint tárgyunkkal közvetetlenül összefüggő, érdekes az utasitás azon kijelentése, hogy a biztosoknak egy Libell is átadatott, melyet az előbbeni biztosok összeállitottak, s mely azon articulusokat tartalmazza, melyek szerint a próbavétel és fémjelzés nemcsak az ezüstre, de az aranyra is eszközlendő. Ezen libellus oly meghagyással adatott át a biztosoknak, hogy behatóan vizsgálják meg, mennyiben alkalmazható a próbavétel azon módja, melyet a libellus előirt.

A ‚Handstein' eltitkolásának s csempészetének tilalma 1543. és 1550. évben.

De az arany s ezüst csempészet, továbbá a titkos olvasztás és az u. n. Handstein alattomos válatása s titkos elrejtése Mária fennebbi rendelete után sem szünt meg, s gyakorlása kiváltképen Selmecz- és Hodrusbányán nagy mérveket öltött. Az ez oknál fogva Ferdinand király által Nürnbergben 1543. évi márczius-hó 1-én Selmecz- és Hodrusbányához intézett parancsa* e helyütt azért méltatandó közelebbről, mivel a helyi bányászat több oly vonását tárja fel, mely az akkori viszonyokra igen jellemző fényt derit, s közvetve jelen tárgyunkra is vonatkozik.

E szerint a király több hivének relatiójából arról értesült, hogy a selmecz- és hodrusbányai urbáriusok és bányapolgárok közt vannak egyesek, kik az ott termelt ezüstércet, mely a fennálló decretumok értelmében a selmeczi kamarába beszolgáltatandó, titokban elrejtegetik; továbbá hogy többen meg azt máshová szállitják, nevezetesen az országból kicsempésztetik, vagy a nálok megforduló jövevénykereskedőknek kivitelre eladják; továbbá hogy a legtöbb selmecz- és hodrusbányai az ezüstöt titokban s éjjel égeti és olvasztja, mások meg a kiválogatott ásványokat (selectas minerarum secturas, quos hantstein vocant) az érez általános felosztását megelőzőleg alattomban elhordják, magánházaikban égetik és az azokban található ezüstöt kiolvasztják, hogy azt igy annál könnyebben az országból kiszállithassák.

* E parancs nemcsak Selmeczbányát, de Hodrusbányát is „oppidum"-nak nevezi. Schmidt, II. r., I. kt. 149—151. lapján.

Ezek előrebocsátásával azt jelenti ki a király, hogy Selmecz- és Hodrusbányán a bányapolgárok közt nincsen egyetlen egy érczosztó sem (minerarum distributor seu divisor), ki mint a király és királynénak eskü által kötelezettje, az érczeket a bányapolgárok közt személyesen és teljes jóhiszeműséggel felosztaná, és az eredményt az alkamaragrófnak bejelentené, — már pedig ez legfőbb oka az ezüst titkos és tiltott kivitelének (unde occulta argenti eductio provenisset).

Mindezeknél fogva szigoruan meghagyta a bányapolgároknak, hogy a kiválasztott Handstein elcsenését, magán házakban vagy üzleti helyiségeikben való elrejtését, azok és más érczek égetését s a salaktól való elválasztását (a scoriis purgare, quod abtreiben vulgo vocant) a bejelentés czédulájának megküldése (sine literali admissionis schedula), vagyis az alkamaragróf értesitése nélkül ne végezzék; továbbá elrendelte, hogy ezentul az olvasztás a bányapolgárok kohóiban vagy az alkamaragróf, vagy a kohókra e végből kirendelt felügyelő vagyis superintendens, kit Cammerhüttenreiternek hivnak,* közbenjöttével foganatositandó, ki utóbbi az ekkép számba vett olvasztott ezüstre a kamara jegyét, bélyegét ráüti, az ezüst sulyát s egyéb ismérveit jegyzi, s erről jelentést tesz; továbbá azt rendelte a király, hogy az érczek a bányamüvelők közt mindig az általános divisor jelenlétében osztassanak fel, és úgy a kiválasztott ásványok (Handstein), mint az olvasztott ezüst a selmeczi válató házba (ad domum Separatoriam Schemniciensem) egészben beszállitandó; végül elrendelte, hogy a „divisor" állásra alkalmas és jártas egyén kiszemeltessék, ki mint ilyen esküt tevén a királynénak, arra van hivatva, hogy a bányapolgárok ezüstjét személyesen vizsgálja, azok közt felossza, jegyzékbe vegye, ennek másolatát a felosztás eredményének, az érczek nemének és sulyának kitüntetése mellett az alkamaragrófnak hetenként bejelentse.

Ezen parancs foganatositásával a király Prossonoczky Miklós a zólyomi vár kapitányát és Hymmelreich Balthazár körmöczi alkamaragrófot azon utasitás mellett bizta meg, hogy úgy a titokban vásárlókat, mint eladókat, akár bel- akár külföldiek legyenek,

* Hogy az az egymástól messze fekvő kohók olvasztásánál jelen lehessen, lovat tartott számára a kamara, innét a „Reiter" elnevezés is.

azonnal letartóztatván, a megállapított módon büntessék, s testileg irgalmatlanul fenyitsék meg.

Figyelemre méltó Mária királyné azon parancsa is, melyet Brüsselből 1545. évi február-hó 24-én a selmeczi válatóhoz (Schaider) intézett, s helyt adva a hét bányaváros azon kérelmének, hogy ezüstjük magasabb árban beváltassék, elrendelte, hogy a bányapolgárok a királyné selmeczi válató üzletében (bey vnserem Schaidgaden) a válató bér (Schaidlohn) fejében minden márka ezüstnél 12 fillér (Pfennig) mindaddig elengedtessék, mig ő a válató birtokában marad, s meghagyta, hogy azoktól, kik ezüstjöket a selmeczi válatóban válatják, egy márka ezüst után 13 fillérnél nagyobb dijat ne szedjenek; mihez képest ezen dij azelőtt 25 fillért tett ki.*

Az arany-ezüst eltitkolása és csempészete még ezentul is folyt, s már a többi bányavárosokban is annyira elharapódzott, hogy I. Ferdinand Bécsben, 1550. évi május-hó 28-án kelt ujabbi parancsát az összes hét bányavárosra kiterjedőleg bocsátotta ki.

Ezen parancsot a királyi biztosok: Maininger György, Pamkirchner Fr., Könritz Kristóf, Spanendorfi Schrabath György és Jemschka Ferencz Beszterczebányáról 1550. évi augusztus 8-án kelt körlevelükben a bányavárosokkal közölték.**

A beszterczebányai rézkohó próbavételének szabályozása.

A hét bányavárosra kirendelt biztosok Beszterczebányáról, 1558. évi november-hó 3-án a hét bányavároshoz intézett felhivása*** szerint, a beszterczei rézkohónál (Kupferhandel) a próbálás két uj rendszere hozatott javaslatba; s annak megállapitására, hogy azok melyike a helyesebb, a hét bányaváros három-három szakértőt küldött oda, hogy a vizsgálatnál jelen legyenek.

Az alsó-ausztriai kamara által kirendelt biztosok Bécsből,

* L. a „Fodinalia" csomagát Selmeczbánya levéltárában. A parancs kelte: „Geben zu Brüssel in Brabant den 24. Februar A. D. 1545.

** Schmidt, II. r., I. köt. 201—303. lapján.

*** A körmöczi városi levéltár okmánya.

1562. évi julius-hó 22-én kelt átiratukban* meg azt közlik, hogy az Ő Felségének, 1561. évi szeptember-hó 14-én kiadott rendelete szerint, Felix Vilmos az előbbeni biztosokhoz jelentést terjesztett elő, melyhez az arany válatásánál s az ezüst próbavételénél alkalmazandó uj mód terjedelmes leirását csatolván, kijelentette, hogy azon esetre, ha Ő Felsége a próbavételt és a válatást a hét bányavárosban rája ruházza, 3000 frt évi jövedelemtöbbletet biztosit a királynak.

Ezen ujabbi módszer leirása Selmeczbányának is megküldetett, nyomát azonban, fájdalom, nem leltük; e javaslat megvizsgálására a szakértők Körmöczbányára hivattak meg, jelesül azon oknál fogva, mert: die Gold vnd Silber Scheidenwasser nit durcheinander khumen vnd verderbt werden.

A fémtűz fogyatékának rendezése és a beváltásra 1569. évben felmerült panaszok.

Azon rescriptum, melyet Miksa császár Bécsből, 1569. évi január-hó 14-én a körmöczi s selmeczi kamara, valamint a beszterczei bányászat reformálása tárgyában kiadott,** jóváhagyta, illetőleg ujból megerősitette az 1566. évi rendszabályt, mely szerint a bányapolgárok ezüstjének próbavételénél 100 márka után nem több, mint 20 piset, s a 100 márka alóli mennyiségnél minden tiz márka után nem több, mint 2 piset volt leütendő s illetőleg szabadon hagyandó.

Ugyanaz elrendelte továbbá, hogy a bányapolgároknak azon veszteségük fejében, mely ezüstjöket a válatóban éri, s mely eddigelé a veszett súly kárpótlásául (fürgewicht) 100 márka után egy egész márkában, 75 márka után 36 pisetben, 50 márka után 12 pisetben vonatott le, jövőre elengedtessék. Azon bányamüvelőkre pedig, kik érczeiket maguk nem olvaszthatták, mert nem volt saját kohójuk, az állapittatott meg, hogy azok érczeit a kamara vásárolja be (der gemaine Ärztkauff) a próbavételhez képest,

* A körmöczi városi levéltár okmánya.

** Schmidt, II. kt., II. r. 163. s következő lapján.

s hogy az ily érczek próbavételénél az alkamaragróf is jelen levén, gondoskodjék, hogy a szegény bányapolgárok ne károsodjanak.

A pénzverésnél divó próbavétel s a szedett „Probgelt"-ről bővebb felvilágositást Körmöczbánya város birájának azon sérelmi panasza nyujt, melyet utóbb nevezett 1573. évi augusztus-hó 14-én az udvari kamara tanácsához intézett.*

Ugy a próbavétel viszonyainak, mint a helyi bányászat általános állapotának felderitése szempontjából felette érdekes az itteni bányapolgárok azon jelentése, melyet az udvari kamara biztosainak felhivására 1570. évben előterjesztettek. A jelentés csak azon pontjaira utalunk, melyek tárgyunkhoz tartoznak.

A hetedik szakaszban ugyanis azt adják elő, hogy az ezüst ráadása (Aufgab der Silber) tekintetéből be nem tartatik az 1560. évben megállapitott rend, mely szerint az akkori biztosok intézkedéséhez képest a bányapolgárok pillogott ezüstjéből (Prandtsfein Silber) 100 márka után csak egy márka, 75 márkából 36 piset és 50 márkából csak fél márka üttetett le, mig 50 márkán alól mi levonásnak sem volt helye és a mi 75 márkán alól volt 50 márkának, illetőleg a mi 100 márkán alól volt csak 75 márkának vétetett. Jelenleg (1570) ezen rendtől eltérőleg már 96 márkától is egy egész márka, 73 márka után 36 piset, s 47 márka után egy fél márka ráadás (Auflag) vonatik le.

A nyolczadik czikkelyben azt panaszolják fel, hogy az előbbeni királyoktól nyert azon szabadalmuk, mely szerint az egy márkát meghaladó pisetumok minden próbailleték nélkül adattak ki s illetőleg váltattak be, mellőztetik.

További panaszuk, hogy az ezüst a Schaidgaden-ben hanyagul válattatik az aranytól, egyesek kedvezésével, mások kárositásával, és hogy a válatásnál erőtlen viz (matt Wasser) használtatik, s az ezüstvizben sok arany hagyatik, mi akkor látható, a midőn a válatás vakaréka (Schaidkräz) felrakatik.

Sérelmes rájuk azon rendszer is, hogy a kémlész (Probierer) egyuttal válató (Goldschaider) is, s mint olyan „nicht nur das Gelt streichen, sondern auch probiren muss."

Továbbá panaszolják, hogy az aranyért igen csekély beváltási dijat kapnak, miután a „Goldtpfennig," mely három fillért ért,

* Fogalmazványa a körmöczi levéltárban.

csak egy denárral váltatik be, s mig egy pisetért egyebütt 1 fr. 55 dennárt fizetnek, ők 1 fr. 50 dennárt csak kapnak, továbbá, hogy az arany mérésénél a $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$ törtek számba sem vétetnek, végül, hogy az aranyok (Dukaten), vagyis az országos forgalmu pénz (landtgibige Münz) helyett tiltott, csempészett s körülmetélt pénzt a kamarától elfogadni kénytelenek.*

A helyi kohászat szempontjából tanulságos a városi tanács 1573. évi deczember-hó 23-án a kamarai biztosokhoz intézett azon jelentése, hogy a glanzenbergi érczek olvasztásának költsége a bányapolgárok kohóiban mázsánként 1 fr. 85 és 1 fr. 90 fillért teszen, mert — ugymond — az egy napi olvasztásnál (auf einem Hiz), vagyis 24 mázsa olvasztásnál 44—45 frt szükséglet merült fel, melyből egy mázsára 1 fr $87^1/_2$ fillér esik.

Miksa bányarendeletének a próbavételre vonatkozó határozványai.

A próbavétel szabályozásának s további fejlődésének történetében uj fordulat a Miksa-féle bányarendelet s a felvilágositó czikkek életbeléptetése folytán állott be.

S habár az u. n. uj bányarend behozatala a hét bányavárosban igen nagy nehézségekbe ütközött, s a bányavárosok oly ellenszenvével találkozott, hogy azok meg nem barátkozhatván vele, minden módot arra használtak fel, hogy annak végrehajtását meghiusitsák,** mindazonáltal a „Neue Berg-Ordnung," szemben az eddigi zürzavarral, azon kiváló előnyt nyujtotta, hogy az eddig primitiv bányajogot s bányajogi intézményeket, a bányaüzem müszaki s administrationalis viszonyait, egy szóval a bányászat minden ágát érintő jogi momentum tekintetéből praecis rendszabályozás alá vevén, az eddigi bizonytalanságot s a helyi viszonyokból táplálkozó particularismust megszüntetvén, általános rendet teremtett, s igy a bányajog egységes s összhangzatos fejlődésében a haladás előfeltételeit megadta.

* Eredeti fogalmazványa Selmeczbánya levéltárában.

** Lásd „A selmeczi bányajog történelme" czimü dolgozatunkat.

Áll ez különösen a próbavétel rendszeresitése s tételes rendezése tekintetéből.

Az „Uj bányarend“ XLI. czikkelye szerint a királynak felesketett kémlésze volt, ki mint a király „Guardein“-ja, miután a bányamester az olvasztott arany-ezüstöt megvizsgálta s az olvasztott fém beszolgáltatott (eingeantwortet), a próbavételre hivatva volt. (1. §.)

A második szakaszból meg arról nyerünk tudomást, hogy az előtt a selmeczi kamaránál azon szokás divott, hogy az ezüst az olvasztó műhelyből a váló műhelybe közvetetlenül beszolgáltatván, s itt feldaraboltatván, a próbavétel csakis a szemitett (szemcsés = gekurnt) ezüstre vétetett, végül hogy a bányapolgárok aranyja csak ennek megpróbálása (Einstreichen) után került a hitelesitő műhelybe. Ezen szokás s eljárás azonban maga az idézett szakasz szerint is visszáságot szülvén, még pedig azért, mert az úgy a váló, mint a hitelesitő műhelyben felesleges költséget okozott, s mellette még a tartalom is csökkent, mi a bányapolgárokra káros, azt rendelte a 2. §., hogy a bányapolgárok ezüstje, ennek szemitése után megmérettessék, s a tartalom finomságára megpróbáltassék és megfizettessék.

Mindezt azonban, mint a kohászatra vonatkozással biró, tárgyunkat illetőleg csak közvetett jelentőségü.

A kémlész hivatását voltaképen azon eskü forma állapitja meg legközelebbről, mely az „Uj bányarend“ XLIV. czikkének 7. §-ban foglaltatik. E szerint a kémlész a királynak hűséget, engedelmességet, pontosságot fogadván, igéri, hogy hivatalát tisztességesen, szorgalmasan ellátja, mindenkinek arany s ezüstjét, valamint a bárki által behozott érczet és ásványdarabot lelkiismeretesen megpróbálja, azok tartalmát felettes hatóságánál bejelenti, s a vételekben mit sem titkolván el, szegénynek ép úgy, mint a gazdagnak hiteles próbát ád. A király iránt hűségre s mindenkivel szemben pontosságra esküvel kötelezett kémlészi hivatás ekképeni szervezése által az „Uj bányarend“ a kémlész tartásának jogát, mely eddigelé a bányapolgárok részére külön adományozott kiváltságokon alapult, általánossá vagyis olyanná tette, melyet minden bányapolgár s feltétlenül, vagyis kiváltság elnyerése s concessio nélkül is igénybe vehetett s gyakorolhatott.

Hogy általános jelentőségü s elvileges ezen intézkedéssel

mennyiben éltek a bányapolgárok, az mindig a fennforgó adott adott viszonyoktól függött.

De époly kétségtelen az is, hogy a kamara maga is külön kémlészeket tartott, és ezen időtől fogva, melyre a kincstár bányabirtokának szerzése s egyre fokozódó gyarapitása esik, a kémlész intézményt, melyet eddigelé tisztán azon haszon kedvéért berendezett s fenntartott, mely a beváltás s az urbura szempontjából megóvandó volt, a saját bányaművelése kedveért is fejlesztette, még pedig annál inkább, mivel a mily mérvben a magánbányabirtok csökkent, annál szűkebb határok közé szorult a bányapolgárok kémlésztartásának lehetősége, helyesebben szükségessége.

Ám lássuk ezen fejlesztés egyes phasisait!

A kamarai kémlőintézet reformálása 1579—1600-iki időszakban.

A Bécsben, 1579. évi szeptember-hó 2-án az osztrák kamara tanácsa által a selmeczi bányászat reformálása (felujitása) tárgyában kiadott rendelet szerint a selmeczbányai kamaránál az „Obrister Silberbrenner — név szerint Praun Joachim — mellett mint segédmunkások a „Silberbrenner"-ek voltak alkalmazva.

De volt egy „Obrist Goldscheider" is, mely minőségben a mondott évben Ungerfeind Christoff, mint kémlész is szerepelt. A kémlész qualificatiójának elsajátitása akkép történt, hogy a működő kémlész a próbavétel kezelésébe, s a teendők végzésébe a Silberbrenner-eket gyakorlatilag beoktatta, s ezek legjártasbika rendszerint a távozó kémlész helyét foglalta el. Igy oktatta be Ungerfeind Christóff az egyik Silberbrenner-t Klueg Tamást, ki utódjául is kiszemeltetett, de ez állást közbe jött halála folytán el nem foglalhatta. E szerint a kémlész képesitése tisztán a gyakorlati routinon alapult.*

II. Rezső Bécsben, 1580. évi november-hó 4-én kelt parancsában** részletesen tárgyalván a selmeczbányai kamaragrófi hi-

* Schmidt, II. r., II. kt. 11. lapján.

** U. o. II. r., II. kt. 42., 43., 44. lapját.

vatal számadó ellenőrének (Gegenschreiber) ügykörét a próbavételhez való viszonya szempontjából azt rendeli, hogy az összegyüjtött próbákat, valamint a válatóban és égetőben fennmaradt vakarékokat hétről-hétre gondosan zárlat alá vegye, továbbá, hogy ezen zárlat egyik kulcsa az Obrister Goldschaider-nél, másika pedig a Silberbrenner-nél legyen; végül arra kötelezi az ellenőrt, hogy az ezüst hétfői olvasztásánál (beigissung des Montags Silber) az öntvény (Gues) sulyát s próbáját rendesen jegyezze fel, s az ezüstöt a körmöczi Einnember-nek a Silberbrief kapcsában hetenkint küldje meg.

„Brenn- és Probiergaden" a beszterczebányai kamaraháznál is volt, s azon egy szoba primitiv állapotáról, melyből az állott, az 1584. évi augusztus-hó 18-án kiadott kamarai rendelet igen érdekes adatokat szolgáltat* azon instructioban, melyet II. Rezső 1588. évi január-hó 20-án a hét bányaváros állapotának megvizsgálása tárgyában a biztosokhoz intézett, többi között arra kötelezte a biztosokat, hogy a selmeczi Schaidt-, Prenn- vnd Probiergaden-t behatóan vizsgálják meg, s annak során állapitsák meg, hogy mi a javitandó benne, továbbá megfelelő-e a Saliter, Witriol, Taglon és más anyag (gezeig) készlete, végül hogy a viz elég erős-e, tartós-e és jól készittetik-e?

Ugyanezen instructio szerint a bányapolgároktól azon arany minden pisetuma után, mely a pillogott ezüstben találtatik, az u. n. aranyfillért (Goldtpfennig) szedik, s a nélkül, hogy azt a kamarába beszolgáltatnák, a kezelők közt felosztják.**

A próbavétel ellenőrzésének megfelelőbb rendszeresitése még ezentul is szabályoztatott. A selmeczi számadó ellenőrhöz II. Rezső által 1596. évi május-hó 16-án kiadott rendelet a számadó ellenőr fennebb ismertetett utasitását oda módositotta, hogy az ezüst hétfői olvasztásánál (ömlesztésénél) addig alkalmazott Goldeinstreicher állása, mint felesleges beszüntettetik, s teendőivel az alkamaragróf, s a számadó ellenőr bizatik meg azon meghagyás mellett, hogy az utóbbi az arany beváltását (Goldeinstreichen) minden szombaton az alkamaragróf közbenjöttével (mit Versehen), s a legjobb szorgalommal eszközölje, hogy igy a bányapolgárok,

* Schmidt, II. r., II. kt. 120. s 121. lapján.
** U. a. 190. s 191. lapján.

az aranymosók és mások méltánytalanul ne terheltessenek és érczük a próbatű utmutatásához képest beváltassék (dem Nadelstrich nach geleichstehend eingelöst werden).*

Később az ezüst u. n. particulare vezetésének rendszere hozatott be, minek részletes méltatását azonban mellőzvén, e helyütt II. Rezsőnek a selmeczbányai kamaragrófhoz 1601. évi novemberhó 13-án intézett parancsából azt emeljük ki, hogy a bányapolgárok ezüstje 1561. évben $15^1/_2$ lat finomságra pillogtatott és a márka 15 latban 6 fr. 75 dennárral váltatott be; az utóbbi beváltási ár 1601. évben azzal hagyatott meg, hogy a válatói dij fejében 25 dennár vonassék le.

Ugyanezen instructio azon rendszabályt, mely a selmeczi kamarai Schaid-Prenn- és Probiergaden-nél alkalmazásban állott, s mely szerint a próbavétel eltérésekkel ejtetett meg, hatályon kivül helyezvén, elrendelte, hogy a haszonlesés szigoruan kerültessék és az ezüst darabolás nélkül (ohne Verzuckung) $15^1/_2$ latra égettessék; továbbá rendeli, hogy a Gaden a nélkülözhetetlen saliter, tegl-, réz- és üvegcseréppel állandóan ellátandó s szigoruan tiltván a készlet feleslegének titokban elárusitárát, meghagyta, hogy arról szabályszerü számadás vezettessék, a változás kitüntettessék, végül pedig, hogy a visszamaradt vakarék és az olvasztási tégel szorgosan megőriztetvén, félévről-félévre olvasztás alá vétessék.

A selmeczi bányászat állapotáról előterjesztett biztosi jelentésre a kamaragrófhoz 1603. évi február-hó 22-én kiadott kamarai rendelet többi közt kiemeli, hogy a Brenner főbányarészesek egy ideig ellenezték, hogy a kamarai kémlészek magán a telepen vegyék a próbákat, de később ezen rendszabályba ők is belenyugodtak.

Az érczek előzetes próbavételének ezen módján kivül a kamarai ellenőrzés másik neme is volt, s abból állott, hogy a kamara az u. n. Silberzaichner-t (ezüst feljegyzőt) tartotta, ki az ezüstöt magában a bányapolgárok kohójában s az ezüst kiolvasztásánál (wann die Waldbürger das Silber abgetrieben) mérlegelni, összeirni s feljegyezni köteles volt.

A kémlőintézet számára a szükséges üveg rendesen, s na-

* Schmidt, II. r., II. k. 348. lapján.

gyobbára Passauból szállittatott Selmeczbányára. Mire vonatkozólag II. Rezső 1605. évi junius-hó 16-án kiadott kamarai rendeletéből azon érdekes körülményről vesszünk tudomást, hogy akkoron a szklenói üveghutában (in der glasshütten Im warmen Padl) a próbavételhez szükséges s alkalmas üveg állandóan készittetett, minek folytán II. Rezső azt rendelte, hogy az, a nagyobb költség megtakaritása kedvéért onnét szereztessék be a selmeczi kamarai kémlőüzlethez.

E szerint kétségtelen, hogy Szklenó s Glashütten elnevezésének alapjául az ott fennállott üveggyártás szolgált.

A kémlészettel okozatos összefüggésben álló itteni bányászkodás viszonyainak állapota amarra is kihatván, nem mellőzhetjük időnkénti mibenlétének megérintését. Mely szempontból azt látjuk, hogy az a 17-ik század első két évtizedében kedvezőtlen fordulatot vevén, a nyomasztó helyzet enyhitésére azt rendelte II. Ferdinánd Bécsben, 1626. évi márczius-hó 10-én kelt leiratával, hogy a beváltás dija a bányavesztesség (Zuebues), vagyis „Adjuta di costa" czimén minden 15 latos márka ezüstnél 8 frt 75 dennárra felemeltessék. De a selmeczi bányászat ezentul is s egyre hanyatlott, el annyira, hogy II. Ferdinánd Bécsben, 1629. januárhó 31-én kelt leiratában azt hagyta meg, hogy a körmöczi pénzverés fölöslegének (Überschuss) fele minden héten a selmeczi bányászat segélyezésére s lendítésére fordittassék mindaddig, mig annak állapota jobbra nem fordul.*

A „Diploma" vagyis a „Generale."

A kohászat s közvetve az akkor regale gyanánt kezelt beváltás sikere az által levén biztositható csak, hogy az összes termelés beváltás alá kerüljön, ezen kincstári érdeknek sulypontja, miként már fennebb is láttuk, az érctermelés szigoru ellenőrzésében feküdt.

Ezen ellenőrködés nemcsak gyakorlása, de időnkénti szabályozása is a felettes hatóságok állandó gondozásához tartozott, mely mint olyan, közvetve a próbavétel rendszerére is kihatott s számos intézkedésnek kútforrásául szolgált.

* Schmidt, II. rész, IV. kötet 461—462.

Ezek sorából kiváló figyelmet érdemel II. Ferdinánd Bécsben, 1629. évi február-hó 16-án Sockh János alkamaragrófhoz intézett rescriptuma, mely azt tűzte ki czéljául, hogy az uj bányarend és a selmeczi felvilágositó rendelet XVIII czikkének ellenére támadt rendellenességeket s visszaéléseket megszüntesse.*

Az általános, vagyis az uj bányarendelet XVIII. czikkelye megállapitván ugyanis, hogy a bányamester, a bányabiró, a bányatiszt, az esküdtpolgár és az urburaszedő (Urbarer) hat heteuként legalább egyszer jelenjenek meg a bányatelepeken s ügyeljenek, hogy ott az ércz a meddőtől pontosan s a bányapolgárok megrövidítése nélkül elkülönittessék, hogy a bányamüvet minden részében bejárván, vizsgálják meg s ügyeljenek, hogy az érczek a kamara s a bányamunkások kárára a hányóba ne kerüljenek, a negyedik szakaszban azt rendeli, hogy érczdarabok (Handstain) a bányamester, vagy a bányabiró, s a bányapolgárok tudta és engedélye nélkül ki ne szállittassanak a bányából, kivéve ha olyanok valamely bányában, vagy aknában ujabbi müveletnél találtatnak, mely esetben jogositva van a sáfár jellemző ásványokat (Wahrzeichen) a bányapolgároknak próbavételre oly végből általadni, hogy magukat a további müvelés iránt annál jobban tájékoztathassák.

A selmeczi felvilágositó rendelet XVIII. czikkelyének 1. §-a meg az érczek titkos felosztását tiltván, rendeli, hogy a tisztek a „Handstein"-t a bányapolgárok közt bányarészeik arányában s mellőzve kedvezést s barátságot osszák fel, a többi érczet pedig jól különitsék el.

Ellenben a 2. §. azt rendeli, hogy a városi biró, a tanács, az esküdt bányamester által kirendelt legfőbb érczosztó (Obristtheiler) minden érczosztásnál jelen legyen s arra ügyeljen, hogy kiki a maga hányadát, járandóságát megkaphassa. Végül megjegyzendő, hogy az artikulus többi szakaszában az érczmérő eljárása, a mérés módja, a mérték misége és az érczek fuvarozásának ellenőrzése van szabályozva.

II. Ferdinánd fennebb hivatkozott rescriptuma a két bányarend idézett, s az érczdarabok felosztására vonatkozó intézkedéseit hatályon kivül helyezvén, s a régtől fogva divó azon szokást,

* Schmidt, II. r., IV. köt. 463—470.

mely szerint a sáfárok nagyobb ünnepek, továbbá a bányapolgárok s tisztjeik születésének napja alkalmából, végül a midőn a kiváló tekintélyű idegenek a bányatelepet meglátogatták, érczdarabokat a bányatársulat tudtán kivül ajándokul adtak, mely szokás mellett egyesek az ajándokul kapott érczdarabokat megolvasztották s elcsempészték, megszüntetvén, elrendelte, hogy mindazok, kik ily érczdarabok birtokában vannak, ezeket négy hét lefolyása alatt a kamaraházba a kisebb válatódij mellett szolgáltassák be, s az ellen cselekvők elkobzással büntettessenek; továbbá, hogy jövőre a bányapolgárok a felmerülő tiszteleti s ünnepélyes szükség arányában érczdarabok helyett némi ezüstöt a kamarai pénztárnoktól kapjanak a főkamaragróf elhatározásához képest; mely ezüstnek eladása azonban tilos; továbbá, hogy azon esetre, ha ujabbi feltárásnál érczdarabok találtatnak, vagy uj érznyomok (Aerztspürungen) mutatkoznak, a sáfár jellemző érczdarabot vehessen, s azt a bányapolgároknak próbavétel, vagy a kohónak olvasztás czéljából adja át; mely érczdarab azonban szintén felosztás alá kerül; továbbá elrendelte, hogy ezentul minden bányapolgár részéről az érez osztásáról s méréséről (Vermessen) akár hetenkint, akár negyedévenként pontos értékszámitás (Anschlag) a bányatörvényszékhez, s ettől a kamaraházhoz terjesztendő elő, s ezekhez a kisebb s reményre müvelő bányapolgárok nem sorozhatók ugyan, mindazonáltal a rendes érintkezés (Correspondenz) ezekkel is fenntartandó; továbbá elrendelte, hogy úgy a kamaránál, mint a bányapolgároknál a heti vagy más időszaki próbák a kamarai kémlész által összehasonlitandók, továbbá, hogy a kohómunkások az érczdarabok eltitkolásának megakadályozása végett felesketendők s kötelezendők, mikép azon előljáróikat, kik az érczdarabokat eltitkolni akarnák, a kamaránál jelentsék fel; végül, hogy a kamarai felügyelőknek sem szabad bányákból az érczdarabokat elszállitani.

A királyi „Diploma," vagyis „Generale"-nek nevezett ezen rescriptum bővebb magyarázatát a selmeczi főbányagrófi hivatal 1629. márczius-hó 31-én kibocsátott felderitő rendelete fejti meg.

Első pontjában azt jelenti ki ugyanis, hogy az eddig fennállott szabály, mely szerint a felesketett kémlész minden érczosztás és mérésnél vagy személyesen, vagy helyettese által képviselve jelenni köteles volt, továbbra is hatályban marad, akkép azonban,

hogy az a közönséges próbába ne avatkozzék, mert az érczek ezen próbavétele a bányairnok (Pergschreiber), vagy az illető bánya tisztje által, de mindig a felesketett kémlész jelenlétében, ejtendő meg; továbbá rendeli, hogy a próbavétel anyagának fele a kémlész, másik fele pedig a bányairnok kezeihez szolgáltatandó; végül, hogy a bányamunkásnak ne legyen oka sem a közönséges próba, sem a kémlész próbája miatt panaszkodni és a próbatörő (Probenstampfer) már eleve korán gondoskodjék annak készentartásáról, mi a próbavételhez szükséges.

A második pont azt szabja meg, hogy — mi eddig is fennállott már — a bányairnok azon bányamüveknél is jelen lenni köteles, melyeknél a kamarának része van és hogy az ott visszamaradt próbákból a kisebbitett lisztet (verjüngt Mehl) minden érznemből legkevésbbé két piset sulyban az utó próbavétel végett a kémlésznek átadni tartozik.

A harmadik pont a királyi kohók tisztviselőinek kötelességévé teszi, hogy ne csak az általuk megállapitott próbavételt összehasonlitás végett az esküdt kémlésznek küldjék meg, de hogy a maguk próbájából a kisebbitett lisztnek ellenpróbáját (gegen Prob) is kikézbesitsék, hogy ekkép a többszörös próbavétel által, úgy Ő Felsége, mint a bányapolgárok érdeke is megóvassék; továbbá, hogy a bányapolgárok kohótisztjei a mellett, hogy a maguk kohóiban megejtett próbavételt az esküdt kémlésznek hetenkint bejelentik, a maguk kohó próbavételéből és mindig külön-külön minden érznem után két piset sulyu kisebbitett lisztet ellenpróbára beküldeni kötelesek. E szerint a közönséges (gemein) próba mellett, kohópróba (Hüttenprobe) is volt.

A negyedik szakasz azt adja elő, hogy azon bányapolgárok, kik nem olvasztanak hetenkint, de annyi bányarészük s osztalékuk van, hogy érczeiket hetenkint beszállithatják, szintén a közönséges próbavétel teljesitésére kötelezvék és a kohónál vett próbából az ellenpróbához szükséges kisebbitett lisztet szintén a kémlészhez szolgáltassák be.

Az ötödik szakasz azon bányapolgárokra vonatkozólag, kiknek nincsen annyi érczük, hogy ennek hetenkinti beváltása érdemesnek mutatkoznék, azt állapitotta meg, hogy a közönséges próba esetről-esetre az érczosztásnál eszközöltessék, és a próbaliszt fele,

valamint a kohópróbából az ellenpróba lisztje az esküdt kémlésznek megküldessék.

A hatodik pont feladatává teszi az esküdt kémlésznek, hogy a hozzája érkező próbákat (próbaliszteket) hetenként jegyezze fel, a feljegyzés egy példányát a bányatörvényszéknek adja át, és a próbákat összehasonlitván, ellenpróbavétel mellett az utóbbi alapján a számitást, úgy a kamarával, mint a bányapolgárokkal szemben ejtse meg.

A hetedik pont azon eljárás iránt intézkedik, mely az érez sulyának megállapitásánál követendő oly végből, hogy igy a tartalom a suly helyessége által is beigazolva legyen.

A nyolczadik szakasz azon eljárást szabályozza, mely a reményre bányászkodók érczeinek osztása, számba- és próbavétele, valamint a kohópróbavétel tekintetéből követendő.

A kilenczedik pont azt rendeli, hogy azon bányatársulatok, melyeknek nincsen saját kémlészük, a próbavételt más bányák kémlészei által is teljesithetik, s az igy vett próbákat összehasonlitás végett szintén az esküdt kémlésznek* küldjék meg.

A következő szakasz azon szabadelvü rendszabályt statuálja, hogy azok, kik érczeiket s szinporukat maguk nem olvaszthatják, vagyis kiknek kohójuk nincsen, a beváltandó érczeket a bányabiróságnál jelentsék be, mely utóbbi azok próbavételéhez a maga emberét oly végből küldi, hogy mi panaszuk se legyen a beváltásnál, mely az ily esetben is az összehasonlitó próba alapján eszközlendő.

A 11-ik pont a selmeczi kamaránál való s kötelességszerü beváltás alól azon kivételt állapitotta meg, hogy az érczek s marák, ha azok olvasztásához adalék (Zuschlag) szükséges, másutt is értékesithetők, vagy az olvasztási adalék a termelő helyről beszerezhető, de ezen esetek a bányabiróságnál mindenkor előzőleg bejelentendők.

A következő szakasz szerint a próba s az ellenpróba számbavételei azért közlendők a megállapitott táblázatban a bányabirósággal, hogy a bányapolgárok sérelmeinek s panaszainak eleje vétessék. S mig a 13-ik pontban az van rendelve, hogy az olvasztási költség a bányabiróság által előirányoztassék s mérsékel-

* Esküdt kémlész alatt e helyütt a kamarai kémlész értendő.

tessék, addig a 14-ik pont kijelenti, hogy a bányapolgárok azon javaslatai, hogy jövőben mikép eszközlendő a próbavétel, a királyhoz terjesztetvén fel, azok elintézéséig az előadottak követendők.

Az ezen szabályylyal megállapitott eljárás hosszadalmas s eléggé complicált volta mellett azon előnyt nyujtotta a bányapolgároknak, hogy a próbavétel által érintett érdekeik kamarai elbánására nemcsak a maguk kémlésze által ügyelhettek, de az összehasonlitó próbavétel és a bányabiróság ingerentiájában eléggé hatalmas ellenőrző tényezőre is szert tettek.

A dijszabás önkéntes változásának káros hatásai.

Fennebb láttuk, hogy az ezüst beváltási dija 1626. évben 2 frttal emeltetett fel,* mely dijszabás 1630. évi május-haváig fennállván, ugyanekkor ismét a régi 6 frt 15 denárra leszállott; az 1631. évi április-hó 10-én kiadott parancs az utóbbi árt azonban „Adjuta" czimén 50 denárral emelte fel, vagyis a márka ezüst árát 6 frt 65 denárban állapitotta meg, melynek két harmada a rendes árfolyamu s értékü pénzben (in Münz), egy harmada pedig birodalmi tallérokban (Reichsthaler) volt fizetendő, s egy tallér 100 denárral volt számitandó.

A beváltási árak ezen gyakori változása s ingadozása, mint nagyobbára az önkéntes megállapitás következése, mely nem korlátoztatta magát az ezüst árának szabályozására természetszerüleg befolyással biró törvények által, azt eredményezte, hogy a bányapolgárok minden módot, minden alkalmat arra használtak fel, hogy a kamara beváltási regalejét kijátszák, s e végből többi közt azon eljárást követték, hogy a gazdagabb érczek közé szegényebbeket, silányabbakat vegyitettek oly czélzattal, hogy érczeladásuknál annál magasabb beváltási dijat elérhessenek; mely utóbbi körülmény azonban a mellett is bizonyit, hogy a próbavétel akkoron alkalmazott módja, daczára a gomba módra szaporodott ujabb s ujabb rendeleteknek, igen primitiv, tökéletlen s

* Itt a forint alatt az arany forint értendő.

gyarló lehetett, ha az érczek elegyitéséből meritett furfangot sem győzhette le.

Ezen visszaélés megszüntetésére III. Ferdinánd király Bécsben, 1649. évi augusztus-hó 18-án külön rendeletet bocsátott ki a kamarához.*

A kémlészet szaktudományának szinvonala 1600—1744-ig.

A próbavétel jelzettünk fejletlensége s az annak alkalmazásánál akkoron követett eljárások primitiv, s mistikus volta azonban nem lephet meg minket, ha figyelembe vesszük, hogy az ezen szakba vágó tudomány akkori szinvonala oly alacsony fokon állott, mikép az érczek próbavétele nagyobbára az alchimia bűvészetének s oly mesterségnek hirében állott, mely a gyakorlatilag elsajátitott kezelési ügyességen kivül, homályban tapogatózva, megállapodott elvek nélkül, s fel nem ismerve a természetes erők okozatos működését, a képzelt természet feletti erőkhöz folyamodott s mereven ragaszkodott.

Igazolja ezt a városi levéltárban levő „Probier-Buchlein auff Gold-, Silber-Ertz vnd Metall mit viel köstlichen Alchimistischen Künsten" Majna melletti Frankfurtban, Steinmeyer Vincze kiadásában 1608-ban névtelenül megjelent munka, mely mint ilyen a próbavétel szakirodalmának egyik legrégibb terméke.

Előszavában azt adja elő ugyanis, hogy mindaz, mit az Isten teremtett, a hét csillagzat rendje behatása s uralkodása alatt állván, ezen hatástól nemcsak testünk ereje s jóléte, nemcsak életünk minden nyilvánulása s cselekvésünk sikere, de az érczek képződése, gyarapodása, müvelhetősége s gazdagsága is függ; továbbá, hogy ez okon az arany felett a nap, az ezüstérez felett a hold, a kéneső felett a Vénus, az ólomérez felett a Saturnus, az ónérez (Kassiterit) és bizmut felett a Jupiter és a vasérez felett a Mars uralkodik.

Hason szellem lengi át a Lübekben, 1744. évben Rüddiger János Benő kiadásában „Neu eröffnetes Probierbuch" czime alatt

* Schmidt, II. rész, IV. köt. 709. s 710.

G. H.-tól megjelent művet, mely 56. s 57. lapján azt tárgyalja, hogy soknak állitása s véleménye szerint, az, ki jó sikerrel próbálni s finomitani (fauern) akar, a hold járása szerint jól különböztesse meg a jó és baljóslatu csillagzati jegyeket s azokhoz alkalmazkodjék.

A csillagzatokat kedvező, vagy kedvezőtlen kihatásuk szerint s szemben a próbavétellel a következőképen osztályozza:

a) jó csillagzatok: a kos, az oroszlány, s a lövész;

b) középszerüen kedvezők: az iker, a szűz, a scorpió és a hal; végül

c) kedvezőtlen hatásuak: a bika, a mérleg, a rák, a zerge és a vizember (Wassermann) jelvénye alatt uralkodnak.

Érdekes továbbá ugyanezen mű utolsó fejezete: „Wie man aus allen Ertzen vnd Mineralien drei Principia erkönnen soll." E szerint a három principium: a só, a sulphur és a mercurium, melyek az olvasztásnál, a finomitásnál s a próbavételnél „Philosophi quintam essentia"-t képeznek; mert — úgymond — mindaz a mi ég: sulphur vagyis kénkő (Schwefel), a mi szint mutat s füst alakjában elillan: kényesös (merkurialisch), és a só mindig a hamuban marad, s igy az a próbavételnél a „föld" a „Corpus". Az ólmot pedig az érczek anyjának vallja, mivel ez a többi érczet a legkönnyebben megolvasztván, mint az anya gyermekeit engedékenységre, megadásra birja.

A philosophus quintessentiájának illustrálásául többi közt azt adja elő a szerző, hogy a sulphur és a mercurium kiűzése után a só a Caput mortuumban (Todtenkopf) marad, mely alatt a választó viznek a lehűtés után visszamaradt alja értendő.

A csillagzatok bűvös hatásába vetett ezen bizalom annyira hatotta át a misteriumra hajlandó ezen kor kémlészeit és az ezen foglalkozásba vágó tudomány szellemét, hogy azok a csillagzatok alakját és jeleit a szaktudományba is átültetvén, annyira meghonositották, hogy azok ma is használatban vannak.

De a próbavétel mestersége (Kunst) nagy szerepet nemcsak a csillagzatoknak, de a növény- s az állatvilágnak is juttatott. Ide sorozandó a páfrány vagyis ördögborda (Pfarrenkraut), a szőlővessző, a halszálka, a borju és kos fejcsontja, a szarvas aganesa, stb., melyeknek hamuja az űzőke készitésénél felhasználtatott, utóbbi pedig két részből alakittatott; u. n. *a)* apáczából

(Nonnen), vagyis a készítés szerkezetének alsó részéből, mely vas- vagy rézkarikából, gyűrűből állott, s melynek felső nyilása nagyobb volt mint az alsóé; *b)* az u. n. szerzetesből (Mönch), mely kemény fából félteke alakjára esztergályozva akképen készült, hogy a karikába annyira beilleszthető legyen, miszerint a kettő közti űrben az üzőke kérge megalakittathassék.

A fémeknek olvasztásra való hajlandóságát pedig akkép vázolja, hogy némely fém igen szelid, más meg oly vad és silány (wild und unartig = rakonczátlan), hogy a legerősebb folyamot is kiállja; az utóbbiakra vonatkozólag ajánlja, hogy mennél gyakrabban pörköltessenek, s égetés után vizeletben (Urin = ureum, jele: ☐) lehűttessenek, hogy ez által úgy a vad kén s egyéb silányság, valamint a kénarzénszénsav (Misspückl) kiüzettessék.

Különben hogy igazságosak legyünk, a „Neu eröffnetes Probierbuch" szerzője a kémlészet titokzatossága alól máris az emancipatio ösvényén haladt, mert záró szavában azt jelenti ki, hogy a legnagyobb művész (Künstler) sem képes a „Katzensilber"-ből (fehér csillámból) és a csillogó kövekből fémet kihozni, és hogy a kémlész sikerének kulcsa ezen jeligében rejlik:

„Kalt getrieben und heiss geblickt
Ist im Probirn ein Meisterstück",

melynek magyarázatául azt adja elő, hogy ha az üzőke ólommal megtelik ugyan, de az ezüst még sem pillogott, akkor a próba megakad; ilyenkor ha a kémlőtok (Müffel) eléggé magas, az alá egy másik üzőke helyezendő, vagy az előbbeni üzőke kiemelendő s a művelet friss ólom hozzátétele mellett ujból megindítandó, teljesen leüzendő s a pilogás forróan eszközlendő, mert csak ekkor áll be a „Kalt getrieben vnd heiss geblickt".*

Ezzel elhagyva a kémlész szakácskönyvek alchimiájának ábrándos birodalmát, ujból s folytatólag vesszük fel fonalát a próbavétel történelmének.

* Megjegyzendő, hogy e jeligés vers már az 1608-ban megjelent könyv előlapján is irva, bevezetve van csekély eltéréssel. u. m. „Kalt getrieben heiss geblickt Ist der Probierer-Meisterstück."

Az u. n. „vak munkaszak"-ra s az aranyválasztásra vonatkozó intézkedések.

Azon visszaélés, mely a bányaművelésnél már régóta ismeretes volt, s a „Blinde-Schicht", máskép a „Falsche" vagy „Verfeyerte Schicht", vak s elpocsékolt munkaszak elnevezése alatt az ily nem teljesitett munkaszak bérének jogtalan elszámolásából (übermässige Verlohnung) állott, ez időben úgy a hohónál, mint a kémlőintézetnél is lábra kapott.

A selmeczi kamarához 1653. évben Schulzen György legfőbb aranyválatóvá, ellenőrködő kémlészszé s titkárrá neveztetett ki évi 200 frt fizetéssel; s azon utasitás, mely ugyanannak kinevezésével egyidejüleg bocsáttatott ki, a három minőségben alkalmazottnak teendőit tárgyalván, ezek közül a következők méltatandók figyelemre:

1. jelen legyen, ha a bányapolgárok és a kamara ezüstje a válatóba szállittatik;

2. hasonlag jelen legyen a pillogott ezüst szemléjénél, s ha ez megmázsáltatott, számba véve annak quantitását, minden márkából egy pisetet vegyen s vonjon le;

3. a pillogott ezüstből próbát vevén, tartalmát jegyezze fel, a maga rapulaturáját (jegyzőkönyvét) rendben tartsa, s a particularét hetenkint terjessze elő; mindezért a pillogott ezüstből neki egy piset dijul adatik;

4. a kamarai ezüstöt 12 és 13 denárra pillogtassa, s ha az, vagy az ólom nem tiszta, a válatóba el ne fogadja, hanem az ezüstfinomitókat (Silberbrenner) bünlesse meg;

5. a váló műhelyben használt anyagok (salétrom, gálicz, válató üveg = Schaidglas) s egyéb szereket extract vezetése mellett nyilvántartsa s az átvétel és kiadás specificatiójául a felettes tisztnek küldje meg;

6. különös gondot forditson a válató víz rendben tartására, jelen legyen midőn az ezüst lombikfogóval a válatóból kiemeltetik, s midőn az ezüstöt döngölik (Silberschlagen), hogy azt az olvasztásra előkészitsék, s végre jelen legyen az egyes darabok olvasztásánál. A többi pont a válató viszonyát a körmöczi pénzverőhöz, továbbá titkári teendőit, javadalmát s alárendeltségét tárgyalja.

De az eddigiek is elégségesek, hogy a váltó hivatását megérthessük.

A váltó díjat III. Ferdinand Regensburgból 1654. évi január 28-án kelt rendeletével minden márka ezüst után fél piseben állapitotta meg, mig Lipót király Bécsben 1660. évben junius-hó 12-én kiadott rendeletével a váltó díjat beszüntette, s a beváltásnál fennállott azon díjszabályt, mely szerint a bányapolgárok ezüstjének minden márkája 15 lat finomságban 6 fc 75 fillérrel s illetőleg 50 fillér ráadás mellett 7 fc 25 fillérrel beváltatott, oda módositotta, hogy a márkaezüst 7 fc 98 fillérrel váltassék be, s a váltó díj és az aranyfillér (golt pfennig) szedése, mely mint a kamarai tisztviselők accidentiája volt, a jövőre maradjon el.

A kohászat ügyének s a beváltási regálének szabályozása 1660—1676 között.

1660. évben a kamarai kohászat uj stádiumába lépett, mert ugyanaz évben a város telkén (Stadtgrundt) fekvő sicellei és a frizoviczi kohó a kamara birtokába ment, s mert az egészen uj szervezetet kapott, a mennyiben az emlitett két kohó külön s a hodrusbányai és vihnyei kohók szintén külön kezelés s felügyelet alá helyeztettek, s amazokra Weigl Leonhardt, emezekre Glantschnick Dániel gondnokul rendeltetett ki. Az első heti fizetése 12, az utóbbié 8 frtot tett ki s mellékjárandóságul minden ezüstesillanás után egy lat, vagyis három piset ezüstben állapittatott meg.

A beváltás tekintetéből megjegyzendő, hogy Lipót király Bécsben 1661. évi augusztus-hó 12-én kiadott rescriptumában megengedte, hogy a felső bibertárói bányatársulat 15 latos márkaezüstje addig, mig a bányaveszteség tart, 9 frttal váltassék be, és pedig a váltó díj és az aranyfillér levonása nélkül.*

A kamara kémlésze 1661. évben, vagyis Chaos főkamaragróf idejében Rietmann Gáspár volt, kinek 104 frt fizetése 50 frt évi aggiutoval 154 frtra egészittetett ki.

Chaos főkamaragróf ugyanazon időben az olvasztásra uj rendszert (Schmelzprocess) gondolt ki s állitott fel, de ennek

* Schmidt, II. rész V. köt. 35. s 36. old.

alkalmazását Lipót király nem engedte meg a Pachen- és drei Königstolln bányatársaknak, sőt azokat arra utasitotta, hogy a régi modust továbbra is kövessék.

A körmöczi ezüst beváltási ára 1661. évben minden márka után 14 fr 40 polthurakokban, vagyis 12 frt német váltópénzben (deutscher Scheidmünze) állapittatott meg.

I. Lipót király Bécsből 1665. évi julius-hó 10-én kelt resolutiójában ujból megengedte a selmeczi bányapolgároknak, hogy maguk olvasszák érczeiket, s igy a Chaos idejében fennállott tilalmat hatályon kivül helyezte, elrendelvén egyuttal, hogy a bányapolgárok minden ércz osztásánál s az ércz közönséges próbájánál a kamara kémlésze is jelen legyen, és hogy a kamarai kémleldében teljesitett próbavételről ugyancsak a kamaraházban rendes próbakiszámitás készittessék, végül hogy minden Rauchpróbánál, vagyis a nem finom ezüstpróbánál, minden ezüstpillanás után 3—4 lat ezüst és minden finom ezüstpróbánál 2 lat ezüst természetben a bányapolgároknak engedélyeztessék (passiren) és kiszolgáltassék magánhasználatra.

1666. évben báró Ivanelli János volt a főkamaragróf, kihez I. Lipót Bécsből ugyanazon év augusztus-hó 18-án azon parancsot intézte, hogy miután a bányaveszteséggel folyton küzködő selmeczieknek azt kérték, hogy a 15 latos bányavárosi sulyú márka (Bergstägtische Mark) ezüst ára fejében megállapitott 8 tallér felemeltessék, elrendelte, hogy ezen árszabás érvényben hagyása mellett az 1664. évben fennállott azon szabály, hogy minden beváltott márkaezüst árából egy fél tallér levonassék, hatályon kivül helyezendő, s a helyett minden száz márkából (procento) 5 márka ezüst ára, vagyis negyven tallér mindaddig leüttessék, mig a bányapolgárok kedvezőtlen s nyomasztó helyzete tart; továbbá hogy ezen árszabást azok is igénybe vehetik, kik reménymüvelést folytatnak, például a szentháromságtáró részesei; végül hogy az utóbbi bányánál érdekelt Prennerek, kiktől eddig a kamarától nyert előleg visszafizetésére minden márka ezüst beváltásánál $2^1/_2$ tallér hozatott levonásba, azon kedvezményben részesitendők, hogy a beváltási árból a bányaveszteség tartama alatt csak egy tallér vonassék le.*

* Schmidt II. r. V. k. 208—211. Megjegyzendő, hogy a nyolcz tallér 12 rajnai forint értéket képviselt, vagyis egy tallér $1^1/_2$ rajnai frttal volt egyenlő.

Az arany beváltása a próbatű szerint (Einlösung der Gölter nach dem Nadlstrich) a selmeczi kamaránál 1672. év előtt szüntettetett be; ugyanezen évben szigoru rendszabályok állapittattak meg a vak, az elpocsékolt munkaszak, a felesleges költekedés, az igazolatlan utazgatás (Reisen Überland), valamint a leltári tárgyak elkallódása (unpassirliche Abgäng) ellen, végül a kamarai registratura és az u. n. Gedenkbuch berendezésére.

A beváltási dij fennebb tárgyalt felemelése 12 rajnai forintra az 1676. évben ujabbi két évre hosszabbitatott meg a Szt.-Háromság-altáró bányarészeseinek javára; magánál az érczvételnél (Erzkauf) pedig a nedvesség fejében a durva érczek után 2 font, a kis (apró) érczek sulyából 7 font vonatott le.

Már az eddigiekből is kiderül, hogy a beváltási ár a bányaművelés változott viszonyaihoz képest időről-időre állapittatott meg, s ha kedvezménynyel volt egybekötve, csak bizonyos meghatározott időre szólt, vagy azon feltét bekövetkeztéig, a melyhez kötve volt, például a bányavesztesség megszüntéig tartott. — A szabott határidő leteltére, valamint a feltételek beálltára, magának a főkamaragrófnak kellett ügyelnie, hogy ennek alapján a további intézkedések megtétethessenek, s a felemelt ár további fizetése által a régóta fennálló beváltási regale (Einlösungsregal) csorbát ne szenvedjen.

Azon főutasitás (Hauptinstruktion) szerint, melyet I. Lipót király Bécsben, 1676. évi szeptember 22-én a selmeczi kamara összes bánya- s kohó ügyeinek rendezése, s a kamarai administratio szervezése tárgyában kiadott,* a márka arany kizárólag s kivétel nélkül 23 karát s 9 szemer (Grehn) finomságban, úgy mint eddig 65 arany (Dukaten) és 50 denárral rendeltetett beváltatni.**

Ezen főutasitás úgy terjedelménél (130 nyomtatott lapot tölt be), mint tartalmánál fogva, egyike a legfontosabb okmányoknak, melyek a selmeczi bányászatra vonatkozólag felmerültek, s miután az nemcsak a kamara szervezetét s igazgatását részletes szabályozás alá vette, de a helyi bányaművelés szempontjából is valóságos uj bányarend jelentőségére emelkedett, s számos intézke-

* Schmidt II. r. V. k. 237. old.

** Péch Antal „Magyar és német bányászati szótár" szerint a „Gran" (Grohn) szemeraranyban egy karat tizenketted része, ezüstben egy lat tizennyolczad része.

dése jelen tárgyunkra is kihat, nem zárkózhattunk el annak méltatása elől.

Igazolja ezt annak gazdag tartalma, mely a következő fejezetekre oszlik:

1. Utasitás a kamarai pénztáros részére.
2. Utasitás a kamarai számvevő részére.
3. Utasitás a bányamester részére.
4. Utasitás a bányabirósági irnok részére.
5. Utasitás a bányahivatal tisztjei s szolgái részére.
6. A lovaskerülő (Überreiter) kötelességéről.
7. A bányasáfár (Bergschaffer) teendőiről.
8. A bányairnok segédeiről s a szerek feljegyzőiről.
9. A bányafelőrökről.
10. Az érczszemelő (különitő) felőrről.
11. A kamara esküdtkémlészéről.
12. A kohó gondnokáról, irnoka-, sáfárjáról s mindarról mi a kohót érinti.
13. Külön a kohóirnokról.
14. Külön a kohósáfárról.
15. Az érczadalék- és szénmérőről.
16. Az ezüst jegyzőről.
17. Az ezüst finomitó műhelyről (Prengaden).
18. A válató műhelyről.
19. A szertárosról.
20. A titkárról.
21. A zúzóművekről.
22. Az ácsmesterről és
23. Az egy lovasról (Ainspanninger).

Főutasitás a kamarai kémlészetre vonatkozólag.

Habár ezen fejezetek megannyijában egy-egy érdekes képét lelhetjük fel, a helyi bányászat azon kori állapotának, s azon viszonynak, mely a kamara és a bányapolgárok közt fennállott, és habár az ezen utasitásokban contemplált intézkedések nagy része azt czélozta, hogy a bányapolgárok szabad mozgása a ka-

mara érdekeinek alárendeltessék s korlátoztassék, e helyütt csupán azon szempontokat s azon intézkedéseket méltatjuk, melyek tárgyunkra közvetetlen vonatkozással birnak.

Ilyenek, a melyek a „Geschworner Kammer Probierers-Instruktio"-ban foglaltnak, s a próbavétel rendszerének úgy általános lényegét, mint viszonyát a magánbányászathoz kimeritő közvetetlenségében tüntetik fel s a következőképen rendelkeznek.

Mihelyt a bányajegyző a bibertárói főbánya munkásai által hetenkint beszolgáltatott érczeket tételről-tételre megpróbálta, azokat további felosztás végett a válogató fiuk különitik el s felesketett kémlész jelenlétében hordják össze. A halomra ekkép összerakott és ismételten felkevert érczek ezután a bányavárosi, máskép a budai suly szerint felosztás alá veendők, egy nyolczadráadása és a mérleg mutatójának egyenletes állása mellett. Mire az érczteknőből az ércz bizonyos része a közönséges próbára veendő, a többi pedig a mérlegre guritandó. Ezen eljárásnál arra kell kiválóan ügyelni, hogy a próbaércz közzé titokban sem más meddő, sem más gazdagabb ne vegyittessék.

A kémlész kötelessége ügyelni, hogy mennyi a hiány (Abgang), s mily sulyban történt a felosztás az egyes nemekből, hogy azt a maga próbavételi számitásában (Probieranschlag) részletezze s pontosan kitüntethesse, s kötelessége ügyelni, hogy az érczek mázsálásából kár sem a bányapolgárokra, sem a kamarára ne származzék.

A felosztás megejtése után az érczek összekevertetnek s akkor a kémlész az érczrakás közepéből, oldalairól s széléről megfelelő adagot próbavételre szed s azt a bányatársulati tiszt, s a kohóirnok jelenlétében téve, a próbadöngölő által lisztté töreti, zuzatja. Ezen lisztből papirzacskóba (Skarnizel) férő mennyiséget a kémlész magához vevén, ugyannyit saját pecsétje alatt a bányatársulatnál hagy s a kohónak ad át. A bányatársulat a nála hagyott próbaérczlisztet hetenként a kamarai kémlésznek adja át, ki a lepecsételt papirzacskót megvizsgálván s tartalmát a magához vett liszttel el-elegyitvén az érdekeltek jelenlétében s felügyelete alatt az előkészitett folyadékba, vagy adalékba szórja, a tűzben közepes hő mellett kellően olvasztja, s az abból támadt czüst szemcsét, azok tudtán kivül, kiknek czüstjéről próba még nem vétetett, elkülöniti.

A próbavétel ezen eredményét a kémlész a maga „Rapulaturjá"-ba rendesen bevezetvén, a számitási czédulát (anschlag) kiállitja, abba az érczosztásnál a kamara és bányapolgároknak jutott mennyiséget a nedvesség levonásával bevezeti, egyik példányát felülvizsgálás czéljából a számvevőnek, másikáját a pénztárnoknak s harmadikát az érdekelt bányapolgároknak átszolgáltatja.

A marák felosztása a régi szokáson alapuló azon eljárás szerint megy végbe, mely szerint egy veder (Rümpel) egy mázsának veendő, s a mara próbavétele a fennebb vázolt módon ejtendő meg.

A kamarai kémlészre vonatkozó többi intézkedés, annak kötelmeit elöljáróival szemben s a kémlelde rendjét szabályozza.

Azon vonatkozás, mely a kémlész teendői és a kohó rendeltetése közt a dolog természeténél fogva fennáll, szolgáljon mentségünkül, ha a főutasitásban foglalt azon rendszabályokat is ismertetjük, melyek részben a finomitó műhely (Prengaden), valamint a válató műhely szervezetére kihatnak.

Az érczek és marák közönséges próbavétele után a további felügyelet s eljárás a kohó gondnokának dolga. Nevezetesen köteles az érczosztásnál jelen lenni, ugyanott ügyelni, hogy mily hányad esik a felosztott érczekből (urbura czimén) a kamarára, s mennyi váltandó be az esküdt kémlész próbavétele szerint; — továbbá köteles előre megállapitani, hogy az ekkép átvett ércz olvasztása mennyit eredményezhet, mennyi ércz adandó át az egyik vagy másik kohónak, miért is a fuvarok rendelése, ezek s a szállitás ellenőrzése szintén az ő ügyköréhez tartozik.

A főutasitásnak az olvasztásra vonatkozó intézkedései.

A kohóba szállitott érczek s lisztek jól megőrzendők s mielébb megolvasztandók, előzőleg azonban a sáfár által megmérendők, megpróbálandók; maga a kohógondnok meg a szükséges adalékról, u. m. kovand és vaskőről gondoskodik, szigorúan ügyelve arra, hogy a jó pótlék közé meddő ne vegyittessék; mely káros

„miskulancziák“ elhárításáról egyébként a bányamesternek is gondoskodnia kell.

A vályu fuvar (Hülln) 24 vedert tartalmazzon, s azon fuvaros, kinek szállitmányában hiány merült fel, bérének felét, vagy egészét veszitse büntetésül; maga az olvasztási költség pedig mennél kisebb legyen.

Az olvasztás közvetetlen felügyelete a kohóellenőr kötelessége, ki arról gondoskodik, hogy minden, vagyis úgy a durvább, mint az apróbb liszt pontosan s rendesen megolvasztassék, a pótlék megállapitott mértékben adagoltassék; továbbá az olvasztás sikeres menetének biztositása czéljából köteles az ellenőr a sáfárral s a kohóirnokkal mennél sürűebben értekezni, az olvasztás folyamánál, s azon esetre is jelen lenni, ha azt nálánál jobban értené is a sáfár, mert a felelősség első sorban az ellenőrt terheli. Ha pedig az olvasztás eddig divott processusa helyett ujabb módszert (Neue Manier) találna fel, azt a felettes tisztnek jelentse be.

Gondoskodjék továbbá, hogy az olvasztás minden héten, s kellő időre megindittassék, hiány vagy rendetlenség miatt fennakadás (Steckhen) be ne következzék, a szén, ólom, mázanyag (Gläth), kéneskő (Lech) kellő készletben meg legyen, s felesleg fel ne használtassék; továbbá, hogy iszapolás (nach dem Geschlemm) után a salak kétszer átdőlessék, abból a kohóirnok a tégelybe (Tägel) próbát vegyen s a többit gondosan megmázsáltatván, takarittassa el.

Ha a pest jól kiürittetett (ausgeaydnet = ausgeödnet) a kohóellenőr a dús ólmot az ezüstüzelőnek (Silbertreiber), és pedig minden egyes darabot a sáfár és irnok jelenlétében megszámlálván adja át, és ha egészen megolvadt, s az üzelő által jól megkevertetett, a pest közepéből próbát vesz, meggyőződést szerzendő, hogy ezen próba miként viszonylik az előző tégelypróbához (Tögelprobe).

Miután pedig gyakran töredékek és szemcsék maradnak vissza az üzésnél, melyekben s melyek közt ezüst is rejlhetik, a kohóellenőr zárva tartván a pestet, annak kihülése után a kemény ólmot (antimont) és a mázanyagot, még pedig mindenkor nappal s soha éjjel, mázsálja meg, jól rejtse el, az abban maradt ezüstszemcséket csippentse le (ausstechen), és a pillogással (Blich)

ne haza, de egyenesen a selmeczi pörkölőbe (finomitóba = Brenngaden) szállittassa, vagyis ha a pörkölés ideje el nem érkezett még, a pénztárnok és a számvevő őrizetébe a trabantok (hajduk) Confoye kiséretében küldje el, kik utóbbiak vasárnap — a messze lakó munkások távollétében — a kohót őrizni kötelesek.

A pörkölésnél mindig jelen legyen a kohó ellenőre s ügyeljen, hogy elkállódás, vagy sikkasztás elő ne forduljon az ezüst pillogásnál; továbbá köteles az ezüstöt, úgy a pörkölés előtt, mint utána és az átadásnál is megmérni, és a maga kohóérték számvetését a kideritett arany-ezüst tartalom szerint elkésziteni.

A rendelet ezen ügykörre vonatkozó többi intézkedése azt állapitja meg, hogy kik alkalmazandók kohómunkásoknak, szénégetőknek, szénfuvarosoknak, trabantoknak s másféle szolgáknak, miként tartassék fenn ezek közt a rend, hogy kezeltessék a kohó elszámolása s könyvelése, a netáni rendetlenség megszüntetése. Végül megjegyzendő, hogy a kohógondnokot, vagyis a Hüttenbeamter-t a rendelet máskép Schmelzwerks-Director-nak mondja, s egyik kiváló kötelességét a „Stich zur rechten Zeit verrichten" körülirással határozza meg, vagyis abban állapitja meg, hogy a csapolást kellő időre végezze.

A finomitó és válató műhelyre vonatkozó instructio.

A finomitó, vagyis pörkölő műhely (Brenngaden) berendezését s az ott folyó műveletek mibenlétét a rendelet következő intézkedéseiből ismerhetjük fel.

Miután — úgymond — a kohó leüző tűzhelyén (Treibherd) az ezüst le nem üzhető tiszta finomságára s minden kár nélkül, a mennyiben ugyanott az ezüsthöz több nemű ólmos s nem finom (nemtelen) rész tapad, a kohóban leüzött ezüst a pörkölő műhelybe szállitandó, hol is az a legfőbb ezüstfinomitó (Ober-Silberbrenner) a kohó ellenőrnek, s irnoknak jelenlétében pontos megmérés mellett átveendő, és akár a kamara, akár a bányapolgárok nyereményéből származott azonnal a heti számlába a tulajdonos nevének feljegyzése mellett bevezetendő.

A finomítás (vagyis pörkölés) soha sem mehet végbe a pénztárnok s az ellenőr tudta s közbenjötte nélkül.

A legfőbb ezüstfinomító kötelessége gondoskodni, hogy a finomításra szánt pörkölő tűzhely mindig tökéletesen döngölve legyen, csurgója szűkre ki ne vágassék, az ólom túlságosan fel ne adagoltassék, az ezüst 15 lat 13—14 Pfennigre finomittassék s az a széneltakarításánál a hamu közé ne elegyedjék.

Finomitás után a maradék, az antimon ólom (Hartblei) és a finomító műhely ércze külön szekrénybe helyezendő el, amelynek egy-egy kulcsát a pénztárnok, a számvevő és a legfőbb ezüst finomító őrzi; az évközben megőrzött ezen maradék ugyanannak végével a kamara javára megolvasztandó s elszámolandó.

A válató műhelyről (Schaidgaden) a hivatkozott főinstructio a következőképen intézkedik.

A válató élén áll a főválató, kinek alája rendelvék az alválatók s a segéd (Gehülf). A finomító műhelyből, vagy bárhonnét is a válatóba kerülő ezüst s arany a főválató jelenlétében súly szerint, vagyis pontos mérés mellett átveendő.

A bányapolgárok ezüstjének átvételénél minden márka után egy piset fogyaték (Abgang) czimén s a kamara javára levonandó (Kammerabzug) mely a válatással járó vesztesség egyenértékeül szolgál. A főválató tudta s beleegyezése nélkül sem ezüstöt, sem aranyat nem fogadhat el s nem adhat ki a pénztárnok s a számvevő. A válatóba beszolgáltatott ezüst, arany átvételéről külön paticulare vezetendő, melyben az átvett fém neme s súlya, az átadó neve, a próba valamint a fogyaték bejegyzendő.

A főutasitás egyebekben helyben hagyta a fennebb ismertetett resolutio azon intézkedését, hogy a bányapolgárok ezüstpillanásából két lat a beváltó bányapolgároknak kiszolgáltassék és a kohógondnoknak az ellen próbára hetenkint egy lat ezüst és egy lat arany a főválató által kiadassék, ki utóbbi arról is gondoskodik, hogy nehéz darabok be ne állittassanak (einsetzen) az ezüstből, hogy az olvasztó tégelyek (Schmölzdögel) meg ne ömlesztessenek (nit versehrt = nicht verzehrt), azokból az üzelés beálltával kiömlés ne történjék s a felöntéskor a merő tégelyek túl ne merittessenek.

Ha pedig a válatott ezüst a tégelyben olvadni kezd már,

ugyanebből megkeverése után a közepéről körülbelül 3—4 lat kiömlesztendő s próbavételre felhasználandó.

Próbavétel után a maradék vagyis a válatott egész mennyiség a körülirt eljárás mellett Körmöczbányára szállitandó hol is a pénzverő ujabb próbát vesz a két próba egyezésének megállapitása végett, mely okból a tégelyben hagyott maradék (Zaindl) kiömlesztendő annak megállapitására, hogy az egy s ugyanazon olvasztásból ered.

Az ezüst elszámolásánál (Ausraitung) a kamarai ezüst 15 lattal egész finomságában s a bányapolgárok ezüstje 15 lattal és 9 denár számitandó s miután ezen művelet jelentékeny haszonnal jár, az elszámolás pontosan ejtendő meg.

Tekintve pedig, hogy a levonó lombikok (Abzieh-Rollen) nem tűz állók, mi által sok ezüst ki s a homokba ömlik, a válató gondja, hogy ezen ezüst az üvegekről szorgosan összeszedessék, összetöressék s ha azzal egy tégely megtelt, a következő heti olvasztással elegyittessék (Zugesetzt) s az üvegek beállitás előtt tökéletesen megtisztittassanak.

Azon érczek, melyek a pestben a felhasznált olvasztó s válató tégelyben visszamaradnak, valamint a többi maradék a fiatalok által megtisztittatván s egybegyüjtetvén a pénztárnoknak s a számvevőnek átadandók, azok utólagos felhasználása végett.

Az u. n. „arany-Teces" a válató s segédeinek accidentiáját képezik; mig a bányapolgárok ezüstjéből a válatónak s segédeinek mellék illetményül egy lat, vagyis három piselum jár és pedig úgy a finomitott ezüstből (Brandtsilber) mint az ezüst pillanásból és az egy felöntésből (von einem Guss).

Továbbá a főválató vagy helyettese köteles gondoskodni, hogy az arany 23 karát és 9 grán finomságban válattassék s ilyen finomságra próbáltassék, az üvegek eltörésük mellőzése czéljából hirtelenül ki ne folyattassanak, a választó víznek (Silberwasser) ki és beöntése óvatosan teljesittessék, a válatáshoz szükséges szerek: salétrom, gálicz, faggyú, szemcsés réz (Khürend Kupfer) választóviz stb, továbbá a vasalt lombik, nagy, közép s kis olvasztó tégelyek, a vizzel való finomitásra alkalmas korsók (taugliche Krüge Wasserbrennen) aranytégelyek, pörkölőcsészék (Restscherben) faszén s a többi kellék megfelelő mennyiségben készen tartassanak, haszontalanul el ne pocsékoltassanak, a hiány ideje

korán pótoltassék s ugyanezen szerek s anyagok számadása pontosan vezettessék.

A főváltónak alá van rendelve az ezüst felrakó is (Silbereinsetzer), ki egyúttal a bányapolgárok ezüstjét is olvasztja s gondoskodik arról, hogy a salétrom finomitott, a gáliez pedig egészen szárított legyen, mivel ha amaz tisztátlan, s emez nedves vagy durva, mi előtt azokból a választó viz égettetnék, a válatás felette megnehezül; mihezképest a salétrom a mennyire lehetséges nyári időben száritandó s a tégelyek is pontosan előkészitendők.

Különös figyelem a választó viz készitésére (Schaidewasserbrennen) fordítandó s arra a suhanczok (Jungen) mikép ez régente szokás volt, semmikép se alkalmazandók.

A tárgyalt főinstructio a választó viz előállitására azon szabályt irta elő, hogy a választó viz u. n. égetéséhez calcinált-pörkölt-gáliczból 12 font és a jól finomitott salétromból 6 font szükséges, mely összevegyittetvén egy korsóba teendő, emez pedig a pestben jól mélyen tétetvén az abba illesztett verőnyilcső, és a mellék üvegek úgy alant, mint fent a pestben és a hol az üvegek egymásba illesztetnek jól bedugaszolandók; tüzelés előtt a csövekbe és a mellék üvegekbe az u. n. friss viz (das so genannte Neben oder Frisches wasser alkalmasint destillált viz) öntendő s kezdetben a korsó tulhevitése feltétlen kerülendő levén, a tűz csak lassan s fokozatosan élesztendő és növesztendő, nehogy a nagy s gyors tüzelés által a korsó tülömlése előidéztessék és a választó viz legjobb szesze (spiritusa) s ereje hasztalanul elillanjon; továbbá hogy a viz mennél erősebbre, magasabb fokra finomitandó (égetendő) s abban sem az u. n. foeces, sem mész ne képződjék, végül hogy a mint a spiritus emelkedése beáll (zu gehen anfangen), s az üzelés megszünt, a viz a tisztitó edénybe (Puzen) öntendő s légmentesen elzárandó, hogy ereje ne apadjon.

A bányászat műszaki kérdéseinek felsőbb hatósági utasitásokkal való ilyetén szabályozása, részletes leirása és a teendők ily kimeritő előirása rendeleti uton arról tanuskodik, hogy arra műszaki tankönyvek s irodalmi utmutatók hiányában elutasithatatlan szükség volt; mely ür s hiány már azért is kitöltendő s pótlandó volt, mert az előzőleg tárgyalt müveletek megannyija szerfelett nagy financialis jelentőséggel birt a bányakincstárra nézve.

Ezzel elbucsuzva a kohászat, kémlészet, finomitás s válalás rescriptumokkal való szabályozásának történelmi fejtegetésétől e helyett még csak azt hozzuk fel, hogy 1679. évben a fökamaragrófi hivatal az ismertetett főinstructiotól eltérőleg azt rendelte, hogy egy pestre a szénből csak 350 kosár számittassék az eddig használt s igényelt 400 kosár helyett; továbbá hogy sokalván a nedvesség révén levonandó súlyokat (2 illetőleg 7 fontot) oda utasitotta a kémlészt, hogy erre nézve a helyes viszonyt az érczek nyári és téli próbavétele alapján deritse ki.

Ujabbi intézkedések az arany ezüst csempészetének meggátlására.

Az érczek s a mutatvány ásványok, valamint az olvasztott arany s ezüst termékek eltitkolása s csempész módoni kivitele daczára az ez iránt ismételten tett intézkedéseknek oly mély gyökeret vert, hogy az 1680. évi február-hó 12-én Prágában kiadott nyilt parancs (patens) megujitva Miksa bányarendjének ide vágó határozványait az 1653. évben kibocsátott commissionis decretumot, mely szerint az ezüst nemü (Geschmeidt) a kamaragróf igazolványa nélkül is kiszállitható volt, és mely szerint a bányapolgárok az ezüst próbákból bizonyos mennyiséget a maguk házi szükségletére s egyéb ünnepélyes alkalomra feldolgozhattak, hatályon kivül helyezte s elrendelte, hogy a megannyi ilyen ezüst nemü a körmöczi kamaránál okvetetlenül beváltandó egyedül azért, mert a csempészet legujabban ugyancsak Selmeczbányán terjedt el nagy mérvben (in Schwung gangen).

A csempészkedés megakadályozására egyébként más irányban is intézkedtek. Lipót király Bécsben 1691. évi augusztusban kelt rescriptumával elrendelte ugyanis, hogy országszerte tiltassanak el a zsidók az arany s ezüst vételétől és a bécsi udvari kamara 1693. évi január-hó 24-én kelt decretuma azt állapitotta meg, hogy a zsidók a bányavárosokban sem le nem telepedhetnek sem kereskedést nem üzhetnek s azoktól 7 mértföldnyi távolságban tartózkodni kötelesek, minek ellenőrzésére Lipót király Zólyom, Túrócz, Hont s Barsvármegyét külön parancscsal kötelezte.

Két év mulva, vagyis 1695. julius-hó 29-én kelt rescriptumában arra utalván, hogy az 1693. évi rendelet be nem tartatik,

ujból meghagyta a nevezett megyéknek: quantemus antenominates Judaeos ex quibuscunque Locis et Districtibus vestris ad spatium millarium septem a dictis Civitatibus Nostris Montanis distantes, absque ulla mora amovendos et totaliter eliminandos ordinare; vagyis azon izraelitákat, kik a bányavárosoktól 7 mérföldön belül laknak, azonnal eltávolitsák, és hogy e mellett arról is gondoskodjanak, hogy azok sem a bányavárosokban, sem egyebütt a „Florentini" pénznek kereskedésével ne foglalkozzanak.

A hason czélból 1724. évi junius-hó 26-án IV. Károly részéről kiadott rendelet az emlitett megyéken kivül már Korpona, Léva, Baimócz és Privigyére is kiterjedt.*

A fémbányászat életében úgy általán, mint különösen a beváltás, s igy közvetve a próbavétel tekintetéből is messze kiható reformot azon rendelet idézett elő, mely a bécsi sulyt s pénzértéket a bányavárosokra 1727. évben behozta.

E szerint a bányavárosi márkaarany értéke, vagyis 68 aranyban (Dukat) bécsi értékben 77 aranyra állapittatott meg (redukáltatott), s az uj pénzérték sulya a következőkben szabályoztatott:

* *Jegyzet.* Azon rendeletek közül, melyek a próbavétel s a beváltás ügyét Magyarország egyéb részeiben szabályozták, s hogy a történelemmel az ily tágabb szempontból is foglalkozóknak némi utbaigazitást nyujtsunk; a következőket soroljuk elő:

1. Steinville gróf 1711. évi márczius 11-én kiadott instructiója az erdélyi aranybeváltás tárgyában;

2. a bánáti bányászat berendezésére kiküldött bizottság utasitása 1717. évi deczember 7-éről;

3. hasonló 1741. évi január 4-éről;

4. a Miksa-féle bányarendnek kiterjesztése Erdélyre 1722. április 13-áról;

5. a horvátországi bányamüvelés lenditésére 1722. évi deczember 16-án kiadott udvari kamarai rendelet;

6. a szerbországi kémlész részére Bécsben, 1723. évi október 16-án kiadott udvari kamarai rendelet;

7. az oláh aranybeváltás fokozása ügyében 1728. évi julius 12-én kelt udv. kam. rendelet;

8. a horvát-, dalmát- és szlavon királyság bányabiráinak és kémlészeinek instructiója 1728. évi október 11-éről;

9. az aranybeváltási instructió az öt királyi oláh kerület számára 1729. évi április-hó 15-éről; és

10. a bánáti bányászat igazgatásának szervezésére vonatkozó rendelet 1742. évből.

1. a 23 karat 9 greet sulyu nyers bécsi márkából veretett $80^{2}/_{6}$ drb. arany; mig a finom márkára esett $81^{117}/_{478}$ drb. arany;

2. egy bécsi nyers ezüstmárkából 14 lat tartalominal veretett $9^{3}/_{4}$ tallér;

3. a márkaezüst értéke pedig 22 frt $17^{1}/_{2}$ kr.;

4. a márkaezüst sulya 1 lat, 2 q., $2^{10}/_{39}$ d.

A többi pénznem a következő volt:

a) a tizenhetes (Siebzehen), melyből egy finom márkára 78 esett;

b) a hetes (Siebner), melyből egy finom márkára 196 esett;

c) a garas (Grosch), melyből egy finom márkára 450 esett;

d) a polturakh, melyből egy finom márka 1000-et számlált;

e) a krajczárok, melyekből egy finom márkába 1500 ment és

f) a félkrajczárok, melyekből 3000 egy finom márkaezüst értéknek megfelelt *

Ezen új rendszer behozatalának hátrányai mellett azon egy előnye volt, hogy legalább a pénzérték egysége általánosittatott, s igy az érték különbözőségének véget vetvén a fémtermelőkre jótékony hatásu volt, a mennyiben utóbbiak ezen pillanattól egészen ismert tényezőkkel számolhattak.

Vegyes intézkedések.

Az arany-ezüst kizárólagos beváltásának s az erre alapitott regálénak conzerválása czéljából az udvari kamara Bécsben 1736. évi julius 10-én kelt decretumával azon elvnél fogva: „pecunia nervus gerendarum est, hinc cum publica privatis anteponenda bonis" megszüntette azon szokást, hogy az aranyművesek s más kézművesek (Posamentirer, Manufacturisten) az aranyat s ezüstöt pénzverői értékben veszik a kamarától, s elrendelte, hogy azok az ezüstöt jövőre ne 14, de csak 13 lat finomságra dolgozzák fel, mert csak igy akadályozható meg a tallérok beolvasztása.

A selmeczbányai fémtermények úgyszólván első rendszeres beváltását az udvari kamara Bécsben 1733. évi deczember 11-én báró Sternbach Wenczel főkamaragrófhoz intézett decretumában szabályozta.

* Schmidt. II. r., VI. k. 245. lapján.

E szerint a selmeczi bányapolgárok ezüstje, ha abban zúzóarany (Mühlgold) is találtatik, ki nem szolgáltatható in natura, miként az eddig divott, s mint olyan finom márkája 21 frt 15 krral váltandó be; ellenben az arany, melyet a bányapolgárok akár olvasztva, akár ércz, akár liszt alakjában megvételre beszolgáltatnak, rendszerint (regulariter) 74 aranynyal s egy forinttal váltandó be márkánként, mig azok, kik „ex speciali consideratione" a nagyobb fizetés (dij) kedvezményében részesülnek, a márkáért $76^4/_5$ aranyat kapnak. Viszont az eddig divott 3 denár veszt a finomságban, vagyis az u. n. plus és az 5% levonás ezentulra megszünik. Az ezüst szempontjából pedig azt rendelte a decretum, hogy ha a bányapolgárok maguk olvasztják az ezüstöt, annak finom márkájáért az eddigi 15 frt 14 kr. helyett beváltási dijul csak 14 frt 14 krt kapnak, mig azoknak ezüstje, kik a magasabb beváltás kedvezményét élvezik, az előbbeni 20 frt 30 kr. helyett 20 frt 10 krral váltatik be; mig az érczek beváltására a nem kedvezményesekkel szemben a márka ára 14 frt 19 krban s a kedvezményesek ezüstjének ára 20 frt 17 krban állapittatott meg.

Ennél valamivel magasabb volt azon beváltási dij, melyet a körmöczi kamara a selmeczi kamarának fizetett, mert e szerint a márkaarany ára $81^1/_2$ arany, s a márkaezüst ára 21 frt 30 kr. volt, de ebből az érseki pisetum, valamint a pénzverői dij czimén minden arany után két garas vonatott le, s igy a bécsi értéknél jóval kisebb volt.

A próbavétel szakszerü oktatása.

Az érczek s fémtermékek próbavételének helyi történetében ép oly érdekes, mint nevezetes mozzanat azon szabályzat, melyet a bécsi udvari kamara 1735. évi junius-hó 22-én a bányaiskolai tanulók számának leszállitása s kiképeztetésük tárgyában báró Mitrovszky alsómagyarországi biztoshoz intézett decretumában kibocsátott.*

Érdekes s nevezetes azért, mert abban a bányászati szakismeretek helyi rendszeres müvelésének nemcsak első nyilvános

* Schmidt II. r. VI. k. 472—494.

berendezésére, de arra is akadunk, mi a bányászati tudomány úgy alsóbb, mint felső foku oktatásának, vagyis a bányaiskola létesitésének és a bányászati akademia nagyhirü felsőbb intézetté kifejlődésének s igy közvetve a hazai bányászati szaktudomány megalapitásának meginditójává s alapvetőjévé lett.

S habár ezen körülmény már egymagában is elégséges indokul szolgálhatna az idézett szabályzat beható s kimeritő méltatására, ezuttal csupán azon fejezetével foglalkozunk részletesebben, mely közvetetlenül a próbavételre vonatkozik, s mely a próbavétel és az olvasztás tanát „ezen felirat alatt: „Die Lehr des Probir vnd Schmötzwehens Betreffend" a következőkben tárgyalja.

Első sorban rendeli, hogy miután a próbavétel és az olvasztás körül előforduló műveletek (operation) begyakorlására külön laboratorium állittatott fel, melynek kulcsát az Instruent, vagyis a tanitómester (Lehrmeister) őrzi, kötelesek a tanulók (Scholaren), ha a próbavétel mesterségében (Probekunst) kisérletet tenni akarnak, mindenekelőtt a tanitómester consensusát, előzetes informátiójat és praevie tett rendelkezését — utasitásait — kikérni, s a kulcsot finito labore ugyancsak a tanitómesternek átadni.

A tananyag feldolgozása tekintetéből a szabályzat elvül azt állitván fel, hogy a Scholaresck practice et manipulando oktattassanak, a particulariakat következő Hauptstückchen-ben állapitja meg:

1. az oktatás tárgya: a próbasuly, a különböző chemiai (Chymasche) jegyek, a kémlő pesteknek s azok arányainak megismerése;

2. a fa és csonthamu, továbbá az üzőkéhez szükséges Clare előkészitése, valamint az üzőke miképeni döngölése;

3. az érczek és közetek, a mara, a nyers kéneskő, a fémes kő (Speiss), az ónérez (Kassiderit), az ón, az ólom, a vaskő, a vas, az aczél, a rézkő, a fekete réz (nyersréz) és az efféléknek czüstre való próbavétele;

4. különféle érczeknek, nyers kéneskő (Rohstein), ólomkő, vaskő, réznek és a fekete réznek rézre való próbavétele;

5. a fénylő érez (Glänz-Ertzt), az ólomkő, a nyers kéneskő a rézkő s az effélék próbavétele ólomra;

6. az óntartalmu zúzóérez (Zwitter) és az ónéreznek ónra való próbavétele;

7. a vaskő, ólomkő, rézkő stb. próbavétele vasra;

8. a kénes tartalmu érczek (Merkurial-Ertzt) próbavétele kényesőre, továbbá különböző érczeknek kéneskőre bizmuthra stbre való próbavétele;

9. az aranyérczek, marák, Marquasit (vasbisulfurit) réznek stb. próbavétele aranyra, továbbá az arany és ezüst elválasztása a sóvizzel való sűrités (gradiren) és az u. n. solviren vagyis oldás;

10. az olvasztásnál miként rendezendők be a kemenczék tekintettel az érczek különféleségére s miként szabályozandók a fúvók az olvasztás természetéhez képest;

11. miként olvasztandók az érczek nyers állapotban s miként pörkölendő a nyerskéneskő és kéneskő (Lech);

12. a különféle érczek és pörkölt kövek ólmositása (verpleyen);

13. különféle tulajdonságaik szerint mily elbánás alá veendők, mikép elegyitendők (beschicken), vagy hasznosan feladandók (nutzbar zu setzen) és feldolgozandók az arsenik és antimon féle a kobalt féle és egyéb silány (rauberisch = rabló), az aszalékos (dörrn) és a czinktartalmu (bländige) a kovasas (quartzige) és a spatos, a borköves és kovacsos, a fénylő és egyéb folyékony nemüek;

14. miként olvasztandó az ólomsulfur és az ólomkő,

15. mily elbánás alá veendő s kisebbitendő (reduziren) a meddő fémeskő;

16. megismerése az olvasztás egész processusának, az érczek pörkölésének, a kövek égetésének, a csurgatásnak (Saigerung), a finomitásnak (Garmachen) a pörkölő helyek (Röststätt), az aszalók (dörroefen), a csurgató, finomitó s leűző tűzhelyek és a megannyi ezen művelet előkészitésének;

17. a mázanyag (glöth), a fölzék (Abstreich = hab) és a leűző csészének reducálása;

18. végül az ezüst finomitó műhelyben (Silberbrenngaden) miként készitendő elő a hamu, miként alakitandó a tégely, s mi gond fordítandó az ezüstfinomitásnál, valamint az olvasztás egyéb részeiben?

A kamarai rendelethez csatolt instructio a most ismertetett fejezettel együtt 16 fejezetben tárgyalta azon teendőket, melyekre a scholarcsek, vagy expectansok oktatása kiterjedt. Ezek közül a

15-ik azért méltó a figyelemre, mivel abból a bányászati szakirodalom valamint a bányászati tudomány s műveltség akkori fejlettségi fokára következtethetünk s megtudjuk, hogy a bányászat tanulmányozásánál mily könyvek voltak használatban. A hivatkozott instructio ugyanis a következő művek tanulmányozására fektette a fősúlyt: *a*) a Corpus jurisra; *b*) a Systema rerum metallicarum; *c*) Hartwig Kristóf bányakönyvére (in „Conpendium wohl gefasstes-Bergbuch); *d*) a Speculum metallurgiae potitissimumra; *e*) Ecker Lázár Aula subterranea czimű művére; és *f*) Voigt Miklós „Geometria subterranea" munkájára elrendelvén, hogy ezen könyvek a „Scholares" használatára a kincstár költségén megszereztessenek.

A bányászati szakoktatás ezen szervezete a kezdetlegesség stadiumát érvén el lényegileg s érdemileg korántsem tekinthető a bányaiskola szervezésének, miután az voltaképen az u. n. expectansok (alkalmazást várók, tisztjelöltek) gyakorlati kiképeztetésének első kezdeményezése volt s azok előkészitéseül a később betöltendő állásokra szolgált.

De elvitáztatlan, hogy mint ilyen is s mint a későbbi alkalmazás gyakorlati előiskolája a bányaiskola keletkezésének s nem sokára bekövetkezett szervezésének alapját képezte. És habár a 26-ról 8-ra leszállitott expectans az idézett instructioban Bergk-Scholaren-nek, tehát bányaiskolásnak neveztetik, 1735. évben nem volt bányaiskola Selmeczbányán. Egyébként az expectánsok intézménye már 1725. is fennállott Selmeczbányán, s ugyanakkor azok ellátására külön kamarai pénztár rendeztetett be évi 1500 frt javadalommal, melyből minden expectans ellátás (Interteniment) czimén heti 3 frt javadalmat élvezett s illetőleg ugyanezen összegből az instruensnek hetenkint 2 frtot adni köteles volt. Ezen rendszert azonban az 1735. évi instructio megszüntette oly képen, hogy az Instructorok dijazását magára a kamarára háritotta és az expectansok külön cassaját csak is ezek ellátására tartotta meg.

A bányaiskola nélkül „Bergschüler" vagy „Berg"-Scholaren-eknek nevezett expectansok oktatásának czéljául s feladatául „praeliminariter" a következőket állapitotta meg az idézett oktatási utasitás (Lehrinstruction): a bányatörvények s bányaszokások ismeretének megszerzését, a hivataloskodás és szolgálattétel ala-

pos tudását, tájékozottság megszerzését a bányák, a bányaművek s üzleti helyiségek mibenlétéről s berendezéséről, továbbá arról hogy adott esetekben mily eljárás követendő a tisztviselők részéről, mikép egyenlitendők ki a felmerült ellentétek s visszásságok, hogy itélnek a bányabirák, mik a hegy sajátságai a bányán és a külön, milyenek a telérek s a bányatársulatok viszonyai, mik a bányamérnök teendői (Markscheytkunst), mert utóbbiak tudása úgy a tisztviselőre, mint a munkásokra az egyedül biztos irányadó s annak segélyével úgy a bányában, mint azon kivül megállapitható, hogy helyes irányban hajtatik-e a bánya; további feladata ezen gyakorlati oktatásnak, hogy az expectans betekintést szerezzen abba, mikép jár el a biró, mi a jogos, mily perek fordulnak elő s mikép előzendők meg azok a költség s a zavar kikerülése végett, továbbá mikép eszközlendő a száraz és nedves válatás művelete (operatioja), miben áll a mindezeknél kifejtendő kézügyesség (Handtgriff) s egyéb előny, hogy igy a tisztviselő mind azt, mi haszonnal jár, úgy a gazdagabb, mint a szegényebb érczeknél felismerhesse s kiaknázhassa; továbbá mily kezelés alatt tartandók a hányók, miből áll a próbavétel s olvasztás műszaki lénye, milyen azok operatiója, mikép hasznositható az ásvány a fém s egyéb bányanemű (Bergarth), mily hatást gyakorolnak a vad és romboló érczek s mikép hasznosithatók ezek a zúzóművek javára; továbbá mi az érczek tartalma, ebből mennyi hozható ki haszonnal az olvasztásnál; végül kijelenti, hogy miután mindezen bányászati tudomány oktatását annak sokoldalusága mellett egy instruens, vagyis egy mester nem teljesitheti, több mesterre van szükség, s hogy a tanitás nem végeztethetvén egy s ugyanazon napon, különböző s úgy mond „distingualt napokon ad captum Scholarum" eszközlendő.

A bányászati szaktudományok helyi oktatásának ügyét azon rendelet hozta ujabbi stadiumába, melyet a bécsi udvari kamara Bécsben 1737. évi augusztus-hó 6-án báró Mittrovszky Nep. János mint a bányavárosok biztosához intézett, s mely az eddig gyakorlatilag müvelt szakoktatás iskolai s elméleti rendszerét, röviden a bányaiskola intézmény szervezetét megállapitotta.

Ezen rendelet azon szempontból indulván ki, hogy megkülönböztetés teendő azon expectánsok közt, kik vagy egyéb szolgálattételre alkalmazhatók, vagy secundum qualitates Scientiarum

Instructorok is lehetnek, és azok közt kik további kiképeztetésük végett a tanulás folytatására kötelezendők, azt állapitotta meg, hogy hat expectáns szolgálattételre kirendeltessék, minek következtében az expectánsok száma 8-ra apadt, kik a következők voltak: Führer Frigyes, Koller Mátyás, Fuchs Pál, Halbendienst Sebestyén, Schmidthauser József, Schatzmann János, Perger Károly és Vederedi József.

A bányaiskola látogatására kötelezett ezen nyolcz expectans oktatása képzettségük s tudományos minősitvényükhöz képest (secundum qualitatem Scilentiarum) a következő tanitómesterek közt oszlott meg:

1. a számtan Mikoviny-re,
2. az olvasztás szakmája Heuppel-re,
3. a próbavétel „ Schmidt-re,
4. a zúzómű „ Miller-re,
5. az ülepités s az érczhányó munka szakmája Senn-re, és
6. a bányamüvelés szakmája Piegler-re ruháztatott.

A nevezett instructorok dijazásának azon rendszere, mely szerint minden expectans a maga heti 3 frt dijából 2 frtot fizetett, hatályon kivül helyeztetvén, az oktatók ezentul a bányanyeremény pénztárából dijaztatni rendeltettek Mikoviny Geometra kivételével, ki ebbeli minőségben 600 frt rendes fizetést élvezett.

Egyik további ujitás abból állott, hogy az eddigi negyedéves vizsga helyett az év végével a vizsga csak egyszer volt tartandó, mely alkalomból minden egyes expectansra a haladás és előmenetelhez képest az is megállapitandó, hogy a vizsgázottak jól vagy rosszul levizsgáztak-e, s mennyire alkalmazhatók (applicálhatók) az egyes szolgálati ágakhoz. A vizsga nemcsak szóbeli, elméleti feleletekből, de azon müveletek gyakorlati próbatételéből is állott (mit würklicher operation dessen), melyre az illető kirendelve volt.

Az, ki nem mutat fel előmenetelt (profitet) elbocsátandó, mig a gyöngébbek, de javulást igérők az előbbeni operationál még egy évig hagyandók, hogy competenter qualificálódjanak. Egyebekben megjegyezzük, hogy a hivatkozott rendelet kilátásba helyezte, hogy az ehhez hasonló rendszert a körmöczi pénzverés és válatás, valamint a beszterczebányai rézbányaügy szakmájába vágó ügyesség, gyakorlat és szakismeret elsajátitására is behozza.

Mikoviny Geometra a számtant és mértant télen 6 hónapig oktatta a kamaragróf által meghatározott napokon és órákban.

A többi instructor teendőit s az oktatás körüli elfoglaltságát szintén a kamaragróf állapitja meg decretaliter. Az expectans csak akkor alkalmazható állandóan, ha a fennebb elősorolt hat szakban a megállapitott circulust végigjárta. A tanfolyam alatt nyári időben és télen, a mennyire ezt Mikoviny Geometra tanszaka lehetővé teszi, minden expectans azon gyakorlati szakban, illetőleg azon üzemágban oktatólag alkalmaztassék, melyre capacitása, talentuma s kedve kihat; továbbá el volt rendelve, hogy két tanuló Mikoviny vezetése alatt tanulmányútra menjen; továbbá hogy azon tanulóknak, kik Windschachtra kirendelvék s onnét a téli hónapokon át „ad audiendas lectiones mathematicae" bejárni kötelesek, lakás és költözködés (Translocation) czimén átlagban 20 frt a kamara kassájából jár; miután pedig az Intertenimentre szánt 1500 frtból csak 1200 frt használtatik fel, a megtakaritás (Residium) műszerek és könyvek beszerzésére fordítandó, s a netán többleti szükség a kamarai kassából fedezendő; végül rendeli, hogy az expectansok a kamaraházban irodai s ügykezelési munkákra is alkalmaztassanak, hogy úgy ez ügyágban is kellő képzettséget szerezhessenek.

A bányászati szakoktatás kimeritőbb ismertetését azért vontuk specialis tárgynak szűkebb körébe, mivel abban a próbavétel helyi tudományos fejlesztésének azon mozzanatát felismertük, melyből hazánk egyik legtekintélyesebb felsőbb szakiskolája keletkezett, s mely mozzanat a próbavétel bányászati intézményére is kihatott.

Beváltási árszabás az 1737—1747-iki időszakban.

Ezzel ujból felvéve tárgyunk történelmi fejtegetésének fonalát, mindenekelőtt azon udvari kamarai rendeletre utalunk, mely báró Mitrovszky Jánoshoz 1737. évi január-hó 11-én a selmeczi bányászatnál lábra kapott több rendetlenség megszüntetése s a megfelelő orvosló intézkedések végrehajtása tárgyában intéztetett.

Ezen rendelet első sorban hatályon kivül helyezte a váltó dij és a beváltási rendszer eddig szokásos normáját, mely szerint a bányapolgárok által finomitásra vagy váltásra beszolgáltatott ezüsttöredék és aranyból a leüző csésze és tégely elkészitésének fejében s a felhasznált szén és fa megtérítéseül 20 kr., a váltó dij fejében minden márka után 27 kr., illetőleg minden darab aranyért, melyet a beváltott aranyfém fejében kaptak, 6 kr. pénzverési dij (Schlagschatz) czimén vonatott le.

Az emlitett szabály helyébe azt állapitotta meg a hivatkozott rendelet, hogy a márka finom ezüstért 21 frt 15 kr., és a márka finom aranyért 78 arany (ducat) s 36 aranydenár fizetendő, s a régi norma helyett a bécsi pénzverőnél szokásos beváltás alkalmazandó.

Utóbbi szerint a nyers aranytartalmu ezüst (göldisch Silber) minden márkájáért ennek olvasztása után váltó dij fejében egy forint, és a nyersarany márkája után a vágadékért (wegen Aufschnitz) 2 frt 24 kr., végül a pénzverési dij czimén 6 kr. vonandó le; ellenben a márka finom 24 karatos arany 81½ aranynyal (ducattal), és egy márka finom ezüst, melynek sulya 14 laton aluli, 21 frt 30 krral váltandó be; kijelentvén, hogy ezen beváltás csupán a tördelékes és a Pagament (nem finom) arany, valamint az ezüstre terjed és nem másra.

VI. Károly Bécsben 1739. évi junius-hó 24-én kelt leiratával a márka finom ezüst beváltási árát azon bányapolgárokra nézve, kik nincsenek bányaveszteségben, 18 rajnai forintban állapitotta meg az eddigi 14 frt 14 kr. helyett; mig az udvari kamara 1746. évi augusztus 30-án kelt decretuma a bécsi márkaezüst 1733. évben megszabott árát 21 frt 15 krral ezentulra is meghagyta.

Annak leghangosabb bizonyitéka, hogy a bányapolgárok és a bányatársulatok saját kémlészeket már eddig is tarthattak, Mária Therézia azon rescriptumában birjuk, melyet Bécsben 1747. évi deczember 9-én báró Mitrovszky János már mint kamaragrófhoz az arany, ezüst, ólom és a mázanyag (Glätte) beváltási normáléjének ujabbi megállapitása tárgyában intézett.*

Azon gyanut elháritandó ugyanis, mintha a császári és királyi kémlész nem helyes, nem pontos próbákat venne, a rescrip-

* Schmidt II, r. VII. köt. 434—438.

tum felette szükségesnek s elrendelendőnek jelentette ki, hogy a bányapolgárok abbeli szabadságukban, mely szerint akár a bányatelepen, akár a maguk kohójában kémlőpestet felállithatnak és saját kémlészeket tarthatnak, semmiképen se akadályoztassanak, sőt ellenkezőleg ezen joguk gyakorlására annyival inkább buzdittassanak, mivel a kémlész megbizhatósága, mint egyik leglényegesebb, legfontosabb mozzanat, úgy mint a többi tiszt, az eskü letétele mellett a bányatörvényszéknek alárendelve van, legalkalmasabb eszköz arra, hogy a csempészet korlátoltassék s magán kémlőpestek otthon s titokban ne tartassanak.

De ezen rescriptum más szempontból is méltatandó, nevezetesen abból, hogy az a beváltás ujabbi normáléját (dijszabását) állapitotta meg, mely az eddigiektől már azért is eltér, mert utóbbiak csupán az arany és ezüst értékének beváltási diját szabályozták, mig Mária Therézia a beváltás dijszabályozását s ennek kötelező voltát határozottan az ólomra s a mázanyagra is kiterjesztette, s ez iránt a következőképen intézkedett:

1. miután az arany eddig megszabott beváltási ára viszonylag (proportiatim) túlmagas, elrendelte, hogy a bécsi márka finom arany ezentul 74 arany (ducat) és egy rajnai frttal váltassék be;

2. a bécsi márka finom ezüst 1739. évben egy évtizedre (ad decennium) 18 frtra megállapitott beváltási ára ezentúl 18 rajnai forint 8 krral fizetendő, s azon bányapolgárok, kik a rescriptum keltétől kihirdetéseig a régibb kisebb ár mellett váltottak be, jogositva vannak a különbözet kifizetését követelni;

3. elrendelte, hogy a Biber- és Kórházteléren müvelő bányapolgárok és az alsómagyarországi kerületben (district) ólmot s mázanyagot termelők ólma és mázanyaga, melyet a maguk olvasztásánál fel nem használnak, az 1739. évben megállapitott s beszolgáltatandó urbura helyett a következő árakban váltandók be:

az ólom bécsi mázsája 9 frt 45 krral raj. ért.

a mázanyag „ „ 8 „ 15 „ „ „

mely árban a hordó értéke is bennfoglaltatik;

4. kijelentette, hogy a VI. Károly 1739. évi junius-hó 24-én kelt rendeletében és a tárgyalt rescriptum 2-ik és 3-ik pontjában felemelt beváltási dij csak azon bányapolgárokat illeti meg, kik ólmot s mázanyagot termelnek, és pedig egyedül ha azok tiltott árusitást nem üznek, mert miként ezen normálével a bányászat

lendítése s tavorizálása vétetett czélba, azonképen gondoskodni kellett a császári és királyi jogok és regáliák megóvásáról; minek biztositására azt rendeli a normale, hogy azoktól, kik ehhez nem alkalmazkodnak, az ezüst a szokásos 14 frt 14 kr. árban beváltassék, s az ólom és mázanyag csempészete annál szigoruabban fenyittessék, mivel megengedtetvén, hogy az ezüst olvasztásához szükséges ólom s mázanyag a bányapolgárok részéről felhasználtassék, méltó, hogy a felesleg, mint az urbura alá tartozó accessorium, leliismeretesen beváltás alá kerüljön; végül elrendelte, hogy az u. n. szabad években (Frey-Jahre) a veszteséggel bányászkodók aranya $76^4/_5$ aranynyal, és ezüstje 20 frt 10 krral, illetőleg a bányaveszteségben nem levőktől való megkülönböztetésül 20 frt 16 kr. rajnai értékben beváltassék.

Az udvari kamara „Quanti fixi" gazdasága a bányászatnál.

Jövedelmezőség tekintetéből a selmeczi bányászat virágzásának korát a 18-ik században élte. Igazolja ezt nemcsak a város bányászatának állapota, mely szerint a város bányajövedelme 1777. évtől 1791. év végéig, vagyis 14 éven át 1.072,885 frt 8 kr. 3 drt, bányaköltsége pedig 692,271 frt 50 kr., s igy a tiszta nyereség 380,613 frt 58 kr. 3 drt tett ki, vagyis évi átlagban 37,615 frtra rúgott; de különösen bizonyitja ezt a kinestári bányászat is, miként ezt alantabb vázoljuk.

Innét magyarázható a város közállapotának nem egy fényes jelensége is. Az 1780. évben megejtett népszámlálás szerint Selmeczbánya lakosságának száma, Bélabányát nem is számitva, a 26,000-et meghaladta, mi kizárólag a bányászat fellendülésének tulajdonitható; a kalvária épitése 1744—1751 közt folyt; a város háztartása 1777—1791. évig 917,213 frt 16 kr. kiadással járt; s habár az 1746. évben dühöngött nagy tűzvész a város nagy részét elhamvasztotta, a közönség 1748-ban a városház mellett levő Mária szobrot épittette Rässer Ferencz szobrász által; az ország nádorának azon felhivására: „... quod eadem altissime fata Majestas regnum hocce Hungariae frequentius benigna sua persona condecuratura, vel serenissimum Principem hocce Hun-

gariae admissum sit", a város a budai királyi lak építéséhez 50 darab és a bányatársulatok 200 darab körmöczi aranynyal járultak; ugyanezen század elején épülni kezdett s annak közepéig (1711—1730) fel is épült a Szentháromság szobra s 64,000 frtba került; a bécsi udvari cancellaria levéltárának felépítéséhez Selmeczbánya a többi bányavárossal 200 frtot ajánlott fel; valahányszor az uj kamaragróf bevonult, nagy ünnepségeket rendezett; 1748. évben Mayer Károly Theobald kamaragróf fogadtatásához 100 gyalogos s nagyszámu lovasbandérium rendeltetett ki.

Ide sorozható a városház restaurálása, illetőleg átépitése 8,442 frt 15 kr. költséggel 1788. évben; a tűzkő (kovakő) telep felfedezése 1789. évre esik.

Továbbá kiemelendő a Hodrusbányára vezető kocsiút épitése, II. Lipót megkoronáztatásának megünneplése, gróf Coloredo József kamaragróf távozása s Mitrovszky fogadtatása alkalmából rendezett ünnepségek, és a kincskeresés az óvárban 1790. évben.

Továbbá a rózsaútcza aláfalazása 1790. évben; I. Ferencz megkoronáztatása alkalmából 1792. évben 769 frt 34⅛ kr. koronázási taxának kivetése; továbbá a kórházi épületnek megvétele Geramb Ferencz örököseitől; a város nagy részének elhamvasztása tűz által azon év augusztus 18-án, mely azt idézte elő, hogy a tűzkárosult házbirtokosok három évi adómentességet nyertek.

1793. évből kiemelendő: a Szt.-Katalin templom orgonájának épitése Heiszerer Mihály orgonaépitő által, továbbá a templomok ezüstékszereinek átszolgáltatása hadászati czélokra; 1794. évből: a kórházi utcza csatornájának épitése, 1000 frt engedélyezése katonák toborzására és ellátására; az ágostai hitv. evangelikus templom felépitése 1795. évben: a polgárok 12000 frtot s a bányászok 4000 frtot ajánlottak fel önkéntes hadiadó czimén; ugyanekkor épült a hodrusbányai sörház 3840 frttal s a bélabányai 2643 frttal; ugyanakkor berendeztetett az utczák közvilágitása, s elhatároztatott, hogy a város 54000 frttal hozzájárul a kényszerállamkölcsönhöz.

1796. évre esik: a városi pincze épitése, a városház toronyórájának elkészitése Standl József és Urbányi Samu által, Koháry Ferencz gróf részére 4000 frt kölcsön kiutalványozása, és a brennertárnai kuxák megvétele.

1797. évben Finsterorton a városnak 8000 frt bányanyeresége volt, s ugyanekkor Mitrovszky báró helyét Gerlitzy foglalta el; 1798. évben a steffultói r. k. templom épült, melyhez a Koháry család 1000 frttal hozzájárult; a felkelési taxa 1235 frttal szedetett be, és az utczák kövezése határoztatott el.

1799. évben a város hadi szolgálmányul (subsidium) 4000 kila zabot szavazott meg, s a hodrusi alsó koresmát épittette.

A hadügy még ezentul is nagymérvü megterheltetésével járt a városnak. 1810-ben ugyanis subsidium czimén Hontvármegye részére 4145 frt és Barsvármegye részére 230 frtot ajánlott fel a város; ez évben a márkaarany ára 400 frt, a marhahúsé 8 denár, a sertéshúsé 5—6 denár és az ürühúsé 8 denár volt fontonként.

A város közadózására vonatkozó ezen néhány adat is igazolja, hogy a város közönsége ezen szerfelett nagy megterheltetésének fedezetét csakis a bányák akkori jövedelmezősége adhatta.

S habár a kincstári bányászat itt-ott nehéz viszonyok közé jutott, egészben véve nevezetesen 1740. év óta kedvező állapotok képét nyujtja, s eléggé serényen gondoskodott arról, hogy a felmerülő hátrányokat elenyésztesse.

Ezeknek egyike szemben a beváltásra kötelezett bányapolgárokkal, abból állott, hogy 1749. évben a kovacsos és kéneskő szinporból oly készlettel birt, hogy azt fel nem dolgozhatván, s abban a szél és eső behatása alatt igen nagy veszteséget szenvedvén, a bécsi udvari bánya- s kohóigazgatóság collegiuma 1749. évi julius-hó 4-én kelt decretumával azt jelentette ki, hogy az emlitett szinporok az azon évi május-hó 24-én közölt díjszabás szerint váltandók be, s hogy egyebekben a bányapolgárok szabadságában áll kovacsos szinporukat a maguk kohóiban olvasztani; továbbá hogy a kéneskő szinpor beváltásánál minden mázsa után 2 frt levonandó olyképen, hogy az ily szinporban található aranyos ezüsttartalomra olvasztás czimén mi költség sem számitható, de ugyanabból $2^1/_2$ %-os tüzfogyaték leszámitandó, továbbá hogy ezen rendszabály mellett a veszteséggel bányászkodók a kamaragróf ajánlatára kedvezményben részesitendők; végül hogy az aranyos ezüst, miként ez az örökös tartományokban dívik, egy quintelre, és az arany fél denárra, vagyis pfennigre próbáltassék.

Ezek előrebocsátása után lehetetlen nem méltatnunk azon intézkedéseket, melyek a kincstári bányászatra vonatkozólag a „Quanti fixi", vagyis a bányászat egy meghatározott jövedelmének állandósítása tekintetéből felmerültek.

Ismételten láttuk, hogy az alsómagyarországi bányászat állapotának megvizsgálására időről-időre királyi biztosok küldettek ki, s hogy utóbbiak eljárásukról igen tanulságos jelentéseket terjesztettek elő. Ezek sorában a legérdekesebbek egyike jeles szakavatottsággal irt azon jelentés, melyet báró Imhoff braunschweigi titkos kamarai tanácsos s nagy tekintélyű szakember hirében állott bányász a selmeczi, körmöczi és beszterczei bányászat állapotáról Bécsben 1749. évi junius-hó 15-én (A, B, C, D mellékletekkel) Mária Teréziához gróf Königsegg Erps utján terjesztett elő.*

Báró Imhoff ugyanis megbizást nyert az alsómagyarországi három kamara bányászatának alapos és beható megvizsgálására, mi végből az 1749. évi ápril-hó 10-én Bécsből útnak indult s 14-én Selmeczbányára érkezett (5 nap alatt).

Egész általánosságban azt adja elő jelentésében Imhoff, hogy azon ércekben és szakadékokban (Gänge und Klüfte), melyeken a selmeczi bányamüvelés évszázadok óta folyt, bár még mindig hatalmasak, vastagok és nemesek, a dús ércek nem állandók, miután ezek csak fészkekben és beékelve (keilweise) fordulnak elő.

Ezen körülmény oka annak, úgymond, hogy ezen bányák jövedelmezősége is a legrégibb időktől fogva változó volt, s gyakran a kiadást sem fedezte; mihez képest itt is ép úgy meg-megnyilatkozik az Isten providentiája, mint az ember változékony áldású egyéb munkájánál; miről báró Sternbach főkamaragróf (ki 1735-ben halt meg) igazgatása is tanuskodik, ki alatt a selmeczi bányászat a legnyomasztóbb viszonyok közt tengett és a kamara nagy áldozatába került.

De a nevezett kamaragróf rendkivüli szorgalmának, a bányaügyekben kitünő ügyességének, alapos jártasságának és széleskörü tapasztalatainak sikerült nehány évvel halála előtt a bányákat nyereséges állapotba hozni.

Ezen kedvező fordulat teljes mérvü kihasználására azonban

* Schmidt II. r. 8. köt. 134—253 l. Königs egg Erps a »Münz und Bergwesens Hofcollegium« elnöke volt.

csak báró Mitrovszkynak nyitott módja, ki a windschachti, a terézaknai és a siegelbergi mezőkben 1737. év körül igen gazdag nyitásra akadt (Anbruch) s e nyitás segélyével a Reichenaui tónak, s a zsarnóczai kohónak épitését, valamint egyéb jelentékeny befektetés foganatát lehetővé tette. Ezen áldás 1741. év óta annyira gyarapodott, hogy a kamara évi nyeresége több mint egy millióra rúgott; s midőn 1743. évben ezen óriási jövedelem apadni kezdett, báró Mitrovszky egyre jelentette az udvarnak, hogy az eddigi havi 80000 frt tiszta nyereséget továbbra ki nem hozhatja s fel nem küldheti Bécsbe s egyre kérte az udvart, hogy ezen havi járandóságot (Betrag) 40000 frtra szállitsák le.

Továbbá azt adja elő, hogy a 40000 frt küldését 1748. évi junius végétől 1749. év május végeig be tartotta a kamaragróf, de hogy ez továbbra is lehetővé tétessék, Imhoff kijelentése szerint a bányászat állapotának oly rendezése szükséges, mely az emlitett lehetőség feltétele.

Ámde ezen szempontból Imhoff mi biztositékot sem adhat arra, hogy a „Quanti fixi" jövedelem megmarad-e a jelen viszonyok (1749.) között; az eddigi nyereséget már azért sem teheti kilátásba, mivel az itteni bányák sajátos természete mellett mi alap sincsen, mely az esetlegességtől függő jövedelmet administrativ úton biztosithatná.

E czélból nézete szerint leghelyesebb, legjobb oly alap alkotása s a feles nyereséggel való gyarapitása, mely mint tartalék készlet a kedvezőtlen fordulatból eredő különbözeteket kiegyenlithetné: de nem tartja helyesnek, hogy a nyeremény erőnek erejével sürgettessék, mert ennek természetes következése nem lehet más, mint a rationalis bányászkodás hanyatlása s a rabló gazdálkodás által előidézett tönkre menése. Áll ez különösen a selmeczi bányászatról, melynél a meglevő érczczel realis gazdálkodás folytatandó. Egy szóval nem helyesli a „Quanti fixi" rendszer fentartását.

Ugyanezen jelentés szerint Selmeczbányán a viz emelése évi 60,000 –70,000 frtba kerül a kamarai bányáknál, mert az erő viz hiányában a bányavizek tűzgépek (höllische Maschinen) és lovak segélyével emeltetnek; továbbá hogy a reichenaui tó 1738. évben épittetett 32,000 frtot meghaladó költséggel. Az 1749. évi október-hó 16-án kiadott rendeletben, a hodrusi altáró folytatólag

hajtandónak van jelezve; s ugyanazon évben a windschachti nagyobb tó gátjának emelése s a gépeknél, kohóknál s kovácsmühelyeken a német alföldi kőszén használata rendeltetett el.

A bányák belső berendezésének javitásául azt ajánlotta Imhoff, hogy az ácsolat falazással pótoltassék a tárókban; minek alkalmazását már az is igazolja, hogy Sternbach a Klingertárót 1737. kiboltoztatta, s az még 1749. évben is teljesen ép volt.

Imhoff azon javaslatai is tanulságosak, melyeket úgy az érczfejtésre, mint a zúzásra és az olvasztásra előterjesztett, s melyek megannyi jellemző adata az akkori bányászat műszaki állapotának s a bányaművelés tudományos szinvonalának.

A „Quanti fixi" 1751. évben havonkint 1200 márka ezüstöt tett ki 25560 frt értékben.

A kamarai kémlészet s kohó személyzete valamint az 1751-ik évi beváltási dijszabás.

A kamaragrófi hivatal s a kincstári bányászatnál alkalmazott személyzet szervezése 1751. évben ujból állapittatván meg, e szerint kamarai arany s ezüst beváltó Geramb Antal volt s fizetése évi 600 frt irodai átalánya 40 frttal világitási átalánya 2 frt 30 kr. s fa átalánya 16 öllel volt szabályozva.

Kamarai kémlész Weydacher Mihály volt 500 frt évi fizetéssel 40 frt lakáspénzzel, 19 frt irodaátalánynyal és 16 öl faátalánynyal.

Kamarai bányakémlész (Bergprobierer) Kayling Ferencz volt 500 frt évi fizetéssel s a megfelelő mellék illetményekkel: ennek segédje Lukovitz József volt heti 4 frt dijjal. Döngölő 13 volt alkalmazva heti 2 frt illetőleg 1 frt 40 kr. bérrel

A kohó kamarai kémlésze Reicholt János György volt 240 frt fizetés s a többi mellék járandósággal.

Az itt emlitett szervezés szerint a kincstári kohók személyzetének javadalma 1750. évi állapotához képest a következő fedezetet igényelte:

a zsarnóczai kohónál	. . .	8607 frt	44 kr.
a hodrusbányai „	. . .	4143 „	32 „
a stadtgrundi „	. . .	2260 „	16 „
a szklenói „	. . .	2544 „	24 „
	összesen	18555 frt	24 kr.

ellenben a zúzó üzem személyes kiadása a munkások bérével együtt 24380 frtot tett ki.

A beváltásra vonatkozólag azt jelentette ki Mária Terezia 1751. január-hó 11-én Bécsben kelt decretumával, hogy ugyanazon évi február-hó 1-től minden bécsi súlyu márkaezüst, nevezetesen pedig az ezüsttördelék és a szálezüst (Fadensilber) a pénzverőben 22 frt 40 krral, a pagamentérek által beszolgáltatandó ezüstpénz márkája pedig 23 frttal váltandó be; továbbá a bányászat lendítése czéljából azt rendelte el, hogy a bányaezüst (Bergsilber) 18 frt 8 kr. eddigi ára helyett, akár termésalakban, akár érczben szolgáltatott be, 19 frt 13 krral fizetendő, mig azok bányaezüstje, kik az u. n. szabad évek kedvezményére igényt tartanak, vagyis kik a nagyobb beváltási ár kedvezményét nyerték el, az eddigi 20 frt 17 kr. helyett 21 frt 20 kr. árban váltandók be; végül hogy az arany- és ezüstmüvesek által feldolgozásra igényelt nyers ezüst nekik azonképen, mikép az a váltásnál nyeretik, 22 frt 30 kr. árban, a finom ezüst pedig az ötvözés betudásával 22 frt 52 kr. árban eladandó; mig a selmeczi kamarából a körmöczi pénzverőbe szállitandó finom ezüst márkája 21 frt 30 krral fizetendő.*

Az arany-ezüstmüvesekre vonatkozó ezen intézkedések alapoka az volt, hogy a magasabb sulyu és értékü honi pénz az u. n. Negotiansok vagyis a Kipper und Wipper-ek által a külföldre ki ne vitessék, s a kevésbé tartalmas és értékes idegen pénz be ne csempésztessék.**

Az arany-ezüst csempészetének megakadályozása végett 1753. évben elrendeltetett, hogy az arany-ezüst sodronygyártók (Gold- und Silberdrahtzieher ... intuitu artificium, quorum ob-

* Schmidt, II. r. IX. k. 1—8. l.

** Kipper és Wipper alatt oly egyének értetnek, kik a harmincz éves háboru alatt felhasználva a pénzügy akkori deroutjét, az értékesebb pénznemet a leggondosabban kifürkészve, összeszedték, s kivonván a forgalomból, egyébként értékesitették.

jectum materiale est aurum et argentum, et signanter filorum ductorum) a bányavárosokba be ne bocsáttassanak, s a házak vételétől eltiltassanak.

A bányagyakornoki szervezet ujabbi szabályozása.

Hosszas tárgyalások után 1753. évben megengedte az udvari bányacollegium, hogy a társulatoknál alkalmazott bányagyakornokok a kincstári bányákba tapasztalatszerzés czéljából bejárhassanak, s 1774. évtől kezdve azon rendszer állapittatott meg, hogy a kincstári bányaüzemnél alkalmazott gyakornokok a kohóüzemhez s viszont ki ne rendeltessenek, hanem mindkét szakban elkülönitetten (pure pute) oktattassanak, úgy hogy az egyik s a másik üzemágban is 12—12 practicans legyen.

1755. évben 300 frt évi dijjal javadalmazott két gyakornoki állomás szerveztetett olykép, hogy az egyikre magyar, a másikra német származásu (Ritterstandes — Practicantenstelle) alkalmazandó; az elsőt Radvánszky, a másikat Carato Hermann József nyerte el.

Az 1755. évi november hóban kelt decretum azon gyakornokok számára, kik az előirt vizsgához bocsáttatnak és sikerrel vizsgáznak, hét praemiumot rendszeresitett, és pedig:

1. a bányamivelés ösztöndiját,
2. a bányamérés „
3. a vizemelőgépkezelés „
4. a zúzóüzem „
5. a próbavétel „
6. a kohóüzem „ és
7. a pénzverés „

Ezek egyikében sem részesülhet az, a ki kincstári szolgálatba lép, mert az már magában is promoveálás és kedvezmény; továbbá elrendeltetett, hogy a kifogásolt magaviseletü egyáltalán nem kaphat ösztöndijat, s az egyszer megjutalmazott a másik ügyágban való alkalmazása esetén nem részesülhet ezen ösztöndijban, mely kétféle volt: az egyik 15 darab arany értékü éremből (Medaille), a másik hasonsulyu ezüstéremből állott.

Végül kiemelendő, hogy a gyakornokok 22-re leszállott létszámából 11-nek magyar és 11-nek német nemzetiségűnek kellett lennie.

A „Normal Tax-Tabellae", vagyis az első részletes beváltási dijszabás.

Eddigelé a beváltás dijszabása csupán az olvasztás által kihozott arany-ezüstre egész általánosságban terjedt a nélkül, hogy annak részletezése egyéb érez- és fémnemüek különbözőségéhez képest megállapittatott volna.

Az ezen hiányt pótló részletes s fokozatos dijszabás 1756. évi február-hó 26-án jelent meg ezen czim alatt: „Normal Tax Tabellae".

E szerint a selmeczi bányatársulati kovacsos szinpor (Kiesschlich) a beváltási dijszabás tekintetéből két osztályba soroztatott.

Az első osztályban azon kovacsos szinpor beváltási dijai állapittatnak meg, mely mázsánként legalább 50 egész 56 font kéneskövet a megfelelő ezüst s aranynyal tartalmaz.

Ellenben a második osztályba azon kovacsos szinporok sorozvák, melyek mázsánként 57 fontot vagy azon felül kéneskövet tartalmaznak a megfelelő ezüst s aranynyal együtt.

Az első osztály „Normal-Taxtabella"-ja Selmeczbányára terjedőleg a következő dijszabást állapitotta meg: (Lásd 84. old. *A)* táblázatot.)

Mig a második osztályu dijszabás a következő volt: (Lásd 85. old. *B)* táblázatot.)

Ezen beváltási dijszabás az 1749. évi ápril-hó 26-án megállapitott tarifa helyébe lépett.

A)

	Ha egy márka ℭ 10—14 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 15—18 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 19—22 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 23—26 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 27—30 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 31—34 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 35—38 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 39—42 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 43—46 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 47—50 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 51—54 v. azon felül ⊙-t tart.	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1 quintl ℭ tart.	—	—	—	5	—	7	—	12½	—	16	—	21	—	24½	—	29½	—	33	—	38	—	42
1⅓ „ „ „	—	14	—	21	—	26	—	33	—	40	—	46½	—	51½	—	59	1	5½	1	12½	1	18
2 „ „ „	—	29½	—	38	—	46	—	55	1	3½	1	12	1	21	1	29½	1	38	1	46½	1	55
3 „ „ „	—	57½	1	12	1	23½	1	38	1	50	2	3½	2	15½	2	29½	2	41½	2	55	3	7
1 lat ℭ tart. .	1	29	1	46	2	3	2	20½	2	37½	2	55	3	12	3	29	3	46½	4	3	4	4
1¼ „ „ „ .	1	58	2	20	2	40½	3	3	3	24	3	46	4	7	4	29	4	50	5	12	5	33
1½ „ „ „ .	2	28	2	54	3	20	3	46	4	11½	4	37½	5	3	5	29	5	55	6	21	6	46½
1¾ „ „ „ .	2	57½	3	28	3	57½	4	28½	4	58	5	29	5	58	6	29	6	58½	7	30	7	58½
2 „ „ „ .	3	28	4	2½	4	37	5	11	5	45½	6	20	6	54½	7	29	8	3½	8	37½	9	12
2¼ „ „ „ .	3	57	4	36½	5	14½	5	54	6	31½	7	11½	7	49	8	29	9	6½	9	46	10	24
2½ „ „ „ .	4	27½	5	10½	5	53½	6	36½	7	19½	8	2½	8	45½	9	28½	10	12	10	54½	11	38
2¾ „ „ „ .	4	56½	5	45	6	31	7	19	8	5½	8	54	9	40½	10	29	11	15	12	3½	12	50

B)

	Ha egy márka ℭ 10—14 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 15—18 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 19—22 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 23—26 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 27—30 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 31—34 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 35—38 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 39—42 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 43—46 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 47—50 dr. ⊙-t tart.		Ha egy márka ℭ 51—54 v. azon felül ⊙-t tart.	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1 quintl ℭ tart.	—	—	—	5	—	9½	—	13½	—	18	—	22½	—	27	—	31½	—	36	—	40½	—	45
1½ „ „ „	—	15	—	22	—	29	—	35½	—	42	—	48½	—	53	1	—	1	6	1	13	1	20
2 „ „ „	—	30½	—	39½	—	48½	—	57½	1	6½	1	15	1	22	1	31	1	39½	1	48½	1	57½
3 „ „ „	1	1	1	14½	1	28	1	39	1	52	2	5	2	19	2	32	2	43	2	56½	3	10
1 lat ℭ tart. .	1	31	1	49	2	5	2	22½	2	40	2	58	3	13½	3	31	3	49	4	7	4	22½
1¼ „ „ „ .	2	1½	2	21½	2	44	3	6	3	26	3	48	4	10½	4	30½	4	53	5	15	5	35
1½ „ „ „ .	2	30	2	56½	3	23	3	47½	4	14	4	41	5	5½	5	32	5	56½	6	23	6	49½
1¾ „ „ „ .	3	—	3	31	3	—	4	31	5	—	5	31	6	2	6	31	7	2	7	31	8	2
2 „ „ „ .	3	30½	4	6	4	39½	5	15	5	48½	6	24	6	57	7	32½	8	6	8	41½	9	14½
2¼ „ „ „ .	4	1	4	38½	5	18½	5	56½	6	36½	7	14	7	52	8	32	9	9½	9	49½	10	27
2½ „ „ „ .	4	31	5	13½	5	57½	6	40	7	22	8	6½	8	48½	9	30½	10	15	10	57½	11	39½
2¾ „ „ „ .	5	—	5	48	6	35	7	29	8	10	8	57	9	43½	10	32	11	19	12	5½	12	54

A bányatársulatok egyesülésének előzményei.

Az egyes bányatársak s bányatársulatok egyesülése közös érdekeik megóvására s közös czéljaik megvalósitására kezdettől fogva volt szokásos; ennek határozott nyomára már a 15-dik században is akadunk; de az ily szövetkezés eleinte csak helyi érdekü volt. Mig a 16-ik s különösen a 17-ik században kifejlődött szövetkezés a hét bányaváros megannyi bányatársulatára kiterjedt.

Ezen egyesülésnek kiváló tényezője az érdek közösségre nagy befolyásu beváltás, olvasztás s közvetve a próbavétel volt, minek ekletans példáját a Körmöczbányán 1610. évben épült bányatársulati kohó adja, mely oly czélból létesült, hogy abban más bányapolgárok is olvaszthassák kovacsos szinporukat, s mely czél annak okául tekinthető, hogy a kamara meg nem adta azon 400 frt előleget (ellátmányt = Verlag), melyre szükségük volt.*

De a tervbe vett kohó a kamara segélye nélkül is felépült, sőt oda még a selmeczi bányapolgárok is küldözgették érczeiket; és a midőn a selmeczi kamara a modertárói bányában termelt kovacsos szinpor olvasztását Selmeczbányán 1640. évben megtagadta, daczára annak, hogy az ugyanoda 1639-ben szállitott hat mázsa szinpor $9^1/_2$ márka ezüstöt tartalmazott a módertárói bányatársulat akkori principalisa Pistory Gáspár arra kérte a körmöczi kohót, hogy az olvasztást vállalja el; mellékesen jegyezzük meg, hogy a módertárói bánya ez időben igen kedvező viszonyok közt lehetett, mert akkor ismételten diesekedett a „Herrliche Gänge"-kről.

Az alsómagyarországi bányatársulatok az őket érdeklő s a bányászatra vonatkozó fontosabb ügyek közös értelemben való elintézése czéljából az u. n. congregatiokat, hol Selmeczbányán, hol Körmöczön, sőt Hodrusbányán s Garam-Szt.-Kereszten is tartották. Ezeknek egyike, mely 1748. évi márczius-hó 20-án Körmöczbányán tartatott, azt határozta, hogy a bányatársulatok által 1748-ig használt alsó hodrusi csász. és kir. kohó a kamarának visszabocsátandó s a tárgyalások külön bányatársulati kohó létesitésére s berendezésére folyamatba teendők azon elvet tartván szem előtt, hogy „Gnad Freiheit macht Lust, Lust macht

* A körmöczi városi levéltárban.

Wagnuss, Wagnuss macht Gewinn und bisweilen Verlust" mely utóbbi igazságnak lesujtó hatását a bányatársulatok nem egyszer érezték*, s ezen ügyben a Wagnuss semmiképen sem akarta a közös czél megvalósitását elősegiteni.

Mert habár azon hátrány elháritása végett, hogy a kamara a bányatársulati kovacsos szinport csak korlátoltan olvasztotta, több izben tartottak congregatiokat, a Hodrusbányán 1749. évi junius-hó 3-án tartott „Consultatio fodinalis" ezen kérdés felett „an non salutarius foret novam isthic pro liquatione Minerarum propriarum deservituram ustrinam aedificare" akkép határozott, hogy a próbavétel s olvasztás a körmöczi egyesült kohóban eszközöltessék s az uj kohó épitése ad referendum vétessék; s habár a Hodrusbányán felépittetni szándékolt társulati kohó kérdésének tárgyalásával a Selmeczbányán 1757. évi május-hó 9-én tartott társulati congregatio ujból foglalkozott a „Wagnuss" hiányában a végleges intézkedés is elmaradt.

Éveken át tartó ezen határozatlanság s tétovázás a bányatársulatokat egyre a kamara járma alá hajtotta, mely ezen ingadozással szemben annál nagyobb erélyt s valóban rendkivüli körültekintést fejtett ki és ez uton azt érte el, hogy birtokába a körmöczi egyesült kohó is átment.

A körmöczi bányatársulatok egyesülése közös kohászatra.

Habár a körmöczi kovacsos szinporok sokkal jobb minőségüek voltak, mint a selmecziek, azok beváltása iránt a kamara ép oly merev álláspontra helyezkedett, mint a selmeczi ekkel szemben. S ugyanezen körülmény azt eredményezte, hogy a körmöczi városi és rózsa bányatársulat közös kohó létesitésére s tártására szövetkezett, ezen czim alatt „In Schmelzen unirte Gewerkschaften". Idők folytával azonban arról kellett a két bányatársulatnak meggyőződnie, hogy rájuk a közös kohó fentartása terhes; miért is a szövetkezett két fél abban állapodott meg, hogy az önkezelésü olvasztással felhagy s kovacsos szinporuknak beváltása czéljából a kamarával szerződésre lép.

* A körmöczi városi levéltár nyomán.

Ezen szerződés, melyet a pénzverés és bányászat csász. kir. igazgató collegiuma 1759. évi november hó 21-én erősitett meg, a következő főbb intézkedéseket tartalmazza:

1. évenként átvesz a kamara 10,000 mázsa kovácsos szinport a szerződő két társulattól, s ha ezek kivánják még azonfelül is 2000 mázsát az ujbányai s azon egyéb bánya kovacsos szinporából, melyeknél a két társulat érdekelve van. Az átvétel tisztán száraz súlyban s oly qualitásban történik, hogy egy mázsa kovacsos liszt legalább 50 font kéneskövet tartalmazzon;

2. az ezüsttartalomnál az egy quintlin felül maradt denár, ha az nem üti meg a fél quintlit, figyelmen kivül hagyatik, de ha azt a társulat kivánja az a külön kiegyenlitési tabella szerint megtérittetik; továbbá ha a márka ezüst 46 filléren felül aranyat tartalmaz, akkor a méltányosság szerint fokozódó dijazásban részesül a beváltó s e mellett a szabott beváltási dijaktól s az olvasztási költségektől is felmentetik;

3. a beváltási összeg kifizetése az osztástól számitott hat hét mulva eszközlendő s a körmöczi zúzókból a szinpor a kamara költségén a kohóhoz szállitandó;

4. a kovacsos szinpor beváltásának ezen szabályozása három évről, három évre s mindaddig terjed s illetőleg ujittatik meg, mig a selmeczi szentháromság és a finsterorti bányatársak, kik arra kötelezték magukat, hogy érczeiket s kovacsos szinporukat a körmöczi olvasztási unionak átszolgáltatják, készelésre méltó ezüstérczet szállitani képesek és az államkincstár oly helyzetbe jut, hogy a szükséges mennyiséget maga termelje s viszont ha a körmöczieki érczekben nagyobb áldásra tesznek szert, akkor a kovacsos szinport a szerződésileg megállapitott nagyobb mennyiségben is beválthatják;

5. ha az együttes olvasztásra szövetkezett két bányatársulat ezen resolutio kihirdetése és tudomásul vétele után az eddigi olvasztást be nem szüntetné, attól több nyers kéneskő be nem váltatik, mint a mennyi a szerződés előtt szükségesnek találtatott s a közös kohónál levő készlet a kikötött 12000 mázsába tudatik be; viszont tartozik az egyesült két bányatársulat a kohót s tartozékait a kamarának átadni, mely utóbbi azt, ha a két társulat önkezelési olvasztásra ujból kényszeritteinék, annak visszabocsátja;

6. ezen szakasz az iránt intézkedik, hogy a 2254 mázsára

becsült készelő salakról, mely körülbelül 64 márka aranyos ezüstöt tartalmaz, valamint a kohóvakarékokról a kamara javára önként s egyedül az ő Felsége iránti devotioból a két társulat oly feltét mellett mond le, hogy ha ismét vissza venné a kohót, az akkor meglevő salak neki szintén ingyen átengedtessék;

7. a társulati kohómunkások s tisztek a kamara szolgálatába mennek át;

8. a feles épületeket, a szerszámokat s meliorátiokat a kamara 1408 frt 7½ kr. árban veszi át;

a 9. 10. s 11. szakasz a kohó átvételét s a szinpor szállitását tárgyalja; mig a 12. §-ban az állapittatott meg, hogy minden osztályozásból három próbavételi tételből a kamarai s társulati kiküldöttek pecsétje alatt egy adagban próbavételre az esküdt kémlésznek Selmeczbányára küldendő, a másik adag a kamaragrófi megbizottnak s a harmadik a társulatnak adandó át és ha considerabilis különbözet támad, az a kémlész által kiállitott tartalom jegyzék átvétele után azonnal bejelentendő.

S habár a két szerződő bányatársulat szövetkezetét az itt ismertetett szerződés megkötésére azon körülmény inditotta, hogy annak az 1757, 1758 és 1759-ki évben üzemben tartott önkezelési olvasztás 17370 fr. 2 kr. 3 d. veszteséget okozott* — ugyancsak a szerződés megkötésekor, ez ügyre vonatkozólag készült „Promemoria“ oly módozatokat javasol, melyek mellett, ha a kovacsos szinpor önolvasztására szükség merülne fel, az utóbbinak üzembevétele haszonnal rendezhető be; minek részletes tárgyalása azonban messze túlhaladja e dolgozat keretét**.

Ez időben nevezetesen 1777. évben Bélabányán is volt közös kohó az u. n. alsó bélabányai. Ugy erre, mint a stadtgrundi szitzeli kohóra vonatkozólag a kamara azt igérte a bányatársulatoknak, hogy azon esetre, ha a magán vagyis saját kezelési olvasztástól elállanak s magukat arra is kötelezik, hogy az üzemben levő minden egyes pestért heti 5 frtot fizetnek, akkor a nyers olvasztást a szitzeli valamint a közös alsó bélabányai kohóban is elvállalja.

* E többleti költség nagyobbára a beváltási rendszer nyomasztó voltából számozott.

** A szerződés s a »Promemoria« egyik példánya az egyesületi irattárban őriztetik.

Az 1756. évi beváltási rendszer utókövetkezései.

A „Normal-Taxtabella"-ban megállapitott beváltási dijszabás ép a kovacs- és kéneskő szinpor bár korlátolt beváltása és a beállott egyéb kedvezőtlen alakulás által azt eredményezte, hogy annak következtében a selmeczi kamarai bányászat még 1756 évben, vagyis a behozatal évében is erős hanyatlásnak indult.

E hanyatlás meggátlásának és a „Quanti fixi" jövedelmezőség minden áron való biztositásának módját az 1756. évi julius hó 27-én kelt udvari decretum a munkások létszámának reducálásában, a felesleges kiadások apasztásában, a külső épületek karbantartásának felhagyásában s a bányák észszerű berendezésében kereste*.

A helyi bányászat állapotának ezen kedvezőtlen alakulása 1757. évben még arra is birta a bécsi collegiumot, hogy az évi január hó 4-én kelt királyi rescriptummal az 1756. évi február hó 26-án a kovacsos és kéneskő szinpor beváltására behozott rendszert lényegesen módositotta, jóformán hatályon kivül helyezte;** azt rendelvén hogy a kovacsos és kéneskő porokat egyáltalán be nem váltja a kamara.

Ennek megokolására azt adja elő, hogy ezen szinporok beváltása csupán a társulati bányászat lendítésére jelesül pedig a veszteséggel bányászkodók felsegélyezésére volt megállapitva. Ámde azóta a kincstári termelés apadt, ennek következtében a kovacs és kéneskő szinporra annál kisebb a szükség, mivel a kincstárnál több év óta oly mennyiségü készlet gyült össze, hogy azt kár nélkül fel sem dolgozhatja; e szerint a társulati szinporok beváltása feleslegessé vált a kamarára; és miután a hadjáratok nagy költséget okoznak, a kovacs és kéneskő szinporok beváltását beszüntetendőnek találta a királyné, sajnálatát „mit Landesmütterlichen Herzen" fejezve ki a felett, hogy az országanya szeretetével ápolt azon óhaját, hogy a bányászatot, mint eddig támogassa, nem valósithatja.

* Schmidt II. r. 10 köt. 420—429 l.

** Schmidt II. r. 10 köt. 453—459 l.

Ide járul, hogy az ismételt kisérletek sem teszik lehetségessé, hogy a gyakran s tömegesen beváltandó szinpor a „Capital" felemésztése nélkül földolgoztassék.

A beváltás beszüntetése mindaddig tart, mig — worum wir den Allmächtigen Gott inbrünstig anflehen — az érczek dús nyitása kellő mérvben szaporodik; mihez képest a kényszerüség helyzete által parancsolt ezen intézkedésbe nyugodjanak bele a bányatársulatok s maguk lássák el a készelő olvasztást; a kamaragróf pedig gondoskodjék, hogy jó tanács mellett jó kémlészt és derék munkásokat kapjanak; továbbá hogy a bányapolgárok részére a szükséges pestek átengedtessenek; de a reservált erdőknek ezen czélra való felhasználása megnem engedhető.

Egyebekben elrendelte a királyné, hogy a bányatársulatok természetben meglevő ezüstje s zúzott aranyja három hét alatt, ellenben az érczek a számadási jegyzék átvételétől számitandó hat hét alatt beváltandók; végül azon reménynek ád kifejezést, hogy a „havi Rimesse" pénzek legalább azon 40000 frtot megütik, melyet a kamaragróf kilátásba helyezett és hogy az ennek folytán elbocsátandó munkások további keresetüket gróf Pálffy János toborzásánál találják.

Ezen rendelet is egyik bizonyitéka azon élet-halál-harcznak s a létért való azon küzdelemnek, melyet a bányatársulatok nemcsak a nyomasztó helyzettel, de a bányakincstárral is vivtak, s mely küzdelem a két tényező közt fennállott viszonynak szünetelen kisérőjeként hol kisebb, hol nagyobb mérveket öltött.

Mindezzel szemben az alsó magyarországi bányászat megvizsgálásáról a biztosok által előterjesztett javaslatok alapján 1758. évben számos intézkedés állapittatott meg a kamarai bányászat lenditésére, melyek úgy a javaslott s tervezett átalakitások, ujabbi berendezések s javitások, mint általán a bányászat akkori állapotának ismertetésében oly részletesen tájékoztatók, hogy azok a legérdekesebb tanulmány, jelesül a bányaművelestan méltó történelmi tárgyául szolgálhatnak.*

Feladatunk szük-kerete nem engedi, hogy a rendelet 46., 47., 48., 49., 50. s 51. fejezetében a próbavételre, valamint a kohászatra vonatkozólag foglaltakat közelebbről méltassuk.

* Schmidt II. r. 10. k. 170—529 l.

Vállalatok nagyobb lendülete s évszázados fennállása alatt a visszásságok s visszaélések hosszú sorban mindenütt a viszonyok sajátszerű fejlődéséből, mintegy önkéntelenül keletkezvén, nem csoda, ha az ezeréves bányászat multjában, különösen annak virágzása, a vállalkozási szellem fel-felébredése és fokozódása alkalmat szolgáltatott nemcsak a túlspeculátióra, a hitelt alapul vevő, de nem teljesen reális vállalatok megindítására, hanem arra is, hogy egyes rossz lelkűek a nép jóhiszeműségével csalárd módon visszaéljenek s azt kizsákmányolják.

Ily iparlovagok a 18-dik század bányavállalatainál a „Kuxkränzler"-ek voltak, mely szédelgés abból állott, hogy egyes schonnaiak, s naplopók (Landstreicher) kuxokat s bányarészeket vételre felajánlván, dústartalmu ásványdarabokat mutattak be, hogy az ajánlat elfogadására a hiszékeny népet rászedhessék, mert az ásványdarabok rendszerint nem voltak azon bányákból valók, melyek részeinek megvételére az ajánlat irányult. Ezen szédelgés úgy látszik az alsó magyarországi bányavidéken is fel felmerült s meggátlására az 1762-ben kiadott rendelet akkép intézkedett, hogy jövőre minden vállalat megalakulása, ha bányai művelésre méltóknak bizonyultak, hirlapok útján közzéteendő.

Azon financiális eredmények tekintetéből, melyekkel a kovacsos szinpor olvasztása azon időben járt és a fennebb ismertettek kiegészitéséül figyelemre méltó az udvari kamara 1763. évi márczius-hó 12-én Schmitzhausen József Vilmos selmeczi kir. kohógondnok és bányatanácsoshoz intézett utasitása, mely szerint a selmeczi zúzóknál termelt iszapból legkevésbé 64 mázsa szükséges egy márkaezüstnek és 630 mázsa egy márka aranynak kihozatalához, jelesül az abban találtató sphalerit (Blende) és meddő kő sokasága miatt; miután pedig az ily kovacsos szinpor, érez s gyöngébb ezüsttel való olvasztása mázsánként 1 frt 06 krba kerül, a márkaezüst előállitása 70 frt 24 krba s a márkaarany 693 frtba kerül; minek következtében azon szabály rendeltetett alkalmaztatni, hogy a kamarai kovacsos szinpor mennél tisztábbá s mennél magasabb kéneskő tartalmuvá üzessék.

Érdekes e rendelet azon beismerése, hogy a kohászat s az olvasztás ez időre nem jutott el a maga valódi consistentiájához vagyis a tökély magasabb fokát nem érte el még, s hogy ez okon előnyösebb a sötétben való olvasztás (dunkl Schmölzen) mint a

világos olvasztás; végül kiemelendő, hogy ezen rendelet gyanittatja, hogy akkor Szénásfalván is volt kamarai kohó.

Ugyanezen időszakra esik a kamaragrófi hivatal statusának rendezése s szervezése két izben, jelesül 1751. és 1766. évben. Az első rendezésnél megállapitott naturaliak, mint mellékjárandóságok az 1766. évben kiadott statusban készpénzzel váltattak meg; s érdekes hogy az első rendszer hatálya alatt a kamaragrófnak évi 5000 frt fizetésen kivül Podlaviczról, Pietschkáról, Mayerfalváról, Szt.-Jakab falváról, Almankáról s Óhegyekről összesen a következő mellékjárandóságai voltak: egy sertés, 12 csirke, 136 kappany, 865 tojás, 120 fenyves madár és 1000 piszkráng, továbbá a bárányok tizede, megfelelő mennyiségű sajt és vaj. Az 1766. évi status nemcsak a természetbeni szolgálmányokat megszüntette, de az 5000 frt évi fizetést is 4000 frtra leszállitotta.

De az uj status nemcsak a kamaragróf javadalmát szállitotta le, hanem a reductiot más tiszti állásra is kiterjesztette, egyes egyedül, hogy a „Quanti fixi" elvet megóvja s a „Rimisse" mérlegében megzavart egyensúlyt helyreállitsa a bányajövedelmezőség hanyatlása folytán támadt hiányok pótlására. Pedig a kincstári bányászat bilanza ekkor is activ volt még, és csak az előbbeni nagy jövedelem apadt.

Az 1816-ik évi beváltási dijszabás.

Miből állott az 1816. évben behozott beváltási rendszer, adatok hiányában nem állapitható meg. Annyi azonban bizonyos, hogy az nem felelt meg a bányapolgárok várakozásának s jogos igényeinek, mert azok annak módositása végett a királyhoz petitiót intéztek.

Ebben annak hátrányos voltát különösen azzal illustrálták, hogy a pénzérték devalvátiója s árfolyamának ingadozása folytán a bányamüveléshez szükséges anyagok és szerek ára 15, 20, sőt 30-szor is nagyobbá lett; továbbá hogy a bányapolgárok beváltott érczeikért a régi árakban jegypénzt elfogadni kötelesek; ehhez járult a nagy drágaság, mely szerint egy pozsonyi mérő buza ára 33 frtra emelkedett. Miután pedig három év óta már oly silány

a termés, hogy az a vetőmagot is alig megadja, s igy a munkások ellátása elviselhetetlen, a beváltási árakra drágasági pótlékon kivül a bányászathoz szükséges szerek s anyagoknak az 1790. évben fennállott ár mellett való átengedését, és az éhség enyhitésére, valamint meggátlására kölcsönelőlegnek engedélyezését kérték.

Ezen kérvényre Coloredo Beszterczebányáról 1816. évi junius 14-én leiratot intézett báró Schluga kamaragrófhoz, melyben elrendelte, hogy a 15%-kal felemelt olvasztási költség a régi összegre leszállittassék, a próbavételre ne úgy, mint eddig 20—30 font, de legfeljebb 100 lat vétessék, a termények a kamara költségén közvetetlenül a bányatelepről szállittassanak el, és a két latot meg nem haladó tartalommal biró érczek is beváltassanak. A nevezett gróf azon „Nota"-ja, melylyel a bányapolgárok 1816. évi február-hó 18-án kelt kérvényét a kamaragrófhoz lekűldötte, nemcsak a felfogás eredetisége, de különösen tartalmának érdeménél fogva is közelebbről méltatandó.

Mindenekelőtt azt jelenti ki, hogy a szóban levő petitio collegialiter tárgyalandó. Mert a mily bűn volna a bányatársulatoknak a kincstár terhére előnyöket engedni, ép oly kevéssé tűrhető és sem a király igazságszeretetével, sem pedig az állam érdekével össze nem egyeztethető, hogy a bányatársulatok, melyek az állam legjobb őrlő malmai (die Gewerken sind seine besten Buckmühlen), szerfelett megrövidittessenek s ez uton bányavállalkozási kedvük lelohasztassék.

Továbbá szem előtt tartandó, hogy minden rendszernek mindenha a kor szellemével, viszonyaival és a tudomány haladásával lépést tartania s összhangzania kell. Már pedig elvitázhatatlan, hogy a kohómanipulatio azon idő óta, melyben még a bányatársulatok maguk olvasztottak, nagyot haladt, tökélesbült, és igy lehetetlen, hogy az előző években számba vett tűzfogyaték ugyanaz maradhatott most is, hacsak a kamaragrófi hivatal a tudomány haladásában a szélcsend elvét nem követte.

De ha a mostani fémfogyaték az előbbihez viszonyitva kisebb, ha minden kohónál a nyers és kész előolvasztás közt a helyes arány s viszony be- és megtartatik, ha ugyanott a legészszerűbb háztartás van berendezve, s a feles személyzet alkalmazása nem tűrteték, az eredményben csakis kedvező alakulás tá-

madhat a bányapolgárok javára, vagy ellenkező esetben azt szüli, hogy azok felvilágositást és számot kérjenek a kamara rossz gazdálkodása miatt. Továbbá kijelenti, hogy a kiszámitás egyes adatok alapján csalékony, mert azok nem vehetők biztos támpontokul. És habár az olvasztásra nem méltó érczek beváltása az olvasztási költséget szükségképen fokozza, s igy a kohó jövedelmezőségét csökkenti; tekintve, hogy ezen veszteség az által bőven kiegyenlithető, hogy ez uton nagyobb mennyiségü ezüst hozatik forgalomba, továbbá hogy a bányapolgárok vállalkozási kedve hatványozódik, az urbura s a bányapolgárok által szolgáltatandó egyéb illetékek az eddigieknél jóval több jövedelmet nyujtanak, mindez a fáradságot dúsan jutalmazó arra nézve, hogy ezen körülmények a legérettebb, a legélesebb s a legelfogulatlanabb vizsgálat s birálat alá vétessenek azon módok és eszközök kinyomozása végett, melyek által a bányapolgárok érdeke a kincstáréval a legszorosabban összeforrasztható. Mindezeket azért óhajtja Coloredo, mert gróf Stadion pénügyminisztertől határozott utasitást nyert az ezüst tömeges és mennél nagyobb mennyiségben való termelésének sürgetésére. A miért is szükséges, hogy a fennálló beváltási rendszer módositassék, s a tariffára (dijszabásra) arithmetikai progressióban oly fokozat (in arithmetischer Progression eine Stuffenleiter) külön az ezüstszinpor és külön az érczek tekintetéből megállapittassék, mely a szegényebb érczek beváltását lehetővé teszi, s mely mellett a bányatársulatoktól annál kevesebb olvasztási költség szedendő, mennél gazdagabbak ezüstben a beváltás alá kerülő érczek és szinporok; a fokozat akkép állapitandó meg, hogy miután jelenleg fogyaték czimén minden mázsa ezüst után 2 lattól $4\frac{1}{2}$ latig 1 frt 30 kr., $4\frac{1}{2}$ lattól $6\frac{1}{4}$ latig 2 frt, és $6\frac{1}{2}$ lattól a legmagasabb tartalomig 3 frt vonatik le, ezen lovonás egy lattól kezdődjék, latról-latra megállapittassék, s ezen progressio legkisebb tartalomnál a legmagasabbra, a közelebbinél pedig a legalacsonyabbra vétessék.

Végül kijelenti, hogy azon bányatársulatok, melyek a nyilvasak számarányában a legnagyobb mennyiségü ezüst szinport a legmagasabb tartalommal váltják be, a termelés ezen arányának megfelelő praemiumban részesitendők.

Az ezen elvek alapján összeállitandó kiszámitással és a fokozat tervezetének elkészitésével Prossmann selmeczbányai királyi

számvevő bizatott meg, jelesül azon egyenes meghagyással, hogy annak alapján a bányapolgárok mindig a legmagasabb tartalom kihozatalára és a decadentia kikerülésére szorithatók legyenek.*

A Selmeczbányán 1816. évben tartott kohászati congressus.

Habár azon szervezet, melyben a Selmeczbányán 1816. évben tartott kohó, helyesebben kohászati congressus tárgyalásai folytak, nem felel meg a jelenleg divó, vagyis a megannyi érdekelt fél önkéntes jelentkezése mellett működő congressusok eszményének, miután abban csupán a bányakincstár kiküldöttei részt vettek; tárgyalásainak érdemével s lefolyásával nemcsak annak helyi érdekességére, de s különösen a kohászat szempontjából kiválóan tanulságos fontosságára való tekintetből, e helyütt is közelebbről foglalkozunk annyival inkább, mivel a kohászat ügye úgy a próbavétellel, mint a bányatársulatok életbevágó érdekével is szerves összefüggésben áll.

Az ez ügyre vonatkozólag legfelsőbb elhatározásból Bécsben 1816. évi julius-hó 26-án 10807. sz. a. kelt udvari rendelet ez intézkedés megállapitásának inditó okául azt adja elő, hogy gróf Coloredo valóságos kamarás (wirklicher Kämmerer) s udvari tanácsos, mint a bányavidékre kiküldött biztos Selmeczbányán járván oly olvasztási rendszer behozatalát sürgette, mely az alsó magyarországi bányászat sajátos állapotának teljesen felelne meg, s mely Höring kir. bányatanácsos s a vegytan akademiai tanára által előterjesztett javaslatok figyelembe vételével állapittatnék meg. A gróf ezen javaslata felsőbb helyen elfogadtatván elrendeltetett, hogy Höring Mihály előterjesztéseinek beható tárgyalása czéljából Selmeczbányán a legjelesebb szakférfiak tanácskozásra hivassanak össze, s az azokból megalakult congressus véleményt adjon a javaslattevő munkálatáról.

Ezen congressusba tagjaiul báró Schluga Ignácz kamaragróf elnöklete alatt a következők hivattak meg:

* Az ismertetett leirat és »Nota« az egyesület irattárában van.

1. Gersdorf Ferencz k. bányatan. és selmeczi főkohógondnok;
2. Höring Mihály bányatanácsos s a selmeczi akademia vegytani tanára;
3. Thonhauser György bányatanácsos és szomolnoki főkohógondnok;
4. Franck Mihály nagybányai főkohógondnok;
5. Lollok Ignácz possoritai főkohógondnok (Bukovinában)
6. Zehenter József zsarnóczai kohógondnok;
7. Deschán Ignácz beszterczei kohógondnok;
8. Fogler Károly körmöczi kohógondnok;
9. Prosmann Antal bányatanácsos s selmeczi számvevő;
10. gróf Bressler bányatan., a congressus auscultansa és
11. Behr Gottlieb kamaragrófi irodatiszt mint jegyző.

A congressus tárgya azon munkálat volt, melyet Höring Mihály 1815. augusztus 21-én és 1816. évi márczius-hó 18-án az udvari kamarához terjesztett fel s mely a tárgyalás sikeresitése czéljából a megfelelő kimutatásokkal felszerelendő volt.

A congressus czéljául s feladatául a munkálat alapos megvizsgálása a következő kérdő pontokra terjedőleg szolgált:

1. van-e a javaslattevő által a réz és ezüst foncsoritásának ujboli behozatalára kifejtett érveknek s okoknak oly nyilvánvaló foka s oly nagy-e a remény a terv ellen támasztott kételyek s kifogások eloszlásához, hogy ezen tervnek figyelembe vétele már most, vagyis az uj kohóüzem szervezésénél és az alsó magyarországi termények feldolgozásához szükséges pestek elvileges meghatározásánál megállapitható legyen?

2. Szemben a széngazdasággal a nagy olvasztók mindenhol s akkor is szolgáltatták-e a siker biztositékát azok általános behozatalára, a midőn nemcsak az egyes irányu munka, de mindazon művelet együttesen is figyelembe vétetik, s a kis vagy fél olvasztó üzemmel össze hasonlittatik, mely műveleteken az érczeknek s szinporoknak az ezekből nyerhető fém kihozataláig átesniök kell?

3. Az ezüst-, réz- és ólomércz jelen termelésének évi állagához viszonyitva mennyi pestre (olvasztóra) van szükség, ezek minden egyes neméből?

4. Az ez időszerint rendelkezésre álló erdőállomány számbavétele mellett az eddig üzemben állott kohók közül, melyek ha-

gyandók meg, a meghagyandók melyike alakitandó át, mi legyen a rendeltetésük, s ha uj olvasztó létesitése szükséges, hol épitendő az?

A congressus 1816. évi október 8. 10. 12. 17. 19. 22. 24. 26. és 28-án vagyis összesen nyolczszor ülésezett.

Höring Mihály a congresszus megnyitásakor elmondott, ugy formailag jeles, mint érdekes eszmékben gazdag beszédéből a következőket emeljük ki*.

Nagyok voltak, ugymond, azon áldozatok, melyeket az állam különböző időszakokban a hanyatlott bányaművelés ujból való felvételére hozott. Viszont azonban óriásak azon összegek is, melyeket az activ kereskedés elől elzárkózó pastorál állam a bányászat kiapadhatatlan forrásából ép akkor meritett, midőn erre szorult helyzetében legtöbb szüksége volt.

Ezt s a bányászat változó sorsát az 1611—1671-iki évek eseményei igazolják. Ezen időszakban ugyanis a szt.-Háromság altáró művelése több mint 3 millio forint fedezetlen kiadást okozott; mig az ezt követő három év alatt oly jövedelmezőség állt be, hogy nemcsak a jelzett veszteséget fedezte, de 3 millió forint nyereséget is adott.

Hasonló alakulások a későbbi időszakokban is jelentkeztek. Mert habár a bányászat szörnye: a vizveszély 1000 munkást s 192 pár lovat foglalkoztatott; habár az annak leküzdésére Hell Cornel Mátyás a hires gépmester (Kunstmeister) által tervezett módozatok megvalósulását csakis a herczeg Fürstenberg Eggon részéről sajátjából nyujtott 5000 frt segélyösszeg tette lehetővé; továbbá habár azon 100,000 frt is, melyet a Stahrembergi commisssio kieszközölt, sikertelenül felhasználtatott; továbbá habár a felső bibertárói üzemnek 1710. évi január-hó 6-án kelt legfelsőbb parancscsal elrendelt felhagyását csakis a rettenhetlen szivü gépmester elszántsága visszatartóztatta; és habár a selmeczi bányászat ujabb korszakát csakis a rózsahegyi sóhivatalnál kiutalványozott 30,000 frt segély nyitotta meg: történelmi adatokkal beigazolt tény, hogy a kincstári bányászat 1740—1759-ig vagyis húsz éven belül 42,498.009 frt nyereséget jövedelmezett.

Továbbá fejtegeti, hogy habár a Hodrusbányán 1494. évben

* E beszéd hiteles másolata az egyesület irattárában van meg s ugy látszik maga a szerző irta azt.

megindított Ferencz szászár altáró csak 1765. évben lett befejezve; habár a Miksaaknai fedünyilam (Hangendschlag) csakis gróf Stampfer vasernyedetlensége mellett vezetett az óhajtott czélhoz: azon sok millio, mely Istvánaknából nyeretett, valamint ennek 1816. évben is felette kedvező állapota: a bányaművelés kimerithetetlen forrásából ered. Igaz ugyan, hogy a mostan (1816.) meddő vájatok a legszélső éjszaki és déli művelés minden további vállalatának s terjeszkedésének örök határt szabtak; továbbá hogy a mélység nagyobbára reménytelen, a legdúsabb közök kiapadtak, a fő és mellékerek lefejtvék (verhauet) s gyakran a legtöbb reménnyel kecsegtető helyek osztályrészül a csalódás keserűségét juttatják; továbbá habár a fémtermelés ezen feltünő apadása a bányászat pénzügyét a türelmetlenségig kifárasztja, és a bányászat czéljaira felhasznált nagy mennyiségü fa másképen is értékesithető levén, pénzzé, vagyis a bányászat nélkül is fémmé válhatnék — mindezek daczára, ugymond, ép a bányászat ezer évre terjedő multja jogos reményt kelt arra, hogy a jelen (1816.) kedvezőtlen állapot nem tarthat soká s azt nem sokára egy ujabb virágzás kora váltja fel.

Mert a jelen időszak izgalmas volta mellett is kétségtelen, hogy a jogosan táplált remények biztos hirnökei a közeli virágzásnak, hiszen a legszebb, a legkitünőbb kilátások fűzhetők II. József altáró hajtásához, valamint ama erek keresztezésének vájatvégéhez, melyek az uj szt.-antali s más mezőkben megváltásukat várják; a bányakerület még minden bányájában vannak tekintélyes reményművelések (1816); a régiek művelésének módja még mindig azon meggyőződést ébreszti, hogy az uj feltárások mellett a teljesen lefejtett közökben is 1000 meg 1000 frt kiaknázható s megmenthető az enyészettől; még mindig tág tere nyilik az észszerü háztartás szigoru berendezésének, a turzás kiterjesztésének, a hét bányaváros érczhegységében s a bányászat mint legtekintélyesebb vállalat lenditésének.

E mellett nem téveszthető szem elöl, hogy még mindig problematikus az utolsó évtizedek állitólagos veszteségének magassága, mert abban oly tényezők is benfoglaltatnak, melyekre közvetetlenül ki nem hat a bányászat, ilyenek a kényszerpapirpénz túlszaporodása, a munkabér, az élelem, a bányaművelési eszközök árának szerfelett emelkedő magassága; melyek magya-

rázatának kulcsa s egyenértéke a nemes fémek beváltási díjszabásának azon rendszerében rejlik, mely szerint a bibertárói ezüst márkája 19 frt 20 krral s a márka arany 333 frt 40 krral papir valutában akkor is beváltatott, a midőn a fém árfolyama 900 sőt 1000 frtnál magasabbra szökött.

Ide járul, hogy a kohó üzemnek még mindig kevés befolyást tulajdonitanak a bányamüvelésre; továbbá, hogy a fém értéke máskép számittatik a birodalom nyugati, máskép éjszaki, máskép keleti s máskép déli részeiben; hogy még mindig divatosak azon le s hozzászámitások, melyeket a kohászat gyermekkora teremtett. Pedig elvitázhatatlan, hogy a bányászkodás termékei még mindig az állam tőkéjének legbiztosabb, legreálisabb hatványozói, a pénzügyi műveleteknek legtekintélyesebb hypothekái s az osztrák monarchia hatalmának legfontosabb tényezői.*

Ennek tudatától áthatva, ugymond, Ő Felsége eddig is mindent elkövetett, mi a bányászat megmaradásához s felvirágoztatásához szükséges és most ugyan ezen czélból azon javaslatok tárgyalását rendelte el, melyek a tervező, a kohászatnál husz évi alkalmazása s az akademián hat évi működése alatt szerzett gyakorlati tapasztalatainak s elméleti észleleteinek eredményei.

Az ügy iránti lelkesedéstől áthatott ezen megnyitó beszédét ekképen rekeszti be Höring Mihály: „Nos qui sequimur probabilia necultra id, quod verosimile est, progredi possumus, et refellere sine pertinatia, et refelli sine verecundia parati sumus".—

Ez után a congressus érdemleges tárgyalása indulván meg, első sorban azon hiányokkal foglalkozott, melyekre az inditványozó utalt és pedig:

1. hogy az alsó magyarországi bányakerületben az olvasztás nem rendelkezik az ujabb berendezésü nagy olvasztókkal az ezüstnek s az ólomnak a nyers terményekből való kihozatalára;

2. hogy az ezüstérczek nem olvasztatnak ólom érczekkel és ólom terményekkel;

3. hogy a nyers olvasztás szemben a dusitással (Anreichung) és készeléssel nem üzetik kellő arányban, továbbá az alapelvek nem tartatnak be a pörkölésnél, a réz a három ezüst kohónál,

* Akkor még nem ismerték az „Osztrák és magyar monarchia" fogalmát.

a folytonos eltérés (dinatinálás) következtében, nem hozatik ki azon mérvben, mint lehető, ha a rézben gazdag kéneskövek kivonása (excindálása) kellő időre végeztetnék, és hogy az elhagyott s nyomorult állapotban levő ólomkohók nem birnak nagy olvasztókkal.

Ezen hiányokat a congressus streotyp rövidséggel tárgyalta s nagyobbára a „wird ad Rubricam Verbesserung der Bau Verhältnisse" vagy „ad Rubricam Verbesserung des Schmelzbetriebes der Silber und Bleyhütten definitive mehr gesprochen" classikus deliberatioval intézte el.

A nagy olvasztókra vonatkozólag egyebekben azon elvileges megállapodásra jött a congressus, hogy ezek hiánya azonnal pótlandó, a mint az ide vágó kimutatások vizsgálatából az derül ki, hogy a nagy olvasztók oekonomiai tekintetben a pestek többi faját felülmulják, illetőleg kisebb költséget okoznak, és ha bebizonyul, hogy azon tőke, mely a még létesitendő nagy olvasztók épitéséhez szükséges, ezen czélra a nélkül, hogy elkallódásától tartani kellene, felhasználható.

Höring Mihály ezen elvileges elhatározásra azt jelentette ki, hogy ő sem javasolta feltétlenül a nagy olvasztók általános behozatalát s hogy ezt, valamint a meglevő középolvasztók successiv átalakitását az ajánlott kisérletek kimenetétől tette függővé.

Habár a congressus jegyzőkönyvének azon része, melyben a nagy olvasztók épitésének, berendezésének s kezelésének részletei tárgyaltatnak oly gazdag és értékes gyakorlati s tudományos szempontokból, hogy az méltó tárgyául szolgálhatna külön szaktanulmánynak s a mostani állapotokkal való összehasonlitásnak, hogy igy a kohászat az akkori állapotokhoz képest műszaki részében is nyilvánvalóvá tétessék — e helyütt csupán annyit jegyezzünk meg, hogy a fennebb emlitett elvileges megállapodásnak kifolyásául azt rendelte el a congressus, hogy ez időre a tárgyalt propositiók értelmében egy zsarnóczai kohó 2422 frt 21¾ kr. költség előirányzaton belül alakitandó át és hogy az elért kedvező eredmény esetén a nagyolvasztók berendezése a többi ezüst s ólom kohóban is meginditható; továbbá, hogy miután az óhegyi nagy és kis rézolvasztó összehasonlitásából az derül ki, hogy a nagyolvasztó kihozatala jobb s nagyobb, a szénfogyasztás kisebb s pénzben a megtakaritás mázsánként 32¾ krt teszen, mi aka-

dály sem forog fenn a már is fennálló nagy olvasztó mellé még egy másikat is felépittetni; annál inkább mert az utolsó négy negyedről szóló kimutatás szerint a beváltott nyeremény 32213 mázsát és 87 fontot tott ki, mely mennyiség fel nem dolgozható egy nagyolvasztóban és mert a pörkölék olvasztásánál, vagyis a maradék másodolvasztásánál (Restdurchsticharbeit), mely itt oly kitünően sikerül, az előre nem látható, de beállható szünetelés esetén erről is provideálni kell.

A pörkölő pestek átalakitására vonatkozó javaslatokra elhatároztatott, hogy miután a zsarnóczai kohóban a pilai ólomérczekre egy lángkemencze (Flammofen) minden esetre épitendő, az az előterjesztett terv szerint, vagyis a talpak (Feld) egymás fölé helyezése mellett — nem mint eddig, egymás mellett — felépittessék.

Behatóan s terjedelmesen tárgyaltatott azon javaslat, mely az eddig fennállott ezüst s ólom olvasztás rendszerének teljes megváltoztatására irányult.

Ezen javaslat lényege pedig a következő:

1. hogy a nyers olvasztás erősebb legyen, a szinitő munka csak részben teljesittessék és a dusitás abbahagyassék;

2. hogy az érczek és szinpor egy része ez után a nyersolvasztásnál, másik része ellenben a dúsérczek egy részével, részben az ólomérczek és szinpor olvasztásánál, részben pedig a készelő tüzhely és a mázanyag szinitésénél (Herd und Glett Reduction) feldolgoztassék;

3. hogy a dusitáshoz és szinitéshez tartozó s nehezen megolvasztható ezüstszinpor az ólomérczekkel s ólomszinporral 17 százalékban a lángpestben, és 30—50 százalékban nyers kéneskővel a pörkölő téreken (Rostfeldern) pörköltessék, ehhez képest különféle pörkölők alkottassanak, azoknak a kohóban való feldolgozása berendeztessék, ez által az ólomfogyaték apasztassék, a jobb kihozatal elősegittessék és a dús ólom szinitéssel a mostani kezelés (manipulatio) által elérhető ezüsttartalomhoz hasonlóra hozassék.

Mindezekre nézve abban állapodott meg a congressus, hogy a nehezen ömleszthető ezüstszinporok egyrészben azon mennyiségben, mint a mennyi az olvasztandó ólomérczek és szinpor elegyitésének feléhez szükséges, a javaslat szerint, az ólomérczek

és szinpor másik fele pedig, mint rendesen, az ezüsttartalmu érczek és szinpor hozzátétele (Zutheilung) nélkül kénetlenittessenek (abschwefeln); továbbá hogy ha mindez előkészittetett, a pörkölt ólomércz és ólomszinpor neme szerint önmagában és pedig ennek egyik felerésze pontosan megmért s kémlelt szinmázanyaggal és készen levő megismételt mázanyagsalakkal az ahhoz tartozó egész nyers kéneskő pörkölékkel (Rohlechrost) elegyittessék; másik fele pedig úgy mint közönségesen annyi szinmázanyaggal vagy ismételt mázanyagsalakkal, mint a mennyi a kielégitő folyamathoz szükséges, szintén egymagában, a stadtgrundi kohó módja szerint feldolgozás alá vétessék.

Továbbá hogy az ekkép kinyert termények a kohókémlész által küldöttség közbenjöttével megnézettessenek, megpróbáltassanak, a főszámvevő által összehasonlittassanak és az összehasonlító tartalomjegyzék szerint elszámoltassanak; az ezen eljárásnál felmerülő költség pedig pontosan feljegyeztessék s azzal minden olvasztás a rája eső hányadig megterheltessék.

Az ekkép kihozott eredmény már magában is megállapithatja, valjon az eddigi eljárás beszüntetendő-e, s a javasolt mód behozandó-e?

Végül azt határozta a congressus, hogy ezen kisérlet ugyancsak a zsarnóczai kohóban, hol külön pörkölő pest épittetett, két nagy olvasztó máris fennáll s oda a szállitás is olcsóbb, megejtendő, addig azonban az eddigi eljárás továbbra is meghagyandó, illetőleg annak tervezett teljes módositása függőben tartandó.

A tanácskozás további tárgya azon javaslat volt, hogy 200 mázsa dús ólomsalak, 20 m. nyers kéneskőpörkölékkel (Rohlechrost), 40 m. salakkéneskőpörkölékkel (Schlackenlechrost) a fennebb fejtegetett módon elegyittetvén, 10 m. nehezen olvadó ezüstérczczel és 4 m. vassalakkal megolvasztassék. E javaslat elfogadtatott s annak a stadtgrundi kohóban való megkisérlése elrendeltetett.*

A réznek mennél nagyobb mennyiségben való kinyerésére azt javasolta Höring, hogy a megannyi nemü kéneskő, melyek mázsánként 25 fontnál több rezet tartalmaznak, aranyat épen nem tartalmazó ezüstszinporral elegyittessék, nagy hő mellett pörköltessék, a nagy olvasztókban megmásodolvasztassék ólom

* m. = mázsa.

adalékolása mellett; továbbá hogy az ekkép nyert dús ólmok lecsurgattassanak, azon kéneskő pedig, mely egy mázsában 30 fontot vagy azon felül tartalmaz, ha épen nem aranyos, a tajovai kohónak adassék át, ellenkező esetben az eljárás érczadagolás mellett megismételtessék.

A congressus helyeselve ezen javaslatot, elfogadta; mig azon inditvány, hogy az aranyos réz a három ezüstkohónál aranytalanittassék, nem találkozott a congressus helyeslésével.

Azon javaslat, hogy az ezüstnek leűzésére és beolvasztására a rézolvasztó pesthez hasonló tűzhelyen szekrényfúvó berendeztessék, jelesül azért, mert az ezüst már 23 foknál, a réz meg csak 27 foknál olvad, szintén nem talált visszhangra.

Kiemelve továbbá, hogy a többi javaslat a tajovai és óhegyi csurgató kohóban tervezett javitásokra, a kohómunkások bérének szabályozására, a szénnek suly és nem ürmérték szerinti átvételére, az annak használatánál kieszközölhető megtakaritásokra, a kohó felügyelő személyzet munkásságának és buzgóságának fokozására vonatkozott, — e helyütt azon javaslatok méltatandók bővebben, melyek a congressus jegyzőkönyvének 23-ik s következő tételei alatt tárgyaltatnak.

Ilyenek: *a)* hogy a kémlőcsupor a szélpestben olvasztassék; *b)* az aranyoldás (Goldsolution) tégelybe beolvasztassék; *c)* a próbapestek kő helyett öntöttvasból készittessenek; *d)* a próbavétel ólom- és rézérczekre az inditványozó külön irásbeli javaslatához képest eszközöltessék.

Az *a)* alatti javaslat elfogadhatónak mondatott ki; ellenben a *b)* alatti javaslat azért nem mutatkozott ajánlatosnak, mert az által a bányapolgárok rövidséget szenvedhetnek; beigazoltatott ugyanis, hogy a midőn ezelőtt 20 évvel Patzver bányatanácsos hasoneljárást követett, nagy aranyjövedékkel dolgoztak; ide járul, hogy az ólom beolvasztása tégelyben be is hozható s el is hagyható, mivel a kettő között igen csekély a nyereség különbözete.

A kohóhulladékok, a salak és a hamu értékesitésére tett javaslatok tárgyalásáról maga az inditványozó is lemondott, mert meggyőződött, hogy az ez iránt felmerült aggályok s kételyek nincsenek eloszlatva még.

Azon javaslatok érdemében pedig, melyek az arany-ezüstnek tégelyek helyett pestekben való olvasztására, az arany oldására

és az ezüst elválasztására az u. n. Wolf-készülékkel, a vakarékok (Kropf) feldolgozására leűzés által, továbbá a foncsoritásra, a lúg, a fehérités (Weissud) és a caput mortuum felhasználására, valamint a próbapest hőmérsékének meghatározására vonatkoznak, akkép intézkedett a congressus, hogy azok miképeni realizálhatása iránt a pénzverő hivatalok megkérdezendők.

Ezek során a kohászat ügyének általános javitására s reformálására irányuló javaslatok tárgyaltattak; a congressus erre vonatkozó enuntiatiói nemcsak magukban tanulságosak, de a kohászat tudományos müvelése szempontjából is érdekesek.

Mindazok előtt ugyanis, kik — jelenti ki a cengressus, — az előbbeni foncsoritásoknál évek hosszu sora alatt közreműködtek, vagy kik arról akár kimeritő, akár esetleg sommás ismeretekkel (summasische Kentniss) birnak, tudvalevő, hogy az amalgamatio keletkezésének első éveiben, egyedül az ezüsttartalmu érczek és szinporok foncsoritására terjedt, később azonban az ezüstös fekete réznél is alkalmaztatott, és az u. n. ezüst- vagy rézfoncsoritás alakjában divott; továbbá hogy mindkettő a foncsoritandó anyag tulajonságainak mikép való kezelése által különbözik egymástól, s azok eredményei is eltérők.

A megállapitott ezen megkülönböztetést pedig a következőképen tárgyalta a congressus.

Az ezüstfoncsoritást — leszámitva a sikerült és nem sikerült közbevetőleg tett kisérleteket, — néhai Rupprecht udvari tanácsos, egykoron bányatanácsos és a chemia tanára Selmeczbányán, oly szellemi s physikai erővel és készültséggel kezelte, melyet mindazok, kik annak szemtanui voltak, elismerni kénytelenek. Az eredmények azonban csak akkor érlelődtek meg, a midőn a költségesebb edények s rézkatlanok helyébe a foncsoritó hordók hozattak be, s bár ez gázdasági tekintetben igen sok volt, de még sem minden. Az arany kihozatal ugyanis az olvasztó kohómüvek eredményével szemben igen csekély, a fogyaték 40—50%-ra s azon felül emelkedik, s a maradékok nyolcz latos elegyités mellett nem ritkán $1^1/_2$—2 quintl ezüstöt, és a márkaezüstnél 30—50 denár aranyat tartalmaznak; e szerint azok gazdagabbak voltak, mint a 10 latos elegyiték olvasztásánál; mihez képest a hátrány mindig a foncsoritó kohót terhelte, és miután a gépezetek s a külön-

bözö kisérletezésre szükséges edények folytonos változtatása, az annál alkalmazott altisztek készültségének s tapasztalatának hiánya, a munkások tudatlansága, valamint az egész mü meg nem szilárdult állapota a kezelési költség szaporitásához teljes mérvben hozzájárult, a vállalat eredménye sem lehetett más, mint azon kedvezőtlen mérlegek, melyek a magasabb hatóságok levéltárában őriztetnek.

Ezek szerint nem elég csak állitani, hogy most fényes eredmények sikerülnek, mert erre minden lehető bizonyiték hiányzik, továbbá, mert a mit az elmélet felállit, a kivitelben nem sikerül mindig s habár a manipulatio az idegen (bizonyára ismeretlen) mezőn be is rendeztetik, ez még nem dönt a felett, hogy az ubique locorum sikert aratna s előnynyel alkalmaztathatnék (Valóban lesujtó a gyakorlat embereinek ezen itélete az elméletivel szemben s éles egy ellentét a Bergmann vom Leder és a Bergmann von der Feder közt)!

A szászországi foncsoritó kohóművek előnyei Magyarországban ismeretesek, de a hazai bányásznak nem kell e miatt pirulnia, főkép, ha a megannyi körülmény figyelembe vétele mellett párhuzamot vonunk az itteni, s az ottani viszonyok közt. Egyes vidékeken a helyiség és a rendszer oly előnyöket nyujtanak, melyek másutt meg nem honosulnak. Annál inkább áll ez azon kohóművekről, melyek egymástól 100 mértföldre távol vannak, különféle fejedelmek tulajdonai, más s más alapelvek szerint kezeltetnek, a bányaműtermékeket eltérőleg beváltják s állaguk tulajdonságai szerint különbözvén, egymással nem hasonlithatók össze feltétlenül. És ha ott az amalgamisatio eredménye kedvező a hol a műveletbe a fehér ezüst is belejátszik, valamint ha azon vidékeken, hol aranyos érczek foncsorittatnak, a kihozott arany osztalékkal beérik, még mindig nincs eldöntve, hogy a tisztán aranyos érczek foncsoritásának eredménye Magyarországon is oly előnyös, hogy azzal az állam megelégedhetnék.

Mindezekből azt vezette le a congressus, hogy a foncsoritás az adott viszonyok közt két alakban előnyös:

1. ha azon aranyos érczekből, melyek az ezüstből egy mázsában nem többet, mint hat latot, s az aranyból egy márkában nem többet, mint $2^1/_2$ denárt tartalmaznak, ugyanannyi ezüst s arany kihozatik és pedig a kohóénál kisebb kezelési költséggel;

2. ha a foncsoritás nem is ér el megtakarítást a fogyatékban, de költsége egy a kohóéval, mert ez esetben erdőgazdasági előnynyel jár.

Ellenben hátrányos, ha a nemes fémekben, jelesül az aranyban többet veszit, mint a kohó; mert habár a fémfogyaték pénzzé számitott értéke a kezelési költséggel összesitetten felül nem mulja is a kohó olvasztási költséget, az állam érdeke azt követeli, hogy a bányaterményekből inkább a lehető legnagyobb mennyiségű fém kihozassék, mintsem hogy hasonló mennyiségeknek a külföldről való behozatalára s megszerzésére szükség merüljön fel.

De annál hátrányosabb a foncsoritás, ha az 1792. évi eredményekhez képest 30—50% arany vesztességgel dolgozik; mig a jelenleg üzemben levő ezüstkohók olvasztási hulladéka legfeljebb $7\frac{1}{2}$%-ra rúg.

A congressus ezen elvileges kijelentését a lehető legnagyobb részletességgel fejtegeti s az azok igazolására vonatkozó szakavatott tárgyalás egy magában is beillenek tudományos értekezésnek.

Itt csak azt jegyezzük meg, hogy habár a congressus Rupprechtről a legnagyobb tisztelettel megemlékezik s érdemeit elismeréssel teljesen méltatva, többi között igy nyilatkozik: „Ungeachtet der grosse Rupprecht durch rastlose Thätigkeit und durch die ungehäure Massa seiner Kenntnisse dort ein System schuf, wo nur ein chaotisches Gewühl von kreutzenden Erscheinungen herrschte" azt constatálta, hogy az általa alkotott rendszer nem mutatott fel nagy sikereket, s az a mint Rupprecht elhagyta, össze is roskadt.

A congressus végconclusumnak pedig azt tartván, hogy mind az foncsoritandó, a mi foncsoritható, s viszont mind az olvasztandó, a mi olvasztható kijelentette, hogy a Höring által ajánlott ezüst és réz foncsoritásra a megkivántató további kisérletek az akademia műhelyében ejtessenek meg, és hogy ha a siker kétségen kivülinek bizonyul, berendezése mindenek előtt a zsarnóczai kohóban foganatositassék, végül, hogy egyedül a rézfoncsoritásra ajánlható, hogy a tajovai kohóban a csurgató üzem (Saigerungs betrieb) egészen beszüntettessék, mivel úgy mond, az aranyos és ólmos érczek az ólmos terményeknek elolvasztásába s feldolgo-

zásába is átadhatók; s hogy a beszüntetés esetén ugyanott a javaslott foncsoritás berendeztessék.

E mellett kiemelendő még, hogy 1816. évben a stadtgrundi kohóban volt 2 közepes olvasztó, a zsarnóczaiban volt 2 nagy olvasztó 6 közép olvasztó és 2 kis olvasztó; a körmöczi kohónak volt 2 nagy olvasztója, 5 közép olvasztója és 3 kis olvasztója; a beszterczebányainak volt egy 20 láb, két 16 láb magas nagy és 4 közép olvasztója; a tajovainak volt 1 nagy-, 1 közép-, 2 szinitő-, 3 kis és 3 tárcsázókemenczéje, és az óhegyi kohónak volt 1 húsz láb magas nagy olvasztója és 4 kis olvasztója.*

Az 1820-dik évi beváltási dijszabás.

Az ismertetett kohászati congressus közvetetlen kihatása abból állott, hogy 1817. évben uj beváltási dijszabás lépett életbe, mely szerint a márka tiszta arany ára 330 frt 25 krról 366 frt 33 krra emeltetett fel. De ez mi előnyt sem biztositott a bányapolgároknak, mert ezek eddig mi váltó dijat sem fizettek az aranyos ezüst után, a tiszta arany pénzverödijat nem viselték és a fuvarbéreket sem ismerték. Mihez képest ezen évtől kezdődik, azon meg megujuló panaszok hosszú sora, melyeket a bányapolgárok a dijszabásnál egyre szenvedett sérelmek miatt emeltek.

Az 1817. évi dij- s árszabás azonban nem volt sokáig hatályban, miután azon nemcsak az 1818. s 1819. évi változtatott, de annak helyébe 1820. évben egész uj léptettetett életbe, utóbbi az 1817. évi augusztus-hó 16-án 11840. sz. alatt, az 1818. évi április-hó 21-én 4859. sz. alatt, az 1818. évi julius-hó 25-én 9889. sz. alatt, az 1818. évi október-hó 17-én 11919. sz. a., az 1819. évi junius-hó 24-én 5342. és az 1820. évi junius-hó 24-én 5988. sz. a. kibocsátott udvari kamarai rendeleteken alapszik s a következő intézkedéseket állapitotta meg:

A) az arany s ezüst beváltása négy alakban fordul elő:

* A congressus összehivására vonatkozó rendelet s az annak lefolyásáról vezetett jegyzőkönyv eredetije a helybeli kir. bányaigazgatóság levéltárában őriztetik; felhasználásukat Hüttl József miniszteri tanácsos ismeretes jóakaratával tevén lehetővé azért legforróbb köszönetünket e helyütt is tolmácsoljuk.

1. érczekben s szinporokban,
2. elhagyott (alten) salakokban,
3. kohótermények ben és
4. mosott és a zúzóban nyert arany valamint a próba szemcse alakjában.

I. *Érczek és szinporok beváltása.* Az arany és ezüst ércz azon árban s azon módozatok mellett váltandó be, melyek a pagament beváltásánál irányadók; mihez képest az 1820. évi 5988. sz. rendelet alapján az 1820. évi október-hó 1-től kezdődőleg levonásba hozandó:

a) a tűzfogyaték czimén az arany-ezüstnek 5%-ka;

b) az ezen levonás után fenmaradó finom arany minden márkája 366 frt $53^{53}/_{71}$ kr. és a finom ezüst minden márkája 24 egyezményi forinttal fizetendő; miután pedig az aranyért aranypénz, az ezüstért egyezményi értékű pénz fizettetik, az arany beváltása arany pénzzel csak annyiban történik, a mennyiben az az aranypénzzel kiegyenlithető s az egy aranyat meg nem ütő összeg egyezményi értékben kiegyenlitendő;

c) miután azonnal csak a tiszta fehér ezüst verhető pénzzé, az aranyos ezüst mindenekelőtt elválasztandó; mi költséggel járván, ennek fejében az 5% tűzfogyaték levonása után felmaradó nyers aranyosezüst márkája után a válatódij 30 krral számitandó és a beváltási árból levonandó. E szerint a nem aranyosezüst után mi válatódij sem jár;

d) a beváltási árból levonandó a pénzverési dij s költség fedezetére az arany $^1/_2$%-ka és az ezüst $1^1/_2$%-ka;

e) levonandó a kohó olvasztási költség, melyben a fuvarbérek s a kohó próba intézeti költségei is bennfoglaltatnak; ezen kohóköltség az aranyos ezüstnek minden

márkája után, ha ez 2—4 lat tartalmu 1 frt 30 kr.
" " " $4^1/_2$—$6^1/_4$ " " 2 " — "
" " " $6^1/_2$ " " 3 " 03 "

f) végül az *a)*—*e)* alatt érintett levonások után fenmaradó kiegyenlitési összegből a bányavám (urbura) czimén ugyancsak a fennmaradt összeg 10%-ka vonatik le.

II. *A kovacsos szinporok a)* vagy belső tartalmuk szerint, vagy *b)* mint adalék (Zuschläge) váltatnak be.

Az első osztályba a könnyen olvasztható szinporok tartoznak, ilyenekül pedig a következők ismertettek el:

1. a rosgrundi Joachim s Anna tárói szinporok,
2. a bélabányai Mária segits „ „
3. a vihnyei János s Benedek „ „
4. a windischleuten „ „
5. valamennyi bibertárói a (pachertáróiak kivételével)
6. a Hoffertárói szinporok,
7. a bélabányai Joachim s Anna tárói szinporok,
8. a vihnyei Katalin „ „
9. a bélabányai György „ „

Ezek fémének ára aranyban 336 frt $53^{53}/_{71}$ kr.
„ „ „ ezüstben 24 frt

Ellenben a levonások a következők:

a) tűzfogyaték 5%,

b) a váltódij minden márka után 30 kr.,

c) pénzverődij arany után $^1/_2$ s ezüst után 1%,

d) olvasztási költség (a könnyen olvaszthatók után) mázsánként 15 kr.

e) a nem könnyen olvaszthatók után 30 kr.,

f) végül a 10%-kos urbura.

Az adalék kovacsos szinporok beváltási ára mázsánként 7 kr.; a salak beváltásánál az 5%-kos tűzfogyatékon kivül olvasztási költségül mázsánként 42 kr., s a 10%-kos urbura levonandó.

III. *A nyers kéneskő* és a vasmedve (Eisenkloss), mint kohótermények, külön beváltás alá esnek.

IV. A fennebbi levonások mérsékelt eltéréssel a *mosott és zúzott aranynál*, valamint a *próbaszemcséknél* is alkalmazandók.

V. *A pénzverőbe* beszolgáltatott kohóezüst tartalmának tűzpróbavétele után úgy váltatik be mint a paxamenterek ezüstje, vagyis a vert ezüsttel egyformán, mely utóbbi valamint a forgalmon kivül helyezett pénz összeolvasztatik. A pénzverői beváltás ára egy márka ezüst után 24 frt egy márka arany után 366 frt $53^{53}/_{71}$; de ebből levonandó:

a) a váltódij 30 krral,

b) a pénzverődij $1^2/_3$% illetőleg $^1/_2$% és

c) a pénzverői próbadij 46 kr., s a beváltónak csak azon összeg fizettetik ki, mely ezen levonások után fenmarad.

Azon veszteség, melyet a fémek olvasztásuknál a tűzben elfogyás, elégés s nagyobbára elsalakolás következtében szenvednek, 1818. évig $2^1/_2$%-kal volt megállapitva, mint olyan 1818—1843-ig 5%-ra emeltetett, és miként alantabb látni fogjuk 1844—1846. évi időszakban 1 -40% között 20%-kos átlagban számittatott, mig azontúl 5%-ra illetőleg átlagban s ideiglenesen $3^1/_2$%-ra szállittatott le.

Hasonlag már most is kiemelendő, hogy a szt.-mihálytárói ólom elárusitása 1843. évig teljesen szabad volt, vagyis nem tekintetett fenntartott fémnek; ezen időtől fogva azonban az állam egyedáruságának jelentetett ki s mig azelőtt mázsájának forgalmi ára 9 frt 45 krt tett, 1843-tól az állam kincstár részéről 8 frt 20 krral váltatott be.

Végül már ez úttal is megjegyezzük, hogy a fennebb tárgyalt levonások terhes volta miatt a bányapolgárok ismételten intéztek petitiókat a felső helyre, de hivatkozásuk a „weltbekannte Gerechtigkeitsliebe des Ministeriums“ és a felsőbb körök „Beherzigung“-jára nagyon keveset lenditett ügyükön. S ezt nem is annyira az ügy érdeme, mint azon rideg érzület eredményezte, melylyel az illetékes körök a bányapolgárok ügye iránt viseltettek, s mely utóbbi azon vájudásnak és akadékoskodásnak is oka volt, mely a bányatársulatok kémlőintézeti egyesület végleges megalakulását és szervezését megelőzte, megnehezitette.

Az alsómagyarországi bányakémlő-intézet keletkezése.

Történelmi méltatása azon előzményeknek, melyekkel az alsómagyarországi bányakémlőintézet keletkezése s alakulása karöltve járt, arról teszen tanuságot, hogy az emberi intézmények és sorsuk multjának gyakran vannak phasisai, melyek, habár évszázadok választják el egymástól, a hasonlatosság oly meglepő képét tárják elénkbe, hogy az emberiség tökélyesbülési haladása iránt természetszerüleg táplált bizalmunk is meginog.

Az aggály ezen hatását azon történelmi tény is támasztja, hogy az alsómagyarországi magánbányászat a XIX. század első felében úgy a kémlészet tekintetéből, mint létjogosultságának egész vonalán, oly helyzetbe került, mint a milyenben négyszáz évvel ezelőtt, vagyis II. Ulászló és II. Lajos királyok idejében volt; mert a bányatársulatok elejébe ugyanazon nehézségek a 19-ik század eme szakaszában is tornyosultak a fémtartalom megvizsgálásának gyakorolhatása szempontjából, mint a milyenekkel 1500—1524. évek közt megküzdeniök kellett, és mert az évszázadok előtt királyi privilegiumokkal megerősített és biztosított jog a felvilágosodás századában elenyészettnek tekintetvén, ujból keresendő volt.

Biz ez elég ok, hogy a figyelő lelkében kétely támadjon a cultura legerősebb tényezőinek: a jogérzület s jogtisztelet szélliben hirdetett előbbre vitele iránt.

A magánbányakémlész tartás jogosultságának ujbóli kivivására az első lépést Selmeczbánya város tanácsa 1834. évben tette meg a bányatörvényszékhez ugyanezen ügyben intézett megkeresésével. De fáradozása egyelőre sikertelen maradt.

A bányatörvényszék daczára annak, hogy a magánkémlőintézet felállitását engedélyező legfelsőbb elhatározás 1838. évben kelt, a kamaragróf szükkeblüsége és késleltető akaratossága miatt 1839. évben azt adta Selmeczbánya tanácsának tudtára, hogy a bányatársulati kémlőintézet létesitésére irányuló törekvéseinek megvalósításához mindenekelőtt azon bányatársulatok kötelező nyilatkozata szükséges, melyek az intézet szervezését kivánják, és hogy azt 1839. évi április-hó végéig a bányatörvényszékhez beterjeszteni kötelesek.

Ez ügyben a bányatársulatok ismételten consultáltak. Megmegujitott eljárásuk után az alsómagyarországi kerületi királyi bányatörvényszék 1841. évi junius-hó 28-án 1607. sz. alatt arról értesité őket, hogy az udvari kamara 1841. évi 6824. sz. a. kiadott decretumában azt jelentette ki, hogy a külön kémlész állásának szervezése tárgyában a bányatársulatok részéről a városházán s a bányatörvényszék közbenjötte nélkül tartott particularis gyülések határozatai érvénytelenek, s ugyanezek kötelező hatállyal nem birván, a küldöttségileg elkészitett és bemutatott elaboratum sem szolgálhat a további eljárás alapjául.

Továbbá arról értesité a bányatársulatokat, hogy habár igaz, mikép az ő Felsége által a kerületi kémlész alkalmazására nyujtott kedvezmény alapján szabadságukban áll a felett határozni, hogy azt igénybe veszik-e vagy nem, de felsőbb helyen az a kivánság, hogy a bányatörvényszék mű- és szakértők meghallgatása mellett a szervezet tervezetét, és úgy az első, valamint az állandó vagyis a fenntartással járó költségek előirányzatát készittesse el. E mellett szükséges, hogy ezzel egyidejüleg az alkalmazandó személyzet javadalma is rendszeresittessék, s mindezen terv valamennyi bányatársulattal közöltessék. Ez okból a bányatársulatokat annak elhatározására hivta fel:

1. általán szükségesnek tartják-e, hogy a bányatársulati kerületi kémlőintézet a megfelelő személyzettel felállittassék, s ha igen, hol legyen székhelye?

2. igenlő esetben, mennyivel fognak a közös költségekhez mindaddig hozzájárulni, mig a kémlő intézeti műhely üzemben van, mely kérdés elbirálásánál nem vehető figyelembe, hogy nyereséggel vagy bányaveszteséggel dolgozik-e a bányatársulat? végül

3. hogy ha a többség nem óhajtja az intézet létesitését, a kisebbségben maradt bányatársulatok azt a maguk czéljaira kivánhatják felállittatni, de ez esetben a többség, mely a költséghez *nem járul* az etablissement használatától is kizáratik. Az ezen három pontban kifejtett ténykörülmények tárgyalására a bányatörvényszék u. n. törvényszéki bányatársulati gyülés tartását az 1841-ik évi szeptember-hó 13-ára tüzte ki; melynek határozatait elintézés alá vevén 1842. évi julius-hó 25-én azt közölte, hogy felsőbb elhatározás alapján megengedtetett, mikép a bányatársulatok absolut többséggel választandó meghatalmazottakat állitsanak, kik oly kémlész választására jogositva lesznek, kinek tartalompróbája, a kamara kémlészének s a beváltó kohónak próbavételével kiegyenlitendő, továbbá, hogy a szervezés megannyi kérdése u. m. a kémlőintézet felállitása s berendezése, a pénzkiadás s fedezetének megállapitása, a létszám s a javadalom rendszeresitése, az alkalmazottak nyugdijaztatása özvegyeik s árváik ellátása, végül az alap megalkotása ügyében azon évi augusztus-hó 24-én bányatörvényszéki Gewerkentag tartatni fog.

Az egyesület végleges megalakulása azonban az 1842. évi deczember-hó 5-én és 6-án tartott közgyűlésben ejtetett meg, miként ezt a következő fejezetben tárgyaljuk.

Az egyesület alakuló közgyűlése.

Az alakuló közgyűlést elnöki minőségben Dulovits András kerületi bányabíró vezette.

Képviselve voltak a következő társulatok:

1. a selmeczi szt.-Mihály táró bányatársulata,
2. a köpataki Mária táró bányatársulata,
3. a vihnyei János Benedek táró bányatársulata,
4. a hodrusi Schöpfer táró bányatársulata,
5. a bankai Uj-István-Aloyzia táró bányatársulata,
6. a rossgrundi Marcus-Anna táró bányatársulata,
7. a köpataki Mohr s Cherubin táró bányatársulata,
8. a Regina Sanctorum kohó bányatársulata,

ezeket a Geramb János József féle bányarész szövetkezet (Bergtheil-Union) képviselője chevalier Geramb János képviselte 8 szavazattal, továbbá

9. a hodrusi Finsterort táró bányatársulata,
10. a hodrusi Brenner v. Szt.-Háromság bányatársulata,
11. a hodrusi Namengottes bányatársulata,
12. a vihnyei uj Istenáldás bányatársulata,
13. a vihnyei Istenakarat s kegyelem bányatársulata,

melyeket Mateovich József Selmeczbánya város helyettes birája képviselt 5 szavazattal;

14. a hodrusi Thiergartentáró bányatársulata,
15. a hodrusi uj Mindszenttáró bányatársulata,
16. a beszterczei Richtergrund Sandberg bányatársulata;
17. a beszterczei Ó-Bocza bányatársulata,

melyeket Rarus Mihály Beszterczebánya polgármestere képviselt 4 szavazattal;

18. a hodrusi Unverzagt táró bányatársulata,
19. a vihnyei Péter Pál táró bányatársulata,
20. a vihnyei három király táró bányatársulata,

melyeket Goldbrunner Sándor Selmeczbánya tanácsnoka képviselt 3 szavazattal; továbbá:

21. a bakabányai ó és uj Istenadomány táró bányatársulata,

22. a bakabányai ómindszent, György táró bányatársulata

23. a bakabányai Mihály táró bányatársulata,

melyeket Schuska Pál képviselt 3 szavazattal;

24. a bélabányai Mária segits táró bányatársulata,

25. a boczai Zsubnovai táró bányatársulata,

26. a jarabi Washington és háromság táró bányatársulata melyeket Szumrák János József Beszterczebánya tanácsnoka képviselt 3 szavazattal;

27. a körmöczi városi és Rosay táró bányatársulata, melyet felberthali Salix Alajos Körmöczbánya birája képviselt 1 szavazattal;

28. a körmöczi Zsigmond s Györgytáró bányatársulata, melyet Freysseisen János Christián Körmöczbánya tanácsnoka képviselt 1 szavazattal; továbbá

29. a körmöczi károlyaknai bányatársulat melyet Wachtler Kázmér Beszterczebánya gyámja, képviselt 1 szavazattal;

30. a hodrusi nep. és kereszt. János, melyet Fiedler Gottfried bányarészes képviselt 1 szavazattal;

31. a vihnyei kereszt. János táró bányatársulata, melyet Ertl Samu bányarészes kereskedő képviselt 1 szavazattal;

32. a vihnyei Erzsébet táró bányatársulata, melyet Záreczky Adolf schöpfertárói bányatiszt s bányarészes képviselt 1 szavazattal;

33. a vihnyei Katalin, Lőrincz és Victoria táró bányatársulata, melyet Plank János bányarészes s kereskedő képviselt 1 szavazattal;

34. a siceli kohó bányatársulata, melyet Fritz Pál Selmeczbánya tiszteletbeli ügyésze s bányarészes képviselt 1 szavazattal;

35. a módertáró bányatársulata,

36. a windischleuten táró bányatársulata,

melyeknek képviselője Jeszenszky Károly kamarás, királyi tanácsos és a Lipótrend lovagja nem volt ugyan jelen az alakulás napján, de 1842. évi decczember 8-án a bányabiróság előtt kijelentette, hogy a hozott határozatokhoz hozzájárul.

E szerint az alakulásban 36 bányatársulat vett részt 15 megbizott képviseletében.

Dulovits András megnyitója szerint a bányatársulatok ismételten fordultak petitiókkal a királyhoz és az országgyűléshez az alsó magyarországi bányakerület számára oly bányatársulati kémlészi állás szervezésének engedélyezése iránt, kinek tartalom lelete a királyi kémlész tartalom jegyzékével összehasonlitandó.

E kérelemeknek Ő Felsége 1838. évi november-hó 29-én 15756. sz. rescriptumával helyt adva megengedte, hogy az emlitett állomás szerveztessék.

Mihez képest azon mozgalom, mely a bányatársulati kémlő intézet létesitését czélozta, már az 1838. év előtti időszakban indult meg; s hogy a megalakulás csak 1842. évben következett be, egyedül azon körülménynek tulajdonitandó, hogy a királyi resolutio foganatositására hivatott körök féltékeny, mondhatni ellenséges indulatu érzülettel kisérték a bányatársulatok testületi szereplését, attól tartván, hogy az ily actio hátterében politikai természetü s titkos üzelmek rejlenek.

A bányatársulati kémlő intézet létesitését voltaképen a hét bányaváros tanácsai kezdeményezték s az arra vonatkozó tárgyalásokat Selmeczbánya város tanácsa már 1834. évben inditotta meg.

Az alakuló közgyűlés Geramb János chevalier inditványára mindenek előtt hála feliratot intézett ő Felségéhez melynek személyes átnyujtásával Jeszenszky Károly bizatott meg.

Az alakulás napi rendjének második tárgya az egyesületi alapszabályok Geramb János által előterjesztett tervezete volt; melyek vázlatos ismertetéséül a következők szolgáljanak:

1. A közös bányakémlész (Bergprobierer)* állásának szervezésével s fentartásával járó kiadásokért az egyesület tagjai bányavagyonuk erejéig egyetemleges szavatosságot vállalnak azzal, hogy magánvagyonuk érintetlenül marad.

2. Ezen egyetemleges kötelezettség mindaddig tart, mig a tervezett intézet az egyesület érdekeinek megfelel s a mig a jelen volt bányatársulatok külön egybehivandó közgyűlésen máskép nem intézkednek.

3. Továbbá mindazon társulatok, melyek nem alapitók,

* Mint fennebb láttuk volt még kohó, válató és pénzverő kémlész is.

vagy melyek csak ezentúl keletkeznek, az egyesület kötelékébe bármikor léphetnek a közös kötelezettségek s az esetről megállapitandó felvételi feltételek betartása mellett.

4. A 4. 5. 6. 7. 8. az egyesület bányatársulatok képviseletét, a képviselők megbizását, a megbizás igazolását, hatályának tartamát s a megbizott helyettesitését szabályozza.

5. A 9. §. a közgyűlés határozatképességét, a szavazás módját, a határozatalt; a 10. §. a közgyűlés hatáskörét, a 11. §. a választmány megalakitását, — a 12. §. az egyesületi elnök jogkörét, — a 13. §. a tagok kilépését, — a 14. §. a szótöbbséggel hozott határozatok érvényét s az azok ellen emelt óvások semmiségét állapitja meg.

6. A 15. §. szerint az alkalmazandó tisztviselők javaslatba hozatala az elnököt s a választmányt illeti meg, mig azok választása, felmentése s elbocsátása a közgyűlésnek van fentartva.

7. Az egyesületi tisztviselők szolgálati ideje, özvegyeik s gyermekeik ellátása a kir. bányakamaránál fennálló szabályok szerint állapitandó meg (16. §.)

8. A 17. §. a jogerejü határozatok, a szerződések s egyéb kiadványok kiállitása iránt intézkedik.

9. A 18. §. kimondja, hogy az egyesületi bányatársulatok saját házi kezelése érintetlenül hagyatik s abba az egyesület nem avatkozhatik.

Ezen alapszabályok elfogadása után a közgyülés méltatva Geramb János chevalier kiváló állását s befolyását, továbbá ritka jártasságát a bányaügyekben, páratlan becsületességét, valamint osztatlan ragaszkodását s fáradhatatlanságát a bányapolgárok javának sikeresitése iránt, végül az ez uton kiérdemelt köztiszteletét nevezettet egyhangulag elnökké választotta meg.

Az egyesület első választmánya pedig a következőkből alakult meg:

rendes tagok: 1. Felberthali Salix Alajos, 2. Matcovich József és 3. Rarusz Mihály, helyettes tagok: 1. Freysseisen János Christián, 2. Goldbrunner Sándor és 3. Szumrák János József.

Arra nézve, hogy az egyesületi bányakémlész tisztán s kizárólag a szinporok, az érczek s zúzóarany megvizsgálására s igy a kamarai kémlész felügyeletére, miként a pénzverő hivatal eljár, hivatva legyen-e, vagy az is kötelességévé tétessék, miszc-

rint a bányáknál oly gyakran, mondhatni minden nap előforduló próbavételt teljesitse-e, — azt határozta a közgyűlés, hogy azon bányatársulatok, melyeknek saját kémlészük van s távol laknak, a próbavételt utóbbi által teljesithessék; ellenben a közelebb lakók és melyek külön kémlészt nem tartanak, a közös egyesületi kémlészt a vizsgálati próbákra is igénybe vehetik.

A közös kémlész mellé segéd kémlész is alkalmazandó s megállapittatott, hogy a kémlő intézet Selmeczbányán felállittassék, miután a magánbányászat legnagyobb s legtekintélyesebb üzeme itt pontosul össze, itt a legtöbb kamarai tisztviselő s legtöbb bányahatóság van, melyekkel az egyesületnek folyton kell érintkeznie.

Az elnök azon ajánlatát, hogy addig is, mig az intézet végleg szervezve lesz, a bélabányai kohósáfárt mint ideiglenes kémlészt, s az ottani kémlő helyiséget az egyesület rendelkezésére bocsátja, a közgyűlés köszönettel fogadta.

Az egyesületi kémlész évi fizetése 600 frtra állapittatott meg azzal, hogy az, jó magaviselet s szorgalom mellett 10 évi szolgálat után 800 frtra (Cnm) felemeltessék; mellékilletményei: szabad lakás, a kert használata, továbbá 12 öl faátalány és 50 font fagygyu. Ugyanazon mellékilletmények mellett a segéd kémlész 300 frtra rendszeresitett évi fizetése 10 év mulva 600 frtra emelkedik, s jogigényt biztosit a megüresedett kémlészállásra; olykép azonban, hogy a 800 frt fizetésbe csak is a kémlészi minőségben betöltött 10 évi szolgálat elteltével lép.

Ezen állomások első izben való betöltésére pályázat hirdetendő.

Az egyesület 3000 frtot tevő évi kiadás fedezetére szükséges alap a következő segéd forrásból alakitandó:

1. a vizsgálati próbákért járó 3 kr. fizetéséből
2. a beváltási próbákért járó 6 kr. fizetéséből,
3. az aranyválasztásáért járó 1 frt fizetéséből,
4. a próbaszemcsék s maradék, évi nyeremény beváltásából;
5. a kamara pénztárától minden beváltó egyesületi tag részéről átveendő nyeremény $\frac{1}{2}$%-nak beszedéséből;
6. azon bányatársulatok adózásából, melyek mint reménymüvelésben állók, sem vizsgálati, sem beváltási próbadijakat, sem

pedig nyeremény százalékot nem fizetnek; ezen adózás 100 frtból áll s két év alatt beszolgáltatandó: Ilyen társulatok a következők:

1. a vihnyei János-Benedek, 2. Uj István és Aloyzia, 3. Péter-Pál, 4. a kőpataki Márianeve, 5. a körmöczi Károlyakna és 6. a jarabi Washingtontáró bányatársulata.

A nyeremény százalék fizetésének határideje 1843. évi január 1-től kezdődik.

Első pénztárnokul Plank János választatott meg évi 100 frt tiszteletdijazással.

Az intézeti ház épitésére s az egyéb rendezési kérdésre vonatkozó intézkedések után elrendelte a közgyűlés, hogy az egyesület számára pecsét készittessék, abba Ő csász. és ap. kir. Felsége mellképe örök emlékül az egyesületi intézet megállapitójára bevésettessék és ezen pecséttel úgy a próbavétel csomója, mint az okmányok elláttassanak.

Ezen alapszabályok az 1845. évi julius-hó 30-án 1844. évi 95/5. sz. a. kelt resolutioval csak hagyattak jóvá; mig az 1846. évi február-hó 16. és 17-én tartott közgyűlésen hozott határozatok épen nem nyerték el felsőbb megerősitésüket. Az ez okból 1847. évben elrendelt felség kérvényben azt kérték a bányatársulatok, hogy közgyűlési határozataik felterjesztése alól felmentessenek s azokat a felsőbb megerősités nélkül is végrehajthassák, mert az eddigi eljárás szerint gyakran $1^1/_2$ év alatt sem kapják az értesitést s igy a megejtett intézkedések tárgytalanakká válván meddőségre kárhoztatnak.

De a kérvény a szokásos huzavona s az 1848-ban bekövetkezett események miatt nem lett elintézve.

Még csak annyit jegyzünk meg az alakulásról, hogy az 1842. évi deczember 5. és 6-án tartott közgyülésből csupán a vihnyei páduai Szt.-Antal-táró bányatársulat képviselője (Kuschel Antal) maradt el, mi felett már a közgyülés is sajnálkozását kifejezvén, az egyesület elnöke 1843. évi október-hó 6-án kelt átiratában ujból felhivta belépésre a nevezett bányatársulatot, s többi között arról biztositotta, „dass dieser Verein kein Complot oder Funktion gegen König und Staat, sondere gegenseitige Aushülfe und Praecaution gegen die nur freiwilligen Defraudationsversuche der Haltausgleichungen wäre."

Szervezkedés.

A kémlőintézeti egyesület 1842. év utolsó hónapjában alakulván meg, a további szervezkedés, mint az alapkő letételének kiegészitése, a következő évre maradt, a nélkül azonban, hogy az előmunkálatok szüneteltek volna. Az egyesület körültekintő, fáradhatlan s ritka erélyü elnöke ugyanis minden pillanatot felhasznált a czél megvalósulásának sikeresitésére, az előkészület megtételére, a tagok folytonos lelkesitésére, s a megannyi akadályival szemben szállásra; úgy hogy bizvást állithatjuk, hogy az elnök ezen páratlan lelkesedése, áldozatkészsége, tapintata s tekintélye nélkül alig sikerült volna a nehézségek legyőzése s a problema gyakorlati megoldása; és elvitázhatatlan, hogy a czél elérésében az érdem oroszlánrésze az elnököt illeti meg.

Mint a bányatársulatok javára biztositott vivmánynak lelke, már 1843. évi április 27-én azon előterjesztéssel fordult a bányatörvényszékhez, hogy az a műhely épületének betetőzéséhez szükséges épület anyagot (deszkát, léczet, zsindelyt) utalványozza ki. S habár utóbbinak 1684. sz. határozata a kamaragróf rendelete folytán nem adott helyt az előterjesztésnek, a bátor intéző nem esett kétségbe, hanem akkép oldotta meg a siker meghiusitására irányult ezen ujabbi bonyodalmat, hogy Körmöczbánya városához fordult, s attól a kivánt épületi anyagot meg is kapta.

Ezt megelőzőleg, vagyis 1843. évi február-hó 14-én néhai Schmidt Ferencz volt selmeczbányai városi tanácsnok özvegyével, szül. Richter Francziskával pedig megkötötte azon szerződést, mely szerint a kémlőintézeti műhely mostani telkét az egyesület számára 1700 frt vételárban megvette. E telek, mely a kalvária alatti kertből, az azon levő épületekből, egy üvegházból és egy tekepályából állott, az 542., 543. és 545. topographiai számok alatt volt bevezetve. S miután az egyesület embrialis fejlődésében még mi pénzalappal sem rendelkezett, a vételár jelentékeny részét az elnök sajátjából előlegezte.

Az 1843-ik évi tavasz megnyiltával a fáradhatatlan elnök azonnal hozzáfogott a télen át elkészült terv kiviteléhez, vagyis az intézeti műhelyiség felépitéséhez, melynek felügyeletével Janura Donát mihálytárnai zúzófelőrt 30 kr. napidij mellett bizta meg,

s éjjeli őrül Weisz Károlyt 15 kr. bérrel alkalmazta; úgy hogy a műhely s a tiszti lakás még ugyanazon évben betetőztetett.

A műhely berendezésével sem késedelmeskedett az elnök, s e körül akkép járt el, hogy Illing kamarai kémlészt részben a felszereléshez szükséges tárgyak, eszközök és szerszámok javaslatba hozatalára, részben a műhely üzemének költségelőirányzására nyerte meg.

Utóbbi szerint az évi szükséglet a következő összegekben irányoztatott elő:

a) a szerekre (ólom, mázanyag, hamuzsir, borax, salétrom, borkő, vászon és tisztitó teknő)	781 frt	33	kr.
b) a szénszükséglet (2000 kosár)	733 „	20	„
c) az eszközökre (próbacsupor, csészék, lemezek, üzőke, boltony)	319 „	16½	„
d) a sóból	21 „	15	„
e) az elhasználásra	198 „	20	„
f) különfélére	17 „	40	„
Összesen	2100 frt	84½	kr.

Ellenben a fedezetre szolgáló bevétel a következőkben ajánltatott megállapittatni:

1. kettős leüző próba (doppelte Abtreibsprobe) dija	2 frt	—	kr.
2. a kettős érez s szinpor próbadija	4 „	—	„
3. a kettős ólom próbadija	6 „	—	„
4. a kettős réz próbadija	7 „	—	„
5. a kettős kéneskő próbadija	8 „	—	„
6. a kettős aranyoldási próba (Goldsolutionprobe) .	1 „	30	„

A szervezkedés és berendezés majdnem végét érte, midőn a bányatörvényszék 1843. évi szeptember 18-án arról értesitette az egyesület kötelékébe tartozó bányatársulatokat, hogy az 1842. évi deczember 5. és 6-án, megejtett alakulás nem felel meg a legfelsőbb elhatározás követelményeinek, nevezetesen hogy a Statutenentwurf mitsem emlit arról, mikép a kémlészi állásra csak alaposan megvizsgált és képesitettnek talált egyén választható, s utóbbi úgy a király, mint a társulatok iránti hűségre feleskctendő; s ez okokból az udvari kamara nem ratificálta az alapszabályokat.

A miért is arra hivta fel a bányatársulatokat, hogy az 1843. évi október 30-án tartandó bányatörvényszéki tárgyaláshoz oly végből jelenjenek meg, hogy a kémlész alkalmazása, javadalmazása, a megfelelő helyiség épitése, beruházása és felszerelése, a szükséges segéd- és szolgaszemélyzet illetményeinek rendszeresitése, valamint a fenntartással járó kiadások fedezete iránt nyilatkozzanak, s közös megállapodásra jussanak.

A bányatársulatok ezen összejövetelét arra használta fel az elnök, hogy azok az 1843. évi november-hó 1-én életbe léptetendő uj beváltási árszabást tárgyalás alá vegyék, s azon átiratában, melylyel azokat arra hivta fel, hogy a bányatörvényszéki tárgyalást megelőző napon Plank János egyesületi pénztáros házába értekezletre jöjjenek össze, azt adta elő, hogy Mihálytáró bányatársulatának azon sérelme ügyében, melynek orvoslását már 30—40 év óta szorgalmazta, s mely abból állott, hogy az ólom árának leszállitása következtében 53,000 frt kárt szenvedett, legujabban azon értesitést nyerte a kamaragróf részéről, hogy: „Seine Majestät diesem Ansuchen keine Folge zu leisten allergnädigst geruht habe."

Habár Mihálytáró bányatársulata a kártérités ezen igényéről lemond, s formált követelését utólagos hadi szolgálmány gyanánt a haza oltárára átutalja, — szükséges ugymond, hogy a bányatársulatok határozott állást foglaljanak el a Wisner-féle beváltási szabályzattal szemben. S miután ő a selmeczvárosi követek u. m. Antalffy és Marschalko által a mihálytárói ügyben adott válaszszal be nem éri s maga az ügy fontossága is kivánja, arra szólitotta fel a bányatársulatokat, hogy székhelyük, valamint a szomszéd vármegyék követeinek a régi gravaminákat küldjék meg, s ezek oda hassanak, hogy a tervezett uj beváltási rendszer hatályon kivül helyeztessék, vagy pedig az önkezelési olvasztás (Selbstschmelzen) visszaállittassék, miután a beváltási rendszer voltaképen a király és a bányatársulatok közt két oldalu szerződésen alapuló jogviszonyból ered, s igy egyoldalulag meg nem változtatható. Egyebekben lelkükre kötötte a bányatársulatoknak, hogy miután legujabban az a czél, miszerint az egyesület alapszabályai módositassanak, erre semmikép se álljanak, mert azok amugy is csak igen szerény jogot adnak a bányatársulatoknak.

A fennebb megnevezett két városi követ válaszának egy részében tett azon kijelentés, hogy most (1843) csakis magyar nyelven irt beadványok fogadtatnak el az országgyülésen, s igy a gravaminak lefordítását maguk a bányatársulatok eszközöltessék, a nemzeti ébredés hajnalsugarát az ős bányavárosok — bár egészben véve hazafias szellemü, de nyelv dolgában a régi állapotokhoz ragaszkodó — világába is bevitte.

Az 1843-ik évi beváltási árszabás.

Hogy a bányapolgárok s bányatársulatok a beváltási systemák alakulását kezdettől fogva, s akkor is éber figyelemmel, mondhatni féltékeny szemmel kisérték, midőn ezen közös érdekük csupán a hétbányaváros szövetségének védelme alatt állott, már fennebb is láttuk. Mennyivel természetesebb s igazoltabb tehát, hogy ezt a kémlőintézeti egyesület megalakulása után fokozott mérvben folytatták. Hiszen a megalakitott egyesület hivatásos szervezetének az volt a főczélja, hogy a kincstári beváltásra utalt bányatársulati bányanyeremények fémtartalma valóságos értékében beváltassék s ezen érdek a netáni visszaélésekkel szemben az ellenőrzésre autorizált közeg által megóvassék.

Ily önvédelemre azon beváltási árszabály első alkalmul szolgált, mely 1843. évi november-hó 1-től életbe lépett. A bányatársulatok azon felfogásának ismertetése előtt azonban, melyben ezen ujabbi beváltási rendszer iránt voltak, magát a rendszert méltatjuk közelebbről.

Ezen árszabás bevezető részében s mindenekelőtt az eddig követett azon eljárást helyteleniti, hogy a fémtűz fogyatéka (Metallfeuer-Calo) minden tekintet nélkül a fémek különféleségére, nagyobb vagy kisebb tartalmára, átlagosan állapittatott meg, továbbá, hogy a tartalmak kiegyenlitése az ezüstnél quintlik, az aranynál denárok szerint történt; továbbá hogy a kohó költsége csak három fokozatra osztatott, még pedig úgy, hogy abban a fuvarbérek s a regieköltség is benfoglaltatott; továbbá hogy a kiegyenlitési (beváltási) árak (Vergütungspreise), a tűzveszteségnek és a pénzverési fogyatéknak levonásával, kizárólag a kereskedelmi értéken alól (Handelswerth) maradván az egyes királyok által

különféleképen szabattak meg; végül hogy ezen eljárásból a kamarának szerfelett nagy haszna volt.

Minthogy idők folytával azonban a munkások bére, a fuvar költsége, az élelmi szerek ára emelkedett, a fa, a szén és egyéb anyag megdrágult, a nagyobb tűzcalót okozó érczek szaporodtak, egyes társulatok kedvezményeket élveztek, másokra meg súlyos terhek hárultak, végül minthogy a praeemptio kedvéért a kohóktól minden haszon vonatott el, mindezek folytán állandó ingadozás állt be, a kincstár haszna s vesztesége közt és igazolt volt a bányapolgárok szüntelen panasza.

Az egyebütt is fennállott ezen visszás állapotok megszüntetése czéljából a nagybányai inspectoratus főhivatala 1829. évben ujabb beváltási rendszert állitott fel, melyet az udvari kamara 1833. évi november-hó 16-án 8468. sz. rendeletével jóváhagyván, az 1834—35. évben életbe léptette, mely mint olyan a bányapolgárok megelégedésére 10 év óta áll fenn.

Tekintve pedig, hogy az a helyi igényeknek is megfelel, javasoltatott, hogy az az alsómagyarországi bányakerületben is életbeléptettessék, s miután e rendszernek alapja az osztó igazság, e mellett oly világos és nyilván való, hogy azt mindenki megértheti s mindenkire kedves, be is hozatott.

Ezen rendszer a következőkből áll:

A) Az érczek és szinporok beválthatósága:

Minden érez s szinpor, arany-, ezüst- s ólomtartalmukra való tekintet nélkül a kincstári beváltó kohóknál elfogadtatik, a menynyiben fémtartalmuknak értéke, a tűzfogyaték leütése után, az azokra eső igazgatási, üzemi, olvasztási és pénzverési költségeket meghaladja vagy ezeket megüti, fedezi, mi által a beválthatóságnak a bányaművelésre felette terhes korlátai maguktól megsemmisülnek, megszünnek.

B) Fuvarbérek. Ezek eddig átlagos számitás szerint a kohó költségekben foglaltattak s igy azokat hallgatag maguk a bányatulajdonosok viselték; ezentúl azonban nem fognak a kohóköltségekbe betudatni, miután azokat kiki telepének távolsága, az utak minéműsége s egyéb helyi viszonyokhoz képest lehetőleg legolcsóbban előállitván maga fogja fedezni.

C) Az érczek átvétele. Ez a beváltó kohó részéről a legnagyobb gonddal s pontossággal teljesitendő, és hogy az átadás és

átvétel érdeke megóvassék az ércz s szinpor nagyobb tételeiből mennél több próba veendő.

D) A fémtartalom kinyomozása. A beváltás alá kerülő érczek valódi fémtartalmának kinyomozásához szükséges, hogy azok az erre felesketett kémlész által megvizsgáltassanak, és az ekkép kinyomozott tartalomra, ha nagyobb különbözetek merülnek fel, a próbavétel megismételtessék, vagy a mennyiben a különbözet jelentéktelen, egy meghatározott norma szerint és pedig a kéneskő és ólomra fontokban, az ezüst tartalomra denárokban s az aranytartalomra negyed denárokban kiegyenlitessék.

E) A kémlőintézet költségei. Ezek a beváltás alá kerülő áru után azon mérvben szabandók meg, mint a mennyire azok a fémtartalom kinyomozásához szükségesekké váltak;

F) Fémcáló. A fémnek érczekből való kihozatalánál elkerülhetetlenül felmerülő, s a dolog természetében rejlő fogyaték (Calo) erőművi és tűzi calo (mechanisches und feuer calo) nem számitható átlagosan a szegényebb s a dúsabb tartalmuaknál, vagyis egyformán, hanem minden érczlételnél azon arányban állapitandó meg, mint a mily viszony s arány az ércz természetéhez képest az olvasztásnál előáll.

G) A fémkihozatali és pénzverési költség. A kohóköltség a fennforgó szükséglethez képest szedendő és pedig:

a) a tulajdonképeni olvasztási, vagyis a kohóköltségek jövőre nem számithatók többé átlagosan, vagyis a könnyen és a nehezen olvaszthatókra egyenlően, hanem ezek természetéhez képest azon arányban állapitandók meg s szedendők, mint a milyenben ezt az érczek minden egyes neme szigoruan követeli; ellenben

b) a kohó kezelési (regie) költségek, melyek eddig az olvasztási költségekben foglalva voltak, valamint

c) a kohófőigazgatási költségek, melyek ez előtt az érczekben talált fém beváltásakor azon különbözet által bőven fedezve voltak, mely a fém pénzverői és forgalmi (kereskedelmi) ára közt felmerült, s mely igazgatási költségek nélkül nagyobb kohóetablisement fenn nem állhat az ezen két osztályba tartozó költségek jövőben, az érczben találtató s beváltás alá kerülő fémre, ennek kereskedelmi értékéhez viszonyitva felosztandók;

d) a kohóépitési költségek azon réznövedékkel (Kupferzugänge — réztöbblet) fedezendők, melyek az ezüst kohóknál né-

mely ezüstérczeknek csekély és meg nem téríthető (nicht vergütbaren), alig $^1/_8$ fontot tevő réztartalmából származnak; jelesül oly képen fedezendők, hogy az esetleges felesleg a kohókezelési költség javára irandó s forditandó;

e) azon kamatok, melyekkel a kincstári kohóba befektetett s az egy millio forintot meghaladó üzemi (beruházási) tőke után a beváltás alá kerülő érczeket méltán megterhelhetné, valamint a kamarai erdőkből a kohóüzemnél felhasznált fa tőára, s melyek további intézkedésig a bányászat felsegélyezésére legkegyelmesebben elengedtettek, nem vethetők ki (adrepartirt) a megtérítésre;

f) a pénzitési (pénzverési = Ausmünzungskosten) költségek a Róbert Károly 1342. II. Lajos 1522. évi és I. Ferdinand decretumán alapuló pénzverői dijak valamint az érsek pénzverési dija (pisetum) elengedtetvén, csupán az arany és ezüstből s a szükséghez képest szedendők és a zúzott arányból a kémlőköltség (Quartirungsauslagen) betudása nélkül számitandók.

H) Az urbura. Az ország fejedelmi bányaváin (Decima fodinalis) ezentúl nem a kisebbitett (leszállitott) fémár, hanem a tartalom jegyzékben látható érték tizedében az arany s ezüst után és $7^1/_2\,\%$-kában az ólom után szedendő.

I) Az aranyoldási (Goldsolution) és osztási (Theilung) költségek. Az érték kiszámitásáért, valamint az aranyoldásért a beváltási kémlésznek és segédjeinek eddig fizetett dijak alól a bányatársulatok ezentúl felmentetnek.

K) A fém fizetése (Metall-Zahlung). Az érczekből kihozható (kinyerhető) fém teljes értékében beváltandó, megfizetendő, jelesül egy márkaezüst 24 frt egyezményi árban, egy márkaarany $18^{189}/_{355}$ darab aranynyal, az ólom pedig a mindenkori kereskedelmi árban; az ekkép kinyomozott ár és pedig mielőtt annak féme a beváltásra illetőleg olvasztásra hozott érczekből kinyeretett volna, vagyis előre és minden kamat követelés nélkül a bányatulajdonosainak kifizetendő, kik viszont a fém árának netáni emelkedéséből származó s a beváltó kincstárt megillető nyereségről mindenkorra lemondanak.

L) A beváltási tariffa. A fennálló (régi) dijszabás minden év lezártával megvizsgálandó s egy uj beváltási dijjegyzék az időviszonyok beálló változásához, az érczek változó természetéhez,

az élelmi szerek s egyéb anyagok árához, valamint a kohászattan tudományos állásához s fejlettségi fokához képest, kincstári s társulati szakértők és más kiküldöttek közbenjöttével állapitandó meg, hogy igy a jövő évi költségelőirányzat a kohónál netalán előforduló és a bányaművek birtokosainak ki nem adható nyereség számbavételével megállapittathassék s előre gondoskodva legyen, hogy kohóveszteség fel ne merüljön.

Midőn a bányatársulatok ezen beváltási rendszerről a bányatörvényszékhez intézett egyik beadványban akkép nyilatkoznak, hogy „es ihnen an Mitteln nichts fehlt das Zerstörungssystem des zugetheilten Goldfirnisses zu entkleiden und das Unthier in seinem ganzen Nachtheile darzustellen“ mi természetesebb, mint azok elkeseredése s a sérelmes rendszer hatályon kivül helyezésére irányuló törekvése?!

Az ugyanazon évi október-hó 31-én Ő Felségéhez intézett kérelmi feliratban a bányatársulatok kérlelhetetlen critikát gyakoroltak nemcsak a beváltási rendszer, de a kamaragrófi hivatal összes administratiója felett is.*

A beváltásról azt vallván első sorban, hogy az a társulati bányászat tönkretételét czélozza, ki jelenti a felirat, hogy az emberellenes, a felebarát jólétére tekintettel nem biró s szivtelen tollnak műve, valóságos ostor s a koldusbotra juttatásnak rendszere (Verarmungssystem), továbbá, hogy e rombolásnak előmozditója ugyanazon törvényszék, mely voltaképen a bányatársulatok oltalmára van hivatva és hogy az nem egyéb mint a kamarai administratio azon törekvésének szüleménye, mely a bányapolgárok elnyomatását czélozza.

Az ügy érdemére vonatkozólag pedig azt hozza fel a petitio, hogy az uj beváltási rendszer azért nem tartható fenn jogi szempontból, mivel a beváltás a Miksabányarend szerint a kamara és a bányatársulatok consensusától függvén, ennek beállta nélkül, vagyis egyoldalulag meg nem állapitható; mert ha a kölcsönös megegyezés nem sikerül, azon eset áll be, hogy a bányatársulatok az ércz osztás után maradt nyereményeiket maguk olvasszák, vagyis az előbb fennállott rendet visszaállitsák s csak az önkezelésben olvasztott fémeket váltsák be.

* Eredetije az egyesület irattárában van.

E beváltási rendszer káros kihatásának igazolására a következőket terjesztették elő:

1. kárhoztatják azon czélzatát, hogy a fennálló kir. kohókba befektetett tőke kamatjába a kohóköltségek betudassanak s viszont, mert amaz legalább 1 millio forintra rugván, a kamat maga 50000 frtot teszen legkevésbbé;

2. miután pedig a főkamaragrófi hivatal igazgatása évi 67056 frtba kerül s abból a bányapolgárokra legalább 22339 frt esik, hogy ez fedeztethessék, okvetetlenül szükséges, hogy minden márka beváltott ezüst után $1^1/_2$ % szedessék, mi azonban a kamaragrófi hivatal fennállása óta soha sem divott s most azért terveztetik, hogy az az óriási igazgatási költség és pazarlás külső paizsául szolgáljon;

3. be van igazolva, hogy eddig Rombauer főbányatanácsos s kohófőnök igazgatása alatt s a régi beváltási rendszer mellett a kir. kohóknak 20 éven át állandó nyeresége volt; mire azonban épen nem kell törekedniök s ha az uj rendszer fenntartatik, akarva nem akarva arra kényszerittetnek a bányatársulatok, hogy érczeiket maguk olvasztván, a kir. kohók, mivel az eddigi feldolgozás fele sem jut nekik, szünetelni fognak, s hogy az ekkép elmaradó haszon pótoltassék, a hivatalnokok legalább fele elbocsátandó;

4. sérelmes továbbá a rendszer, mert Mihálytáró, mely az 1818. évben április 28-án kiadott decretum szerint, az urbura elengedése mellett, minden mázsa ólomért 9 frt 45 krt kapott, a Wizner féle rendszer szerint csak 8 frt 20 krt kapna, vagyis 1 frt 25 krral kevesebbet, mely különbözet évi 14556 frt $59^3/_4$ kr. veszteséget eredményez; pedig figyelembe veendő, hogy Mihálytáró bányatársulata az ólmot a franczia hadjáratok alatt, az akkori drágább viszonyok közt is csak 9 frt 45 kr. bankójegyekben váltotta be, miből a nevezett társulatra 32672 frt veszteség állt be, melynek kárpótlását azonban hasztalan szorgalmazta.

Mindezeknél fogva azt kérték a bányatársulatok, hogy udvari bizottság (Hofcommission) küldessék ki az uj rendszer módositására, vagy az önkezelési olvasztás megállapitására; mivel ha e bajon nem segitenek, a magánbányászat tönkre megy s abból leginkább a kincstárnak lesz kára, miután be van igazolva, hogy a magánbányászat 20000 márka ezüstöt vált be évente.

Érdekesek azon észrevételek, melyeket Záreczky Adolf társulati képviselő a petitio tárgyalásánál irásbeli dolgozatban fejtegetett u. m.

1. midenekelőtt különösnek jelzi, hogy az uj beváltási dijszabásra vonatkozó udvari rescriptum 1842. évi január-hó 14-én kelt, holott azt csak nem rég publikálták; továbbá, hogy a jogosult másik fél meghallgatása nélkül tett intézkedés, szerződésszegés, mely annál sérelmesebb, mivel végrehajtása oly rögtönzött volt, hogy sem annak tanulmányozására sem egyébre, jelesül manipulatiojuk megfelelő berendezésére nem gondolhattak, pedig a szóláshoz már azért is van joguk, mivel az uj dijszabály elrendeli, hogy a kohó évi eredményének megvizsgálása s az ujabbi árszabás megállapitása csakis a bányatársulatok egyetértésével eitendő meg;

2. igen nagyok az olvasztási költségek, pedig ezek annyira leszállitandók, hogy meg ne haladják az érczek értékét;

3. egykoron a bányatársulati érczeket maga a királyi kohó szállitotta vagy a fuvarbéreket fizette, s ettől a pénzérték nyomasztó idejében csak azon eltérés történt, hogy „Zulage“ czimén némi járulékot fizettek;

4. a fémfogyaték eleinte $2^1/_2$% volt s csak később emelkedett 5%ra, de most a tudomány haladása mellett a helyett hogy apasztatnék, 9—12%-ra emeltetett; pedig ha ez eljárás igazolt, akkor az előbb megállapitott fogyaték mellett a kohóknak óriási veszteségben kellett lenniök;

5. a beváltás nem egyéb, mint eladás és vétel (do ut des), de az elv nem hatja át az uj rendszert, mert az érczek értékének megállapitására a bányatársulatok mi befolyást sem gyakorolnak; végül

6. miután a bányatársulatok külön kémlészt fognak tartani, nem kötelezhetők, hogy a kamarai kémlész költségeinek viseléséhez hozzájáruljanak.

A petitio sikerének biztositása czéljából a bányatársulatok a városi követekhez is fordultak, hogy azt felsőbb helyen s az országgyülésen is — mely akkor Pozsonyban tartatott — előmozditsák.

Antalffy József selmeczi követ ez ügyre vonatkozólag azt irta, hogy bizony szerencséllen gondolat volt őt Szumrák- és

Freysseisen-nel egybefogni, kik mint scrupulisták, aggályaikat minden fölé helyezik; pedig a Jánostárói ügyben megmutatta, hogy egymaga is megfelel a várakozásnak, és jelen esetben Bécsben is megfordult volna már. Egyebekben közli, hogy a recursust a főherczegnek, mint az ország nádorának 1843. évi november-hó 5-én adták át, ki utóbbi szivesen látta őket s az ügy támogatását megigérvén, kivánatosnak találta, hogy az Bécsben is szorgalmaztassék.

Antalffy a további eljárásra azt az ajánlatot tette, hogy megannyi bányatársulat egész határozottsággal jelentse ki, hogy az érczosztást beállitják s mindaddig fel nem veszik, mig az egyoldalulag vagyis hozzájárulásuk nélkül megállapitott uj rendszer meg nem szüntettetik; továbbá hogy az érczeket maguk olvasszák s egyedül az urburát fizessék. És ha három hétig is csak kitartanak, biztosak lehetnek benne, hogy a királyi kohók capitulálnak, fát pedig akár Korponáról, akár a szomszéd uradalmakból bőven kaphatnak.

A történelmi hűségnek érvényt szerzendők, Antalffy fennebbi kriticájának érdemére vonatkozólag kiemeljük, hogy egyesületünk jubiláló elnöke Goldbrunner Sándor az 1888. évi november-hó 6-án tartott közgyüléshez előterjesztett jelentésében akkép emlékezik Besztrerczebánya szerepléséről az egyesület megalakulásánál, hogy az Rarus Mihály polgármester és Szumrák tanácsnok által mindig elismerésre méltó befolyást gyakorolt az egyesületi ügyek intézésére, továbbá, hogy habár az egyesület akkori törekvései az elfogulatlan itélő előtt ép oly méltányosoknak, mint igazságosaknak, nemzetgazdaságilag s jogilag igazoltaknak bizonyultak: ugyanezen törekvések, mi ma hihetetlennek látszik, legfelsőbb helyen a legkülönfélébb akadályokba ütköztek, és hogy ezen akadályok elháritása, megszüntetése nagyrészben azon rokonszenvnek tulajdonitható, melylyel a felejthetetlen emlékü nádor József főherczeg Szumrák János iránt viseltetett. E szerint a kivivott győzelem babérkoszorujában Szumrák János érdeme is benfoglaltatik.

Geramb János egyesületi elnök a három bányavároshoz 1843. évi november 14-én intézett levelében a feletti csodálkozásának adott kifejezést, hogy a városi követek még mindig csak tanácskoznak és nem cselekesznek, miért is attól tart, hogy „Roma

deliberante, Saguntum perit"; nevezetesen azért rosszalta a követek eljárását, mert a recursust előbb Bécsben a fejedelemhez kellett volna előterjeszteniök, miután az országgyülés utolsó forumul lett volna fenntartandó; továbbá mert ezen késedelem alatt a két ellenséges coripheus annál többet machinálhat, és mert a főherczeg nádor azon tanácsa, hogy az ügy Bécsben is szorgalmazandó, arra vall, hogy ő azzal nem akar foglalkozni.

A három bányaváros követe arról értesülvén, hogy az ország nádora, ki közbenjárásukra azt jelentette ki, hogy azon lesz, miszerint az uj rendszer mindaddig függőben maradjon s a status qui ante fennálljon, mig a saját olvasztás berendeztetik, vagy ujabbi dijszabás közmegegyezéssel meg nem állapittatik, a neki átadott recursust november-hó 7-én a királyhoz felterjesztette, — azon hó 9-én Bécsbe utaztak s ott a következő dignitásokkal érintkeztek: gróf Kolovrat belügyminiszterrel, gróf Cziráky állami és conferenzminiszterrel, báró Kübeck az ált. udvari kamara elnökével, lovag Breyer a kamarai elnök helyettesével és a pénzverő s bányaosztály elnökével, gerstorfi gróf Sermage udvari tanácsossal, Keler udvari tanácsos és báró Ritterstein udv. titkárral, kik mindannyian kijelentették, hogy az udvari kamara korántsem akarja a bányapolgárok tönkretételét, s őket mindenképen segélyezni kivánván, az ügynek méltatását igérték meg.

Egyebekben a három követ azt is jelentette, hogy Kiss Lajosnak a nádor udvari agensének és Antalffy sollicitator collegájának 100 frtot bécsi, vagyis 40 frtot egyezményi értékben oly czélból kézbesitettek, hogy a recursus eredményét annak idejében Geramb János kir. kamarással közölje. Antalffy külön levélben meg azt irta, hogy Szumrák eljárása unalmas, hosszadalmas volt, úgy hogy helyette neki kellett az ügy érdemét az illetőknél kifejtenie, végül hogy Szumrák mint mindig, csak úgy szórta a pénzt discretiókra.

A bányatársulatok 300 frtot küldöttek a három követnek eljárásuk dijazására s a költségek fedezetére; az erre vonatkozó levélben Geramb azt válaszolta a követek jelentésére, hogy a saját olvasztás berendezésére kért egy évi haladék azért nem rövid, mert a bélabányai kohóban két és a siceli, valamint a Regina sanctorumkohóban egy-egy olvasztó kemencze felett rendelkeznek, s akarat, erő és kitartás mellett rövid idő alatt is sok létesithető,

hiszen a Probiergaden 9 hónap alatt épült s rendeztetett be; továbbá kiemeli, hogy nem lett volna helyes, ha minden bányatársulat külön-külön terjeszti fel a recursust, mert ez sok confusiót idézett volna elő, miután „Si duo faciunt idem, non est idem", s mert azon gyorsaság, mely most érvényesült, bizonyára elmaradt volna, pedig privát értesülése szerint a közös recursus elnyerte a signaturát, s igy az első batteria máris tüzel.

Ugyanezen ügyben Götzel igazgató oly végből küldetett Pozsonyba, hogy ujból informálja a követeket. A miért Antalffy 1843. évi deczember 18-án köszönetét nyilvánitván, azt irta, hogy „die Palmen des Verdienstes räume ich gerne dem Veteran Szumrák ein"; továbbá hogy a bányászat országos törvénynyel való szabályozása tárgyalás alatt állván, a commissio azt az elvet állapitotta meg, hogy a bányászat ne álljon a kamara befolyása alatt; végül hogy reményli, mikép nemsokára szerencsés utat kivánhatnak Svaiczer Gábor és Wizner Antalnak, e két hiu tyrannak.

De a bányatársulatok itthon is nagy buzgóságot fejtettek ki a sérelmes beváltási árszabály elleni védekezésben; 1843-ik évi október 31-én ugyanis jegyzőkönyvi óvást és tiltakozást emeltek a bányatörvényszéknél.

Ez óvást a következő képviselők irták alá: Geramb János, Rarus Mihály, Ludvig Ignácz, Drechsler András, Salix Alajos, Wachtler Kázmér, Richter Ignácz, Bossányi Alajos, Plank János, Záreczky Adolf, Eltzenbaum Ignácz és Holesch János.

A bányatársulatok ezen állásfoglalása, s ép oly elkeseredett mint erélyes és körültekintő ezen fellépése úgy látszik, nagyon meglepő volt a kamaragrófi hivatalra, mert azon ellenóvás és repraesentatio, melyet a kincstár két megbizottja, a fennebb ismertetett óvásra előterjesztett, mi uj érvet sem hoz az árszabás megokolására, s egészben véve nem egyéb, mint a beváltási rendszert szabályozó s életbe léptetendő rendeletnek másolata. Curiosum gyanánt emlitjük meg, hogy ezen repraesentatiónak egyik előterjesztője s hivatalból kirendelt védője Záreczky Jenő testvérbátyja volt Záreczky Adolfnak, ki utóbbi a bányatársulatok úgy ezen, mint többi érdekét a rajongásig ápolta s a mozgalom értelmi és szellemi részének legerősebb motorja volt.

De a bányatársulatok sem késtek a rerepraesentatióval, melyben a kincstári repraesentatióra válaszolva a következőket adták elő:

1. nem helyes, hogy a könnyebben olvasztható érczek is a kohóköltség aránylagos viselésére kötelezteessenek, mert az arra kevésbé alkalmas érczek többnemü manipulatio alá esnek, s igy több költséget okoznak, 26 év óta a tűzcalo 5%-ban volt megállapitva, s e mellett is nagy nyereséget mutattak fel a beszterczei és a zsarnóczai kohók; az évi számadások megvizsgálása s az uj tarifa megállapitása nem nyujt biztos alapot a magánérdek megóvására, mert ki legyen képes egy napi tárgyalás alatt a számadások pontosságáról s helyességéről meggyőződni;

2. a beváltás képességének (Einlösungs fähigkeit würdigkeit) határai nincsenek kiterjesztve, mert a két latos érczek annyira meg vannak terhelve, hogy azok beváltása egyenes veszteséget s azt eredményezné, hogy ezen teher sulya alatt a bányatársulatok okvetetlenül összeroskadnának, annyival inkább, mivel az annakelőtte természetben beszolgáltatott urburát a mellett, hogy a fuvarköltséget is viselik, az összes olvasztási költség levonása után vagyis a tiszta fém 10%-ában kell fizetniök;

3. azt sem tartják osztó igazságnak és jótéteménynek, hogy az uj levonások $4^1/_2$%-kal nagyobbak, mint az eddigiek;

4. ki van mutatva, hogy az uj arany beváltási költség a sok próbavétel miatt 12 frtra emelkedett; végül

5. kijelentik, hogy az ellenóvás s repraesentatio többi pontja satyra.

A bányatársulatok részéről az elkeseredésig s élet-halálra vivott ezen harcz ezentúl is folyt s nem valószinütlen, hogy abban azon személyes ellenszenv s az abból kifejlödött azon hatalmaskodás is nagy súlylyal birt, melylyel az akkori kamaragróf Svaiczer Gábor a magánbányászat iránt viselkedett, s kivel szemben Geramb János az országgyülési követekhez 1844. évi junius 28-án intézett levelében kérlelhetetlen és lesujtó kritikát gyakorolt, s többi közt azt adta elő, hogy nevezett kamaragróf az uj beváltási rendszert a bányatársulatokkal szemben „bergmännischer Schwamengesang"-nak tekintette.

Ugyanezen levélben arról is értesitette a követeket, hogy részben az uj beváltási rendszer, részben hogy a bányatörvény-

szék a bányagróf hatásköréből kivonassék, Bécsben tanácskozások folynak, melyekhez Svaiczer kamaragróf és Andreánszky jogügyi előadó (Justizreferent) is meghivattak, mi végből arra kérte a követeket, hogy a bányatársulatok ügyét úgy a követek, mint a mágnások tábláján hozzák elő, annak pártolására a nádort kérjék, s Bécsben is odahassanak, hogy a két ügy kedvező elintézést nyerjen.

A lankadatlanul folytatott ezen küzdelem azonban ezentúl is tartott még s a hős lelkü elnök 1845. évben bekövetkezett halála után sem érte végét; mi annál nyomasztóbb volt a bányatársulatokra, mivel a rossz termés miatt 1845-ben beállott drágaság folytán valóságos nyomor sujtotta a bányamunkásokat.

S igy épen nem lehet csodálkozni a felett, hogy a bányatársulatok a bányatörvényszék azon felhivására, valjon mily intézkedéseket kivánnak a munkások ellátása végett tenni, azt válaszolták, hogy ők ez ügyben semmit sem tehetnek, mert a beváltási rendszer alatt teljesen elszegényedtek, egyébként, kijelentik, hogy a bányamunkások nyomorának enyhitésére a társpénztár van első sorban hivatva, mert rendeltetése ugyancsak a munkások segélyezése.

Az 1843. évi november-hó 1-én hatályba lépett beváltási rendszer megszüntetése czéljából 1846. évi február 26-án ujabbi felség kérvényt intéztek a királyhoz.

E kérvény adatai szerint az uj beváltás mellett 1843. évi november 1-től 1845. évi május végéig szenvedett veszteségük 56342 frt 43½ krra rugott ide nem értve azon bányatársulatok veszteségét, melyeknél a kincstár is bányatárs.

Ezt eredményezte: a tűzfogyaték százalékának felemelése, a fémes ólom értékének leszállitása s saját olvasztás esetén az urbura felemelése, a szabálytalan próbavételi költség megállapitása, a túlságos regie költség, a nagy igazgatási költség, a nyerskéneskő urburájának felemelése s a nyeremények szállitásának költsége.

A tűzcalo, a fennebbi időtartam alatt beszolgáltatott 18954 márka 18 lat, 2 quint 1 den. aranyos ezüst illetőleg 583 márka, 4 lat, 2 quint. 1¼ den. finom arany, valamint 18.371 márka, 10 lat, 3 quint, 3¾ den. finom ezüst és 5782 mázsa, 77 font ólom után kitett 1361 márkát, 9 lat, 3 quint s 1¼ denárt aranyos ezüstben, miből 37 márka, 1 lat, 2 quint finom arany, 1323

márka, 8 lat, 1 quint $1^1/_4$ d. finom ezüst és 59 mázsa ólom volt.

Ellenben az előbbeni rendszer szerint a fennebb kimutatott fémmennyiségből a fémfogyaték csak 873 márka, 5 lat, 2 quint, $2^3/_4$ denár aranyos ezüstöt igényelt volna 20 márka, 6 lat, 3 quint $2^2/_4$ finom arany és 852 m., 14 lat s 4 cm. ezüst egyenértékében.

Ezen két eredmény összehasonlitásából az derül ki, hogy a bányatársulatokra veszendőbe ment: 487 márka, 4 lat, $2^3/_4$ aranyos ezüst, vagyis 16 márka, 10 lat, 2 quint, $1^2/_4$ d. finom arany, 470 márka 9 lat, 2 quint, $1^1/_4$ d. finom ezüst és 15 mázsa 43 font ólom, mely veszteség, a márka aranyat 366 frt $53^{53}/_{71}$ frtta a márka ezüstöt 24 frttal és a mázsa ólmot 9 frt 45 krral számitva 17,558 frt 3 krt s 3 denárt teszen.

Ezen kor s előzményeinek állapotára, jellemző világot derit a petitio azon része, melyben azt fejtegeti, hogy a kohó üzem előbbeni fejletlenségének idejében, 1818. évben a tűzcalo csak $2^1/_2$%-kot tett ki, a hatályon kivül helyezett előbbeni dijszabás alatt 5%-ra emelkedett a haladó tudomány s technika szégyenére; pedig az utolsó rendszer alatt a kohók rendkivüli nyereményben voltak, miként ezt a Körmöczbányán 1832. évben napfényre hozott roppant mérvű sikkasztások is igazolják, melyekre a bűnösöket egyes egyedül a „Feuerabgänge" inditották s a kohó a sikkasztások daczára is nyereségben maradt, de bizonyitja ezt a sok ezerre menő azon nyereség, melyet Rombauer bányatanácsos 20 évi itteni működése alatt felmutatott.

Felfoghatatlan tehát, hogy az olvasztási fogyaték százaléka miért emeltetett fel 7%-ra, hiszen a beszterczei kohónak 1843. évi november 1-től 400,000 forint nyeresége lett s a zsarnóczai kohójövedékből ugyanott két nagy olvasztó épült. Azon veszteség pedig, mely az uj rendszer alapján a többleti próba költség czimén a fennebb emlitett idő alatt a bányatársulatokra nehezedett 3263 frt 26 kt tett ki.

A kémlőintézeti egyesület szervezésének folytatása.

Alig alakult meg az egyesület, érdemesült elnöke Geramb János váratlan halállal mult ki, a nélkül, hogy a megkezdett művet betetőzhette volna.

De bár érzékeny ür támadt az egyesület kötelékében oszlopos szereplőjének elhunyta folytán, a megmaradt egyesületi képviselők osztatlan lelkesedés által vezettetve a közös czél iránt, legott hozzáfogtak a hézag be s kitöltésére. Salix Alajos körmöczi városi biró ugyanis 1845. évi april-hó 23-án azon kérelemmel fordult a bányatörvényszékhez, hogy az közgyűlést hirdessen s erre határnapot tűzzön ki. De ezt a törvényszék megtagadta, és pedig azon okból, mert — úgy mond — mind addig, mig a kémlőintézet felállitására s a kémlészi állás rendszeresitésére vonatkozó intézkedések meg nem erősittetnek, az ujabbi tárgyalások meg nem indithatók s meg nem engedhető, hogy az egyesület működését folytassa.

A megkereső körmöczi városi biró azonban túltevén magát a bányatörvényszék ezen ujabbi akadékoskodásán, a bányatársulatok általános közgyűlését Selmeczbányára 1845. évi május-hó 15-ikére hirdette meg.

Ezen közgyűlés elhalt elnökéről a legmelegebb tisztelettel emlékezvén meg, helyébe Geramb Ferenczet választotta meg elnökül.

A napi rend tárgyalásából kiemelendő, hogy ezen közgyűlésen az intézet felállitására 1838. évi november-hó 29-én 15756. sz. a. kelt resolutio s azon kamarai rendelet is közzététetett, mely 1843. évi 812/624. sz. a. kelt s mely azt közölte, hogy az alapszabályokat meg nem erősitették felső helyen.

Részben ezen elutasitás, részben pedig a még mindig érvényben levő beváltási rendszer megváltoztatása végett ujabbi recursus felterjesztését határozta el a közgyűlés s annak szerkesztésével Holesch Lajos egyesületi tagot s ügyvédet bizta meg.

A beváltás nyomasztó volta miatt pedig elrendelte, hogy az egyesületi pénztár javára a beváltási nyeremény után fizetendő $1\frac{1}{2}\%$-kos illeték, további intézkedésig 1%-ra leszállittassék.

Végül belátván, hogy a meg megujuló nehézségek közepette nagy befolyásu férfiak támaszára utalvák a bányatársulatok, Szumrak János József inditványára gróf Andrássy Györgyöt az egyesület elnökévé (protektorává) választották meg.

Ez időben nem volt még jegyzője az egyesületnek s a jegyzőkönyv vezetésével a jelen voltak egyike esetről esetre, bizatott meg; de segédkémlésze volt már nevezetesen Janura Donát s a

számvizsgálást Remenár Frigyes kincstári számjegyző (Jugrossist) végezte.

A legközelebbi közgyűlés 1846. évi február-hó 16. és 17-én tartatott meg és pedig a bányatörvényszéki biró mint testimonium legale jelenlétében.

Ezen közgyűlés már azért is nevezetes mert az elülülő bányabiró Dulovics András megnyitó beszédében azt jelentette be, hogy Ő Felsége az egyesület alapszabályait jóváhagyta.

E szerint az egyesület legalis alappal birván, ugyanazon a következőképen alakult meg:

a) elnökül megválasztatott: Geramb Ferencz;

b) rendes választmányi tagul:

1. Goldbrunner Sándor, selmeczi városi biró,
2. Salix Alajos, körmöczi városi biró,
3. Rarus Mihály, beszterczei polgármester,

c) helyettes választmányi tagul:

1. Czobor János, selmeczi polgármester,
2. Freysseisen Christian, körmöczi tanácsnok és
3. Szumrák József, beszterczei tanácsnok.

A szervezés kiegészitéséül, jelesül azon módozat megállapitására, mely a kémlészi állás betöltésénél követendő, a közgyűlés a kamaragróf ajánlatát, vagyis az ennek alapjául szolgáló s 1846. évi január-hó 24-én 818. sz. alatt kelt udvari decretumot fogadván el, a következőket állapitotta meg:

a) a kémlészi állásra aspirálók a kamaragrófi hivatalnak bejelentendők;

b) a pályázók kötelesek szakértőkből álló bizottság előtt elméleti s gyakorlati vizsgát tenni, s a választás csak is ezen vizsga bizottság jelentése alapján ejthető meg;

c) a kik a bányászati tanfolyamot akademián sikerrel végezték, nem vizsgáznak ujból;

d) a kémlész a próbavétel lelkiismeretes teljesitésére feleskettetendő s erre külön eskü minta állapitandó meg;

e) a kémlész köteles a mindenkori beváltási rendszerhez alkalmazkodni, a beváltási, az ismétlési s az igazolási próbavétel (Einlösungs-Repetitions und Erweisproben) methodusát pontosan követni, mire nézve a megfelelő instructióval hivatalból láttatik

el, a tartalomjegyzék fogalmazása s beszolgáltatása szintén utasitás szerint eszközlendő;

f) az egyesületi kémlész a beváltási próbáknál a kohó kémlészét helyettesiti, ennek minden teendőjét s kötelességét végzi; e mellett azt is megállapithatják a bányatársulatok, hogy a maguk terményeit az egyesületi kémlész az aranyra is próbálja;

g) ha a beváltási próbavételt az egyesületi kémlész végzi, akkor a próbavételi dijak elesnek, illetőleg mérsékeltetnek.

A kémlészi állás betöltése szempontjából azt állapitotta meg ezen közgyűlés, hogy miután az egyesület nem rendelkezik még alappal a megfelelő javadalom fedezetére, s a beváltási rendszer nyomasztó, egyelőre vagyis a beváltási dijszabás megváltoztatásáig csak a segédkémlész állása töltessék be; elhatározván egyúttal hogy az egyesületi tagok által fizetendő járandóság a jelzett kedvezőtlen viszonyok miatt 1%-ról ½%-ra leszállittassék.

Az 1846. évi költség előirányzat a következőképen állapittatott meg:

a szükséglet	2967	frttal
a fedezet	3475	„
vagyis a bevétel	492	frt többletével.

A megvizsgált számadások szerint az intézet épülete az összes berendezéssel együtt 17,131 frt 55 krba került. Segédkémlészszé Janura Donát választatott meg évi 450 frt fizetéssel, a kert felének haszon élvezete, szabad lakás és világitási átalány mellett; de kiköttetett, hogy vizsgát tenni köteles. A gyakornokok dijául 45 kr. napi dijat állapitott meg a közgyűlés és elrendelte, hogy az egyesületi próbavétel ugyanazon év 3-ik negyedétől kezdődjék.

Hogy ekkor a nemzeti ébredésnek nemcsak hajnalsugara, de napjának melege is felhatott a bányavidék kopár hegyeibe s kietlen völgyeibe, igazolja ezen közgyűlés azon intézkedése, hogy az egyesület hivatalos pecsétje — a fennebbi intézkedéstől eltérőleg — ezen magyar körirattal „Alsó magyarországi bányapolgárok egylete“ s a bányász jelvénynyel láttassék el *

* A közgyűlési jegyzőkönyv ide vágó részének szó szerinti szövege a következő: »wurde beschlossen ein Siegel mit einem zu entwerfenden montanistischen Emblem und der Inschrift: »Alsó magyarországi bányapolgárok egylete« anfertigen zu lassen.«

A kémlész esküjének tartalmát pedig a következőkben állapitotta meg:

A kémlész fogadalmat tesz, hogy a királyhoz s az egyesülethez hű leszen, a kerületi bányatörvényszék elnökének, a bányatanácsnak s elöljáróinak engedelmeskedik, a király és az egyesületi bányatársulatok hasznát előmozditja, azoktól a károsodást távol tartja, minden teendőjét lelkiismeretesen s a legpontosabban teljesiti, állomásáról engedély nélkül el nem távozik, az érczeket, melyek feldolgozás alá kerülnek, előirás szerint szárittatja, pörkölteti s a próbatörő által egészen tisztára töreti; arra ügyel, hogy a próbatörő által hűtlenség el ne követtessék; továbbá, hogy a szinporokat pontosan megméri, azokat az előirt pótlékkal maga elegyiti (mit Zusatz beschicken), e körül a legnagyobb pontosságot s rendtartást kifejti, senki előnyére vagy kárára sem többet, sem kevesebbet, mint a mennyit az igazságos s tiszta tűzpróba eredményez, a tartalomjegyzékbe be nem vezet, alkalmas s kellően előkészitett üzőkékkel, s jól égetett csészékkel megfelelő ömlesztést végez, igazságos mérleget használ s egyéb szükséges szert rendben tart; a be és kimérést hiven s pontosan teljesiti, a próbákat sem hidegen, sem túlságos melegen le nem folyatja; a bányatársulatok részéről neki átadott érczdarabokat kiváló pontossággal megpróbálja, azok tartalmát hiven megállapitja; az egyéb érczdarabokat, vagy a más nemű arany s ezüst tartalmu terményeket, sem a maga sem, másnak számára nem olvasztja; a próbatörők fegyelmét fenntartja, azok borozását az üzleti helyiségben meg nem engedi, sőt őket attól visszatartóztatja; továbbá, hogy mint a király és a bányatársulatok hű szolgája, mindig akképen viselkedik, miként ezt a Miksabányarend szabja s az Isten rendeli; végül, hogy mindebben magát sem barátság, sem ellenszenv, sem kedvezés, sem ajándék, sem félelem, sem gazdagság, sem szegénység által nem vezetteti s meg nem téveszteti.

A próbatartalom kiegyenlitésének módozatára, az eddigi szokástól eltérőleg azon szabályt állapitotta meg a közgyülés, hogy a két próba helyett, mind a három próba összegeztessék s a közép (állagos) tartalom (Mittelhalt) a tulajdonképeni kiegyenlitési tartalomnak tartassék, továbbá, hogy felmerülő szükség

esetén a bányatársulatok részére a tartalomjegyzékbe való betekintés engedélyeztessék, mit a kamara megtagadott eddig.

A közgyűlés figyelme ezek mellett arra is kiterjedt, hogy a kémlész a napi teendőket meghatározott szabály szerint végezze; e végből a következő szolgálati utasitást (Dienstinstruktion) állapitotta meg.

Általános kötelességek. A kémlész oly ügybuzgóságot fejtsen ki, mint az állam akár melyik tisztviselője, annyival inkább, mivel feladata nemcsak a bányatársulatok nyomozó próbavételét (Untersuchungsprobe) pontosan teljesiteni, de és különösen a beváltási próbáknál kinyomozott tartalom eredményét is a kir. számvevőséghez, a kiegyenlitési tartalom kinyomozása végett beterjeszteni. A kémlész általános kötelessége továbbá: a vett utasitások pontos végrehajtása, a legszigoruabb pontosság és tisztaság alkalmazása a próbavételnél, lelkiismeretes meghatározása a kinyomozott tartalomnak, hogy igy sem a bányatársulatok, sem az állam ne károsodjanak a beváltásnál, felesleges repetitiók és superrepetitiók fel ne merüljenek s ez által a nyereményjegyzék kiszolgáltatása ne késleltessék.

Különös kötelességek. A vizsgálati (nyomozó) próbák azon sorrendben ejtendők meg, a melyben a próbavétel alá kerülő tétel az intézethez eljutott: továbbá köteles a kémlész minden egyes próbavétel törése után a törő mozsarak, a dörzsölő lapok, a próbaszita, a szitáló, egyszóval mindennek tisztántartására ügyelni, hogy igy a próbák meghamisitásának lehetősége is kizáraltassék.

A kinyomozott próbatartalom a kémlőintézet feljegyzési könyvébe, valamint a próbatételekkel benyujtott tartalomjegyzékbe bevezetendő s a küldöncznek átadandó. Ugyanezen módon külön könyvbe a próbavételi dijak is bejegyzendők, melyek az illető bányatársulattól az évnegyed végéig beszedendők. A próbalisztek és az üzőkék (Abtreibecapellen) összegyüjtendők s mint az intézet külön nyereménye, valamelyik kir. kohónál értékesitendők. A begyült választott (oldott) arany (das gesammelte Solutionsgold) és a próbaszemcsék a körmöczi pénzverőben beváltandók, a próbasalak (fontját $3^1/_2$ krral számitva), a hamu (kiláját 6 krral számitva) a magánosoknak eladandó s a negyed- vagy féléven-

ként, esetleg évenként elszámolandók, s a dologi kiadásokból levonandók.

A beváltásnál előforduló különös teendők. A beváltás a kir. kohóknál hetenkint megy végbe, s az illető próbák és ellenpróbák a zsarnóczai, körmöczi és beszterczebányai kohó három ezüstszállitmányával legtöbbnyire kedden érkeznek meg a királyi kamarai kémlőintézetbe, mely napon az ellenpróbák is a kohókémlőintézetek valamelyikébe oly végből felváltva beszállittatnak, hogy a tartalom kinyomoztassék és az ezüst visszaszállitásával a kir. számvevőségbe megküldessenek. A harmadik tartalom kinyomozása és megállapitása végett átküldendő lévén, ahhoz a királyi kohónál eszközölt összes társulati beváltási próbák a kir. kémlőintézet részéről kedden és pénteken szolgáltatnak át a hivatalos királyi pecsét alatt. A társulati kémlész kötelessége személyesen meggyőződni a pecsét sértetlen állapotáról, s felbontván a próbadobozokat (köteteket), a suly jegyzékét s az osztás napját a tartalomkönyvben bevezeti, azonképen az előforduló oldatokat is (Solutionen) az oldatjegyzékbe feljegyzi, az ezüstpróbákat a lisztcsészékbe ki- és átüriti, arithmetikai sorrendben a megfelelő jelzéssel ellátott csomagokkal a próbadeszkákra elhelyezi s ezeket a folyó kezelési héttel megjelöli.

Azonképen az oldatkötetek is a hét folyószámával ellátandók, és a kezelés módszeréhez képest vagy a próbacsupor, vagy az ólmitó csészék (Eintränkscherben) szerint megjelölendők és pedig mindig tekintetbe véve az egy oldatra felhasznált tételek átlagos tartalmát, hogy ekkép az aranyosezüst a megejtendő solutióhoz kielégitő és nem felesleges mennyiségben elkészittessék.

A kéneső próbákhoz kovacsos lisztek és az ólompróbákhoz vaspor (vasreszelék) soha se veendő, mivel különben vastartalmu vagyis sulyosabb ólomszemcsék támadnak, végül a kéneső- és ólompróbák soha a szélpestben (Windofen), de mindig a fehérre izzó boltonyban (kémlőtokban) olvasztandók. Miután pedig az ezüsttartalmuak egy denárra, az aranytartalmuak $^1/_4$ denárra próbáltatnak, magától értetik, hogy a beváltási próbák kétszer bemérendők és a próba ömlesztésére a választóviz tisztitására megannyi teendő végzésére, valamint a rendre a legnagyobb gond fordítandó.

A próbavétel napirendje. Az előző héten át megejtett próbák a hét minden kedd napján érkezvén be a kémlőintézetbe, az ezüstpróbák kibontatnak, az oldatok megjelöltetnek és a felhasználandó mennyiség megállapittatik; délután az ezüstpróbák mérendők be, s szerdán reggel munkába vehetők, mely idő alatt az ólom- és kéneskőpróbák mérendők be, az elsők pörkölésbe teendők, az utóbbiak pedig a leüzött ezüstpróbák után a kémlőtokba helyezendők. Kedden délután az oldási porok pörkölése is végezhető és szerdán délután ugyanazon érczek és szikár szinporok (dürre Schliche) az oldásra ólmosithatók (eingesotten werden). Szerdán estefelé a kémlőtokban ólmositandó pörkölt oldatszinporok a szélpestben beolvasztandók; csütörtökön délig a leüzés s délután az oldás (solutio) végzendő; mig a vizsgálati próbavételre a péntek, szombat, hétfő s részben kedd napja tartatik fenn.

Ezzel véget ért azon közgyülés, melyben a kémlőintézeti egyesület nemcsak a már jóváhagyott alapszabályok értelmében, vagyis törvényes alapon állva megalakult, de a szervezést is betetőzte. Itt csak annyit emelünk ki, hogy azon felirat átnyujtásával, mely az ezen közgyülés által hozott határozatok felsőbb jóváhagyását kérelmezte, Geramb Ferencz, Szumrák János, esetleg Freysseisen Christian és Záreczky Adolf bizattak meg.

Az 1847. évi beváltási dijszabály.

Az 1843. évben behozott rendszer három évre megállapitott hatályát azon erőfeszités sem volt képes megakasztani, melylyel azt a bányatársulatok meg-megtámadták, s melyben annak megváltoztatása czéljából oly bámulatos tevékenységet kifejtettek.

Mert az általuk megszüntetni kivánt s a reájuk oly nyomasztó rendszer érvénye csak 1846. év végével járt le, s helyébe 1847. év január-hó 1-től kezdődőleg egy ujabbi lépett életbe, még pedig egyelőre, vagyis a további intézkedésig egy évre terjedő érvénynyel, miként ezt az 1846. évi október-hó 6-án kelt főkamaragrófi rendelet megállapitotta.

Ezen ujabbi beváltási dijszabásnak főbb intézkedései a következők:

A terményekbeválthatósága s a fémek értékesítése. Azon legalacsonyabb határ, melyen belül az érczek, szinporok, kohótermények és egyéb hulladékok beváltásra érdemeseknek s alkalmasaknak találtatnak, az aranyosezüstre egy negyed latban, s egy mázsa ólomra husz fontban állapittatott meg. A fém beváltási ára, úgy mint eddig, egy bécsi márka aranynál 366 frt $53^{58}/_{71}$ egyezm. értékben, vagyis $81^{189}/_{355}$ darab aranyban, egy bécsi márka ezüstnél 24 frt egyezm. értékben, vagyis 72 darab csász. kir. (akkor még nem volt: csász. és kir.) huszasban, s az ólom ára a kedvező kelendőség és emelkedett árfolyam következtében 9 frtban szabatott meg.

A fuvar. Ezt minden egyes bányamű maga teljesiti.

A fémfogyaték. A kezelési fogyatékok a kémlészeti (docimastische Proben) próbák által kinyomozott összes fémtartalomból a következő táblázat szerint vonatnak le:

Arany- és ezüstfogyaték		*Ólomfogyaték*	
kéneskő vagy ólom valamennyi ezüsttartalomnál	A fogyaték százaléka	ólomtartalom valamennyi érczkőzetnél	A fogyaték százaléka
—	5	20 - 29-ig	17
10—29-ig	4	30—39-ig	15
30—49-ig	3	40—49-ig	14
50. sz.	2	50—59-ig	10
a dús ólom	$^1/_2$	60 sz.	9

A beváltásra érdemes réztartalmu termények ezenkivül minden mázsa után még egy $2^1/_2$ latos finomezüst fogyatéknak vettetnek alá.

Az osztás vagyis érczmérés. Az oly fontos érczmérés és a próbavétel üzletnél a mindkét fél érdekének biztositása czéljából fennálló szabályok a legpontosabban betartandók.

A próbatartalmak kiegyenlitése. A legmagasabb különbözetek, melyek két tartalomnál kiegyenlithetők, az alábbi táblázatzatban mutatvák ki és pedig ugy az érczek, mint a szinporra terjedőleg:

Kéneskő-próbák		*Ólom próbák*		*Arany-ezüst próbák*		*Arany próbák*		
kéneskő tart.	kiegyenlíthető különbözet	ólomtartalom	kiegyenlíthető különbözet	aranyosezüst tartalom	kiegyenlíthető különbözet	aranytartalom	egy laton alól	egy lat vagy felül
font		font		lat	quintl	d e n á r		
Különbség nélkül		10 - 29	2	$^1/_4$	$^1/_4$	1	$^1/_2$	$^1/_4$
				1	$^1/_2$	2	1	$^1/_2$
				2	1			
	10	20 - 59	4	6	2	4	2	1
				12	3	6	3	$1^1/_2$
		60 h.	6	10	4			
				24	5	8 h.	4	2
				36 h.	6			

A kémlőköltség.

A próbavételi költség az alábbi táblázat szerint minden egyes tétel után fizetendő.

IV. Tarifa: *A kémlőköltség.*

Tételszám	A termény s a próba megjelölése	A termények aranyosezüst próbája	*Próbavételi díj egy* bányapróbáért frt	kr.	kohópróbáért frt	kr.	beváltási próbáért frt	kr.
I.	Aranypróba.	$^1/_4$ — $^{11}/_{16}$-ig	3	30	3	30	7	—
		$^3/_4$ — $1^{11}/_{16}$	2	50	2	50	5	40
a)	ezüst termelvényekből . . .	$1^3/_4$ — $3^3/_{16}$	2	—	2	—	4	—
		$3^1/_4$ · $6^3/_{16}$	1	10	1	10	2	20
		$6^1/_4$ sz.	—	50	—	50	1	40
		$^1/_4$ — $^{11}/_{16}$	2	50	2	50	5	40
		$^3/_4$ — $1^{11}/_{16}$	2	10	2	10	4	20
b)	ólomtermelvények	$1^3/_4$ — $3^3/_{16}$	1	40	1	40	3	20
		$3^1/_4$ — $6^3/_{16}$	1	10	1	10	2	20
		$6^1/_4$ sz.	—	50	—	50	1	40
		dús ólom	—	30	—	30	1	—
II.	Ezüstpróba . .	különbség nélkül	—	12	—	20	1	—
III.	Rézpróba . .	„ „	—	22	—	30	1	30
IV.	Ólompróba . .	„ „	—	12	—	30	1	—
V.	Kéneskőpróba .	„ „	—	12	—	20	1	—

Kohóköltség. A kohóköltség a beváltható termények mázsája után azok sajátosságának figyelembevételével az alábbi tarifa (IV.) szerint szedetik be.

A kohóigazgatási költség. Ezek fedezésére a beváltott termények kihozható fémérték $^3/_4$ százaléka vonatik le.

A pénzverői költség. Az eddigi pénzverő költség levonások külön felső rendelkezésig változatlanul maradnak, s jelenleg kitesznek:

1. próbadíj zuzóarany vagy ezüstpillanás minden tétele után . . . . . 46 kr.
2. egy márka aranyos ezüst választásáért . . . 30 „
3. aranyérték $^1/_2$ százalékát, és az ezüstérték $1^1/_2$ százalékát, mint pénzverési kiadás.

IV. Tarifa.

Kohóüzemi költségek a közönséges és a kezelési kiadások hozzáadásával

Aranyozezüst tartalom	*Ezüsttermények*												*Ólomtermények*											
													ólomoxydek								ólomsulfuridek		dús ólom	
	0—		10—		20—		30—		40—		50—	50—	20—		30—		—40		50—	60—	Máz anyag (Glätte)			
	kéneskőtartalom												ólomtartalom											
lat	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
$^1/_4$	—	57	—	49	—	42	—	36	—	30	—	23	—	14	—	56	—	50	—	44	—	37	—	27	—	15	1	15	—	24
$^1/_2$	1	—	—	51	—	45	—	39	—	33	—	26	—	17	—	57	—	51	—	45	—	38	—	28	—	17	1	16	—	25
$^3/_4$	1	3	—	54	—	48	—	42	—	36	—	29	—	20	—	58	—	52	—	46	—	39	—	19	—	18	1	18	—	26
1	1	6	—	57	—	51	—	45	—	38	—	32	—	23	1	—	—	54	—	48	—	41	—	31	—	21	1	20	—	28
$1^1/_4$	1	9	1	—	—	54	—	47	—	41	—	34	—	26	1	2	—	56	—	50	—	42	—	33	—	23	1	22	—	29
$1^1/_2$	1	11	1	2	—	56	—	50	—	44	—	37	—	29	1	4	—	58	—	52	—	45	—	35	—	25	1	23	—	31
$1^3/_4$	1	14	1	5	—	59	—	53	—	47	—	40	—	32	1	6	1	—	—	54	—	47	—	37	—	27	1	24	—	33
2	1	17	1	8	1	2	—	56	—	50	—	43	—	34	1	8	1	2	—	56	—	49	—	39	—	29	1	26	—	34
$2^1/_4$	1	20	1	11	1	5		59	—	53	—	46	—	37	1	10	1	4	—	58	—	51	—	41	—	—	1	28	—	35
$2^1/_2$	1	23	1	14	1	8	1	2	—	56	—	49	—	40	1	12	1	6	1	—	—	53	—	43	—	—	1	30	—	37
$2^3/_4$	1	27	1	18	1	11	1	5	—	59	—	52	—	43	1	14	1	8	1	2	—	55	—	45	—	—	1	32	—	38
3	1	31	1	22	1	15	1	9	1	3	—	56	—	47	1	16	1	10	1	4	—	57	—	47	—	—	1	34	—	39
$3^1/_2$	1	38	1	28	1	22	1	16	1	10	1	3	—	54	1	19	1	13	1	7	1	—	—	50	—	—	1	37	—	42
$4^1/_2$	1	52	1	42	1	36	1	29	1	22	1	16	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	1	59	1	49	1	43	1	36	1	29	1	23	1	13	1	30	1	24	1	18	1	11	1	1	—	—	1	48	—	51
$5^1/_2$	2	6	1	56	1	50	1	43	1	36	1	29	1	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	2	13	2	3	1	57	1	50	1	43	1	36	1	26	1	37	1	31	1	25	1	18	1	8	—	—	1	55	—	57
7	2	6	2	16	2	10	2	3	1	56	1	49	1	39	1	44	1	38	1	32	1	25	1	15	—	—	2	2	1	3
8	2	39	2	29	2	23	2	16	2	9	2	2	1	52	1	51	1	45	1	39	1	32	1	22	—	—	2	9	—	—
9	2	52	2	42	2	35	2	28	2	21	2	14	2	3	1	58	1	52	1	46	1	39	1	29	—	—	2	16	1	14
10	3	4	2	53	2	46	2	39	2	32	2	25	2	14	2	5	1	59	1	53	1	46	1	36	—	—	2	23	1	20
11	3	15	3	4	2	57	2	50	2	43	2	36	2	25	2	12	2	6	2	—	1	53	1	43	—	—	2	30	1	26
12	3	27	3	15	3	9	3	1	2	55	2	47	2	37	2	19	2	13	2	7	2	—	1	50	—	—	2	37	1	32
13	3	38	3	27	3	20	3	13	3	6	2	55	2	48	2	26	2	20	2	14	2	7	1	57	—	—	2	44	1	37
14	3	49	3	38	3	32	3	24	3	17	3	10	3	—	2	33	2	27	2	21	2	14	2	4	—	—	2	51	1	43
15	4	—	3	50	3	44	3	36	3	29	3	22	3	11	2	40	2	34	2	28	2	21	2	11	—	—	2	58	1	49
16	4	11	4	1	3	55	3	47	3	41	3	33	3	23	2	47	2	41	2	35	2	28	2	18	—	—	3	5	1	55

A bányavám (Frohne). Urbura, vagyis országos fejedelmi tizedel czimén az értékszámitás szerint kimutatott tiszta maradék (Freier-Anschlagrestel) után 10%, és pedig az arany-ból aranyban, az ezüst és ólomból ezüstpénzben vonatik le: ellenben a beváltás alá kerülő fémi (metallisch) ólom urburája $7\frac{1}{2}$ %-al számittatik. Az ezüstművesek ipari ezüsthulladékai urburamentesek.

Ezen beváltási dijszabályzatot Ritterstein kamaragróf adta ki.

A kémlőintézeti egyesület müködése 1848—49. évben.

Ezen időszak nemcsak az összhaza polgárait, de a bányapolgárokat is uj életre ébresztette.

Ennek vázolása előtt az 1847. évből azonban még két momentumra kell utalnunk. Első sorban kiemeljük, hogy a kémlőintézeti egyesületnél rendszeresitett gyakornoki állásra 1847. évben Rácz Bálint és Mühlbauer József akadémiai hallgatók pályáztak, s a választás Rácz Bálintra esett számosak ajánlata s kitünő bizonyitványai folytán; dija napi 45 kr. volt.

Másodsorban pedig arra utalunk, hogy az 1847. évi egyesületi számadás szerint azon évi bevétel . . . 3197 frt 20 kr.

azon évi kiadás . . . . . 2718 frt $45\frac{1}{2}$ kr.

vagyis a többleti bevétel . . . . 478 frt $74\frac{1}{2}$ krt

tett ki; ellenben a próbavételek száma a következőképen alakult:

1.	az ezüstércz próbából megejtetett . .	10937
2.	az ezüstszinpor „ „ . .	5802
3.	az aranyoldási (Solutio) „ . .	122
4.	az ólompróbából „ . .	798
5.	a kéneskőpróbából „ . .	392
6.	a capellirung (leüzés) „ . .	970
	vagyis összesen .	19021

melyért a próbadij czimén 1051 frt 45 kr. folyt be.

Az ujabbi beváltási rendszer életbeléptetése után mindjárt a második hónapban, vagyis 1848. évi február-hó 27-én az egyesület képviselői Geramb Ferencz elnöklete alatt gyülést tartottak, mely a következő panaszokat tárgyalta:

1. hogy az egyesületi kémlésztől akadémiai absolutoriumot követelnek, holott azt a kamarai kémlészek sem mutathatják fel:

2. hogy az egyesületnek szóló decretumok ki nem adatnak és

3. hogy a beváltási rendszer megváltoztatása ismételten előterjesztett recursusok s petitiok még maig sem nyertek elintézést.

Tekintettel pedig arra, hogy a beváltásnál az önhatalmu intézkedések egyre tartanak, s az 1843. évi beváltási rendszer 1847-ig, szemben az 1816-ikivel 20000 frtnál nagyobb vesztességet okozott a bányatársulatoknak, elhatározták, hogy ujabb kérelmi feliratot intéznek az ország „allergeliebt"-nek mondott nádorához József főherczeghez.

Ezen feliratot Kachelmann János fogalmazta.

S ime, ezen száraz üzleti kérdés tárgyalása a magyar hazafiui szellem oly lelkes megnyilatkozására vezetett, mely nemcsak fényes bizonyitéka a bányapolgárok szeplőtlen s lángoló közérzületének, de s különösen, mint az akkor itt irányadó független körök gondolkozására, s a helyi állapotokra is felette jellemző s emlékezetes.

Ezen szellemnek Záreczky Adolf egyesületi képviselő s jegyző volt a szószólója, ki be nem érvén Kachelmann János felirati tervezetével, a javaslott pótlás megokolására azt adta elő, hogy a a midőn most több nemzet elfojtott, elnyomott jogait erélyes s nyomatékos fellépése által visszahóditotta, s a midőn Magyarország felelős miniszteriumában nemzeti kormányt nyert, a legkevésbbé igazolt s okszerü a holt iratok felterjesztése azok közvetetlen s személyes szorgalmazása nélkül, miért is inditványozta, hogy az kiegészittetvén küldöttség által nyujtassék át; kiegészitőleg pedig kérelmezendő: *a*) hogy az alsó-magyarországi bányatársulatok egylete, mint egymásnak támogatására szervezett társulat törvényileg is elismertessék s megerősittessék; *b*) hogy a bányatársulatok számára egy kohó azonnal átengedtessék; *c*) hogy az állam hagyjon fel a bányászkodással, s ezen ipart a magánosoknak engedje át; *d*) hogy az urbura, mely nem egyéb, mint tized szüntettessék meg; *e*) hogy az állam altárnák, előlegek stb. alakjában a bányászatot segélyezze, támogassa; *f*) hogy törvényes befolyás engedtessék a bányatársulatoknak, s a bányapolgároknak a bányatörvény (Montancodex) szerkesztésére, s hogy e mellett azok a törvényhozásra a bányakerületben választandó külön or-

szággyülési képviselő által közvetetlenül is befolyhassanak; végül *g*) hogy a bányatárspénztár igazgatásában a felügyeleti jog és a védnökség a bányatársulatokra ruháztassék.

Messze kiható ezen bányászati kedvezmények, s kiváló fontossággal biró ezen kitünő előjogok követelése alig felelt meg á megvalósulást szem előtt tartó tekinteteknek s az adott viszonyokból folyó okszerüségnek; és alig tekinthető másnak, mint azon mozgalmas, lázas s a vérmesebbnél vérmesebb reményeket hatványozó közszellem hü lenyomatául, mely akkor a kedélyeket áthatotta s a realis bazison tul is magával ragadta.

Ezen közérzülettől a bányatársulatok is vezettetvén egyhangulag elfogadták Záreczky Adolf inditványát, részben a magánbányászat egykori dicsőségének kivivására, részben s kiváltképen azon mindenhatóság megtörésére, melyet az udvari kamara az alsómagyarországi bányakerület nemcsak nemzetgazdasági, de politikai életmozgalmai felett is gyakorolt.

Az ekkép határozatba ment inditvány értelmében elkészitett felirat egyik pontjában azt adja elő, hogy az 1844. évben országgyülésileg kidolgozott bányatörvényjavaslat ép azért, mert azt Bécsben a bürokraták kiszitették, meg nem felelő, s tartani lehet, hogy az a bányatársulatokra káros kihatásu lesz: miért is arra kérik Battyányi ministerelnököt, hogy az elrendelendő revisioban nekik is engedjen befolyást. A felirat egyébként 3 helyre intéztetett: az ország nádorához, az országgyüléshez és a ministeriumhoz, az átnyujtására menesztett küldöttség tagjai a következők voltak: Geramb Ferencz*, Freysseisen János, Kachelmann János, Plank János, id. Kachelmann Károly** és Záreczky Adolf.

A kémlőintézeti egyesület ezen közgyülése egyebekben azon viszony miképeni rendezése felett is tanácskozott, mely a bányatársulatok s a bányatárspénztár közt fennállott s utóbbinak kezelésében többi között azt találta kifogásolandónak, hogy 1826-tól kezdődőleg a társpénztár vagyonának jelentékeny része ki nem sorsolható állampapirokba fektettetett, mely utóbbiak értéke ez idő szerint 45,550 frt 6 krt teszen, mi annál károsabb, mivel ezen papirok legujabban minden értéküket vesztették.

* Itt bárónak van irva.

** Idősb Kachelmann Károly akkoron mint a vihnyei Katalin, Viktoria és Ferdinand bányatársulat képviselője szerepelt.

Az 1848-ik évi események gyors fejlődése a kémlőintézeti egyesületet sem hagyta nyugodni s arra kényszeritette, hogy május 7-én rendkivüli közgyülést tartson, melynek nevezetes tárgya Kossuth Lajos k. pénzügyminiszter azon felhivása volt, melyet az Magyarország bányászaihoz intézett s abban ezeket a Pestre május 15-ére meghirdetett tanácskozáshoz meghivta.

Ezen tanácskozás czéljául az volt kitüzve, hogy mily módozatok állapitandók meg, részben azon eltérések kiegyenlitésére s azon viszályok megszüntetésére, melyek több bányakerületben a kincstár és a magánbányászat közt merültek fel, részben pedig azon intézkedések megejtésére, melyeket a nemzeti kormány a bányászat, mint az ország egyik legfontosabb iparágának lendités̈ére s felvirágoztatására életbeléptettetni óhajt. A congressusszerü ezen országos tanácskozáshoz meghivottak a következők voltak:

1. a kincstári bányamüvek minden kerületi főnöke, 2. a bányatársulatok képviselői; és 3. a bányatársulati egyesületek kiküldöttjei. A meghivó második szakasza azonban arra kötelezte az alsómagyarországi bányapolgárok egyesületét, hogy a nagy fontosságu tanácskozáshoz néhány tagot küldjön ki; megbizottai a következők voltak: Geramb Ferencz, ugyis mint Mihálytáró bányatársulat képviselője; Kachelmann János, ugyis mint nep. ker. János, bányatársulat képviselője; Kachelmann Károly, ugyis mint Péter Pál bányatársulat képviselője; Záreczky Adolf, ugyis mint Erzsébet, 3 Király s Anna bányatársulat képviselője; minden egyes megbizott fuvar s egyéb kiadás megtérités̈én kivül 6 frt napi dijat kapott. A megbizottak eljárásukban a következő utasitáshoz voltak kötve.

1. Kötelességükké tétetett azon károk megtérités̈ének követelése, melyeket a beváltási rendszerek eddig okoztak;

2. kieszközlése annak, hogy a kamara és bányapolgárok közt szövetkezet (Unio) létesitessék a közös olvasztásra, olykép, hogy a paritás elvének megállapitása mellett egyik félnek se legyen túlsúlya a másik felett, vagy ha a szövetkezés létesitése nem sikerülne, az egyik kohó a bányapolgárok részére engedendő át;

3. az általános alsó magyarországi egyesület, hatáskörének minden bányapolgárra való kiterjesztésére s ezen szervezetnek megerősitésére;

4. a nyers bányajövedelem után szedett bányavámnak megszüntetése s helyébe az állandó bányajövedelmi adónak behozatala;

5. a társpénztárnak kivétele a kamara hatásköréből, és igazgatásának átruházása a tervezett unio kötelékébe tartozó két tényezőre:

6. annak követelése, hogy az altárók az állam részéről ingyen hajtassanak; végül

7. hogy a bányapolgárok kellő befolyást gyakorolhassanak a törvényhozásra. Selmeczbánya városa mint bányászattal foglakozó Goldbrunner Sándort szemelte ki megbizottul, de miután utóbbi a pozsonyi országgyülés berekesztése után csak nem rég tért haza, s a mozgalmas idők kezdetén igen sok fontos teendő várta megoldását, mely alig lett volna a biró — mint akkor első személy — távollétében elintézhető, helyette Antalffy József küldetett ki.

A tanácskozás eredményéről adatok hiányában mi felvilágositással sem szolgálhatunk valószinű azonban, hogy ezen mozgalom nem valósitotta meg a vérmes reményeket. Az egyesület működéséről 1849. évben csak annyit tudunk, hogy Selmeczbánya birája Goldbrunner Sándor s főjegyzője Holesch Lajos 1849. évi deczember 12-én a választmány összehivását sürgette az urbura és a beváltási rendszer terhes voltának megszüntetése czéljából teendő lépések elhatározása végett.

Az egyesület élete 1850—1856. években.

Az 1850. és 1851-dik évből mi oly mozzanatot sem hozhatunk fel, mely az egyesület akár belső, akár külső életében kiválóbb fontosságra emelkedett volna, bizonyára azért, mert a közállapotok megrázkodtatásának s felforgatásának ezen első éveiben alig maradt érkezése a feleszmélődésre és a bekövetkezett általános zűrzavarban valamint a hazaszeretet, ezen legbiztosabb iránytűnek megbénitásában a kibontakozás helyes módozatának megállapitására, végül pedig, mert az általános megfémlemlitès hatása alatt alig lehetett bátorsága az annak előtte oly lelkesedéssel megkezdett alkotás tovább fejlesztésére.

A közállapotok ezen szomoru fordulatába és a mindennapi munka felvételébe hazafiui resignatióval beletörődve, bár keserűségtől eltelten, a kémlőintézeti egyesület is hozzá fogván a lét feladatainak ösztönszerű megoldásához, annak nagyobb tevékenységére csak 1852. év óta akadunk.

Ennek során mindenekelőtt kiemelendő az ő cs. és apostoli kir. Felségéhez intézett azon kérelme, hogy a bányamunkások a katonakötelezettség alól felmentessenek, s az uj bányatörvény javaslat szentesitése előtt az egyesülettel véleményadásra közöltessék.

Az absolut kormány ismeretes adóreform intézkedései nem voltak a bányászatra előnyösek mert a bányajövedelem adóbehozatala mellett az urbura továbbra is szedetett, s a kémlőintézet egyesület, báró Majthényi László megyei kormányzó (megyei biztos) csak 1852. évi február-hó 6-án 633. sz. a. kelt közleményéből értesült arról, hogy az 1851. évi márczius 10-én kelt nyilt parancs 13. §. szerint az urbura a bányajövedelemadóból levonandó, s csak az e felül maradt összeg bányaadó czimén beszedendő.

1852. évben márczius havában azt kérte az egyesület, hogy miután akkor, a midőn a beváltási dijszabás megállapittatott, ezüst agio nem volt, de az jelenleg felette magas, engedtessék meg, hogy a bányapolgárok a beváltásnál előforduló minden költséget — próba-, kohóüzem-, válatási- s pénzverési költséget — papirpénzben fizethessék, s a beváltott fémek egész értékének összege nekik arany-ezüstpénzben megfizettessék, némi kárpotlásául azon veszteségnek, melyet eddig az árfolyamnál szenvedtek.

Az uj bányatörvényjavaslatnak megvizsgálására előterjesztett s fennebb emlitett felségkérvény elintézése tárgyában a cs. kir. kerületi bányatörvényszék 1852. évi augusztus-hó 12-én arról értesitette az egyesületet, hogy „allerhöchst Sr. Majestät haben Nichts zu verfügen geruht."

1852. évi julius-hó 6-án azért gyültek egybe a bányatársulatok rendkivüli közgyülésbe, hogy az ő csász. és apost. kir. Felsége idejövetele alkalmából teendő intézkedéseket, jelesül az egyesület miképeni képviseltetését megállapitsák.

Az 1853. évben ő cs. és apost. királyi Felsége ellen intézett merénylet ujabbi alkalmat szolgáltatott a bányavárosok közönsé-

gének s a bányapolgároknak azon hódolat tolmácsolására, melylyel a fejedelem iránt viseltettek, s melytől áthatva a szerencsés megmenekülést nemcsak hálaadó istenitisztelet tartásával megünnepelték, de a bécsi fogadalmi templomra pénzgyűjtést is rendeztek.

1854. évi február 27-én Russegger József lovag, miniszteri tanácsos s bányaigazgató nyilatkozattételre hivta fel a bányatársulatokat az iránt, hogy szükségesnek tartják-e, mikép a fennálló beváltási rendszer tekintetéből intézkedés tétessék-e a magánbányászat állami előmozditására, avagy nem vélik-e czélszerünek, hogy saját kohókat állitsanak fel s tartsanak a maguk czéljaira.

A bányatársulatok mindenekelőtt azt fejtegetik válaszukban, hogy egész Mária Terézia uralkodásáig minden bányatársulat vagy egyedül, vagy mással egyesülten olvasztotta a maga érczeit; meggyőződvén azonban, hogy az érczek elegyitése az olvasztásnál felette előnyös, ugyancsak Mária Terézia idejében azt határozták el, hogy az olvasztást a kincstári kohókban végeztetik; mi azonban nem tekinthető lemondásnak az önkezelési olvasztásról.

Ugyanekkor a kohóköltségek a szükségletnek megfelelők lévén, terhet vagy hátrányt nem róttak a beváltókra; ide járult még, hogy a dijszabás akkor mérsékelt volt még.

De mindez legujabban megváltozván, ezen pillanattól kezdődőleg azon mozgalom indult meg, mely a terhes beváltási rendszer módositására s esetleg megdöntésére irányult.

A közös olvasztás előnyei s általán most is fennállanak, sőt nagyobb mérvben vannak meg, mint annak előtt, mivel az olvasztás nemcsak elméleti, de gyakorlati kezelése is oly fejlődést s oly haladást vett, mely ezen előnyöket szükségképen fokozza s az ujabb vivmányokat a beváltók javára biztositja.

Mihezképest a bányatársulatok elvből megmaradnának ugyan az olvasztás közösségében, ha a fém- és kohóbányászat egymáshoz való viszonya az ennek alapjául szolgáló természetes tényezők figyelembe vételével, vagyis az érdekközösség jogos igényeinek épségben tartásával, valamint valamelyik érdekténvező elnyomatásának, s a másik részére túlsúly biztositásának mellőzésével szabályoztatik, mivel különben gondoskodniok kellene azon tőke megszerzéséről, mely egy külön kohó létesitéséhez szükséges.

A mi pedig a Blaschka főkohó gondnok által kidolgozott beváltási rendszer tervezetét illeti, eltekintve, hogy az, az érde-

kelt bányatársulatok meghallgatása nélkül készült, az egy magában is elégséges a magánbányászkodás tönkretételére, mit beigazolandók a bányatársulatok azt a következő érdekes adatszerű érvekkel illustrálták.

1. A kohóüzemi költségeket a tervezett 10 krról 4 frt 21 krra emelte, holott azok a háromszor megjavitott 1846 évi dijszabás szerint is csak 2 frt 44 krra rugtak.

2. A tűzfogyaték az uj rendszer szerint az ezüstre 1—14%-al és az ólom terményekre 7—45 fontban van megállapitva, mig azt az 1846. évi beváltási árszabás az ezüstnél ½ - 5%-ra s az ólomnál 7—17-re állapitotta meg. S ezen emelés már azért is indokolatlanabb, mert a tűzfogyaték semmi összefüggésben sincsen a kohóüzem költségeire befolyást gyakorló közgazdasági viszonyokkal, nevezetesen a drágasággal s mivel azok kizárólag a haladó tudomány által megállapitott kohászat folyamának minőségétől függvén, elvitázhatatlan, hogy ha azok már 1846. évben is, a midőn ezen üzleti ágat elég sürű sötétség födte a fennebbi százalékkal is megfeleltek, nincs ok, hogy azok most a haladottabb korban felemeltessenek.

3. A próbaköltség. Az aranyoldási próbák 1846. évben az ezüst beváltmányoknál 1 frt 40 krról 7 frt, az ólom terményeknél 1—5 frt 46 kr.; ellenben az ezüst próbák 1 frt 30 kr.; végül az ólom és kéneskő próbák 1 frtban voltak megállapitva. Mig az uj tervezet szerint az ezüst termények beváltásánál az aranyoldás próbájának költsége 3 frt 20 krról 15 frt 20 krra, az ólom terményeknél 3 frtról 12 frt 20 krra, az ezüstpróbák dija 2 frt 18 krra, a rézpróbák dija 2 frt 48 krra, s a kéneskőpróbák dija 2 frt 30 krra, vagyis többre, mint még egyszer annyira terveztetik; holott az egyesületi próbavétel dija az 1846. évi taxálást sem üti meg.

Ezen nagy megterheltetés súlyos voltának beigazolására a következő számadatokat, vagyis megczáfolhatatlan bizonyitékot hozták fel:

a) a finsterorttárói bányatársulat által 1853. évben beváltott fém értéke volt . . . . . 46689 frt 47 kr. 2 d.
a levonások értéke 15357 frt 05 kr. 2 d.
az urbura . . . 902 „ 56 „ 3 „ — 16260 „ 2 „ 1 „
s igy a társulat részére tisztán kijárt . . 30429 frt 45 kr.
mihezképest az összes költség a fém 34%-kát emésztette fel;

b) Modertáró beváltott fém értéke . . 12,830 frt 54 kr.
ebből levonatott kohóköltségre s urburára . 4,339 „ 57 „
maradt tisztán . . . . . 8,490 frt 97 kr.
vagyis 33%-kal kevesebb.

c) Nep. táró beváltott fém értéke 82,307 frt 90 kr.
melyből levonatván . . . . 27,089 „ 41 „
maradt tisztán . . . . . 55,218 frt 49 kr.
vagyis 32%-kal kevesebb.

d) Schöpfertáró ugyanakkor beváltott
fémének értéke volt . . . . . 49,789 frt 29 kr.
ebből levonatott kohóköltségre s urburára . 17,562 „ 18 „
maradt tisztán tehát . . . . . 22227 frt 18 kr.
vagyis 38%-kal kevesebb:

A kohók 1853. évi szükséglete pedig a következő volt:

	Beváltásra:	Üzemre:	Együttesen:
1. Zsarnóczán . .	316,132 frt —	84,253 frt —	400,385 frt
2. Körmöczön . .	288,111 „ —	91,985 „ —	380,096 „
3. Beszterczén .	352,843 „ —	107,922 „ —	460,765 „
4. Stadtgrundon .	165,426 „ —	47,827 „ —	213,253 „
összesen	1,122,512 frt —	331,987 frt —	1,454,499 frt

Ellenben a kémlészeti költség 8385 frtot tett ki. Kiemelendő továbbá, hogy az előbbeni rendszer szerint az aranyjövedék évente körülbelül 5%-kot tett ki, vagyis összesen 14,717 forint, melyhez 1853. évben 728 mázsa réz a 54 frt, vagyis összesen 39,312 frt járulván, az ugyanazon évben 48,632 frtra rugott kohó veszteség fedezetére voltaképen 54,029 frt állott rendelkezésül, s így a tiszta nyereség 5397 frtot tett ki.

Figyelemre méltó továbbá, hogy az előbbeni rendszer több termény tételt fogadott el beváltásra méltónak, mint az uj rendszer, úgy hogy az utóbbinak szabványait alkalmazva az 1853. év utolsó negyedében felmerült azon beváltmányra, mely az uj díjszabás szerint már be nem váltható, azt látjuk, hogy a száraz súlyban, mely 24,132 mázsát tett ki 26% és az 1931 márka aranyos ezüstben 13,44% az uj rendszer szerint be nem váltható termény foglaltatott; úgy hogy ha ezen százalékot az egész 1853. évi beváltási eredményhez viszonyitjuk, vagyis 244,195 mázsa száraz súlyra és 39,005 márka 12 lat aranyos ezüstre kiterjeszt-

jük, a be nem váltható száraz súly 59,300 mázsát és 490 márka ⊙☽-töt tett volna ki 1853. évben.

Hasonlag érdekes, hogy 1550—1854. évig aranyjövedék czimén 80 márka 1 quint szaporulat vagyis évente 16 márka arany többlet éretett el; és hogy ugyanazon időben az ezüst valódi üzemfogyatéka 4272 márka ezüstöt, mig az oldási (választási) fogyaték 806 márkát, összesen tehát 5078 márkát tett, vagyis évenkint 1015 márkára rugott.

A Russegger által 1855. évi april-hó 7-én kelt rendeletével behozott árszabás ellen a bányatársulatok 1855. évi május-hó 8-án külön petitioval báró Bruck miniszterhez fordultak, melyre az alsómagyarországi bánya, erdő és jószágigazgatóság útján azon választ kapták, hogy az nem vehető figyelembe egyebekben pedig kijelenti, hogy nemcsak a be nem váltható, de a dúsabb érczeket is olvaszthatják saját kohóikban.

Ezen petitióban bővebben kifejtve ugyanazt adták elő, a mit fennebbi nyilatkozatukban tárgyaltak; e helyütt abból csak azt emeljük ki, hogy a kémlődijak aránytalan felemelése a finsterorti bányatársulatra azt eredményezte 1854. évben, hogy ezen czimen 857 frt $12^1/_2$ krral, vagyis 444 frt $20^3/_4$ kr. többlettel terheltetett meg, mint az 1846. évi rendszer szerint terhelendő lett volna; továbbá kiemelendő, hogy a kincstári erdőkből felhasználandó tűzifa árának tervezett felemelését azért ellenezték, mivel az itteni erdők a bányászatnak fenntartva (reserválva) levén azok szemben a bányászattal nem tarthatók speculatio tárgyául; végül, hogy azon esetre, ha kérelmük nem teljesülne, igényt támasztanak a királyi kohók bizonyos hányadára, miután ezek azon réznövekvésből keletkeztek, mely a kincstár és a bányatársulatok közös vagyonát képezte.

A kohászat hű képének vázolásául e helyütt közöljük a zsarnóczai, körmöczi, beszterczebányai s stadtgrundi úgynevezett cs. és kir. ezüstkohók 1850 1851., 1852. és 1853. évi kiadásainak kimutatását a javukra esett saldo előirásnak (egyenlegnek) levonásával.

a) 1850. évben:

a zsarnóczai kohó kiadása	.	87655 frt 01 kr.
a körmöczi kohó kiadása	.	77,965 „ 53 „
átvitel	.	165,620 frt 54 kr.

áthozat	165,620 frt	54 kr.	
a beszterczei kohó kiadása .	101,674 „	07 „	
a stadtgrundi kohó kiadása .	42,385 „	25 „	1 d.
vagyis összesen	309,680 frt	26 kr.	1 d.
ebből a próba költséget leszámitva	8,111 „	48 „	
teszen a kohóköltség . . .	301,568 frt	48 kr.	1 d.

b) 1851. évben:

a zsarnóczai kohó kiadása	97,546 frt	07 kr.	3 d.
a körmöczi kohó kiadása	76,195 „	32 „	1 „
a beszterczei kohó kiadása	108,531 „	20 „	3 „
a stadtgrundi kohó kiadása	49,492 „	02 „	
összesen . .	331,766 frt	02 kr.	3 d.
melyből leütletvén a próbaköltség . .	8,679 „	— „	2 „
a kohóüzem költsége teszen	323,086 frt	02 kr.	1 d.

c) 1852. évben:

a zsarnóczai kohó kiadás	87,421 frt	18 kr.	
a körmöczi kohó kiadás	85,102 „	47 „	2 d.
a beszterczei kohó kiadás	94,546 „	48 „	
a stadtgrundi kohó kiadás	37,224 „	49 „	1 „
összesen . .	304,295 frt	43 kr.	
melyből leütve a próbaköltséget . . .	8,470 „	11 „	2 d.
a kohóüzem költsége teszen	295,825 frt	31 kr.	2 d.

d) 1853. évben:

a zsarnóczai kohó kiadása	82,116 frt	07 kr.	1 d.
a körmöczi kohó kiadása	91,773 „	23 „	
a beszterczei kohó kiadása	119,160 „	31 „	2 d.
a stadtgrundi kohó kiadása	62,509 „	44 „	2 d.
vagyis összesen .	345,087 frt	46 kr.	1 d.
melyből leszámitva a próbaköltséget .	9,444 „	40 „	3 „
a kohóüzem költsége teszen	235,643 frt	05 kr.	2 d.

Mind a négy évre eső kiadásokat összevéve azok 1,255,523 frt 27 kr. 2 d. vagyis évi átlagban 313,880 frt 52 krt tesznek.

Ezen kiadások a következő czimletek közt oszlottak meg: 1. javadalmak s napi dijak, 2. nyugdijak, nyugbérek s kegydijak, 3. anyagok s szerek, 4. fuvarbérek, 5. kémlőintézeti költségek, 6. kovács költség, 7. szállitási költség, 8. a felügyelő személyzet bére, 9. rendes s rendkivüli kiadás, 10. salakpörkölési költség, 11. üzem-

kezelési költség, 12. folyó kisebb javitási költség s 13. épitési s helyreállitási költség.

A legnagyobb kiadást az anyagok és szerek bevásárlása, valamint a rendes és rendkivüli szükséglet képezte.

Ugyanazon kohók bevételeinek 1844—1854. évi kimutatása alapján kiemeljük, hogy azok közül csupán a zsarnóczai és a beszterczebányai kohónál volt többleti bevétel, mig a selmeczi s a körmöczi kohó állandó veszteséggel dolgozott még pedig oly nagygyal, hogy azt a másik kettőnek nyeresége sem fedezhette s igy az összes eredmény a négy kohóra a fenti 10 év alatt 86.026 frt 34 kr. 2 d. veszteséggel záródott, vagyis átlagos évi összegben 8600 frtra tehető.

Az alsómagyarországi bányakerület kincstári igazgatásánál pedig a következő kiadások s bevételek merültek fel 1850—1854. években:

a) az ötévi kiadás	419,869 frt	19 kr.
b) az ötévi bevétel . . .	18,206 „	27 „
vagyis kiadás többet . .	401,662 frt	92 kr.

mi évi átlagban a 80,000 frtot meghaladja; s a legtöbb kiadás 110,615 frttal 1853. évben merült fel.

Russegger József 1855. évi április 7-én ujabbi beváltási árszabást bocsátott ki azzal, hogy az 1855. évi julius 1-től életbeléptetendő. Ennek az ezüst, az ólom- az aranyfogyatékra, a próbák kiegyenlitésére, a kémlészi költségre, az ezüst- és ólomnyeremények olvasztására megállapitott tarifái lényegileg a régiek maradtak, s csak annyiban mutatkozott némi előny, a mennyiben a fokozat ugy a faj mint a tartalom tekintetéből arányosabbá s igy igazságosabbá tétetett; mihez képest az egyes tarifák közlését mellőzhetőnek találtuk.

Érdekes azonban azon jegyzete, hogy az ólom ezen árszabásának alapjául, annak 15 fr. ára vétetett, de mint ilyen emelkedéséhez, vagy csökkenéséhez képest esetről esetre vagy felemeltetik vagy leszállittatik; továbbá, hogy a kohó főigazgatási költség fedezetére a beváltott termény kihozható fém értékének $^3/_4$ %-a vonatik le, végül, hogy a bányavám az általános osztrák bányatörvény 219. §-a szerint számitandó s levonandó.

Az egyesület hatáskörének kitágitása.

Két oly elnöke volt eddig a kémlőintézeti egyesületnek br. Geramb János és br. Geramb Ferencz személyében t. i. kiknek szereplése végiglen emlékezetes marad.

Az elsőnek már is méltatott érdeme: a bányatársulati egyesülés eszméjének megpenditése, megvalósitása, vagyis az egyesület megalakitása s szervezése; a másiké meg ezen alkotás s fejlődésének betetőző biztositása oly viszonyok közt, melyeknek viharai a kémlőintézetnél sokkal nagyobb jelentőségü és szilárdabb nem egy intézményt a föld szinéről elsöpörtek.

S Geramb Ferencz eltekintve ezen érdemesültségétől, itt helyben oly közkedveltségü s népszerü volt, hogy midőn ezen két város választó kerülete első izben vette a népképviselet elvét igénybe, vagyis midőn ez elven 1848. évi junius-hó 19-én az első országyűlési képviselőt választotta, Geramb Ferencz csakis azért nem lett azzá, mivel nem reflectált rája*. B. Geramb Ferencz egyébként is tevékeny részt vett a város közhatósági életében, ő volt elnöke a kijelölő választmánynak s a helyi védelmi bizottságnak, s ő volt az, ki a 88 városi képviselő választásánál 1848. évben vagyis a képviselő testület első alkotmányos megalakulásánál a legtöbb szavazatot nyerte.

Annál tiszteletreméltóbb, annál kimagaslóbb azon odaadó szereplése, mely neki nem csak a közbizalomnál fogva, de s különösen önszántából s áldozatra kész hazafiságából ezen nehéz időkben a helyi viszonyok közt kijutott és mely őt a nemzeti őrsereg selmeczbányai 2-ik századának első vagyis főparancsnoki állására emelte**.

Pedig adatszerüséggel beigazolható tény,*** hogy ugy a belföldi mint a külföldi panszlávok eredeti terve az volt, hogy

* Selmecz-Bélabánya első országgyülési képviselője Jendrasik Miksa kir. bányatanácsos s jogügyi előadó (Justizreferent) absolut szótöbbséggel választatott meg.

** Ugyanezen századnak százados Haincz Ádám, főhadnagyja Dermar János hadnagyja Plank János őrmestere Gaitner Tivadár s dobosa Belusits János.

*** Az 1848. évi tanácsülési jegyzőkönyv 3504, sz. tétele.

gyülhelyük, mozgalmaik s hadiműveleteik kiinduló pontja, mintegy főtáboruk helye. Selmeczbánya legyen és sok jel mutatott arra, hogy e terv, ha ezt a polgári osztály lelkes, s a városi hatóság tántorithatatlan hazaszeretetének ébersége és elszántsága, valamint Benyiczky Lajos Hont-, Bars- s Zólyommegye teljhatalmu parancsnokának közbenlépése meg nem előzi, könnyen sikerre is vezethetett, vagy legalább annyit eredményezhetett volna, hogy a helyi nyugalom megzavartatik.

Mihez képest kétszeresen méltatandó azok érdeme, kik a helyi védelem élére állva a várost Hurban, Stur s Hodzsa invasiojának s miavai első szereplésének veszélyétől s ennek kitörölhetetlen bélyegétől megmentették.

Az egyesület harmadik elnöke Prugberger József volt, szintén a tiszta charakterek egyike, ki a multak keserű tapasztalataiból azon meggyőződést meritvén, hogy a bányatársulatok legvitalisabb érdeke, munkásságuk gyümölcse s vállalkozásuk sikere, csakis az olvasztásnál nevezetesen ennek önálló berendezése s a kincstártól való függetlenitése által biztositható, minden törekvését oda irányozta, hogy e czélt elérje s a magánbányászatot azon helyzetbe visszaállitsa, melyben az — miként fennebb láttuk — évszázadokon át s daczára a kohósitás fejletlenségének sokkal boldogabb időket élt, mint a tudomány haladásának s vivmányainak korában megszilárdult kincstári olvasztás alatt.

A bányatársulatok a restitutio tervével azon pillanattól fogva, hogy kohóikat a kincstárnak átengedték, folyton foglalkoztak s a napról napra növekvő nyomástól kiváltképen a folyó században minden áron menekülni akartak ugyan, de a gravaminákban recursusokban, a petitiokban, a protestatiókban, a rerepresentatiokban hangoztatott fenyegetőzéseken tul sohasem jutottak közelebb a kivitelhez. Pedig mint fennebb is kimutattuk Russegger József épen nem ellenezte a magánolvasztás berendezését.

A magánbányászatra oly végtelenül fontos ezen ügyet ujabbi stadiumába az 1856. évi márczius-hó 15-én Prugberger József elnöklete alatt tartott egyesületi közgyülés terelte.

Ekkor került ugyanis szőnyegre azon kohó kérdése, melyet a körmöczi városi és Roth-féle (másképp: rózsa) bányatársulat 1759. évben a kincstárnak engedett át a visszabocsátás s visszavételfeltétele mellett s melyről fennebb „A körmöczi bányatársulatok egyesü-

lése közös kohászatra" czimü fejezetben bővebben értekezünk. Ezen tárgyalás czélja az volt, hogy ezen kohó a kémlőintézet kötelékébe tartozó bányatársulatok tulajdonába bocsáttassék. Miután pedig a Roth (rózsa) féle üzlet 1800. évben a kohóra vonatkozó jogát a kincstárra minden fentartás nélkül átruházta s a körmöczi városi bánya beleegyezett, hogy a kérdéses kohó a kémlőintézetnek adassék át — a terv kivitele nem járhatott nehézséggel.

Ilyetén körülmények mellett a közgyülés azt határozta, hogy a kémlőintézeti egyesület egyuttal kohóegyesületté, kohószövetkezetté alakuljon s ezen nevet „Verein der niederungarischen Gewerkschaften" vegye fel.

Nagy sulyt fektetvén az ujabbi egyesület mielébbi működésének megindítására s hogy ez mi hamarébb megvalósulhasson, annak szervezetére a következő statutumot állapitotta meg a közgyülés:

1. §. Az egyesület czélja: a magántársulati bányamüvelés támogatása egyesületi erőkkel. E czél első eszköze: a társulati bányákban termelt s előkészitett termények közös olvasztása sajat kohóban s az erdékelt egyesületi tagok független felügyelete alatt, továbbá az érczekben találtató fémnek olcsóbb kihozatala, ennek az 1856. évi oktober 24-én kiadott nyilt parancsban biztositott szabad elárusitása és igy a társulati bányaterményeknek, jelesül a most be nem váltható szegényebbeknek magasabb értékesitése,

2. §. Az egyesület tagja a fennálló 17 bányatársulat, ugy mint:

1. a selmeczi Mihálytárói bányatársulat,
2. a hodrusi finsterorti bányatársulat,
3. a hodrusi Brennertárói bányatársulat,
4. a hodrusi thiergarten bányatársulat,
5. a hodrusi nep.-szt.-János bányatársulat,
6. a hodrusi ó István-schöpfer bányatársulat,
7. a vihnyei ker.-szt.-János bányatársulat,
8. a vihnyei János-Benedek bányatársulat,
9. a vihnyei Windischleuten bányatársulat,
10. a bankai Markus-Anna bányatársulat,
11. a kopaniczi Moder bányatársulat,

12. a bélabányai Máriasegits bányatársulat,
13. a beszterczei Sandberg-Richtergrund bányatársulat,
14. a körmöczi Zsigmond-György bányatársulat,
15. a körmöczi Károlyaknai bányatársulat,
16. a körmöczi városi s rózsa bányatársulat,
17. az ujbányai Anna s Kalter bányatársulat,

3. §. Az ezentul alakitandó bányatársulatok belépésének akkor lesz helye ha azok terménye ezen egyesület hasznával dolgozható fel, vagy ha a netán többleti kiadást megtériti; mi felett a közgyülés határoz. Az egyesület kötelékébe nem tartozó idegen bányák terményeinek olvasztását s beváltását az igazgató tanács engedélyezi s szabályozza.

4. §. Az egyesület tagjainak szabadságában áll, az egyesületből ennek 30 évi fennállása után ha abban maradásuk kárral járna, kilépni, tartoznak azonban a belépéskor elvállalt, vagy a később alapszabályzatilag megállapitott kötelezettségeket teljesiteni s kilépésüket egy évvel előbb bejelenteni.

5. §. Minden egyesületi tag részt ulajdonosa az egyesület törzsvagyonának, ingatlan s ingó jószágának, melyből azonban a kilépő tag mi részt sem követelhet kihasitásul, kivéve az egyesület feloszlásának esetét, a midőn az egyesület vagyona a következő szakaszban a nyereség felosztására megállapitott módon osztandó fel.

6. §. A kezelés által elért tiszta nyeremény, és pedig a fémnövedék, a kohóba az elszámolás időszakában átszolgáltatott fémmennyiség arányában, ellenben, a kisebb kiadásoknál elért nyereség (megtakaritás) a nyers terménynek sulya arányában s viszonyitva az elszámolás időszakához osztatik fel.

7 §. Azon kárt, mely a kezelésből (üzemből) ered, minden tag az 5. §-ban megállapitott mérvben viseli s azt esetleges kilépése előtt pótolni köteles.

8. §. Hasonlag minden egyesületi tag összes bányavagyonával szavatol az egyesület által az alapszabályok értelmében elvállalt kötelezettségekért.

9. §. Az egyesület, működésének megkezdésétől számitott 10 éven belül 50000 forgalmi tőkét alkot, és pedig vagy a nyereség visszatartása, vagy a tagok aránylagos hozzájárulása által, mi felett a viszonyokhoz képest az egyesület határoz.

10. §. Az egyesület vagyonát az évenkint összeülő közgyülés s az állandó igazgató választmány kezeli.

11. §. A közgyülés annyi tagból áll, mint a mennyi bányatársulat az egyesület kötelékébe lépett, s abban a maga kebeléből választott szakértő megbizott által képviselteti magát.

12. §. A közgyűlésbe kiküldött, abban csak egy társulatot képviselvén csak egy szavazatot gyakorolhat.

13. §. A közgyűlés minden évben megtartandó; az egyesületet terhelő kötelezettségek csak a közgyűlés által állapithatók meg, melynek további jogköre általán: az egyesületi kohó kezelésének ellenőrzésére, az igazgató választmány részéről előterjesztendő jegyzőkönyvek s számadások megvizsgálására, a választmány intézkedéseinek megerősitésére, az üzemi s pénzelőirányzatok megállapitására, az egyesületi tisztviselők választására, javadalmaik s nyugdijaik szabályozására; végül mindannak megtételére terjed, mi az egyesület javát czélozza s a választmánynak fentartva nincsen.

14. §. A közgyülés elnöke a három évre megválasztott egyesületi elnök.

15. §. Rendkivüli közgyülések összehivása az egyesületi elnök joga s kötelessége.

16. §. Biróságokkal s hatóságokkal szemben az egyesületet ennek elnöke vagy az ez által meghatalmazott ügyvéd képviseli.

17. §. A jogerős határozatok hozatalára administrationalis ügyekben a jelenlevők általános szótöbbsége elégséges; a szavazás élőszóval történik, irásbeli szavazatok vagy a később nyilvánitott kivánalmak figyelmen kivül hagyatnak. Szavazatok egyenlőségének esetében azon párt nézete dönt, melyhez az elnök csatlakozott.

18. §. Az alapszabályok megváltoztatásához a szavazók három negyedének szótöbbsége szükséges, mely tanácskozási tárgy azonban a meghivóban határozottan jelölendő meg.

19. §. A vagyon elidegenitéséhez, megterheltetéséhez s az egyesület feloszlatásához az egyesületi tagok három negyedének beleegyező hozzájárulása szükséges.

20. §. A határozatok jegyzőkönyvbe iktattatnak, s utóbbi másolatban az egyesület minden tagjának megküldendő; vezetésének ellátásáról, valamint kiadványozásáról az elnök gondoskodik.

21. §. Az igazgatóválasztmány elnökét s négy oly tagját, kikre a mennél gyakoribb összejövetel lehetséges, 3 évre a közgyülés választja.

22. §. Az igazgató választmány hatásköre:

a) ellátja az egyesület s a kohó közvetetlen vezetését, a kezelés, az üzem s a pénzügyletek elszámolásának felügyeletét;

b) az egyesületi főpénztárt kettős zárlat alatt tartja, az ellenőrzés helyén lakó két választmányi tag által;

c) gyakorolja a pénz- és leltári vagyon feletti felügyeletet, az időszakonkint megejtendő leltározást s a fő- és kézipénztár rovancsolását;

d) gondoskodik a közgyülési határozat és azon kezelések és változtatások végrehajtásáról, melyeket az egyesület érdekében fekvőknek s előnyöseknek talált;

e) elintézi a tisztviselők jelentéseit és számadásait;

f) intézkedik a tisztviselők ideiglenes alkalmazása, fegyelmi büntetése, valamint nyugdijaztatása iránt a közgyülés által megállapitott szabályok értelmében;

g) továbbá intézkedik a maga kebelében beálló üresedések ideiglenes betöltése iránt; és

h) végül intézkedik az elnök akadályoztatása esetén a rendkivüli közgyülések összehivása iránt.

23. §. A választmány a központi igazgatás helyén évenként legalább négyszer ül össze az utolsó ülésben megállapitott napokon; sürgős esetben az elnök intézkedik a választmányi ülés meghirdetése iránt.

24. §. Az igazgató választmány határozatai a jegyző által jegyzőkönyvbe vezetendők s a jegyzőkönyv a legközelebbi közgyülésnek bemutatandó.

25. §. A kisebb jelentőségü beadványokat, ha késedelmet nem türnek, az elnök, vagy az általa megbizott választmányi tag intézi el, de ezek is a választmányi jegyzőkönyvbe bevezetendők, s utólag a választmánynak bejelentendők.

26. §. A választmány saját intézkedéséért s kezeléséért a közgyülésnek felel s ezt arról jegyzőkönyveinek előterjesztése mellett kimeritő jelentésében értesiti.

27. §. Az egyesület tagjai közt az egyesületi viszonyból ke-

letkező viszályok választott bíróság által intéztetnek el, melybe minden fél egy bírót választ s ezek egy harmadikát elnökül.

28. §. Az igazgatás, jelesül az igazgató-választmány tagjainak utazási költségeit az egyesület, ellenben az egyes képviselők kiadásait az illető bányatársulat viseli.

29. §. Az üzem kezdetében a kohóba beváltás alá kerülő termények beválthatása czéljából felveendő tőkéért, a mennyiben ezt a kohóban meglevő termények s szerek készletének, valamint az egyesületi ingatlan vagyonnak értéke nem fedezné, az egyesületi tagok bányavagyonukkal a kölcsön visszafizetéséig akképen szavatolnak, hogy minden tag 1000 frt erejéig készfizetői kötelezettséget vállal, s a hitelező kívánatára megengedi, hogy ezen összeg erejéig a zálogjog a szavatoló bányabirtokára bekebelezstessék; ezen kötelezettség az egyesületből való kilépés folytán csakis a 4. §-ban megállapított módozat mellett szűnik meg.

30. §. A kohóüzem közvetetlen kezelésének vezetésére, a próbavétel, a pénztári teendők ellátására, az irodai ügyvitelre, a számadások vezetésére s megvizsgálására hivatott tisztek létszáma: 1. a kohómester, 2. a kohókémlész, 3. a bányatársulati kémlész, 4. a bányatársulati kémlészsegéd, 5. a pénztárnok s 6. a hivatali irnok; kiknek végleges alkalmazása s javadalmazása, a szolgálati szerződés érvényesítése, valamint az alkalmazottak elbocsátása a közgyülés hatáskörébez tartozik.

Hogy mi sorsa lett ezen alapszabálytervezetnek, nem állapitható meg; miután annak sem hatósági jóváhagyásáról, sem életbeléptetéséről adatok nincsenek; csak annyi derithető ki, hogy a bányatársulatok az 50000 frt forgalmi tőke kölcsönének engedélyezése iránt a cs. kir. pénzügyminiszteriumhoz kérelmileg fordultak, de annak effectuálását a szabott szigoru feltételek (pupillaris biztositék beigazolása) miatt abbanhagyták. S hogy e terv megvalósulása komoly akadályokba ütközött, abból is kiderül, hogy a saját olvasztás, vagyis az önálló kohászkodás berendezése a bányatársulatokat 1857. évben is foglalkoztatta.

A Selmeczbányán 1857. évi május-hó 25-én Prugberger József elnöklete alatt tartott közgyülés ugyanis annak megállapitása felett tanácskozott, hogy mennyiben válnék lehetségessé a saját olvasztás sikeresitése? A terv kivitelének alapjául pedig a következő adatok szolgáltak.

A bányatársulatok 1857. évben olvasztási, próbavételi és igazgatási költségek czimén 71811 frt 38 krt egyezményi értékben fizettek a kincstárnak, mig ha azokat maguk kohósitják, az összes kohóolvasztási költség, a fennálló beváltási árak mellett is csak 55656 frt 40 krt kitett volna.

Mihezképest a bányatársulatokra veszendőbe ment:

a) a 16,154 frt 88½ kr. különbözet mint haszon;

b) azon nyereség, melyet az önkezelés által a szükséges szerek s anyagok beszerzésénél, egy szóval az üzemnél elérhettek volna;

c) azon 50% többlet, melyet próbadijak czimén, szemben a társulati kémlőintézeti próbadijakkal fizetniök kellett. Mihezképest a saját olvasztás által legalább 20,000 frtot megtakaríthattak volna.

Az olvasztás tervezett elkülönitésének motivumával felhozatott továbbá, hogy annak berendezése mellett oly érczek is értékesithetők, melyek a mostani kincstári rendszer mellett be nem válthatók, miáltal sok ezerre menő márkaezüst állittatnék elő, úgy az egyes tulajdonosoknak, mint az államnak gazdasági javára s a közvagyon gyarapitására; továbbá, hogy a helyes berendezés mellett nem állna be az érczek mindig fémveszteséggel járó tömönyitésének (concentrálásának) szükségessége oly mérvben, mint az most történik.

S habár a körmöczi zsigmondaknai képviselő ezen terv ellen aggályokat támasztott, határozatba ment, hogy a közgyülés a külön társulati olvasztást szükségesnek s hasznosnak tartja, továbbá, hogy ez okból ugyanezen czélra megfelelő arany-ezüst s ólomkohót szerez s a fedezetről gondoskodik, továbbá, hogy ennek beállta után a bányatársulatok az igazgatás és a teherviselés külön szabályozása mellett szövetkezetbe (unio) lépnek; továbbá, hogy ezen vállalathoz azok is csatlakozhatnak, kik csak réz- és ólomra bányászkodnak és saját kohókkal birnak, hogy igy netáni érczeik, s a rézérczekben levő ezüstnek extrahálását teljesithessék s mint olyanok azon előnyökben részesülnek, melyeket a kincstári kohó nyujt.

Ezen intézkedéseknek érvényt szerzendő, a közgyülés kérvényt intézett Ő-Felségéhez az iránt, hogy miután a kérelmező bányatársulatok a három beváltási kohó felszereléséhez s tágitá-

sához, valamint a stadtgrundi kohó megvételéhez beváltásuk arányában hozzájárultak, és a körmöczi kohóra szerződéses jogigénynyel birnak, részükre a zsarnóczai kohó megfelelő tőke előlegezése s a közeli erdőkben a szabad fajzás adományozása mellett azért engedtessék át, mivel az legközelebb fekszik az érdekelt bányatársulatok telepeihez.

E kérvénynek Pozsonyban való átnyujtásával 8 tagu küldöttség bizatott meg, u. m. Prugberger József elnök, Ludvig Ignácz körmöczi tanácsnok, Goldbrunner Sándor, Szumrák Ede, Winkler János, Mocsigay Ferencz ujbányai polgármester, Havass András körmöczi polgármester és Záreczky Adolf; elhatároztatván egyuttal, hogy az ez ügyre vonatkozólag kidolgozott „Promemoriá"-t Prugberger József és Záreczky Adolf Bruck miniszternek adják át.

A felségfolyamodvány s a promemoriából a következő főbb szempontokat azért soroljuk fel, mert azok nemcsak a bányatársulati üzem nemzetgazdasági jelentőségének, de általán az itteni bányászat akkori állapotának is érdekes képét tükröztetik vissza.

Mindenekelőtt azt konstatálják a bányatársulatok, hogy a bányászat 1857. évben észlelt hanyatlásának okai: a magasabb szintek kimeritése s kimerültsége, a mélység müvelése, s ugyanott a vizzel és rossz levegővel való küzdelem, a fokozódó drágaság, a jövedelmi adó behozatala s a katonakötelezettség kiterjesztése a bányamunkásokra, bár nagy akadályai a bányamüvelés virágzóbbá tételének, még sem olyanok, melyek a bányászat lételét koczkáztatnák, miután azok a haladottabb tudomány által alkotott ujabbi találmányok s segédeszközök, valamint körültekintőbb tevékenység kifejtésével, ha nem is teljesen elenyésztethetők, de mindenesetre enyhithetők, sőt gyakran ellensulyozhatók is.

Az alsó-magyarországi arany-ezüst bányászat romlásának s pusztulásának valódi s legfőbb oka: *az érczek értékesitése a kamarailag administrált beváltó kohó által.*

S ime ennek oka nem a személyekben, hanem egyedül azon rendszerben rejlik, mely szerint a kincstári kohók bonyodalmas és felesleges ellenőrzés mellett, szerfelett nagy regievel dolgoznak, s a nagy apparatus mellett az orvoslás azon gyorsaságát, melyet a változott viszonyokhoz való alkalmazkodás gyakorlati elve követel, s melylyel számolni minden irányban kell, a hihetetlenségig nélkülözik.

Ezen visszás állapotnak tulajdonitandó, hogy az egy márka aranyosezüstnek kihozatala: *a)* oly érczeknél, melyek egy mázsában 2 lat ezüstöt tartalmaznak, 1843. évben csak 9 frt 56 krba került, mig 1855-dik évben már 21 frt 57 kr. költséggel járt; *b)* mig a 4 latos ezüstöt mázsánként tartalmazó érczek olvasztása 1843. évben 9 frt 15 krba került, 1855. évben 13 frt 50 kr. kiadást okoz, és *c)* hogy azon érczek, melyek 8 lat ezüstöt tartalmaznak mázsánként, 1843. évben 5 frt 51 krral kohósittatván, 1855. évben már 8 frt 40 kr. kiadást okoznak.

Minthogy pedig egy márka aranyosezüst értéke 3 denár aranytartalom mellett 27 frt egyezményi értékben, a bányamüvelésből és előkészitésből, az adó s egyéb közterhekből eredő kiadások fedezetére a 2 latos érczekből alig 5 frt, a 4 latosokból alig 13 frt, és a 8 latosokból alig 18 frt maradt, ezen maradék épen nem elégséges a kohó s beváltás kiadásainak viselésére, nem is emlitve, hogy a szegényebb érczek egyáltalán be nem váltatnak.

Mindez oka annak, hogy az alsómagyarországi társulati bányamüvelés, mely 1843. évben még 281,074 mázsa érczet és szinport 44,506 márka aranyosezüstben beváltásra szállitott 1856. évben nem több, mint 164,015 mázsa érczet s lisztet 29,477 márka aranyosezüstben váltott be.

A kohóban való feldolgozás ezen óriási költségeihez (Verhüttungskosten) hozzájárul még, hogy a kohók üzeme 1856. évben 95,000 frt veszteséggel záródott, s igy kilátás a roppant nagy költség sem leszállitására, sem a költséges rendszernek mielőbbi gyökeres reformálására nem nyilik.

A kohók történelme szempontjából utalva a fennebb előadottakra, itt csak azt emeljük ki, hogy 1855. évig a társulati beváltás egyenlő volt a kincstári beváltással.

Hogy a kohósitás s a kohókban való feldolgozás mily befolyásu a bánya jövedelmezőségére, a kincstári beváltási rendszerek összehasonlitása mutatja.

E szerint a mázsánként két lat aranyosezüstöt tartalmazó érczekből nyert egy márka ezüst kihozatali költsége:

az	1818.	évi	dijszabás	szerint	12 frt	49 kr.	
„	1843.	„	„	„	9 „	56 „	
„	1847.	„	„	„	12 „	28 „	és
„	1855.	„	„	„	21 „	57 „	

volt; a márka aranyoseziist kihozatala oly érczekből, melyek mázsánként 4 latot tartalmaznak:

az 1818. évi dijszabás szerint 6 frt 47 kr.
„ 1843. „ „ „ 9 „ 15 „
„ 1847. „ „ „ 9 „ 27 „ és
„ 1855. „ „ „ 13 „ 50 „

került; mig végül oly érczeknél, melyek mázsánként 8 latot tartalmaznak, egy márka aranyosezüst kihozatali költsége:

az 1818. évi dijszabás szerint 6 frt 55 kr.
„ 1843. „ „ „ 5 „ 51 „
„ 1847. „ „ „ 7 „ 45 „ és
„ 1855. „ „ „ 8 „ 40 „ tett ki.

Az olvasztási költségek ezen emelkedésének megfelelő volt az alsómagyarországi bányamüvelés progressiv hanyatlása; e csökkenést a következő kimutatás igazolja; a bányatársulatok beváltottak:

1843. évben 281,074 mázsát 44,506 márkával ☉☽-ben
1847. „ 267,565 „ 40,603 „ „
1854. „ 238,231 „ 38,455 „ „
1756. „ 164,015 „ 29,477 „ „

mihez képest azok fémtermelését a nyomasztó beváltási árszabályok sulya 66%-ra szoritotta vissza, vagyis 34%-kal csökkentette.

Hogy az olvasztás költséges volta az administratioban keresendő, kiderül abból, hogy mig a kohók az 1843. évi rendszer mellett átlagban 270,000 mázsa ezüstérczet és szinport olvasztottak, és szintén átlagban 42,000 márka aranyosezüstöt beváltottak 140,166 frt 44 kr. nyereség mellett; addig 1856. évben 95,000 frt veszteséggel záródtak 164,015 mázsa ércz és szinpor olvasztása, valamint 29,477 márka aranyosezüst kihozatala mellett daczára annak, hogy az olvasztási költségek 12—15%-ra emelkedtek.

Továbbá figyelemre méltatandó, hogy a bányatársulatok azért léptek be a közös olvasztás kötelékébe, mert attól előnyöket s jót reméltek, miket egy ideig élveztek is. Ennek folytán a maguk kohóit részben a kincstárnak ingyen, részben az enyészetnek engedték át. Idők folytával azonban arról kellett meggyőződniök, hogy a közösségbe való lépéssel nyilvánvalóan saját pusztulásukat

idézték s készitették elő. Mely bajon most, midőn a nemes fém eladása az 1856. évi október 24-én kelt patenssel szabaddá tétetett, csakis az önkezelési olvasztás üzembe tétele s a viszonyokhoz alkalmazott berendezése segithet.

Végül nem mellőzhető a magánbányászat nemzetgazdasági jelentősége sem, melyeknek nyomatékát azon körülmény, hogy a bányatársulatok vagyona 1857. évben 400,000 frtot képviselt, annyival inkább emeli, mivel az azok által 1856. évben termelt nemes fém 501,471 frt $36^1/_4$ kr. pénzértékkel birt.

Tizenegy évi interregnum 1857—1868. közben.

Teljes tizenegy évig működött a kémlőintézet a nélkül, hogy 1857—1868. évig, akár a választmány, akár a közgyülés ülésezett volna. Ennek okául az egyesület elnöke Prugberger József azt adta elő az 1868. évi október 16-án tartott közgyülésben, hogy a külön társulati kohó felállitása ügyében 1857. évben benyujtott felségfolyamodványra az elutasitó válasz csak 1861. évben érkezett le, továbbá, hogy az időközben elhalt egyesületi pénztárnok Plank János pénztári számadásaiban oly rendetlenségek voltak, melyeknek tisztábahozatala szerfelett nagy időveszteséggel járt, végül hogy az egyesületi elnök, mint országgyülési képviselő gyakran hosszabb ideig távol lévén, meg nem tarthatta a közgyüléseket.

Ezen hosszu szünetelés miatt a körmöczi bányatársulatok 1857. évben előterjesztett azon kérelme is elintézetlen maradt, hogy miután ők az egyesület vizsgálati próbavételeit, melyek sokkal olcsóbbak, mint a kamaránál, nem veszik igénybe, de az egyesület fenntartására szabott járulékok őket a többi társulattal egyenlően terhelik, ezen járulékok százaléka velük szemben úgy a jövőre, mint visszafelé a multra is leszállittassék.

Ennek pótlásául akkép határozott a közgyülés, hogy minden beváltott érez-, szinpor és zuzott aranytermény után, (a körmöczi zuzott arany kivételével) levonva az olvasztási költséget, tehát a tiszta nyeremény maradék után csak egy negyed százalék fizettessék segélyezési járulék czimén, s hogy a körmöczi Zsigmond, Károly- és a városi bányatársulat zuzott arany nyeremények 1861.

évtől 1868. év végéig egészen és a jövőre mindaddig járulékmentesek, mig ugyanazon társulatok a vizsgálati próbavételt fel nem veszik.

Az egyesületi elnök mármarosszigeti bánya jószág- és erdőigazgatóvá neveztetvén ki, az elnöki tisztségről ugyanazon közgyülésben mondott le, s helyébe Goldbrunner Sándor Selmecz-Bélabánya polgármestere egyhangulag választatott meg, az egyesületi választmány pedig Pehatsek Alajos a körmöczi Zsigmondakna igazgatója, id. Kachelmann Károly és Záreczky Adolf rendes tagokból, valamint Aschner Móricz, Szilniczky Jakab és Wieszner Adolf póttagokból alakult meg.

Pálya Lajos kémlészgyakornok eltávozván, helyét Priviczky Ede foglalta s Janura Donal halála után kémlészsegéddé lett, nemsokára pedig, vagyis 1868. évi október 16-án kémlészszé választatott meg 840 frt évi fizetés, 12 öl fa, 50 font fagygyu átalány és szabad lakás élvezete mellett.

Az irodai s a kémlész irásbeli teendőinek ellátását 1868. évtől Haverla Jánosra bizta a közgyülés 300 frt fizetés, lakás s 4 öl faátalány mellett, s számvizsgálónak Nigrinyi János kir. számtiszt választatott meg 100 frt tiszteletdijazással.

Ugyancsak ezen közgyülés a kémlődijakat a következőképen szabta meg: *a*) az ezüstpróba $10^1/_2$ krról 11 krra; *b*) a kéneskőpróba $17^1/_2$ krról 18 krra; *c*) az ólompróba 23 krra; *d*) a rézpróba $31^1/_2$ krról 30 krra és *e*) az arany capellirozása $10^1/_2$ krról 10 krra állapittatott meg.

Az olvasztás és beváltás tekintetéből azt állapitotta meg a közgyülés, hogy habár ez ügyben javulás állt be, a mennyiben a magyar kormány szabadelvü eljárást követ, a kohónyereségről lemond s megengedte, hogy a bányatársulatok három megbizottjuk által a beváltási dijszabásra befolyást gyakorolhassanak s a közös tanácskozásokban részt vehessenek, külön kérvény intéztessék a kormányhoz a beváltásnál eddig szedett 3% os késedelmi kamatnak legalább $1^1/_2$ %-ra való leszállitása, s annak megállapitása iránt, hogy a közös kohó tanácskozmányhoz valamennyi bányatársulat igazgatója meghivassék.

Végre azon helytelenségek, melyek a reservált erdők kezelésénél egyre szaporodtak, arra inditották a közgyülést, hogy azokat emlékiratilag kifejtvén, a memorandumot kellő óvó és

orvosló intézkedések megállapitása végett báró Mednyánszky Dénes főbányagrófhoz felterjesztetni rendelte.

Ujjászületése az egyesületnek.

Az egyesületnek ujabb életre való ébresztése annak érdeme, ki annak megalakulásától fogva 1868. évig, mint választmányi tag, s maig (1893.) mint elnök egy-egy negyedszázadig, vagyis összesen félszázadig az egyesület ügyei körül fáradozott, és ki az egyesület fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából maga is ünnepli ötvenéves szereplésének jubileumát.

Az első negyedszázad eseményeit fennebb vázolván, vessünk rövid visszapillantást azon történtekre most, melyek az egyesület második huszonötéves működésében felmerültek.

Azon ür, mely a kormányzat tizenegy évre terjedő szünetelése folytán támadt, fokozott tevékenységet igényelt a mulasztás pótlására.

E czél felé való törekvésében érdemesült elnökünk a fősulyt választmány munkálkodására fektetvén, azt már 1869. évi január hó 11-ére hivta egybe; melyben nagyobbára elnöki előterjesztés folytán a következő fontosabb intézkedések állapittattak meg: *a*) állandó jegyzőnek alkalmazása, s ilyenül Záreczky Adolf megválasztása; *b*) a választmányi üléseknek minden második hónapban megtartása, jelesül a városi közgyülések napján, délután; *c*) a meghivónak szétküldése három nappal előbb; *d*) abban a tárgysorozat megjelölése; *e*) a jegyzőkönyv hitelesitése a legközelebbi ülésben s elhelyezése az elnöknél; *f*) továbbá a hiányos alapszabályok pótlása s korszerü módositása, *g*) végül elhatározása annak, hogy a kémlőintézeti egyesület a magánbányászat oly közegévé fejlesztessék, mely a bányatársulatok közösérdekü ügyét gondozza, vagyis hogy az egyesület hatáskőre a társulati bányászatot érdeklő minden ügyre kiterjesztessék, illetőleg a bányapolgárok általános egyesülete szerveztessék.

Az egyesület feladatának kitágitása már fennebb is terveztetett, de az tisztán a közös olvasztás szabályozását czélozta. — A mostani tervezet elkészitésével Wieszner Adolf s Záreczky Adolf bizatott meg. De legfontosabb határozata a választmánynak az

1869. évi január 1-től életbeléptetett beváltási díjszabásra vonatkozott, s az abból folyólag m. k. miniszteriumhoz intézett kérvény a következőket tárgyalta:

1. miután a próbák kiegyenlitésénél nagy eltérések mutatkoznak, melynek alapoka a próbavétel kezelésének ingadozó módszerében rejlik, szükséges, hogy a próbavétel oly módja állapittassék meg közös tanácskozás útján, mely a tudomány jelen állásának megfelel; e czél sikerének biztositására kivánatos pedig, hogy Selmeczbányán a beváltás czéljaira oly központi kémlőintézet (Central-Probiergaden) vegyelemző műhelylyel (Chemisches Laboratorium) egybekötve felállittassék, mely a beváltási próbavételt kezelné, mig a kohókémlész csupán a kezelésből eredő, vagyis a kohópróbavételt (Manipulations-Proben) teljesitené. Ily központi kémlőintézet mellett nemcsak azon feltevés szól, hogy az a legszigorubb pártatlanságot betarthatná, de már azért is kiváló előnyt nyujtana, minthogy birtokában a helyes próbavétel minden eszközének, s kizárólag foglalkoznék ezen ügyággal, vagyis a nélkül, hogy az osztásnál és az átvételnél közreműködnék, minek következtében minden gondját a lehető legtökéletesebb próbavételre fordithatná;

2. a szerfelett nagy s jelenleg $10^1/_4\,\%$-kot tevő igazgatási költség leszállitásának tekintetéből, a selmeczi és a zsarnóczai kohónál a töményitő olvasztásra kellene törekedni, még pedig a beszterczei ezüstkohónak, mint ilyennek teljes felhagyása, valamint a körmöczi ezüstkohónak az ottani termények nyers feldolgozása czéljából részbeni felhasználása mellett.

3. miután pedig azt mutatja a tapasztalat, hogy az olvasztás alá kerülő anyagok már az első 2—3 hónap alatt értékesithetők, s azok csak igen jelentéktelen maradéka, az utó, vagyis a hátralék feldolgozásra szorul, méltányos, hogy a $3\,\%$-kos késedelmi kamat, mely a teljes kihozatal hat havi időszakához viszonyitva szabatott meg, legalább a felére leszállittassék, noha annak teljes elhagyását azon körülmény már egymagában is igazolja, hogy a beváltási tőke joggal tekinthető oly közös vagyonnak, mely a kohónyerességből nevezetesen az arany és ezüst növedékből keletkezett.

4. továbbá, hogy a mily elvitázhatatlan azon elv, hogy a kohóköltségek, melyek a forgalomban levő papirpénzzel fedeztet-

nek, nem számithatók el s be ezüstben: ép oly igazságos, hogy a váltó és pénzverődijak, tekintve, hogy azok nem fedeztetnek pengő pénzben, be ne tudassanak s le ne vonattassanak a beváltók terhére arany és ezüstben, hanem hogy a beváltók által azok is a forgalomban levő pénzben, ennek árfolyama szerint megtérittessenek.

5. miután továbbá a kohótöbblet csak is a kohótisztviselők kiváló szorgalma s pontossága mellett érhető el, kivánatos, hogy a kohó kezelésnél alkalmazott tisztviselők a többleti jövedelem megfelelően megszabott százalékában, vagyis tantiemeben részesittessenek, az 1868. évi többlet pedig vegyes bizottság által kinyomoztatván a beváltók közt felosztassék.

6. a réznövedékek felhasználása tartalék tőkének alkotására csak azon esetben helyeselhető s igazolt, ha abból a beváltókra előnyök származnának, mert a pénznek bizonytalan, meg nem határozott czélokra s puszta felhalmozása, mi hasznot sem nyujt s igy a réznövedék azonkép, mint a többi fémtöbblet, a beváltók javára fordítandó; végül

7. rendelje el a kormány, hogy jövőre a beváltási rendszer megvizsgálására összeülő tanácskozmányhoz a kincstári szakelőadókon kivül, a bánya és kohóüzemnél alkalmazott kezelő tisztviselők is, valamint a bányatársulati igazgatók is meghivassanak, mert csak ez uton remélhető a beváltási dijtételek minden tekintetben kielégitő s igazságos megállapitása; e mellett ugyanazon tanácskozások mindig kellő időre pl. augusztus, szeptember havában s nem mint eddig közvetetlenül az életbeléptetés előtt tartandók meg.

Az egyesületnek az olvasztásra s a beváltásra ismételten kiterjesztett javaslatai s felszólalásai igen gyakran oly hatásuak voltak, melyek elől a kincstár sem térhetett ki, egyszerüen azért, mert azokban oly elvek s oly megoldási módozatok tárgyaltattak, melyek a haladás s javulás megdönthetetlen előfeltételei voltak, s melyek alkalmazásba vétetvén mindig üdvös eredményre vezettek.

Ugy hogy önhittség nélkül állitható, hogy az egyesület ezen nexusa a kincstári kohókhoz, lényeges befolyást gyakorolt mindazon nagyobb szabásu alkotásokra, melyeket a kincstár e téren létesitett. Ezek egyike a kincstári kohók központositása, melyet

az egyesület elvül vallván ismételten szorgalmazott s a fennebb tárgyalt kérelmi felirat 1. és 2. pontjában a zsarnóczai s körmöczi ezüstkohó beszüntetése, s a központi kémlőintézet felállitása által a gyakorlati kivitelre alkalmas alakban tervezett. Erről egyébként alább még bővebben is meggyőződünk. Hasonló győzelmet aratott az egyesület a tantieme rendszerre vonatkozó javaslatával, mert az a kormány részéről is elfogadtatván a folyó évben (1893.) első izben érvényesült. És ha e mellett azon számos egyéb kezdeményezést is figyelembe vesszük, melyet az egyesület, hol a próbavételre, hol a válatásra, a beváltásra s maga a kohó kezelésére is inditványozólag folyamatba tett, s mely belső létjogosultságánál, gyakorlati értékénél fogva majdnem megannyiszor be is vált, kétségbe vonhatatlan az egyesület működésének jótékony kihatása mind arra, mi a bányászat úgy általános, mint helyi érdekeinek javát előmozdithatta.

Az „Allgemeiner Gewerkenverein" alapszabályainak tervezete 1870. évben készült el s terjesztetett fel a bányakapitánysághoz s illetőleg a fennállott földmivelés ipar s kereskedelemügyi ministeriumhoz. Ezen tervezet sorsát alább tárgyaljuk.

Az egyesületi választmány 1869. évben ismételten ült össze s nagyobbára a kémlőintézet belső s házi ügyeivel foglalkozott, melyek a tizenegy évi szünet alatt oly rendetlenségbe jutottak, hogy e miatt közgyűlés sem volt összehivható ugyanazon évben.

A választmány intézkedéseiből felemlitendő, hogy Záreczky Adolf lemondása folytán választmányi tagul Kachelmann Vilibald s jegyzőül Ollik Pál helyettesittetett és Wágner József egyesületi kémlésznek alkalmaztatván már ez évben is oly sikeres működést fejtett ki, hogy azon megtakaritások következtében, melyeket alapos vegyészképzettsége, a tűzpróbák helyes berendezése s pontos vezetése, kiváltképen pedig kitünő elemzések által elért és melyek az akkor már 11,900 frtra emelkedett egyesületi activ vagyon állandó gyarapitását biztos kilátásba helyezték, már az első közgyűlésben is osztatlan elismerést aratott. Végül megemlitendő, hogy a választmány a bányatárspénztár rendezésének ügyével is foglalkozott, abban külön felterjesztést a kir. pénzügyministeriumhoz intézett s arra választ nem vevén a társpénztár fennálló szervezetének s állapotának revideálása végett a bányakapitánysághoz fordult.

1870. évben egy rendes (junius 2-án) és egy rendkivüli közgyülés (deczember 28-án) tartatott. Ugyanezen évben legelőször találkozunk lovag Berks Lothar nyugalmazott alezredessel schöpfertáró képviseletében, mint választmányi taggal, ki az óta 1890. évben bekövetkezett haláláig, vagyis teljes 20 évig tekintélyes, mondhatni hangadó szerepet játszott az egyesület életében s mint a két Geramb testvérnek méltó hivatalbeli utódja az egyesület ügyei iránt a legmelegebb s áldozatkész érdeklődéssel viselkedett.

Az egyesület 1869. évi számadásai szerint:

a bevétel volt	5037 frt 04	kr.
a kiadás volt	4428 „ 31½	„
vagyis a többleti bevétel	608 frt 72½	kr.

Az 1870-dik évi junius-hó 2-án tartott rendes közgyülés Wágner Józsefnek a választmány által 1869. évben ideiglenesen lett alkalmazását kémlészszé megerősitvén, fizetését 900 frtban állapitotta meg, azzal, hogy az a kincstári kémlész fizetésének emeléséhez képest arányositassék s 1873. évi január-hó 1-től kezdődőleg feltétlenül, vagyis a kémlész fizetésének emelése esetén kivül is 1000 frttal folyóvá tétessék, és kincstári szolgálata mostani alkalmazásának szolgálati idejébe betudassék; de kötelességévé tétetett, hogy a kémlészi eskü letétele végett a bányakapitányságnál jelentkezzék.

Sailer Károly kémlészsegéd dija 1 frtról 1 frt 25 krra emeltetett, s nevezett, mint a bányászati akademia volt hallgatója, a külön kémlészi vizsga letétele alól felmentetett.

Mint helyi érdekü emlékezetes s kiváló figyelemre méltó az 1870. évben tartott rendes közgyülés azon intézkedése, melyet a selmeczbányai m. kir. bányászati akademia száz éves fennállásának jubileuma alkalmából megállapitott, hogy ily uton is beigazolja lelkes érzületét s meleg ragaszkodást mindaz iránt, mi a bányászat és az alma mater sorsával összefügg; s mely intézkedésével az emlékünnepély emelésére 200 frtot szavazott meg, de ez a szükségletet nem fedezvén, az összkiadás által igényelt 225 frt póthitelt is engedélyezte.

Ezen áldozatkészségét bőven jutalmazta azon sürgöny, mely a legfelsőbb helyről az érdemesült elnökhöz, az utóbbi által ő Felségére mondott felköszöntőre érkezett, s mely a következő tartalmu:

„Cabinet Director Braun. An Herrn Bürgermeister Goldbrunner in Schemnitz. Wien den 2-ten August 1870. Im allerhöchsten Auftrage habe ich für die mit Telegramme von Heute zur allerhöchsten Kenntniss gebrachten bei dem Feste der Saecularfeier der Bergakademie ausgeprochenen loyalen Gesinnungen den allerhöchst anerkennenden Dank bekannt zu geben. Glück auf!"

Elképzelhető azon öröm s lelkesedés, mely a legfelsőbb helyről jött ezen sürgöny az ünneplőkben, különösen pedig a kémlőintézeti egyesület tagjaiban keltett, s mely uj életre serkentette azokat, kik csüggedésükben s nyomasztó helyzetükben egyes egyedül abban biztak, hogy a helyi bányászat ügye, melyet a bányapolgárok évszázadokon át „spe et potientia" gondoztak, s azt ma is áldozatkészen cultiválják, csak úgy lendülhet, ha azt a legfőbb bányaúr is támogatván, a „viribus unitis" itt is érvényesül, minek megvalósulását az akkor már koronás fejedelem „Glück auf" szózatától oly hőn remélték.

Az egyesület ezen örömének s lelkesedésének méltó kifejezését az 1871. évi január-hó 14-én tartott közgyülés jegyzőkönyvében találjuk. A közgyülés ugyanis osztatlan elismerést szavazott az elnöknek tapintatos eljárásáért, melyet mint amugy is polgármester, az akademia ezen emlékünnepén követett, s az ünneplő közönséget 1870. évi augusztus 2-án a városházán nemcsak lelkes beszéddel üdvözölte, de a hodrusi és vihnyei magánbányatársulati mezőkön az u. n. Rumplovszkán legkegyelmesebb Urunk királyunk s az uralkodóház üdvére ékes toastot mondott.

De nemcsak az elnök, hanem Kachelmann János választmányi tag is áldozott a tudomány ezen emlékünnepének Isten szabad ege alatt emelt oltárán érdekes felolvasásával s a bányász ősmultját epigrammikus rajzokban feltüntető, szellemes és gyujtó felköszöntőjével. Végre mintegy szerény első mutatványául törekvésének, bányajogtörténelmi tárgyról e sorok irója is értekezett az alkalomból.

A bányászat czéljaira reservált erdők védelme.

Azon fejlődés, mely a jelen században nemcsak a politikai élet mezején alig képzelt reformokat szült a régi institutiók rom-

jain ujakat teremtve, de a magánjog megannyi kiváltságos alkotását is nivellálta; a bányászatot is kizavarta exclusiv természetéből s privilegiumokkal körülsánczolt elzárkozottságából azon átalakulásokkal, melyeket a közipar, a kereskedelem, a hitel, a pénzügy, egyszóval a nemzetgazdaság megannyi tényezőjének rohamos fejlődése előidézett, s melynek áramlata a közgazdaság változhatatlan törvényei alá a bányászatot is hajtotta.

Már fennebb is láttuk, hogy az ujabb kor ezen fejlődése alatt a bányászat számos kitünő előjoga, administrationális s ipari kedvezménye bár lassu, de fokozetos pusztulásnak, enyészetnek indult. És azt is láttuk, hogy az ily ujitások, valahányszor azok a „Thesaurus regni", vagyis a bányászat kiváltságos helyzetére irányultak, a védelemre kényszerülteket megannyiszor forrongásba hozták.

Nem csoda tehát, ha a bányapolgárok ily támadásnak a magyar kormány azon intentióját is tartották, melynek czélja a kincstári erdészetnek a bányászattól való elkülönitése volt, mert jól tudták, hogy az erdők reservatiojában gyökerező nagy bányászati érték elvonása romboló hatással lesz a bányamüvelőkre annál inkább, mivel ismételten meg kellett győződniök, hogy a bányászat terén eddig foganatositott reformok mindenha az átmeneti nehézségek kellő méltatása nélkül hajtattak végre. S szerény nézetünk szerint a magánbányászat rohamos hanyatlásának s depraválásának egyik döntő oka ép abban keresendő, hogy az átmeneti intézkedések hiányában még annyi idejük sem volt a bányapolgároknak, hogy a változott viszonyokhoz való alkalmazkodásukat berendezhették s arra eleve korán előkészülhettek volna.

Ez adja magyarázatát annak, hogy a reservált erdők eddigi kezelésének megszüntetése, mint a bányászat iminens veszélye, a bányapolgárokat úgy ezen bányakerületben, mint egyebütt is a legerélyesebb védelemre kényszeritette, s hogy e veszélyt elhárithassák, az itteni bányapolgárok kémlészegyesülete hirt vevén a kormány intentiójáról, 1870. évi deczember 28-án rendkivüli közgyülést hirdetett s elhatározta, hogy külön emlékirat kapcsában azon kérelemmel fordul a kir. pénzügyminiszteriumhoz, hogy a bányakincstár zólyomi, ihrácsi, revistyei, pocsuvadlói és viszokai

erdők továbbra is a bányakincstári igazgatóság kezelésében meghagyassanak, s a bányászattól el ne különittessenek.

A memorandum megszerkesztésével Záreczky Adolf s Wieszner Adolf bizattak meg Kachelmann János és Ollik Pál közreműködése mellett; ellenben annak átnyujtására Záreczky Adolf, Wieszner Adolf és Szilniczky Jakab küldettek ki.

Történelmi hűség okából kiemelendő azonban, hogy a körmöczi városi, Zsigmond és Károlyaknai bányatársulatok az erdészetnek a bányászattól való elkülönitését, mint a közintézmények ujabbi fejlődésének természetes folyományát örömmel üdvözölvén, el nem fogadták a meghivót s nem jelentek meg a közgyülésben.

De bármennyire s kitartóan folyt is a védelmi küzdelem, a bányászat ezen ugyszólván utolsó kiváltsága is megszünt, s az erdők elkülönitése tisztán az erdőgazdaság érdekkörére fektetve rendeztetett be. Magára az államra, mint bányászkodóra közömbös, ezen elválasztás érzékenyen sujtotta a bányászatot, és pedig nemcsak azért, mert ezáltal azon előjogai örökké kárba mentek, melyeket a korona uradalmi erdők tekintetében királyi privilegiumok alapján s egyedül azért nyert, mivel ősiparát évszázadokon át a kincstári erdők közepette üzvén a fém világforgalmi s igy állami jelentőségén felül, ugyanazon erdőknek úgyszólván egymaga adta s teremtette meg nemzetgazdasági értékét; hanem és különösen azért, mivel tüzelő és épületi fa nélkül nem existálhatván a fa árának legcsekélyebb emelése óriási megterheltetést idéz elő és mivel az erdő oly elkülönitése, mely csakis a financzialis fiskalis sikert keresi, valóságos haláldöfés a bányászatra. Pedig az érdek méltányos kiegyeztetése s megóvása ép az államnak fekszik érdekében, mert teljes igazolt levén Haussmann kijelentése: „Ist das Erz der Schatz, den der Bergmann hebt, so ist die Fichte der Hebel" mindenképen oda kell törekednie, hogy a bányászat ezen emeltyüje el ne vonassék az állam egyik legfontosabb közgazdasági iparától.

Egyebekben teljes elismeréssel emlékezünk meg e helyütt azon érdekes s tanulságos czikksorozatról, mely Péch Antal miniszteri tanácsos jeles tollából a „Pester Lloyd" hasábjain 1873. évben megjelent, s mely elejétől végig azon lángoló ügyszeretetnek, s önzetlen érzéknek nemcsak ékes, de providentialis szózata is volt, melylyel a magyar bányászat e kitünősége s agg baj-

noka a jól felfogott s igazolt bányászati érdekek iránt osztatlanul viselkedett, s ma is tántorithatatlanul viselkedik.

Az egyesület életéből ezen időre (1871) terjedőleg kiemelendő a kémlész lakóházának czélszerűbb átalakitása, mi majdnem 4000 frt kiadással járt; továbbá, hogy a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. miniszterium ugyanazon évben a bányatársulatok általános egyesületének szervezésére vonatkozó alapszabályokat pótlás s ujabbi tárgyalás czéljából leküldötte és hogy az egyesületi pénztárnok díjaztatása évi 100 frttal ugyanakkor állapittatott meg.

1868. év óta nem volt közgyülés, mely le ne rótta volna az elismerés adóját az elnök buzgóságáért s körültekintéséért, mely az elnök évi jelentéseiben bátoritólag meg-megnyilatkozván, a föld alatti kincsek buvárlására utaltakban ujabb s ujabb reményt, a bányászat ezen büverejü csillagát keltette, s azokat úgy ezen nehéz munkában, mint a közhatóságilag biztositható előnyök kivivásában kitartásra serkentette.

A bátoritás ezen hatásával ismételten találkozván, nem egyszer látjuk, hogy mily buzgóságot fejtettek ki az egyesületi tagok az elnök által felkeltett lelkesedés utjába gördült akadályok elhárítása körül.

De ezen szempontból az 1871-iki év nem mutat fel kedvező eredményeket, mert a bányászat minden közviszonyának nyomasztó volta egyre tartott, sőt több tekintetben aggasztó alakulást vett. Az adók emelkedése, az anyagok, szerek s az élelem drágulása, ezáltal a munkabérek felszökkenése, a fatőár ügyének megfeneklése, valamint sok munkaerőnek elvonása más iparnak lendülete folytán a termelés s a kiadások közt támadt visszás helyzetet egyre fokozva uj meg uj áldozatot követelt a bányatársulatoktól.

Mindezek daczára az egyesület kötelékébe tartozók a függőben maradt ügyek, u. m. a reservált erdők s a társpénztár rendezése, az általános bányaegyesület szervezése, a jobb beváltás, a kohók régóta sürgetett összpontositása, végül a bányavasut létesitésének kedvező elintézése s sikeres megoldása iránt buzgón reménykedtek s legtöbbet a bányavasuttól vártak, mivel ez uton a kőszén, a fa, egyéb anyag és áru szállitasánál jelentékeny költ-

ségmegtakaritást, közvetve pedig a magánbányászat súlyos krizisének némi orvoslását vélték elérhetni.

Ezen krizis volt oka annak is, hogy az 1870-iki év az egyesületre kedvezőtlen financialis eredménynyel záródott, miután a bányatársulatok üzemének csökkenése, egyeseknél teljes pangása nem engedte, hogy az egyesületi próbavételnek élénkséget s lendületet adjanak s mivel a szén ára két év óta 32 krról 100 krra emelkedvén a kémlelde költségét jelentékenyen szaporitotta.

Az 1872. évi augusztus-hó 14-én tartott közgyülés a kémlész fizetését azon évi január-hó 1-től kezdődőleg 1000 frtra emelte; a bányakapitányság átiratát pedig, melylyel a társpénztár szervezésének miniszteri tervezete megküldetett, azzal intézte el, hogy annak tárgyalására hosszabb határidő kitűzését kérte s a kohók összpontositásának ügyét ujból megfontolás alá vevén arra kérte a főbányagrófi hivatalt, hogy az e végből külföldi tanulmányutra kiküldött Kachelmann Vilibald kir. kohóhivatali főnökhöz az egyesületi kémlész is csatlakozhassék, természetesen a közös kohó költségén. De ezt nem engedte meg a főbányagrófi hivatal; pedig miként ezt alább látjuk, nem ment volna kárba ezen különben is méltányos kérelem teljesitése.

Az elnök s a választmány megbizása 1872. évben járván le, s utóbbiból Kachelmann Vilibald már előbbről lépvén ki, Berks Lothar lovag inditványára az elnök s választmány megmaradt tagjai egyhangulag s ujból választattak meg azzal, hogy a választmányba uj tagul maga az inditványozó választatott meg.

Goldbrunner Sándor életéből.

Ha a XV-ik század második felében s XVI-ik század elején a mohácsi vészig szerepló Steckh Balthazár negyven évre terjedő működése méltatást érdemelt: mennyivel igazoltabb azon elismerés lerovása, melyre egyesületünk elnöke 60 évet meghaladó s ma is tartó tevékenysége, feddhetetlen magaviselete, ritka jellem tisztasága s becsületessége által nemcsak az egyesület, de a város közönségével szemben is érdemesült, főkép ha tekintetbe vesszük, hogy szülő városának nemcsak jó, de balsorsában is hű fia vé-

giglen maradt és megpróbáltatásának súlyos csapásait teljes odaadással viselte.

Goldbrunner Sándor született Selmeczbányán 1807. évi február 12-én s igy élete 86-ik évét haladta túl ez időre.

Középiskolai tanulmányait a selmeczi gymnasiumban kezdette s végezte; a philosophia első és második évi (1822—23. s 1823—24.) tanfolyamát a győri kir. akademián, a jogi tanulmányok első tanfolyamát (1824—25.) az egri, és második évi tanfolyamát (1825—26) a pozsonyi kir. jogakademián kitünő sikerrel végezvén, a selmeczi bányászati akademiát 1827., 1828. és 1829. években ernyedetlen szorgalommal látogatta, s a bányász diplomát 1830. évi augusztus-hó 21-én jeles calculusokkal nyerte el.

Ezt megelőzőleg s alig 22 éves korában mint qualificált jogászbányász az alsómagyarországi kerületi kir. bányatörvényszékhez auscultans minőségben neveztetvén ki, ott 1830. évi márczius 1-től 1835. évi junius-hó 24-ig majd a jelzett minőségben, majd mint előadóhelyettes működött.

Ugyanezen időben tisztujitás levén Selmeczbányán a városi tanácsnoki állásra pályázott s ezt habár 28 éves kora még nem ütötte meg a „Senator“ időmértékét, el is nyerte s 1843. évben városi birává, vagyis akkoron a város első tisztviselőjévé választatott meg élete 36. évében. Az 1847—48-ik évi pozsonyi országgyűlésre követül küldetett ki Selmeczbánya képviseletében s Scharff Nándor mint Bélabánya követe. Ezen minőségben Goldbrunner Sándor bámulatos tevékenységet fejtett ki, miről az is tanuskodik, hogy 1848. évben visszajöveteleig (april 24-ig) 27 követ jelentést terjesztett elő, melyekben az országgyűlés korszakot alkotó ezen tárgyalásairól nemcsak érdekes, de tanulságos rajzot is nyujt.

Követ kiküldetésének befejezése után Goldbrunner Sándor városi birói állását az 1848. évi april 25-én tartott tanácsülésben ujból elfoglalván, mint a város első tisztviselője azon nehéz feladatok megoldásához fogott, melyek rája távolléte alatt vártak s melyeket elejébe a későbbi nagy fontosságu események gyors egymásutánja szabott. Közéletünknek ma aggastyán bajnoka, élete legszebb korában (41 éves) s edzett tetterő által bátoritva, felemelő lelkesedést merithetett a tiszti kar és a közönség azon bizalmából, mely abban megnyilatkozott, hogy az april 25-én tartott

tanácsülést követő napon nagy küldöttség menesztetett hozzája az országgyülésen kifejtett tevékenységéért hálát s köszönetet kifejezendő.

Azon nevezetesebb események puszta elősorolása, melyek Goldbrunner Sándor hatvan évet meghaladó nyilvános szereplése alatt Selmeczbánya közéletében felmerültek, egymagában is elegendő támpont mindazok érdemének megállapitására, kik azok helyi intézéséhez hozzájárultak.

A korrajz kiegészitéseül azoknak következő rövid s mozaik foglalatját közöljük.

1831. évből: az ázsiai cholera behurczolása s elterjedése Selmeczbányán (julius havában); e miatt a városnak határelzárolása, járványkórház berendezése az alsó kapun, az uj váron, a Matuskovits és a Priviczky házban, uj temető nyitása a puskapor torony dülőben, philantropikus társulat szervezése, kegyadományok gyüjtése, az útlevél kiadásának megszoritása; nagy drágaság hirtelen bekövetkezése s intézkedések az éhinség enyhitésére, gabona raktár felállitása; ehhez járult nagy felhőszakadás mely a hodrusi, vihnyei és bélabányai völgyekben beállott nagy áradást s rombolást okozott; 10000 frt kölcsönvétel.

1832. évből: a deczember 12-ére meghivott országgyülésre követeknek választása; tüz a pachertáróban; betörés a glanzenbergi telepházban; a két bányaváros utolsó apellatorius itélőszékének megtartása; villám csapás a városházába.

1833. Ujabbi kölcsön (9,800 frt) engedélyezése s törlesztésére, a házadó felhasználása; megjegyeztetik, hogy a város azon szükséglete, melyet az utolsó 10 év alatt részben kölcsönökkel, részben közalapitványi kötvényekkel fedezett 200,000 frtra rugott.

1834. Bankó városi biró hirtelen elhagyja állását; surlódások a tanácsban az elnöki tisztség miatt; a tisztujitás szorgalmazása a polgárság részéről; felhőszakadás és árviz a Garam mentében s Szénásfalva veszedelme.

1835. Tisztujitás gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén kora reggel gyertya- és fáklyavilágitás mellett; Schmidt Ferencz városi biró; Mönnich János városi levéltárnok 55 évi szolgálata után az aranykorona érdemrendet kapja; a rögtön biráskodás behozatala, akasztófa felállitása, marhavész.

1836. A cholerajárvány ujból lép fel; az alsó árucsarnok (untere Laube) lebontása; surlódások a harmadik hodrusi korcsma miatt; a szatócsok szabályrendeletének megalkotása; a Boldogasszony menybemeneteléről elnevezett templom tornyának kiépitése s költségeinek fedezése Kvatska Erzsébet hagyományából.

1837. Lobkovitz Ágost herczeg itt tartózkodása alatt megtekinti a városi levéltárt; handstadti Lang János bányatanácsost és diszpolgárt kitüntetés éri (a nagy arany érdem[tisztelet]jérem adományozása a lánczczal együtt).

1838. A pest-budai vizkárosultak javára pénzgyüjtés (1410 frt 21 kr.); viszálykodás a város és a kamara kozt.

1839. Pergi Purgberg Ágost megköszöni a diszpolgári okmányt s viszonzásul török kardot ajándékoz a városnak; a bányavasutnak átvezetése alsó kapu mellett az országuton át; surlódások a kamara s a város közt zsindelykészités miatt a reservált erdőkben.

1840. Coburg Kohári Ágoston herczeg első látogatása Szt.-Antalban s városi diszküldöttség menesztése hozzája; Lanczer Lajos kinevezése udvari asztalnokká (Truchsess), s ez alkalommal helyi közünnepély; Antalffy József diszpolgárrá választatik dijmentesen s esküt tesz; a pesti nemzetiszinház javára alapitó dij megszavazása.

1841. Első katonaállitás sorshuzás mellett; pénzzavarok a városi bányamüvelésnél; a bányászharmadadó (Heuerdrittel) elszámolása 13283 frt 44¾ kr. hátralék megállapitása mellett; villongások a korcsmák tulszaporodása miatt; a bankaiak kérelme külön plébános kirendelése iránt.

1842. Botka Tivadar végrehajtást intéz Vihnye és Szénásfalvára; hozzájárulás a pest-budai lánczhid épitéséhez; a társulati kémlész (Gewerken-Docimast) alkalmazása; magyar szintársulat első szereplése Selmeczbányán; az akademiai hallgatók berohanása a városházába a tanácsülés folyama alatt; Schmidt Ferencz városi biró meghal.

1843. Tisztujitás, Goldbrunner Sándor városi birává választatik (36 éves korában); ametistlelet Mihálytáróban; per Bakabányával a helypénz miatt, és viszály a kamarával a Hock-féle malom vizének elvezetése miatt; országgyülési követül Antalffy József és Marschalko Teophil választatnak meg.

1844. A katonai térképező bizottság működésének megkezdése; az erdők pusztitása Botka által; ujabbi surlódások a város és kamara közt a bányászharmad és az andrásaknai kert miatt; a városi kórházban meleg fürdők berendezésének tervezése; az Eichler-féle ház megvétele Gaitner Tivadar részéről.

1845. Báró Ritterstein Ágost főkamaragróffá s a hét bányaváros biztosává (utóbbi minőségben utolsóvá) neveztetik ki s ünnepélyes fogadtatásban részesül; a lövölde restaurálása; a Györgytárói völgy benépesitése telepesekkel; a kecskési (kozelniki) ut épitése.

1846. Az akademiai hallgatók álarczos felvonulása (carneval menete); terv a lövöldének a felső majorba való áthelyezésére; a kamara s a város peres ügyeinek folytatólagos tárgyalása; tűzrendészeti szabályrendelet megalkotása; a külutczai és a bélabányai közigazgatás vezetésére biztosoknak kirendelése, a negyed- és a főnegyedmesterek feletti felügyelet ilyképeni gyakorlása; e tisztség rendesen a tanácstagokra bizatott.

1847. A város 40,000 frt tartozása; István főherczeg tartózkodása Grünne tábornokkal és Zichy gróffal; Goldbrunner Sándor selmeczi és Scharf Nándor bélabányai követté választatik; a Szt.-Háromság szobor helyreállitásának megkezdése; a selmeczi takarékpénztár alapitása és alakitása, mi Goldbrunner Sándor kizárólagos érdeme, mert ő volt az eszme megpendítője, a tervezet elkészitője s a tárgyalások megindítója, végül az alakulás intézője; gyorskocsi (Diligens) berendezése; inség; typhus Árvában és Bélabányán.

1848. Tárgyalások a kórházi épület megvétele iránt az akademia számára; a negyvenhét bélabányai által aláirt kérvényt Selmeczbányától való elválás tárgyában két kiküldött Pozsonyban adja át Kossuth Lajosnak; márczius 15-ének első megünneplése márczius 20-án a Zsembery-teremben az első miniszterium első rendeleteinek közzététele ágyuzás mellett; általános kivilágitás; osztatlan öröm s lelkesedés; hálát adó isteni tisztelet; hazafias beszédek tartása (Breznyik János); hálafelirat V. Ferdinand királyhoz és üdvözlő felirat az első miniszteriumhoz; a Szt.-Háromság szobor restaurálásának folytatása s a kétfejű sas helyébe az országos czimer elhelyezésének hatósági megállapitása;

a nemzetőrség szervezése, 300 puska szerzése s felosztása; tárgyalások a gyors kocsiközlekedésnek Pest és Selmeczbánya közt leendő létesitése iránt.

Ekkor már az egész vonalon felpezsdült a nemzet közszelleme s határtalan lelkesedéssel iparkodott az események rendkivüli gyorsaságából mindannak kihasználására, a mi az uj állapotok consolidálását s a mult mulasztásának pótlását biztosithatta vala.

A nemzet ezen általános felébredése azonban ezer meg ezer igényével óriási feladatokat rovott a közhatóságokra. Ily fokozódó igényekkel szemben az itteni hatóság is állott s azoknak becsülettel felelt meg. Erről tanuskodik már az 1847/8-ki törvények kihirdetése, mely az e czélból május-hó 1-ére meghirdetett ünnepélyes közgyülés megtartása után akkép ejtetett meg, hogy azok magyar szövegét Antalffy József, német szövegét Kachelmann János és tót szövegét Alman András a városház erkélyéről a több czerre menő polgároknak kihirdette s magyarázgatta, mi egymagában három teljes órát vett igénybe. Hasonlóképen ment végbe a kihirdetés Bélabányán s a külutczákban is. Goldbrunner Sándor, ekkor még városi biró inditványára a város latin köriratu hatósági pecsétje magyar körirattal cseréltetett fel. István nádor főherczeg julius 2-ára hivta meg az uj országgyülést, és julius 22-én annak hire ért ide, hogy a haza veszedelemben van a déli részekben kiütött lázadás folytán.

Az ugyanazon napon tartott tanácsülésben Goldbrunner Sándor azt inditványozta, hogy a város ágyui a haza megmentésére a felelős kormánynak felajánltassanak; mely inditvány egyhangulag elfogadtatván, az arra vonatkozó felirat még az nap felterjesztetett; a néhány nap mulva leérkezett válaszban Mészáros Lázár hadügyminiszter a legmelegebb köszönettel fogadta a város hazafias elhatározását; annyival inkább, mert ez volt akkoron az első ágyu, melylyel a felelős miniszterium rendelkezett.

Az ország sorsára kiható közhatósági gondokat: az esküdszéki minősitvénynyel birók és az országgyülési képviselőválasztók sürgős összeirása, a nemzeti őrség szervezése, felszerelése, gyakorlása, ellátása, majd ide, majd oda mozgósitása, az első országgyülési képviselő választása (1848. évi junius 18-án ejtetett meg

Jendrassik Miksa bányatanácsos s jogügyi előadó megválasztásával) a bélabányaiak elszakadása tetőzte az 1788-1848-ig terjedő hatvan évi elszámolás terhes megejtésével, melyből kiderült, hogy ezen 60 év alatt 31,173 frt 44⅛ kr. többleti kiadást sajátjából fedezett Selmeczbánya Bélabánya javára.

De mindez csak az akkori normalis ügyvitel rendes teendőivel járt. Sokkal komolyabb s terhesebb gondokat rovott a hatóságra a közállapotok további fejlődése.

Azon terv, hogy a panszlávok hadi mozgalma Selmeczbányáról induljon ki s ugyanitt összpontosítva maradjon, heteken, mondhatni hónapokon át valóságos forrongásban tartotta a város hatóságát s lakosságát a merénylet visszaveréséhez szükséges eszközök megteremtése, a megfelelő intézkedések megtétele, s az ezer meg ezer teendő gondjai által, ilyenek: az idegenek hatósági felügyelete s összeirása, a gyanus emberek szigoru ellenőrzése, a feljelentők jutalmazása, a nemzetőrök katonai kiképezése, az akademiai ifjuság kebelében támadt nemzetiségi üzelmek megfékezése, az önkéntesek felvonulása Turóczba, Beniczky Lajos helyiőrségi csapatjának huzamosabb elszállásolása s ellátása, a honvédujonczok állitása (291 volt állitandó, 140 önként jelentkezett); az óvár átalakitása kaszárnyává, a népfelkelés szervezése stb.

A tisztujitás 1848. évi november 27-én ejtetett meg és pedig megválasztatott:

1. Goldbrunner Sándor polgármesterré,
2. Antalffy József főbiróvá,
3. Marschalko Theophil főkapitánynyá,
4. Alman András főjegyzővé,
5. Holesch Lajos főügyészszé,
6. Payper Ferencz tanácsnokká,
7. Piank János „
8. Kachelmann János „
9. Cehentner Sándor „
10. Makovinszky Alajos „
11. Eckensperger János aljegyzővé,
12. Krecsmáry Mihály alkapitánynyá,
13. Richter János levéltárnokká,
14. Lauko József pénztárnokká,

15. Szikoray Mihály számvevővé,
16. Dr. Jácz Ferencz főorvossá,
17. Mayer Ignácz seborvossá.

A tanácsülések majdnem minden másodnapon és pedig gyakran reggeli 7 órától kezdődőleg tartattak s a közgyűlés több izben esti 9 órára hivatott egybe.

Ilyen volt a városi hatóság elfoglaltsága 1848. és 1849. évben, mely utóbbi évben a hivataloskodás úgyszólván permanensé lett. Ide járult, hogy a városi pénztár a szakadatlan hadi szolgálmányok terhe alatt teljesen kiürült, s a folyton igénybe vett közönség is kimerült.

A városi pénztár e czimen a magyar seregre 30,000 frt
az orosz „ 20,000 „
az osztrák „ 90,000 „
vagyis összesen 140,000 frt

fedezett; ellenben a magánosok részéről szenvedett összes kár 80,000 frtra számittatott ki, legtöbb pusztitást s kárt az orosz segédcsapatok okoztak.

Ezeknek bevonulása alkalmából az elhamvasztás veszélye fenyegette a várost. A vaitava (Weite Au) dülőjén ütött táborba szállás előtt ugyanis eddigelé meg nem fejtett okokból* valaki a nemzeti zászlót a városház tornyára tűzvén, ebből, valamint a segédhadsereg tábornokához gróf Grabbehez névtelenül érkezett feljelentésből, mely szerint az óvárban nagy mennyiségü fegyver, lándzsa, s egyéb hadiszer azért tartatik, hogy azzal a polgárság felfegyvereztessék, s az oroszok bevonulásakor utczai harczban felhasználtassék, azt gyanitván a tábornok, hogy a segédcsapatok ellen cselt forral a város, a legszigorubb előintézkedéseket rendelte el, s a magához, a táborba hivott városi polgármestert három órán át mindaddig magánál tartotta, mig a kiküldött kémjárat azon hirrel vissza nem tért, hogy a polgármester távolléte alatt átkutatott várban mi nyoma sincsen a fegyverkezésnek. Az orosz tábornok parancsa, melyet Goldbrunner Sándorhoz ugy ezen, mint egy későbbi alkalomból intézett, keskeny papirszalagon, az egyik ol-

* Állitólag azért tüzetett ki a zászló, mert Coburg-Kohárý egyik huszárjában, ki akkor leveleket hozott a postára, a hir szerint közeledő honvédsereg előhirnökét gondolták.

dalon orosz nyelven, s a tulsó oldalon, valamint a másik is német nyelven klassicus rövidséggel volt irva. Goldbrunner Sándor hidegvérűsége s elszántsága, valamint ismeretes tapintata nagyban hozzájárult, hogy Selmeczbánya nem esett áldozatául a felbőszült ellenség bosszújának.

Ezen eseményeket azonban s jóval előbb egyéb nevezetes történtek előzték meg 1849. évben. Ezek közül a következők mind olyak, melyek hangosan bizonyitják, hogy a városi hatóságnak mily véghetetlenül nehéz feladata volt az ellentétes hatalmi áramlatok közepette, s hogy a kényszerállapotok előtt minduntalan meghajolni kénytelen volt: a város végső elpusztulásának kikerülése végett.

A helyi védelmi bizottság permanens működése; a törvénykezés szünetelése (január, február s marcziusban), s csak a legsürgősebb közigazgatási ügyek tárgyalása; a helyi védelem szükségletére ujabbi 2000 frt kölcsön felvétele; Simunich cs. k. altábornagy Windschachtról két bányász által behozott átiratának tárgyalása a tanács részéről, mely átirathoz a Windisch-Grätz herczeg által kibocsátott kiáltványok csatolva voltak.

A tanács 1849. évi január-hó 12-én ez ügyben akkép határozott, hogy fájdalmas szivvel tudomásul veszi V. Ferdinánd király lemondását s áldásos uralkodásáért, mely 13 évig tartott, hálát mondván, I. Ferencz József Ő-Felsége trónralépését tartozó jobbágyi hódolattal s a legnagyobb örömmel fogadta: „minthogy legmagasabb királyi szózatából értesült, miszerint Ő-Felsége szeretelt nagybátyja törvényes intézkedéseit kegyelmesen fenntartani kivánja," a kiáltványok közzétételét azonban ezen megokolással: „miután ez az itt létező magyar katonaság mellett a város veszélyeztetése nélkül most végrehajtható nem volna" más alkalomra halasztotta.

Erről Beniczky Lajos még az nap értesülvén, hivatal vesztés terhe alatt meghagyta a tanácsnak, hogy a kérdéses kiáltványok további tárgyalását ejtse el s neki azokat Simunich átiratával együtt azonnal adja ki, mivel ellenkezőleg a várost ostrom alá veszi. Január 13-án kora reggel tartott ülésében a tanács arra utalva, hogy a szóban levő hirdetményeket a közönség már a magyar hirlapokból is olvasta vala, továbbá, hogy miután a hosszúra húzódott tárgyalás közben maga a biztos úr, ör-

nagyi öltözetben megjelenvén, felszólítását azon hozzáadással ismétlé, hogy ha egy fél óra alatt a kiadatni rendelt irományok kezéhez nem jutnának, az irásában nyilvánitott parancsolata értelmében legnagyobb szigorusággal eljárand s ebből az egész lakosságra háramlandó szerencsétlenségért a tanácsot feleletre vonandja „kijelenté, hogy e kényszerítő körülményeknek a tanács többé csak az egész város veszélybe ejtésével daczolhatván a kérdéses hirdetményeket Biztos úrnak kiadja," „miután magán tudositásokból megtudta, hogy azok az átszakajtolt boritékból Windschachton még tegnap előtt kihuzatván olvastattak s igy azok tartalma is a közönség tudomására jött volna".

A január-hó 14-én esti időben tartott ülésben a tanács Görgey Arthur seregének bevonulása, ünnepélyes fogadtatása, elszállásolása, élelmezése iránti intézkedéseket állapitotta meg s ugyanezen ügyben január-hó 16. 17-én is ülésezett; január-hó 19-én gróf Gyon ezredes a várost általános felkelésre hivta fel, azzal, hogy nála másnap reggeli 5 órakor minden fegyverviselésre képes jelentkezzék, de ezen szándékkal a gróf felhagyott.

A tanácsülési jegyzőkönyv J., tétele alatt ez van bevezetve: „végtére örök emlékezetre feljegyeztetik, hogy kevés számú magyar hadsereg az összpontositott osztrák hadsereget, mely erejére nézve a tulajdon tisztjei által tett nyilatkozat szerint 12 ezerre ment s hét ágyu teleppel ellátva volt, egész január 22. délelőtti 11 óráig visszatartá, ez pedig csak délután négy órakor a városba bemehetett."

Az események ezen rendkivüli sebes fordulata s a helyzet kényszerének hatalma a védtelenekre oly nyomást gyakorolt, mely a háboru változó sorsából önkéntelenül beálló roppant ellentéteket nemcsak megfejti, de menti is. Hiszen ez az ország mindazon városán megesett, melyek hasonló viszonyok közé kerültek. Ebből magyarázható, hogy január 23-án vagyis Görgey seregének kivonulását s az osztrák sereg bevonulását követő napon midőn 12 ezer osztrák katona a várost megszállta már, azt határozta el a tanács, hogy „aus Rücksicht der Umstaltung der politischen Verhältnisse" a város meghódolása Csorich tábornagynak és Széky József biztosnak kezeihez feliratilag átnyujtassék, és megmagyarázható, hogy külön diszküldöttség menesztetett augusztusban Grabbe orosz tábornokhoz a meghódolás kijelentése czéljából.

Később a nyomás megszűntével megujult a haza szeretet elfojtott igaz lelkesedése s közhatósági ápolása pl. Budavár bevételének megünneplése, a város kivilágitása, a stefultói vashámorban kardok készittetése, valamint a „megavatott osztrák rendeleteknek“ mint fölöslegeseknek az irattárba helyezése,

Ugyancsak 1849. évből kiemelendő, hogy Bordollo S. katonai kerületi parancsnok rendelete folytán október 12-én d. u. 3 órakor a szt.-háromságtéren 1,332,162 frt és október 13-án 34,610 frt 40 kr. Kossuth bankjegy égettetett el Czehentner János helyi biztos felügyelete alatt, mi a város lakosságában általános felháborodást keltett. A helyi biztosi tisztségre a csász. kir. hadsereg országos biztosa Czehentner Jánost nevezte ki (julius 22-én) és pedig azzal, hogy az „im Geiste der allerhöchsten Proclamation mit unnachsichtiger Strenge gegen die Böswilligen, mit Milde und Rücksicht gegen die Getreuen“ járjon el; s Czehentner bizony követte is e parancsot s több esetben szigoruabb rendszabályokat alkalmazott, mint maga a katonai parancsnokság.

Azon veszélyektől, melyek a várost ismételten végső elpusztulással fenyegették, csupán Goldbrunner Sándor tapintata s mérséklete mentette meg, mivel különben, vagyis a kényszerítő viszonyok utó következményeinek bölcs megfontolása nélkül az ellenállásnak megfelelő erő hiányában nemcsak az intézők, de a lakosok is tönkre mentek volna s a megóvhatóból mi sem mentetett volna meg. Mihez képest a senatorokhoz illő „In senibus consilium“ csakugyan helyén volt ezen válságos időkben.

Továbbá feljegyzendő 1849. évből az akadémia bezáratása, Görgey bevonulása 12,000 emberrel (január 12-én); a richnani ütközet: Csorich, Visz, Jablonovszky megérkezése 16,000 emberrel; ütközet a hodrusi szorosban, Pusztelnik megsebesülése; a helyi őrség Werette százados alatt április 18-ig; Görgey Á. zászlóaljával vonul be; csatározás a felső piaczon; julius 17-én 200 orosz katona bevonulása s megfutamodása; oroszok táborozása a kalvária alatt 10,000 kozákkal; az orosz arrière csapat fenyegetése s gróf Grabbe tábornok alatt 20,000 orosz itt tartózkodása; 300 panszláv önkéntes bevonulása báró Lisatovszky ezredes alatt; haditörvényszéki ülések; 35,000 frt előleg felvétele.

1850. A cs. kir. járásbiróság felállitása a város területére s vidékére, az iratok és börtönök átadása; a bélyegtörvény beho-

zatala; gróf Attems cs. k. miniszteri biztos, Andreanszky kerületi biztos; Baloghy kormánybiztos Hontmegyére; a Hoch és Deutschmeister garnizon; tűz a Steingruben; Kranz városi plébános esztergomi kanonokká lesz, s helyébe Szehm József választatik meg; a Katalin templom renoválása; a városi bányavagyon megbecslése 50,651 frt 40 krra; herczeg Coloredo táborszernagy a törzskarral itt tartózkodása; a Kranz-féle kert megvétele az akadémia számára; a cs. k. csendőrség behozatala; ostromállapot kihirdetése; népszámlálás s farkasokra vadászat.

1851. évi április 13-án nagy tűzvész a felső piaczon s az alsó utczában; az V. cs. kir. vadászzászlóalj őrségének elhelyezése; vizsgálatok elrendelése Baumgarten generális részéről; tisztujitás Winkler helytartósági tanácsos elnöklete alatt, Goldbrunner Sándor polgármesterré választatik; a főkamaragrófi hivatal megszüntetése s helyébe a bánya- és erdőigazgatóság szervezése, s ennek élére Russegger József állitása; a bányászati s erdészeti akademia ujból nyittatik meg; a kataszteri felmérés megkezdése; a dohánytőzsde, illetőleg egyedáruság behozatala; a honvédek sorozása; azután ujonczállitás; cs. kir. pénzügyőrség felállitása; a föld-, a kereset-, a jövedelem-, a házosztály- és a fogyasztási adó behozatala, valamint vámok felállitása, a földbirtokra külön felmérő s becslő bizottságok szervezése mellett; a házak számozása; a városi kapitányi intézmény eltörlése s helyébe a térkapitányság (Platzhauptmannschaft) szervezése; a községi pótadónak 104%-ra emelése; illeték- és dohányjövedék raktári kezelőség felállitása; a rögtön biráskodás kihirdetése; pénzzavarok a város háztartásában s tárgyalások 50,000 frt előleg engedélyezése és a helyőrség leszállitása iránt; a Bélabánya ellen fennálló követelés 40,000 frtban állapittatik meg; a kecskési (kozelniki) ut épitése; a város adóssága 180,000 frtban állapittatik meg.

1852. Ő Felsége itt időzése julius 7. és 8-án, ezt megelőzőleg a bányászok lázongása a bérfizetés uj rendszere miatt; a cs. kir. rendőri biztosságnak felállitása november 12-én; a cs. kir. adóhivatal szervezése; só- és puskapor árudának felállitása; Szcitovszky herczegprimás bérmál; a főgymnasium szervezése; Bélabánya végleges elkülönitése, s a városi háztartás részére külön pénzügyi bizottság szervezése.

1853. Lebényi merénylete a fejedelem ellen, Te deum és üdvözlő felirat; a cs. kir. szolgabirói szervezet behozatala a kerületi biztosság s a városi hatóság helyett; árvizek; a tolonczügy szabályozása; az igazolási jegyek s a fegyverpasszusok behozatala; megváltás; báró Geringer polgári kormányzó lemondása; báró Majthényi László helyébe Bossányi Simon megyefőnökké lesz.

1854. Ujonczozás kétszer, márczius és juliusban; Ő Felsége egybekelése; cholerajárványbizottság; az utszélek befásitása; bányakapitányság felállitása; földrengés április-hó 28-án esti 6 óra 4 perczkor; az első elemi népiskolának áthelyezése a kórházi épületből; a vihnyei ásványviz elemzése Hauch Antal által.

1855 Konrad Ede cs. kir. szolgabiró mint a tanács oktroyált főnökének hivatalba lépése; a városi pénzügyek rendezése Pauli lovag helytartósági tanácsos elnöklete alatt; a városi ingatlanok áruba bocsátásának ajánlatba hozatala és hirdetése; mértékhitelesitő intézet felállitása; a rögtönbiráskodás ujolagos kihirdetése; Erzsébet királyné anyává lesz, közünnepélyek rendezése s a szegények élelmezése; Prugberger József a kémlőintézeti egyesület elnökévé választatik.

1856. Vihnye és Szénásfalva Magyari Kósa Samunak megvételre ajánltatik fel 125,000 frt árban; erre vonatkozó reservált feltételek megállapitása s a terv meghiusulása; izraeliták mint a városi javadalmak, nevezetesen a pálinka kimérés egyedáruságnak bérlői; a városi tanács a szolgabirói hivatalnak rendeltetik alá; az utczák egyesitése adóügyekben, mert 1853-ban azok a belvárostól elkülönitett közigazgatás alá helyeztettek.

1857. Boltizár József plebánossá választatik; Ő Felsége körutja s tartózkodása Ipolyságon, hol a város küldöttségileg tisztelgett; kölcsönvételi tárgyalások; a selmeczi cs. kir. csendőrség rayonjának meghatározása; ugyanannak és az ujolag felállitott városi büntető törvényszéknek börtönei; ujonczállitás; népszámlálás; a faiskolaügy szervezése; a város pere adósságai miatt, és végrehajtás alá kerülése.

1858. Gróf Attems helytartósági osztályfőnök itt s fáklyásmenet; a városi háztartás rendezése Stella helytartósági tanácsos alatt; Rudolf koronaörökös születésének megünneplése; az osztrák pénzértéknek behozatala november hóban; Konrád a tanács

elnöke ezen állását mint diszpolgár hagyja el 1000 frt jutalomdijjal, helyébe Kavka Florián lép.

1859. Az olaszországi hadjárat, ujonczállitás, toborzás, pénzgyüjtés és tépések készitése, katonaság átvonulása; részletes catasteri felmérés; a városházi bolthelyiségek épitése s elkészitése; a főgymnasium négy osztályuvá leszen; a piaristák távozása; az akademia marad, s az ez ügyben eljárt küldöttség 50000 frt kölcsönt is kieszközöl.

1860. Az októberi (20) alkotmány; feloszlása a helytartóságoknak, a megyei cs. kir. hivataloknak, a cs. kir. szolgabiróságoknak, a cs. k. járásbiróságoknak, a cs. k. telekkönyvi hivataloknak (tanácsoknak), a cs. k. rendőrbiztosságoknak, a csendőrségnek, s a térképező bizottságoknak; behozalala a hivatalos magyar nyelvnek; a Boldogasszony menybemeneteléről elnevezett templom restaurálása Boltizár József alatt; ujonczállitás megkisérlése; Kauka tanácsfőnöknek eltávolitása.

1861. A városi tanács restauratiója a nép képviselői által Pápay kir. biztos elnöklete alatt; polgármesterré Goldbrunner Sándor, és városi birává Valkovits Károly választatott; országgyülés összehivása s Prugberger József országgyülési képviselővé választása; az országgyülés feloszlatása; helyőrségi katonaság elhelyezése s az adók behajtása katonaság által; provisorium november-hó 7-től; Hontmegye és Selmeczbánya kir. biztosává Salkovszky Lajos neveztetik ki; általános feszültség a tovább történendők feletti várakozásban.

Goldbrunner Sándor az absolutismus alatt nem akart hivatalt vállalni, daczára annak, hogy erre ismételten felhivatott.

A közszolgálatban töltött ezen mult s az azontul az alkotmány helyreállitásáig kifejtett ügybuzgóság elégséges okul szolgálhatott arra, hogy Goldbrunner Sándor 1867. évben azzal bizatott meg a kir. belügyminiszterium részéről, hogy a törvényhatóság 1861. évben megalakult képviselő testületét az ujjászervezésre hivja egybe.

Az e czélból 1867. évi április-hó 16-ára meghirdetett első alkotmányos közgyülés a szervezés alapfeltételeinek megállapitása mellett a tisztujitást május-hó 8-ára tüzte ki, s a tisztujitószék elnökül Prugberger József országgyülési képviselőt választotta

meg, mely is a megannyi választó szavazásával a következőképen ejtetett meg:

Goldbrunner Sándor polgármesterré,
Heyder Antal főbirává,
Ocsovszky Vilmos főkapitánynyá,
Alman András főjegyzővé,
Valkovits Károly törvényszéki tanácsnokká,
Barsy Richárd „ „
Krausz Vilmos gazdasági előadóvá,
Zalay Ferencz tiszti ügyészszé,
Bernhardt Adolf számvevővé,
Morva Izidor telekkönyvvezetővé,
Bergfeszt Rezső lajstromozóvá,
Matyasovszky János kiadóvá,
Lauko József pénztárnokká,
Felbermayer János ellenőrré,
Dr. Máltás Károly tiszti főorvossá,
Prugberger József
Kachelmann Károly
Hönig Antal
Aschner Móricz
tisztb. tanácsnokokká választattak.

Az ugyanakkor megválasztott 89 városi képviselő május-hó 17-én tartott közgyülésében egyéb szervezési intézkedésen kivül elhatározta, hogy a jegyzőkönyv nyelve a magyar legyen, s tiszteletbeli aljegyzőkül csekélységemet, Szajbely Gyulát (most országgyülési képviselő) és Bogya Jánost (most kir. jbiró) választotta.

S ime azon közönség, mely a városháza épitésekor (a 15-ik században) annak bejárata fölé a bölcs egyptomi király magasztos tartalmu mondásait azért vésette, hogy azok örök becsü jelentőségét a közhatóság minden intézkedésében s a közvéleményben megnyilatkoztassa, és mely praetoriuma átépitésekor (a 18-ik században) maga elé fénylő csillagul ezen jelszót „Uni cuique suum“ tűzte ki, — látván, hogy Goldbrunner Sándor a majdnem négy évtizedre terjedő időn át, melyet a város szolgálatában töltött, a közhatóság ezen deviséjét

„Nunquam temere gestiebam in prosperitate,
Nec in adversis animum despondi,
Nunquam odio incitatus damnum alicui intuli,

Necrem turpem ob avaritiam commisi,
Nunquam adulantiam amore copiebar,
Nec aures detrectantibus praebui,
Semper optabam a bonis diligi:
Ut me timeant mali"

mindig lelkiismeretes és változatlan szigorral követte: az alkotmány helyreállítása után azzal szerzett érvényt az „Uni cuique suum" magasztos hitágazatának, hogy Goldbrunner Sándort polgármesteri minőségben töltött huszonötödik évfordulója alkalmából értékes diszkarddal ajándékozta meg.

Az 1868. évi julius-hó 31-én Heyder Antal városi főbiró elnöklete alatt tartott rendkivüli közgyülés azt határozta ugyanis, hogy a Svajczer Gábor főbányagróf és a hét bányaváros biztosának vezetése alatt 1843. évben városi birává megválasztott Goldbrunner Sándor a városnál összesen 33 évig töltött szolgálata, illetőleg polgármesterségének 25-ik évfordulója 1868. évi augusztus 17-én közhatóságilag ünnepeltessék meg.

Az ünnepély főbb mozzanatai: 12 lövés a reggeli órákban az ujvárról, s az ünneplő közgyülés alatt a lövések ismétlése háromszor; az ünnepeltnek meghivása a közgyülésbe küldöttség által; üdvözlő szónoklatok tartása; Zalay Ferencz tiszti ügyész a magyar, Boltizár József prépost-plebános a német, és Alman András a tót ünnepi beszédet mondotta el; a diszkard átadása; továbbá elrendelése annak, hogy a közgyülés azon intézkedése, mely Goldbrunner Sándor ezen közhatósági megünneplésére vonatkozott, s ugyanannak érdemeit kilencz pontban méltatta, a belügyminiszterhez intézendő felirattal Ő csász. és kir. apost. Felségének is tudomására hozassék.

A közgyülési határozattal méltatott érdemek közül különösen kiemelendő, hogy az 1848/9. években bekövetkezett viszontagságok alatt Goldbrunner Sándor mérséklete, önuralomtól vezetett tapintata, békülékenysége s a közérdek ápolására irányuló providentiája a nagyobb mérvü végzetességeket elháritotta, sok polgártársát kétes helyzetéből odaadó támogatással kimentette, vagy az egyesekre mért csapásokat enyhitette, végül, hogy bár a város közérdekeit a változott kormányzatok alatt is hiven képviselte, utóbb épen ezen kiméletes és önfeláldozó eljárása miatt igen sokat szenvedett.

Történelmi hűség okából megjegyezzük, hogy a díszkard kötője és bojtja az idő rövidsége miatt el nem készülhetvén az ünneplő közgyülésig, csak 1868. évi deczember 30-án adatott át.

Az alkotmány helyreállitása után Goldbrunner Sándor csak 3 évig maradt a polgármester díszes állásában, melyre őt a város közönségének bizalma legutoljára (1868) negyedizben emelte.

Tóth Vilmos belügyminiszter 1871. évi julius-hó 27-én 1810. eln. sz. intézvénye azon örvendetes közleménynyel lepte meg a város közönségét, hogy ő csász. és kir. apost. Felsége julius 17-én kelt legfelsőbb elhatározásával Goldbrunner Sándort Bakabánya, Körmöczbánya, Selmecz-Bélabánya és Ujbánya törvényhatósági joggal felruházott bányavárosok főispánjává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott.

Az emlitett bányavárosok polgári származásu szülöttjüknek ezen kitüntetését osztatlan örömmel fogadták, mert abban a polgári erények oly elismerésének diadalát ünnepelhették, melyben az érdemesültek is csak nagy ritkán részesülnek, és mert kormányzatuk ez uton oly férfiu kezébe tétetett le, ki iránt már eddig is osztatlan bizalommal s tisztelettel viseltettek s ki a bányavárosok életének szükségleteit s minden viszonyát a közvetetlenségből ismervén teljes garantiát nyujtott arra, hogy a rája bizott kormányzatot úgy a köz, mint a helyi érdek teljes sikeréhez vezeti.

De a főispáni méltóságot Goldbrunner Sándor csak 1874. évi deczember-hó 31-ig vagyis összesen 3 év 6 hóig viselte; mert ez állásától gróf Szapáry Gyula belügyminiszter 1874. évi 4232. sz. értesitvénye szerint Ő csász. és apost. királyi Felsége deczember 22-én kelt legfelsőbb határozványával hű s buzgó szolgálatainak teljes elismerése s az élvezett 3000 frt fizetés beszüntetése mellett felmentetvén 1875. évi január-hó 4-én 68 sz. belügyminiszteri rendelettel arról értesittetett, hogy érdemeinek legfelsőbb elismeréséül a III-ik osztályu vaskorona rendet dijmentes adományul kapta.

Goldbrunner Sándor felmentése alkalmából a bányavárosok a megválás fájdalmában érzékeny búcsút vettek első s ilyetén minőségben utolsó főispánjuktól, kihez Ujbánya 1875. évi január 7-én Bakabánya január 8-án, Körmöczbánya január 18-án s Selmecz-Bélabánya február 1-én bucsu átiratot intézett s mig azt Selmecz-Bélabánya közönsége küldöttségileg nyujtotta át, addig

Bakabánya az érdemesültség elismerésének zálogául s azon kötelléknek állandósitásául, melylyel azt a távozóhoz ennek szeretete s tisztelete fűzte, diszpolgári oklevelet adott át az érdemesültnek, végül Selmecz-Bélabánya azzal rótta le nagyrabecsülésének s odaadó ragaszkodásának adóját, hogy azon fizetést, melyet Goldbrunner Sándor mint polgármester élvezett, nyug- illetőleg kegydijul ajánlotta fel.

Ünnepelt s ünneplő elnökünk az óta mint ezen városi törvényhatóság, a központi választmány, a közigazgatási s több szakügyi bizottság tagja, továbbá mint a vallás közoktatásügyi miniszterium által kinevezett iskolalátogató előrehaladott kora daczára is, a városi közélet minden mozzanata iránt ma is azon benső érdeklődéssel viseltetik, mint közpályájának derekán s a város valamint egyesületünk érdekeinek buzgó ápolásában enyhet keres azon csapás felett, mely öt hitves társa elhunytával érte, kivel 52 évig zavartalan boldogságban élt.

Azon halandó, ki a közélet mezején 60 évet meghaladó munkasságot fejtett ki, állandóan kortársainak változatlan becsülésétől környezve, ki a jelen század világtörténelmi mozgalmas phasisait végiglen a szeplőtlen jellem megóvása mellett átélte, kit a felette oly gyakran összetornyosult fellegek vihara meg nem tört, s ki az egyed folyatatásának reménye nélkül is a sziv nyugalmának zavartalan megtartása mellett az emberi életkor ritka határáig ért; csak úgy juthatott el az aggkort fénysugarakkal körül özönlő ezen eredményekhez, hogy példás, erkölcsös s tiszta vallásosságtól áthatott életet folytatva, Ptolomeus kijelentését: „Postremum quod omnium est maximum: Fui dilectus a Diis multa potentibus" mindig hiven s következetes kitartással követte s ez által a jellem oly példányképét állitotta fel, melynek követése biztos iránytű az igazán kiérdemelt babér kivivásában, és a valódi boldogságnak s szerencsének úgy a maga, mint mások számára megszerzésében.

Az egyesület multja az utolsó 20 év alatt.

a) Az 1873—74. évből. Az egyesület jelenlegi elnöke 1868. év, vagyis megválasztatása óta maig huszonötször számolt be a

maga s az egyesület működéséről a közgyűlésekhez előterjesztett évi jelentésekben.

Ezek megannyija nemcsak az egyesület életét s hivatásszerű működését, de az alsómagyarországi kerület magán s kincstári bányászatának úgy üzemi, mint közgazdasági, jelesül pedig financialis állapotait behatóan tárgyalván a helyi bányászat szempontjából igen becses tanulmányul szolgálhat; annál is inkább, mivel azok az előnyök feltüntetésén kivül a hiányokra, a visszásságokra is kellő világlatot kifejtvén azon módokat is megjelölik, melyek azok elenyésztetésére, a megfelelő javitások s reformok foganatositására, vagy ujabb alkotások létesitésére alkalmasaknak mutatkoztak.

Ide járul, hogy azon rendületlen bizalom s azon remény, melytől érdemesült elnökünk a bányászat jövője, jelen sorsának jobbra fordulása iránt ma is a rajongásig át van hatva, oly meggyőző s oly lelkesitő, hogy abból még a kishitüek is uj erőt meritettek s a felhagyás helyett ujabb meg ujabb áldozatokra buzditván mind végig kitartók maradtak.

Ily buzditó, irányt adó s elhatározó az 1873. évi julius-hó 23-án tartott egyesületi közgyűlésben előterjesztett elnöki jelentésnek azon fejtegetése, hogy az esetre, ha a kohóüzem a freibergnek mintájára átalakittatik s berendeztetik, minek mi sem állhat útjában, miután az uj pörkölési rendszer kisérletei kitünő eredményre vezettek, akkor a bányászatra azon kedvező helyzet áll elő, melyben a silányabb tartalmu érczek bár talán nyereség, de kár nélkül is lefejtésre méltók lesznek, s igy a bányászat ujból fel lesz menthető azon nyomasztó teher alól, hogy zúzó érczeit az idő, az erő, a pénz és a fémtartalom legérzékenyebb veszteségével töményitse oly végből, hogy azokat beválthatókká tehesse és hogy ez esetben a bányászat összes viszonyainak oly lendületes alakulása következik be, mely az alsómagyarországi bányászat ujabb korszakát nyitja meg.

Ki ne üdülne fel ily nyilatkozatra elaléltságából, ki ne kezdene ujból reményleni ily kecsegtető prospectus benyomása alatt azon nyomasztó körülményekkel szemben is, melyek bár fokról fokra enyhülve, a legrégibb időktől fogva a jelen korig, de tényleg fennállottak, s a melyekhez ez időben az is hozzájárult, hogy a magyar frank aranypénz érmék behozatala óta, a beváltás nem

a ducat aranyban, hanem a frank aranyban jött divatba, mi által, miután a körmöczi aranynak nem csekély agioja volt, mely szemben az aranyfrankkal 5—6 krt tett, a beváltatók érzékeny rövidséget szenvedtek.

Ezen sérelmes intézkedést a főkamaragrófi hivatal által 1871. évben kibocsátott érczbeváltási díjszabás 5. §-a a következőképen állapitotta meg, (németül): „Der Einlösungspreis des Goldes ist mit 675 fl, österr. W., des Silbers mit 45 fl. für das Münzpfund festgesetzt; wobei bemerkt wird, dass bei Annahme der Münzsorten Werthe nämlich des Ducaten mit 4 fl. 80 kr. und des Zehnfrankenstückes mit 4 fl. 05 kr., das Münzpfund Gold mit 697 fl. 50 kr. österr. W. berechnet wird."

S midőn a bányapolgárok panaszára a magyar kormány ezen sérelmet beismerte, de a visszásság megszüntetését csak azon esetre igérte, ha a belső tartalom szerint 4 frt 05 kr. értékü frankok készlete elfogy, ki se csodálkozzék, hogy az ezen egyesület kötelékébe tartozó bányatársulatok azzal a gondolattal is megbarátkoztak, hogy zúzott aranyukat a bécsi pénzverő által beváltatják.

A jelzett sérelmes intézkedés még ezentúl s nevezetesen Péch Antal miniszteri tanácsos bányaigazgatósága alatt 1875. évi november-hó 10-én kiadott árszabásban is benn maradt, azon eltéréssel, hogy akkor a beváltás nem a font, de a kilogramm súlyra volt szabva és pedig akkép, hogy egy kgr. arany ára 1395 frt o. é. és egy kilo ezüst beváltási ára 90 frtban állapittatott meg.

Ugyanezen időben a reservált erdők ügye azon stadiumába lépett, hogy Lónyay Menyhért akkor financminiszter terve ellen 44 országgyülési képviselő külön memorandumot készitett el, melyből egy példányt Stoll Károly nagybányai képviselő küldött az egyesületnek. De az ügy ily hatalmas támogatás daczára is a miniszter intentiója szerint dült el.

Ez ideig az egyesület belső életéből kiemelendő, hogy az egyesület választmányi tagjai közé Ocsovszky Vilmos v. polgármester 1873. évben a Windischleuten, továbbá az Isten neve és Terezia Dávidtáró képviseletében lépett és, hogy 1874-ben Cherven Andor kir. bánya s polgári telekkönyvvezető az egyesület jegyzőjévé választott.

Az ugyanazon évi julius 13-án előterjesztett évi jelentés a bányászat állapotát, szemben a közipar többi ágának nagy haladásával, annál inkább megszomoritónak s lesujtónak ecseteli, mivel a többi közipar mezején már előbbről beállott nagy lendület a bányászattól a munkásokat elvonta, az anyag szereket drágitotta, továbbá mivel a szédelgésig fokozott vállalkozási szellem majdnem kizárólag a börzespeculatióból táplálkozott. Mind oly dolgok, melyek felette kedvezőtlen visszahatást szültek a bányászatra. Ezeknek következése azonban a túlcsigázás folytán s a realis basis hiányában, alig lehetett más, mint az 1873. évi krach a tőzsde csapás ezer meg ezer utóhatásával, melyek a közipart évek hosszú sorára megbénitották, sőt ennek egyes fejleményeit végkép megsemmisitették.

S ime épen ezen crisis és az ebből keletkezett viszonyok romboló alakulása a bányászatra, mely a szédelgés sphaeráján kivül tovább folytatta biztos s consolidált alapokra fektetett üzemét, a legkedvezőbb befolyást gyakorolta; mit a kereset nélkül maradt munkások tömeges visszatérése, a fémbányászatnál nélkülözhetetlen anyagok árának rohamos csökkenése s igy közvetve a bányászat jövedelmezőségének aránylagos emelkedése kétségen kivül helyezett.

Ugyanezen jelentésében panaszosan emliti az elnök, hogy a társpénztári viszony rendezésére megindított s a siker reményével folytatott tárgyalások meghiusultak, mert azon hányadra, melylyel a bányatársulatoknak a társpénztárhoz hozzájárulniok kell, s mely a Divald József által kidolgozott előadói javaslatban méltányosan volt contemplálva, a kivánt eredmény azon oknál fogva nem volt elérhető, mert a méltányos javaslatot maga az előadó visszavonta s oda módositotta, hogy a bányatársulatokra eső hányad a kincstáréval egyenlő legyen; mibe a bányatársulatok azonban, habár a bányamunkások sorsát ők is méltányolják, azért nem egyezhetek bele, mert annak megállapitása csak is azok elnyelésére s tönkretételére vezetett volna.

E mellett örömmel constatálja a bányavasut létesitését s megnyitását, továbbá, hogy ha a kohó ujabbi kisérletei sikerülnek, a tömeges olvasztás behozatala okvetetlenül fokozni fogja a várt előnyöket; egyedüli hátránya a központi kohónak szemben a bányatársulatokkal csak az, hogy fekvése messzire esik Hodrusbá-

nyától s Vihnyétől, mig a kohó helyrajzi fekvése magára a kincstári bányászatra határozott előny.

Végül kegyelettel emlékezik meg Kachelmann János 1873. évi november-hó 26-án bekövetkezett haláláról.

Az egyesületi háztartás 1873. évi eredményeiből kiemelendő, hogy az évben 15545 próbavétel ejtetett meg, melyért az egyesületi tagok 2764 frt 6 kr. fizettek, holott ezen díjak a kincstári tarifa szerint 5245 frt 73 krra rugtak volna, s habár a bányatársulatok 1872. évi beváltmányának értéke 428.520 frt 87 kr. volt, azok fémtermelése nem tekinthető kedvezőnek, mert aranytartalma az 1872. évihez viszonyitva majdnem hatvan fonttal csökkent, mely jelenség arra inditotta a bányatársulatokat, hogy ezentúl kiválóan a zúzott arany foncsoritására több gondot fordítsanak.

Külön kohónak a bányatársulatok részéről való beszerzése az egyesületet 1874. évben is foglalkoztata s e végből utóbbi külön memorandumot intézett a kormányhoz, melyben jelesül a zsarnóczai kohó ingyen átengedését kérte, s a memorandum átadásával Boltizár József országgyűlési képviselőt bizta meg.

b) Az 1875. évből. A bányatárspénztár rendezésére két évvel ez előtt előterjesztett javaslat tárgyalása az óta, hogy az egyesület a hozzájárulási hányad tekintetéből határozott álláspontra helyezkedett, megakadt, de 1875. évben azon körülmény, hogy a kormány véleménye ez ügyben kedvezőbbre változott, közelivé tette a kilátást, hogy a tárgyalások ujból megindulnak.

Ép oly sors érte a képviselőházhoz a kormány részéről 1873. évben beterjesztett bányatörvény javaslatot is, tárgyalásának megfeneklése miatt. S habár — elnökünk jelentése szerint — már ezen ügyek rendezése egy magában is jótékony hatással lehetett volna a magánbányászatra, legtöbb előnyt a kohósitástól várt az egyesület azon esetben, ha az a külföldön elért haladás szinvonalára emeltetik; fájdalommal constatálta azonban, hogy a Pilczféle pestekkel e helyütt ismételten tett kisérletek érzékeny csalódással végződtek, és hogy a várt siker meghiusulásának, a kohó financziális eredményének kedvezőtlen záródása is tulajdonitandó, mely utóbbi szerint a kohó 1874. évi vesztesége 40,000 frtot tett, daczára annak, hogy ugyanazon évben a zsarnóczai kohó 22,000 frt nyereséget mutatott fel.

Pedig kétségtelen, hogy a jelzett veszteség s kedvezőtlen kohó eredmény súlyos csapást mér a magánbányászatra mivel az a fennálló beváltási árszabály elve szerint 1875-ben a beváltatók által fedezendő leszen. Ennek elháritása végett az egyesületi bányatársulatok arra kérték a miniszteriumot, hogy a meghiusult kisérletezés által okozott ezen veszteség be ne számittassék az 1875. évi előirányzatba, mivel ez — úgy mond — bizonyára be nem következik, ha az egyesületi kémlész is kiküldetik a tanulmányutra.

Ily viszonyok közt Mihálytáró azon elhatározását, hogy a bélabányai kohóüzemet akkép rendezi be, hogy ott a selmeczi termények legnagyobb része beváltható legyen, a nyomott lelkületü bányatársulatok tárt karokkal s lelkesedéssel fogadták.

Az egyesület ez évben uj taggal szaporodott a mátrai bányatársulat belépése folytán; a vizsgálati próbák száma 1874. évben 15883-ra, s a beváltási próba 800-ra rugott, vagyis 458-al többet tett ki, mint 1873. évben és az egyesület vagyonállapota 1874. évben már oly kedvező volt, hogy a hodrusi Nep. János tárnak 1950 frt kölcsönt is adhatott, azon intentiot valósitva meg ez által, mely az egyesület egyik feladatát, az egyesületi tagok lehető támogatásában találta.

A reservált erdők kérdése ez évben is szőnyegre került, s az egyesület folytonos figyelemmel kisérte azon intézkedéseket, melyek ez iránt fel fel merültek.

Az egyesületi tagok érdekközössége s vonzalma az ezen közösségnek mintegy közvetitésére hivatott egyesület iránt, minden egyesületi tag részéről s mindig ápoltatott. Mely szempontból méltatva kiemelendő, hogy a körmöczi bányatársulatok azon szerepkör emlékeinek hatása alatt, mely Körmöczbánya, mint főbányavárosnak — primaria civitas septem montanarum civitatem — a multban osztályrészül kijutott, minden alkalmat arra használtak fel, hogy az egykoron szövetségben (confoederatioban) állott bányavárosok közös ügyét teljes odaadással ápolhassák s rokon érzelmeiket tolmácsolhassák. Ez magyarázza meg azon valóban lelket emelő jelenséget, hogy azok kezdettől fogva költséget s időt nem kimélve az egyesület közgyülésein megjelentek. Kezdetben Pehatsek Alajos, 1881. évtől Krizko Pál, 1882. év óta Chabada József körmöczi polgármester, 1885. év óta Schwarz

Gyula jártak el a nevezett bányatársulatok képviseletében. Ezzel szemben fájdalommal constatáljuk, hogy Beszterczebánya városa nagyon tartózkodó álláspontot foglalt el s az egyesület mozgalmaiban 1850. év óta épen nem vett részt; pedig a meg megujuló érintkezés az érdekelt bányavárosokkal az egyesület körén kivül eső egyéb közügynek is javára válhatott s esetleg a beszterczei bányászat hanyatló sorsára is jótékonyan kihatott volna.

Az 1876. évből. Az egyesületi kémlőintézet ez évben ujabbi berendezést nyert a Platner-féle kémlőpestnek behozatala s alkalmazásba vétele által. E pestek alkalmas s előnyös voltáról Kerl Bruno (a kohászattan tanára a berlini egyetemen) itt járván személyesen is meggyőződött s arról a legkedvezőbben nyilatkozván engedélyt kért arra, hogy azt az általa szerkesztett tudományos folyóiratban ismertetően méltathassa. A pest ezen előnye pedig abból áll, hogy abban a hő tetszés szerint szabályozható, a próbák pontosan megejthetők s a mellett a tüzelő anyagban 3—400 kila szén megtakarítható, és a vas a megégéstől lehetőleg megóvható.

A kir. kohó olvasztási módját illetőleg az elnök évi jelentése azt adja elő, hogy azon olvasztási mód, mely Freiberg-, Przibram- és Klausthalban máris oly sikeresnek bizonyult, e helyütt és 1876. évben is csak a „Pilcz"-féle olvasztókkal való kisérletezés embrialis stádiumában van, pedig azon kisérletek, melyeket az egyesületi kémlész a bélabányai kohóban tett, kitünően sikerültek, amennyiben azok szerint az olvasztás 30%-kal olcsóbb a kincstárinál, nem is említve azony előnyöket, melyeket az egyesület kémlésze már a legközelebbi jövőben elérni remélt.

Mindez arra szolgált alkalmul, hogy az egyesületi kémlész ezen eljárása osztatlan elismeréssel fogadtatott s azon remény nyilvánittatott, hogy az adott ezen példa a kincstári kohó kezelőségét is versenyre serkenti, s azt, mire a bányatársulatok kezdettől fogva vágyódtak, vagyis a beváltási rendszer kedvezőbbé tételét, lehetővé teszi.

Ugyanakkor azt is jelentette az elnök, hogy a kir. ezüstkohó központi üzeme állitólag 1877. évi január-hó 1-én indittatik meg, s igy a zsarnóczai kohó a beszterczebányainak sorsára jut.

Az 1876. évi közgyülés egyik nevezetes elhatározása azon intézkedés, hogy a kémlőintézeti egyesületnek átalakitása általános

bányatársulati egyesületté azért ejtetett el, mivel attól lehet tartani, hogy ez az egyesületi kémlész által a beváltásnál gyakorolható ellenőrzés kiváltságos jogát, s igy az egyesület létalapját a koczkázat veszélyének tenné ki.

Eddig az elnöki tisztség ellátása dijtalan volt; Berks Lothár lovag inditványára azonban azt határozta a közgyülés, hogy az elnök évi 100 frt tiszteletdijat élvezzen, és pedig a multra a lejárt részleteket egyszerre s az 1877. évi január-hó 1-től negyedévenként felvehesse, jutalmául azon ernyedetlen tevékenységéért, melylyel az egyesületet virágzásba hozta.

Ugyanezen évre (1876) terjedőleg kiemelendő végül, hogy a kémlőintézeti egyesület nemcsak a közös érdekü ügyeket ápolta melegen, de gyakran az egyes bányatársulatok specialis természetü fontosabb ügyét is magáévá tette. Ilyen a körmöczi Zsigmond György-táró azon ügye is volt, hogy a bányakincstár, mint a szomszéd Mihályakna tulajdonosa, az ottani vizemelőgép működését beszüntette, s ez által a Zsimond György-tárót elfulasztván, lehetetlenné tette, hogy utóbbi gazdag mélységének müvelését folytathassa. Ezen imminens veszélyt az által gondolta a kémlőintézeti egyesület elhárithatani megszorult tagtársától, hogy közvetitőképen külön feliratot intézett a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumhoz. De mentő szándéka hajótörést szenvedett.

Az 1877. évből. Mindenek előtt az egyesület személyes természetü ügyeinek körét érintve, kiemeljük, hogy Cherven Andor a jegyzői tisztségről 1876. évben lemondott, s helyébe a választmány Szitnyai József városi főjegyzőt ideiglenesen alkalmazván, utóbbi az 1877. évi október-hó 22-én tartott közgyülésben végleg választatott meg egyesületi jegyzővé.

Az 1876. év financiális eredménye igen kedvező volt, a mennyiben az egyesület ez évi bevétele 9937 frt 20 kr. volt, s ezzel szemben a kiadás csak 7160 frt 62 krt tevén, a vagyon az 1875. évihez viszonyitva 1555 frt 28 krral gyarapodott.

Ezen kedvező eredmény mellett arra is utalt az elnök évi jelentése, miként biztos a remény, hogy a bányatársulatok állapota is jobbra fordul, mert a kohó eddigi üzemének folyama helyébe, mely tulélte magát, a jövő 1878. évtől kezdve az uj rendszer lép, továbbá mert annak utolsó évi vesztesége csak

63 frtot tett ki, jelesül a költséges kisérletezések felhagyása folytán; végül mert ily előzmények után a tervbe vett reformok gyökeres foganatosítása a beváltatók sorsán, szemben a központi kohóval, elhatározó befolyást fog gyakorolni; ide járul, hogy Beszterczebánya által megvételt szándékolt ottani kohó ára, valamint a zsarnóczai kohó úgy 1874. évi (33,000 frt), mint 1875. évi (16,000 frt) nyeresége szintén a központi kohó javára fog esni.

A körmöczi Zsigmond György-aknai ügyben vett elutasító miniszteri intézvény arra inditotta a közgyülést, hogy a megannyi bányatársulat általános egyesületének alakitására kezdeményezett, de felhagyott mozgalom, a külföldön létező bányászati és kohászati egyesületek mintájára szervezendő oly szövetkezet létesitésére irányoztassék, mely a bányászat úgy tudományos, mint technikai, úgy köz- és népgazdasági, mint administrationalis ügyeit illetékességének körébe vonhassa. — A tervezet kidolgozásával Ocsovszky Vilmos, Záreczky Adolf, Wieszner Adolf (mihálytárói igazgató), Záreczky Jenő és Szilnyai József bizattak meg.

A kidolgozott alapszabályok tervezete le is tárgyaltatott; de ezek kellő érvényesitése elmaradt azon elvileges előleges elhatározás megállapitása folytán, hogy a bányatársulatokat érdeklő közös ügyek szorgalmazásánál a collectiv előterjesztések rendszere követendő.

Az 1878. évből. Ez évben csak rendkivüli közgyülés tartatott (julius-hó 15-én), mely azon intézkedésekkel foglalkozott, melyeknek megállapitását az egyesület volt pénztárosa által a rája bizott vagyonban elkövetett nagyobb mérvü sikkasztás és okmányhamisitás s ezek folytán ugyanannak elmozditása szükségessé tette; ugyanezen közgyülés Lauko József városi pénztárnokot bizta meg a pénztár kezelésével.

Habár az egyesület saját s közvetetlen körében az 1878-iki év mi nevezetesebb mozzanatot sem hozott felszinre, annál nevezetesebb azon közvetett eredmény, melyet ugyanazon év a kohászat, jelesül az ezen évre megállapitott uj érczbeváltási árszabás tekintetéből felmutathat, s mely, mint a kémlőintézeti egyesület és az ehhez tartozó bányatársulatok életébe vágó, közelebbi méltatást igényel.

Az uj érczbeváltási árjegyzék ügyében Péch Antal k. miniszteri tanácsos bányaigazgató elnöklete alatt 1878. évi január-hó

15-én tartott bizottmányi tanácskozás a magánbányászatra nagy fontosságu azon mozzanat, mely mint az eddigi eltérések és küzdelmek záróponlja, ujabb korszakot nyitott meg a bányatársulatok életében.

Jelentőségét egyébként maga azon beszéd világitja meg legjobban, melylyel Péch Antal a tanácskozást megnyitotta, s mely a következő:

„A nagyméltóságu pénzügyminiszterium által 1868. évben zsinórmértékül felállitott beváltási elveknek főczélja az volt, hogy hazai kohászatunkat folytonos fejlődésre képessé tegye, elháritsa a kohászat fejlődését gátló intézkedéseket és a kohászat vezetőit folytonos haladásra buzditsa."

„A selmeczi kerület tisztviselői örömmel fogadták a magyar kormány ebbeli kezdeményezését, és teljes erejükből egész odaadással működtek azon, hogy az óhajtott czélt: egy olcsóbb és korszerűbb kohóüzem létrehozatalát minél előbb elérhessék."

„A tisztelt bizottmány tagjainak nagy része tanuja volt ebbeli fáradozásainknak és törekvéseinknek; tanuja volt, mily kitartással és szorgalommal működtek kohászati tisztviselőink az óhajtott czél elérésére, mennyi nehézséggel kellett ezen törekvéseink alkalmával megküzdeni, hányszor lettek leverve kisérleteink meghiusulása által, és miképen diadalmaskodott végre szakértelmük és önfeláldozó szorgalmuk minden nehézségen úgyannyira, hogy mostan már az uj üzemrendszert megállapitottnak és a selmeczi kohóban meghonositottnak mondhatjuk."

„A kezdetben emlitett beváltási elveknek egyik üdvös intézkedése azt rendeli, hogy a beváltóknak megbizottai az igazgatóság főbb tisztviselőivel együtt évenkint tudomást szerezzenek a kohóüzem eredményeiről, azokat birálat alá vegyék, a lefolyt üzemre vonatkozó észrevételeiket és javaslataikat jegyzőkönyvileg terjesszék a nm. miniszterium elé; az évi kohószámadásokat műszaki tekintetben megvizsgálják, a tettleges kezelési fémveszteségeket és olvasztási költségeket az árszabályzatiakkal összehasonlitsák, és a beváltási árszabályzatra nézve évről-évre javaslatot tegyenek."

„Ezen magas rendelet következtében már ezelőtt is volt alkalmam a tisztelt bizottmányt egybehivni, mindeddig azonban a nélkül, hogy beváltási árszabályunknak lényeges változását inditványozhattam volna, mert az uj üzemrendszerrel tett kisérletek

eredményei nem engedték, hogy a meglevő árszabályt egy jobbra változtathassuk, és mert ezen kisérletek folyama alatt a kohóüzem tetemes veszteségbe jutott."

„A nm. miniszterium kegyes volt elfogadni azon nézetet, hogy ezen veszteségek főképen a kisérletek következményei, és kegyes volt megengedni, hogy e veszteségek törlesztése a réztöbbletek alapjából, azon alapból eszközöltessék, mely a beváltási elvek megállapitásakor ily kisérletek költségeinek fedezésére rendeltetett."

„Igy történt, hogy érvényben levő beváltási árszabályunk már több éven át változatlanul maradt, a kohóüzem eredményei a beváltási árakra befolyással nem voltak, és a kohóüzemet biráló bizottság, tekintve a létező nehézségeket, köszönetet érdemlő bizodalommal és elnézéssel viseltetett a nem kedvező üzemeredmények iránt."

„Ma végre befejezettnek tekinthetvén kohászati üzemünknek ezen kisérleti stadiumát, szerencsésnek érzem magamat a felől értesithetni a tisztelt bizottmányt, hogy ezentúl szabályszerű és rendszeres föladatunkat akadály nélkül fogjuk teljesithetni, mert biztos alapot érzünk magunk alatt, melyen állva nem fogunk többé visszaeshetni nagy veszteségekbe, sőt inkább közös erővel bátran törekedhetünk előre, s miután már elértük az olvasztási költségek lejebbszállitását, az egész üzemet igy biztos alapon állónak tudva könnyebben és zavartalanabbul irányozhatjuk figyelmünket a *további javitásokra és teendőkre.*"

„A többször emlitett beváltási elvek ugyan azt határozzák, hogy az uj ajánlatoknak alapjául mindig a legközelebb lefolyt 3 év üzemeredményei vétessenek; jelenleg tehát tulajdonképen az 1874-ik, 1875-ik és 1876-ik évek eredményeiből kellene kiindulnunk; de miután az 1874. és 1875-iki évek csak kisérletekkel foglalkoztak, és ezen évek eredményei a jövőre semmi befolyással sem lehetnek, azt hiszem, hogy helyesen cselekszünk, ha ezen évek eredményeit, mint szerencsésen túlhaladott álláspontot, tekintet nélkül hagyjuk és csak az 1876-diki eredmények után indulva tesszük a jövőre szolgáló javaslatainkat".

„Bátor leszek az 1876-iki eredményeket röviden elősorolni, megjegyezvén, hogy ezen eredményekben annál biztosabban megnyugodhatunk, mert 1876-ik év végén a selmeczi kohónál lelete-

zés tartatott, igy tehát a fél készlemények fémtartalmai és mennyiségei helyeseknek és teljesen megbizhatóknak tekinthetők."

„1875. év végével maradt a kohónál különféle terményekben 21,641 mm. 24·7 kgr. 551,225 frt 77 kr. értékkel. 1876. évben beváltatott és a leletezés folytán bevétetett 67,872 mm. 43·5 kgr. 794,166 frt 14 kr. értékkel, tehát az összes bevétel tesz 89,513 mm. 68·2 kgr. 1,345,391 frt 91 kr. értékkel, — kiadatott 1876-ban 29,567 mm. 48·1 kgr. 833,565 frt 58 kr. értékkel, ehhez számitva az év végével maradt s leletezett készlet 31,672 mm. 17·7 kgr. 528,417 frt 91·5 kr. értékkel, tehát összesen 61,239 mm. 65·8 kgr. 1,361,983 frt 49·5 kr. értékkel, tehát mutatkozik üzemi többlet pénzértékben 16,591 frt 58·5 kr. és pedig aranyban volt többlet 5,823 kgr., és pedig ezüstben volt többlet 145,766 kgr., és pedig rézben volt többlet 108 mm. 31·2 kgr., ólomban volt fogyaték 879 mm. 82 kgr."

„A többletek valóságos többletek, az ólom fogyaték pedig jóval kisebb, mint az érvényben álló beváltási árszabály engedélyezhetőnek határozza, mert az érvényben álló árszabály szerint engedélyezhető lett volna 3026 mm. 45 kgr. ólomfogyaték, igy tehát ezen fogyatékból 2146 mm. 72 kgr. ólom megtakaritatott vagyis megnyeretett."

„A mi a pénzkezelést illeti tettek a beváltott és kezdetbeli készlet után pénzverési és kohóköltségek . 216,124 frt 45 kr.
ebből levonva a zárkészletet illető pénzverési
s kohóköltségeket . . . . . 112,910 „ 43 „
marad az 1876. év üzemköltségeinek fedezésére 103,214 frt 02 kr.
és a leletezésnél talált fémtöbblet értéke . 16,591 frt 58·5 kr.
összesen 119,805 frt 60·5 kr.
a kohó valóságos kiadásai tettek a különféle kezelési bevételek leszámitásával, és a kezdetbeli és zárlati növekvések és fogyatkozások tekintetbevételével . . . . . 123,354 frt 90·5 kr.
e szerint tehát mutatkoznék kohóüzemi veszteség . . . . . 3,549 „ 30 „
ezen veszteségnek azonban javára esik az
1876. év végén készletben maradt készpörköléknek anyagértéke . . . . . 3,486 „ 23 „
úgy hogy az 1876-iki valóságos veszteség csak 63 frt 07 kr."

„Ez az 1876. évnek végeredménye, melyre nézve még meg kell jegyeznem, hogy az évnek egy részében az üzem még a régi rendszer szerint volt folyamatban marad, az uj üzem mellett."

„Az 1876-ban felolvasztott anyagok között foglaltatott ércz és mara 35,878 mm., az összes feldolgozási költségek tettek 98,072 frt 58 krt, esik tehát egy métermázsa beváltmányra 2 frt 73 kr.; hogy ha ezen eredményt összehasonlitjuk a zsarnóczai kohó olvasztási eredményével, mely szerint 17,345 mm ércz s mara 69,975 frt 58 kr. költséggel feldolgoztatott, tehát egy métermázsa 3 frt 97·9 kr., mutatkozik, hogy a selmeczi kohó 1 frt 24·9 krral olcsóbban dolgozott, mint a zsarnóczai, mely eredmény főképen az uj üzemrendszernek köszönhető; hogy ha ezen eredmény már több éven át konstatáltatott és állandónak mutatkozott volna, bátran tehetnők azon inditványt, hogy tehát az érvényben állott beváltási árszabály általánosan leszállittassék métermázsánként 1 frt 24·9 krajczárral."

„Tekintve azonban (az üzemnek minden jó sikere mellett) azon körülményt, hogy az üzem még uj és erre való tapasztalataink számszerint kimutatva csak egy évre terjednek, ezenkivül pedig az uj üzemmel járó több oly költség adandó még ki, melyek a régi üzem teljes elhagyása miatt még csak ezután fognak megtétetni: mindezen okok és egy netaláni veszteség lehetőségének elkerülése azt tanácsolták, hogy az uj árszabály összeállításánál ne menjünk el ezen végső határig; hiszen ha nyeresége lesz a kohónak az uj árszabály mellett, az senkinek sem fog terhére esni, ellenben egy netaláni veszteség megtéritése igen nyomasztólag hatna a jobb reménységet táplálni kezdő bányászatra."

„A tisztelt bizottmánynyal közlött árszabályzati tervezetben azon elvet követtem az emlitett aggodalmak folytán, hogy az érvényben állott és most tervezett árszabály közötti különbség meg ne haladja métermázsánkint a 80 krt, sőt átlagban véve, csak ennek felére terjedjen az ezüstérczeknél és maráknál, az ólombeváltmányoknál pedig 50 kr. körül legyen az ár leszállitása."

„Miután az uj üzemrendszer szerinti eljárás mellett felolvasztandó beváltmányok olvaszthatóságára legnagyobb befolyást gyakorol azoknak vastartalma, mely a beváltmányokban levő silicium felvételére, magához kötésére, egy könnyen olvadó salak képzésére, és a beváltmányokból eltávolitandó anyagok kiválatá-

sára és eltávolitására mulhatatlanul szükséges, ezen vastartalom pedig gyakorlatilag csak a kénv mennyiségének meghatározása által állapitható meg; és miután a különféle helyen termelt beváltmányoknak kénvei nem egyenlő mennyiségben tartalmaznak vasat, hanem változó mennyiségü fémek kénvegyületeiből állanak, szükséges volt a különféle beváltmányok kénveit vastartalmukra nézve elemzés alá vetni és ezen tartalom szerint csoportositani."

„Ezen vegyelemzések eredménye szerint az összes ezüsttartalomu beváltmányok négy csoportba soroztattak, és pedig:

az I. csoportba azok, melyeknek kénve 72% vasat tartalmaz
II. „ „ „ „ 58·8% „ „
III. „ „ „ „ 51·5% „ „
IV. „ „ „ „ 37·2% „ „

Egy V. csoportba soroztattak a pachertárói ólmos rézmarák."

„Az ólomfényléből álló érczek és marák is külön tekintet alá vétettek kénvtartalmuk szerint."

„Miután a rézérczek mostan még nem dolgozhatók fel teljesen a selmeczi kohóban, a beváltási árszabály tervezete ezekre nem terjesztetett ki, hanem csak az ezüst és ólom tartalmu beváltmányokra szoritkozik."

„Nem vonatkozik az uj árszabály tervezete a körmöczi kohónál beváltandó terményekre sem, mert ezen kohó egyelőre még a régi rendszer szerint dolgozik, és a körmöczi termények átalában az érvényben állott és reájuk nézve érvényben maradó árszabály szerint is igen kedvező feltételek alatt váltatnak be."

„A selmeczi kohó számára szolgáló uj árszabályban változatlanul hagyattak a régi árszabálynak azon határozatai, melyek a kémlelésre, a kémlék kiegyenlitésére, a fémfogyatékokra, igazgatósági kohókezelési költségekre, a beváltási tőke kamataira és pénzverési dijakra vonatkoznak, a tervezett változtatás lényegileg csak az olvasztási költségekre vonatkozik."

„Ezen változtatás szembeállitva az érvényben állott árszabálylyal, tagadhatatlanul előnyös a bányamüvelésre nézve, és tekintve, hogy az első lépés egy jobb jövő felé, tekintve, hogy a kohóüzem eredményeinek csak constatálása már képessé fog minket tenni, hogy jövő évre ujabban leszállithassuk az árszabályt, tekintve továbbá, hogy a beváltandó mennyiségek remélhető növekedésével kohókezelési és regie költségeink apadni fognak, más-

részt pedig a kohó gázainak felfogására a folyó évben meg fognak történni a szükséges intézkedések, melyek az ólomfogyatéknak tetemes leszállitását fogják maguk után vonni, és ez által közvetve a kohó költségeit apasztandják, mindezen tekintetekből indulva úgy vélem, hogy egész megnyugvással nézhetünk a jövő elé, és remélhetjük, hogy üzemünk javulása folytonosan haladni fog és a bányaművelésnek nyujtandó előnyök és könnyitések évről-évre jelentékenyebbek lehetnek."

„Miután ezekben szerencsém volt az 1876-iki üzemeredményeket és az ezekre alapitott uj beváltási árszabályzatot bemutatni; előterjesztem egyszersmind a régi és uj árszabály közötti külömbségek kiszámitását és az 1876-iki beváltmányok beváltási számvetését az uj árszabály szerint kiszámitva és összehasonlitva az 1876-iki valóságos költségekkel; egyébiránt pedig fölkérem a tisztelt bizottmányt, hogy ezeket tárgyalni és iránt uk véleményét nyilvánitani sziveskedjék."

E megnyitó beszéd nemcsak férfias őszinte nyiltságánál, minden irányban felderitő s áttekinthető értelmi tisztaságánál, tudományos értékének kiváló sulyánál, de s különösen azért is fontos ugy a kincstári, mint magánbányászatra, mert az azon korszakot inaugurálta, s felavatván megnyitotta, mely után az alsómagyarországi bányatársulatok a 18-ik század közepe óta vágyódtak; s ép azért, valamint tekintve, hogy az exposé jelentőségénél fogva részben a kohóüzem eddigi multját leplezetlenül ecseteli, részben pedig a jövőre oly programmot fejt ki, mely a kitünő szakférfiu providentiájával vázolt várandóságok megvalósulásának igaz hirnökéül bizonyult: ezen megnyitó beszéd már azért is beiktatandó volt ezen emlékkönyvbe, mivel abban a magánbányászatra felette fontos, azon elvek illetékes helyről nyilvános elismerést és hivatalos megerősitést nyertek, mely elveknek megörökitése s állandó nyilvánlatban tartása a jövő esélyeivel szemben mulaszthatatlan kötelessége a bányatársulatoknak és kémlőintézeti egyesületünknek.

A miért is természetes, hogy egyesületünk elnöke, mint a tanácskozó bizottmány egyik tagja,* a megnyitó beszédre reflectálván, a következőképen nyilatkozott.

* A többi társulati bizottmányi tag a következő volt: Wieszner Adolf (mihálytárói igazgató), Záreczky Adolf, Pehatsek Alajos és Wágner József.

Mindenekelőtt megemlité, hogy a régi beváltási rendszer a bányaüzemre nyomasztó volt, s a javitást czélzó intézkedések megtétele, úgy a mint az ismételten megigértetett, a magánbányabirtokosok legfőbb óhaja volt; tényleg történtek is fontos lépések a kohóüzem könnyitésére s az olvasztási költségek leszállitására, de a bányatársulatokat a megnyilatkozott jóakaratu törekvés daczára is komoly aggodalom töltè el, mely akkor kezdett oszlani csak, midőn az uj átalakitások nehézségein a buzgósággal s ügyességgel párosult szakértelem győzedelmeskedett, s a helyzet javulása ténynyé válván, az ez által lehetővé tett kedvezőbb beváltási rendszer már a folyó évben (1878) hatályba léptettetni határoztatott.

Mindez arra vallván, hogy azon válság, mely a bányamüvelést a tönkretétel veszélyével fenyegette, forduló pontjára jutott, — ezen tul alapos a remény, hogy a bányaüzem uj korszaknak néz elébe, mely hivatva lesz annak ujabbi virágzását előidézni. Ezen kecsegtető átalakulás s ezen kedvező eredmény első sorban — úgymond érdemes elnökünk — ő méltósága Péch Antal miniszteri tanácsos bányaigazgató erőteljes vezetésének, szakavatott értelmességének és lankadatlan buzgalmának köszönhető, mert csak igy vált lehetővé, hogy a felmerült nehézségek leküzdésével, most a kohó kedvezőbb üzemeredményeket birt felmutatni.

A miért egyesületi elnökünk arra használta fel ez alkalmat, hogy a miniszteri tanácsos bányaigazgató buzgalmáért és sikeres fáradozásáért a bányatársulatok nevében meleg köszönetet tolmácsoljon, s hason elismerést Richter György bányatanácsos kohóelőadónak, valamint Kachelmann Vilibald bányatanácsos kohófőnöknek az uj berendezés körül kifejtett tevékenységükért és közremüködésükért szavazott.

Ezuttal még csak azt emeljük ki, hogy a kohóüzem eredményének elbirálása a vegyes bizottság részéről 1879—1890. évekre terjedőleg elmaradt illetőleg csak az 1892. évben tartott tanácskozás alkalmából utólag ejtetett meg. Az ezen időszakban elért pénzbeli és üzemeredményekről Hültl József miniszteri tanácsos bányaigazgató 1892. évi január-hó 2-án ép oly érdekes, mint tanulságos jelentést terjesztett a bizottság elé, melyet alább méltatunk.

Az 1879—1880. évekből. Az 1879. évi augusztus-hó 28-án tartott egyesületi közgyűlés a rendes folyó ügyek letárgyalása után konstatálta, hogy a zsarnóczai kohó ingyen átengedése, vagy a vételár megfelelő hányadának a beváltatók számára való kiszolgáltatása tárgyában mult évben beadott collectiv előterjesztés 1879. évben még mindig elintézetlen volt. Ugyanezen évben egyesületi pénztárnokká id. Kachelmann Károly választatott meg. — 1880. évben közgyűlés nem tartatott s az 1881. évi okt. 28-án tartott közgyűlés az egyesület 1880. évi vagyonállagát 33,375 frt 02·5 kr. becsértékben állapitotta meg; s elrendelte, hogy azon tervezet, mely az egyesületi alapszabályok korszerűbb módositását czélozta, az egyesületi tagoknak tanulmányozás s netáni észrevételezés végett adassék ki. Eddigelé a pénztárnok ellenőr nélkül kezelte a pénztárt, 1881. évben a pénzkezelés ellenőrzésével s a pénztári számadások vezetésével az egyesületi kémlész bizatott meg évi 50 frt dij élvezete mellett.

Az 1882. évi október-hó 18-án tartott közgyűlés az 1881. évi bevételek csökkenését azzal állapitotta meg, hogy ennek oka a bányatársulatok termelésének csökkenése, miután Schöpfertárót kivéve, a többi veszteségben volt; de a kohóüzem uj berendezését és a válatás, valamint a foncsoritás azon módját, melyet egy franczia társulat alkalmazásba vett, s e végből a kincstárral 15 évre terjedőleg szerződést kötött, oly kecsegtetőnek találta, hogy ez által a szegényebb érczek művelése s beválthatósága is lehetővé válik. S miután az előző évben módositás alá vett alapszabályok tervezete közgyülésileg is elfogadtatott, azt rendelte el a közgyűlés, hogy a módositott szöveg a választmány által hitelesittessék és ily alakban felsőbb megvizsgálás végett a bányakapitányság utján a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszteriumhoz felterjesztessék. Végül megjegyzendő, hogy ugyanazon közgyülés 100 frt dijat szavazott meg az egyesületi jegyzőnek kiváló ügybuzgósága jutalmául.

1883. évben az egyesület kötelékébe, mint ujabbi egyesületi tag lovag Berks Róbert lépett, ki már eddig is, mint a Geramb János József bányaegyesület műveinek regeneratora, ugyanazok üzemét oly lendületbe hozta, mely nemcsak ritka áldást hozott a nevezett bányaegyesületre, de a szakközönséget is meglepte, s ki a német költő ezen kijelentését:

„Greift nur hinein ins volle Menschenleben
Ein jeder lebt-s, nicht vielen ist-s bekannt
Und wo ihr-s packt, da ist-s interessant.“*

rendkivüli sikerrel megvalósitotta. A kémlőintézeti egyesület tagjai még akkor is (1883) reményt tápláltak az iránt, hogy a franczia'k által az arany-ezüst elválasztására meghonosittatni tervezett uj mód valóságos megváltója lesz az itteni bányászatnak. Végül kiemelendő, hogy az 1883. évi október-hó 17-én tartott közgyülés méltányolva azt, hogy Wágner József működése a kémlészet terén ugyanazon év augusztus havában a huszadik évet töltötte be, ugyanannak fizetését 1200 frtra emelte fel.

Az 1884. évi október 22-én tartott közgyülés az egyesület előző évi vagyonát 34,615 frtra becsülte s örvendetes tudomásul vette, hogy egyes bányatársulatok nevezetesen Schöpfer-Mihály s Finsterorttáró, valamint a körmöczi müvek az előző évben művelésük lenditésére s azon vivmányok meghonositására nagy áldozatokat hoztak, melyek a külföldön oly kiváló sikereket arattak, s melyeknek berendezésében legelöl Schöpfertáró serkentő példával járt. Eddigelé az egyesület közgyüléseinek jegyzőkönyve német nyelven vezettetett, 1884. évben azt rendelte el a közgyülés hogy a jegyzőkönyvek magyar s német nyelven szerkesztessenek, és azok hiteles szövege a magyar legyen.

A Geramb János József egyesületi bányamüvek, tudományos combinatiók, s gyakorlati berendezések által, ritka szerencse kedvezése mellett, 1885. évben oly gazdag teléreket tárt fel, melyek méltán vetekedtek a steffultói Istvánakna azon mesés gazdagságával, melyben az a XVIII-dik században volt s melyről fennebb emlékeztünk meg.

A selmeczi Mihálytáró nem volt ily szerencsés meginditott reformaival s kedvezőtlen állapotát még inkább súlyositotta az ólom nyomott piaczi ára (1885.) el annyira, hogy hogy ha azt a Geramb János József bányaegyesület fel nem karolja s veszteségét sajátjából nem pótolja, a visszaesés lejtőjén rohamosan haladt volna a feloszlás felé.

De még ennél is válságosabb sorsra jutott a vihnyei kereszt. sz. Jánostáró, melyet sem a reformok, sem az áldozatok meg

* Goethe: »Faust«-jából.

nem akaszthatván, azt határozta a bányatársak közgyülése, hogy bányamezőjét a magas kincstárnak eladja.

E mellett Finsterorttáró tőrhetetlen odaadással a remény biztos előfeltételei mellett egyre tovább haladt a kitüzött czél felé (1885); s hasonló törekvés Módertárót is vezette. És habár a körmöczi bányatársulatok még nem érték el a kitüzött czélt, annak megvalósitása Körmöczbánya városának példája után indulva, ernyedetlenül fáradoztak.

1886. évben márczius 29-én rendkivüli közgyülés tartatott oly végből, hogy a módositott s felterjesztésre készen tartott alapszabályok 20 s illetve 21. §-ának helyessége megállapittassék; mi megannyi jelen volt hozzájárulása mellett megtörténvén a végleg megállapitott alapszabályok még ugyanazon évben terjesztettek fel s 1887. évben a földmivelés ipar s kereskedelemügyi m. k. miniszterium 22662. sz. bemutatási záradékával elláttatván érkeztek le. Utóbbi évben Schöpfertáró egyre fokozódó vagyon szaporodása s kedvező mérlege lehetővé tette, hogy magát a kedvezőtlen helyi vizgazdaság számtalan hátrányától gőzzúzó épitése s üzembe hozatala által függetlenitse és ez uton zúzóüzemét permanenssé tegye. Ez volt az első gőzzúzó a selmeczi bányakerületben. E közben Finsterort a Ferencz császár altáró hajtását befejezte. Végül kiemelendő, hogy ez évben az egyesület kezdeményezése folytán sérelmi panaszt emeltek a bányatársulatok a miatt, hogy a beváltmány kifizetésekor tőlük a nyugta bélyege is követeltetett; minek jogtalansága nyilván levő levén, a nyugta bélyeg levonása nem sokára be is szüntettetett.

Fennebb láttuk, hogy érdemesült elnökünk 1888. évben mily meleg elismeréssel emlékezett meg a beszterczebányai egyesületi képviselők azon érdemeiről, melyeket azok az egyesület megalakulása s szervezése körül szereztek. Ezzel áttérve az egyes bányatársulatok bányamüvelési s üzemi viszonyainak ecsetelésére, többi közt azt adja elő, hogy 1887. és 1888-ban Schöpfertáró kivételével a többi egyesületi bányatársulat oly kedvezőtlen helyzetben volt, hogy alig fedezi költségeit, és hogy csak a Schöpfertáró által fokozott termelése arányában fizetett vizsgálati s aranyüzési és aranyválasztási kémlelőjaknak köszönhető, hogy az egyesület vagyona ezen években meg nem támadtatott; továbbá vázolja, hogy azon tapasztalati tény, mely szerint a dús érczter-

melés a helyi viszonyok közt tisztán a bányász véletlen szerencséjének ajándoka, arra inditotta Schöpfertárót, hogy főfigyelmét az érczfémnek a természetben nagy mennyiségben előforduló zúzóérczből való észszerü kinyerésére irányozza, s ily uton vállalatának tartósan jövedelmező jövőt biztositson; mely irányban ja külföldön, nevezetesen Németországban és Amerikában érvényesült reformok átvétele és sikeres alkalmazása mellett most is haladván, hasontörekvésre a többi bányatársulatot is serkenti.

Az 1889. és 1890. évből. 1889. évben nem volt közgyülés, s az 1890. évi november-hó 12-én tartatott meg; mely utóbbi örömmel fogadta a helyi bányászatra nagyfontosságu azon közleményt, hogy a kormány 40,000 frtot engedélyezett a központi kohónál oly csatornázás berendezésére fordittatni, mely a szálló fémrészek felfogására s a különben kárba menő érték megtarthatására szolgáljon. Ennek előnyét különösen azon meglepő eredmények tették nyilvánvalóvá, melyeket a szászországi freibergi kohó felmutat, s melyek évi 40—45,000 tallér nyereménynyel záródtak; miért is azon reményt, hogy ily uton az itteni beváltatók is nemsokára azon helyzetbe jutnak, hogy a kohó ekkép fokozódó nyereségében osztozkodni fognak, joggal táplálhatta a közgyülés; főkép ha tekintetbe vesszük, hogy a nagybányai kerületben 100,000 frton felül osztatott fel kohónyereség czimén 1889. évben.

Az egyesület számvizsgálója Nigrinyi János elhalván, helyébe Kriszta János választatott meg; végül megjegyzendő, hogy 1890. évben a körmőczi Károlyakna dr. poradai Rappaport Arnold bécsi udvari s törvényszéki ügyvéd és a bécsi Länderbank jogtanácsosának birtokába ment át.

Az 1891. évből. A bányamüvelés társulati állapotáról azt adja elő az egyesületi elnök jelentése, hogy a Schöpfertárónak tiz évvel ezelőtt, vagyis midőn a reconstruálás terére lépett, tizennégy napi nyereménye átlagban alig 18—20 kgr. ezüstben volt, mig most, vagyis tiz év multával az évi termelés 26 kgr. aranyra és 3100 kgr. ezüstre tehető; pedig a kezdet már azért is nehéz volt, mert ugyanazon bányamü üzleti tőke hiányában egyedül a maga erejére támaszkodott. Jelenleg azonban nemcsak fennállása s megmaradása miatt nem kell aggódnia, de hála a Gondviselésnek, oly kedvező helyzetben van, hogy azon bányamüveknek

is hathatós segédkezet nyujthat, melyeknél mint bányarészes érdekelve van. Ezeknek egyike a selmeczi Mihálytáró, meynek mérlegét 1890. évben már alpárivá tette, holott az eddig 20 éven át folytonos veszteségben volt. S mindez Schöpfertáró gazdag lelete mellett kiváltképen a helyesen szervezett és vezetett igazgatásnak, az ezt intéző által alaposan előkészitett üzemi tervek gyakorlati körültekintéssel teljesitett foganatositásának az eredménye, mely mint olyan elég biztositék, hogy az örvendetes fejlődés fokról-fokra emelkedjék. Ily szempont alá azon intézkedése is esik, hogy a maga bányaterményeinek szállitására gőzmozdonyu vasutat létesitett 1889. évben, mely Magyarországban az első a fémbányászatnál, a zúzóüzemet összpontositotta s tökéletesbitette, és Mihálytáró számára a vizcalamitás megszüntetése végett Bélabányán a fennálló zúzók helyébe központi gőzzúzót állitott fel.

Nem kevésbbé reményletes a körmöczi magánbányászat is az ezen bányák tulajdonosának személyében (1890. és 1891. évben) beállott változás következtében. Ezen változásig ugyanis a károlyaknai üzem felette sanyaru állapota azért nem volt megszüntethető, mivel az annak korszerü átalakitásához, megfelelő berendezéséhez, és igy a jövedelmezőség elővarázslásához szükséges tőke hiányában nem volt módja a bányatársulatnak, hogy azt uj életre ébressze, s ez okból azt határozta el az 1890. évi májusban tartott társulati közgyülés, hogy bányaműveit árúba bocsátja. Az eladás sikerült, s 120,000 frt vételár átvétele után a bányatársulat 1890. évi november-hóban feloszolván, az uj tulajdonos azonnal hozzáfogott azon reformokhoz és befektetésekhez, melyek hivatva vannak a bányamű ujjászületésének biztositására. Ezen örvendetes változás annál megnyugtatóbb a kémlőintézeti egyesületre, mert ezen bányamű, mint „Egyesült körmöczi károlyaknai és városi bánya“ továbbra is megmarad az egyesület kötelékében.

Az egyesületi tagok által képviselt bányászat tekintetéből továbbá figyelemre méltó azon bányák ez idő szerinti állapota is, melyek Selmecz városának főbányarészessége alatt állanak s a következők: Finsterort-, Brenner-, Namen Gottes-, Teréz-, Lipót- és Windischleutentáró. Ezek a legrégibb korból valók közé tartoznak, egykoron nagy áldásnak örvendettek, a legelőkelőbb helyet foglalták el, s alapos a feltevés, hogy reményük horgonya a mély-

ségben keresendő, miután biztosnak vehető, hogy Finsterort- és Brennertáró teléreinek nemes kitöltése ki nem apadt a bányamező határain belül.

Mindezekhez képest 1891. évben az egyesületi társulatok állapota olyannak jelezhető, mely a csüggedést ujabb bizalommal s a nélkülözést jutalmazó gyümölcsecsel felváltja.

1892. évből. A magánbányászat fejlődésének megközelitő s általános vonásokban ezen vázolása azért volt a kémlőintézet egyesülete történetének keretében méltatandó, mivel habár utóbbi czélja s hivatásánál fogva csak szükebb körben mozoghat, és specialis bányászati intézmény természeténél fogva egyedül mint a bányászat segédintézete jöhet számba: kétségbevonhatatlan, hogy azon szerves összefüggésnél fogva, melyben az a bányamüvelés közvetetlen tényezőivel áll, nem lehet rája közömbös az utóbbiak sorsa és állapota. Hiszen ezek az egyesület létének, fennállásának s felvirágzásának oly feltételei, melyeknek sikeres megvalósulásától és szerencséjétől az egyesület boldogulása és előbbrevitele is függ.

Az egymásra utaltság ezen okozatosságának tudatától áthatva, a kémlőintézeti egyesület mindenkor arra törekedett, hogy mindaz elhárittassék, mi a magánbányászatot bénithatta, hátráltathatta vagy lesujthatta. Az ezüstfémbányászatra ily végzetes csapást a valuta folyamatban levő rendezése, nevezetesen az aranyvaluta behozatala készül sujtani. S fájdalom, kikerülhetetlenek e csapás káros következései. Mert mig az állam egyéb gazdasági s pénzügyi rendszabályai a polgári társadalom csak bizonyos rétegeit, csak némely osztályait érintik: addig az aranypénzrendszer megteremtése s meghonositása minden egyesre, s különösen az ezüstbányászattal foglalkozókra azért nagy jelentőségü, mert az az utóbbiak anyagi érdekeibe s gazdasági életébe oly mélyen vág s hat be, hogy kihatása alatt az ezüstbányászat további léte s megmaradása is bizonytalanná válik.

A miért is méltán utalt az egyesületi elnök ezen imminens veszélyre az 1892. évi november-hó 28-án tartott közgyülés elé terjesztett jelentésében.

Mert habár kétségtelen, hogy az ezüst közforgalmi árának s világpiaczi értékének roppant nagy hanyatlása már a honi valuta rendezés szőnyegre hozatala előtt is fennállott, s nagyobbára a

pénzérték aranyra változtatásának kérdésétől függetlenül, egyebütt s előbb beállott mesés tultermelésnek, uj és kimerithetlen gazdag ezüstleleteknek a következése ;* mindazonáltal elvitázhatatlan, hogy a valuta aranymonometallikus rendezésénél már a kezdetben is mutatkozó ezen vészes felhők akkoron, ha az aranypénzzel való fizetés végleg felvétetik s az ezüst teljes kiszoritásával általánossá lesz, romboló villámcsapásokat mérnek majd a honi, jelesül pedig az alsómagyarországi ezüstbányászatra annál inkább, mert az ezen csapás ellensulyozására alkalmasnak látszó tömeges termelés bányáink sajátságos viszonyaiban nem leli, nem lelheti azon alapfeltételeket, melyek a baj s veszély ily módon való elháritását lehetővé teszik. De ha ezen előfeltételek be is állanak, tekintve, hogy az ekkép lehetővé vált tömeges termelés ismét s elvégre arra vezetne, hogy az ekkép nagyobb mennyiségben termelt fém újabbi nyomást gyakorolna értékére, vajmi kevés remény köthető a tömeges termelés amúgy is nagyon bizonytalan ezen eshetőségéhez s azon veszély ily uton való ellensulyozásához, mely mindazokat, kik az ezüstre bányászkodnak, a legkomolyabb gondolatokba ejtheti a valuta rendezésében rejlő s egyre közeledő veszély beláthatatlan kihatása felett.

De miután ezen ádáz végzet depraválása nemcsak a közvetetlenül érdekeltekre, hanem azon ezer meg ezer gazdasági létre is kiterjedne, melyek az ezüstbányászattal mint fennállásuk s életök egyedüli forrásával szerves összefüggésben állanak, miután továbbá a sujtott bányavidék egyedüli keresetének ilyetén megbénitása és esetleg teljes elenyészése közvetve a nép elszegényedését, a közipar számos ágának s a kereskedelemnek pusztulását, az adófizető képesség teljes kimerülését, valamint egész vidékek úgy társadalmi, mint culturalis hanyatlását maga után vonná a haza közérdekének legérzékenyebb kárával: igen természetes, hogy a veszély elháritásáról, vagy legalább korlátozásáról s ellensúlyozásáról gondoskodni minden providens hazafi kötelessége. S itt az ideje, hogy az erre vezető átmeneti intézkedések s a mulhatatlanul szükséges előkészületek hova előbb megtétessenek. Mert

* Lech amerikai pénzverő igazgató jelentése szerint az ezüst termelése 30 év előtt 900,000 kilogrammot tett ki, jelenleg azonban a 4 millio kgr.-ot is tul haladta — világszerte ! —

utóvégre is nem várható s nem is követelhető, hogy az állam az ezüst most érvényben álló beváltasi árszabását a végtelenségig fenntartsa, vagyis hogy az ezüstöt forgalmi értékénél nagyobb kedvezményes árban beváltsa s fizesse; s úgy azon devise, melyet Selmeczbánya óvárának kapuja fölé ezen jeligében: „Felix civitas, quae tempore pacis cogitat de bello" vésetett, arra int, hogy a jelzett veszély elháritásáról, a mig lehet s időnk van, vagyis a valuta rendezés finalisálása előtt gondoskodjunk. Az egyesületben képviselt bányatársulatok 1892. évi állapota a következő volt.

Schöpfertáró már két gőzzúzóval dolgozott s 1893. évben a harmadikat Alsóhámorban létesiti. A Mihálytáró központi zúzójainak üzeme 1893. évben indittatik meg, s a bélabányai kohó külön gőzfúvóval szereltetett fel. Általán a Geramb János József bányaegyesület bányamüveinél elért sikerek összeredménye oly kedvező, hogy azokat nem csak a szakkörök elismerésre méltatják, de azokról az ország pénzügyére s miniszterelnöke Wekerle Sándor s Bethlen András gróf földmivelésügyi miniszter is a helyszinén szerzett tapasztalatok után dicsérőleg nyilatkozott. Mi annál megnyugtatóbb, mert ezen lendület, valamint a berendezések nagy mérvü fejlesztése nem tekinthető az erő túlfeszitésének, miután annak a termelés évről évre fokozódó emelkedése is megfelel s az előző évihez viszonyitva 20,000 frttal nagyobbodott.

Selmeczbánya város bányáinak állapotában mi változás sem állt be 1892. évben; s a körmöczi városi és Rózsabánya már 1885. év óta szünetel. Annál örvendetesebbek azon állapotok, melyeket az ottani egyesitett Körmöcz-Károlyaknai s városi bányászat felmutat az óta, hogy oly tulajdonosa lett, kinek módjában van a mult mulasztásait kielégitő befektetésekkel, ujabb berendezésekkel s czélszerü feltárásokkal pótolni.

A magánbányászat egyik kiváló mozzanata azon viszony fejlődésében keresendő levén, mely közte és a kir. kohó közt egy évszázadot meghaladó idő óta fennáll s közvetve magára a kémlőintézeti egyesületre is kihat, lehetetlen mellőznünk a vegyes kohászati bizottság 1892. évi szeptember-hó 20-án Hültl József miniszteri tanácsos s bányaigazgató elnöklete alatt az üzemi és pénzbeli zárlatok elbirálása ügyében megejtett tárgyalásának főbb szempontjait.

A bizottság elé terjesztett jelentés, mely a selmeczi m. kir. központi kohó, a tajói rézkohó és a beszterczebányai rézpőrölynek 1879. évtől 1890. év végeig terjedő időszakban elért pénzbeli és üzemi eredményeit tárgyalja, maga vallja be, hogy 1880. óta csak 1892. évben adódott elő alkalom arra, hogy a beváltó fémkohók és beváltatók között a leszámolás és az ezzel kapcsolatos kiegyenlítés a vegyes bizottság részéről megejtessék.

Ami 1878. évben oly ünnepélyesen kilátásba helyeztetett, s a minek évről évre ismétlődnie kellett volna, csak 1892. évben teljesedett be, s ennek legfőbb okát a hivatkozott jelentés az itt működő franczia vállalkozók üzemének az elszámolást akadályozó eredményeiben kereste, előadván egyuttal, hogy a bányaigazgatóság csak is ezen kedvezőtlen eredmények ellensúlyozása után jutott azon helyzetbe, hogy a vegyes bizottság tárgyalásait megindítsa, s ezentúl évről évre megtarthassa.

Mellőzve a jelentéshez mellékelt táblázatok bár annyira is vonzó s tanulságos ismertetését és az azokból levonható következtetéseket e helyütt csupán azon eredményekre utalunk, melyek kohászati nyereségek és veszteségek czimén a selmeczi kohónál érettek el.

Ezek szerint, a zsarnóczai és körmöczi kohók beszüntetésükig felmerült eredményeinek betudásával 1879-ik évtől 1890. évig bezárólag a nyereség . . . . . 308,432 frt 89 kr.
és a veszteség . . . . . 243,774 „ 87·5 „
tett ki.

Továbbá összefoglalva az elszámolás alá vett fémkohómüvek helyesbitett, valódi pénzbeli eredményeit kimutattatott, hogy
Tajón a veszteség . . . . . 202,142 frt 01·5 kr.
Selmeczen a nyereség . . . . . 134,542 „ 38 „
Beszterczebányán a nyereség . . . . . 70,152 „ 63 „
vagyis a beváltatóknak megtéritendő nyereség 2,552 „ 99·5 „
tett ki.

Ezzel szemben a selmeczi és körmöczi m. kir. ezüstkohónál 1879-ik évtől bezárólag 1890-ig terjedő időszakban felmerült veszteségek és nyereségek elosztásáról szóló 1892. évi május 22-én kelt sommás kimutatás szerint

a nyereség . . . . . 63,622 frt 81 kr.
a levonandó veszteség . . . 1,932 „ 17 „
s igy a kifizetendő nyereség . 61,690 frt 64 krban

állapittatott meg, melyből az egyesület kötelékében álló bányatársulatoknak és pedig

a) Schöpfertárónak . . . . . 20,356 frt 62 kr.
b) Módertárónak . . . . . 1,191 „ 99 „
c) Finsterorttárónak . . . . . 2,395 frt 13 kr.
d) Mihálytárónak . . . . . 294 „ 66 „
e) Nep. Jánostárónak . . . . . 289 „ 89 „
f) Ker. szt. Jánostárónak . . . . 753 „ 24·5 „
g) Brennertárónak . . . . . 12 „ 69 „
h) Körmöczi Zsigmond Györgytárónak 270 „ 07·5 „
k) Körmöczi Károlyaknának . . . . 1,501 „ 23 „

jutott.

Sokkal fontosabb a jelentés azon része, mely a selmeczi kohónál létesitett épitkezéseket, a tett üdvös intézkedéseket s az elért egyéb vivmányokat felsorolja. Fontosabb azért, mert a felsoroltak mindegyike a hazai kohászat fejlődésének, haladásának terén az előbbvitel lépését jelenti.

Mint kiváló fontossággal biró ujitás felemlittetik a II-ik sz. körolvasztónak felépitése, a zinkkeli ezüstlenités, a réznek electrolytikai uton való kinyerése czéljából sikerrel keresztül vitt nagybani kisérletezés, a kemény ólom előállitás és a szálló porban levő értékes fémek felfogására szolgáló nagy arányu csatorna rendszernek kiépitése, mely utóbbi kohászatunk fellendülésének s emelkedésének is ujabb örvendetes bizonyitéka levén azon reményre jogosit, hogy az a kohóvállalat kiváló hasznára lesz.

Továbbá kiemeli, hogy a nagyági dús érczekben levő értékes tellurnak kinyerésére, a tellur gyártás és a beváltási próbák kikészitésére egy egyöntetü eljárás léptettetett életbe, az 1892-ik évre pedig egy lugzóműnek épitése engedélyeztetett; végül, hogy az üzemanyagok egyik üzemágtól a másikhoz való szállitása czéljából, szóval a szállitásnak olcsóbbá tétele és az eddigi szállitások alkalmával felmerülő érczveszteknek csökkentése végett, a kohó területén czélszerüen berendezett vasuthálózat kiépült, és hogy végül a 3-ik körolvasztó, a III. érczlár és a III. üzhödnek

épitése, a munkások részére fürdők berendezése és a villamos világitás behozatala terveztetik.

Kétségkivüli, hogy mindez oly sorozata a nagyszabásu alkotásoknak és a mulasztások pótlásának, mely a kohó korszerü fejlesztésének ép oly bizonyitéka, mint az általa megoldandó feladatok sikeres megvalósulásának biztositéka, egy szóval azon haladásnak előfeltétele, melyet a központi kohó részére ugy a magasabb tudomány, mint a bányászat létérdeke megjelölvén, arra okvetetlenül törekednie kell, hogy a nemes fémek országára most összetornyosuló felhőket eloszlatván, a bányász lelki világát állandóan jutalmazó ezüst pillanással töltse be.

E mellett nem hagyható figyelmen kivül azon álláspont sem, melyet a bányatársulatok az üzemi s pénzbeli zárlatok elszámolása, valamint az uj beváltási árszabálylyal szemben elfoglaltak, mert ez nemcsak az összkép revers oldala, de oly fontos mozzanata a kir. kohó s a bányatársulatok közt fennálló viszonynak, mely utóbbiakra a jövőben is irányadó jelentőséggel bir.

A bányatársulatok képviselői a vegyes bizottság tárgyalásánál egyhangulag kijelentették, hogy a zárszámadások azon eredményét, mely szerint a beváltatókat illető nyereség 2552 frt 99½ krral kimutattatott, el nem fogadják és pedig a következő okoknál fogva: 1. úgy az ezüst, mint pedig a rézkohók különálló üzem s üzletágat is képezvén, jogviszonyaik is külön elbirálás alá veendők; 2. a beváltási árszabályok világosan rendelik, hogy a kohóknál elért haszon a beváltott és felolvasztott fémértékek arányában fog a beváltók közt felosztatni, ellenben a veszteség szintén a beváltókat terheli; miből az következik, hogy a selmeczi (körmöczi és zsarnóczai) ezüstkohó nyeresége, s a tajói rézkohóknál elért nyereség, s az azokat terhelő veszteség külön elszámolás alá veendő, és igy a tajói rézkohó 1879—1890. évekre eső 202,142 frt 10½ kr. vesztesége a selmeczi kohó terhére el nem számolható; 3. a selmeczi kohónál vasregenerálási költség czimén kimutatott 13,395 frt 96 kr. azért nem fogadható el, mivel a pénzügyminisztérium 1868. évi 69,262. sz. rendeletének 13. pontja szerint a nagyobbszerü épitkezések és javitások, továbbá a megejtendő kisérletek az ugyanezen pont értelmében szervezendő tartaléktőké-

ből, az ugynevezett rézalapból fedezendők, mely utóbbi 1879—1890. évekre 39,433 frt 16 krban állapittatott meg.*

Ezen különvélemény elintézéséül a pénzügyminiszterium 1892. évi április-hó 9-én kelt 12,044. sz. rendeletével azt állapitotta meg, hogy a beszterczebányai rézpöröly, mely a magánosoktól vett csekély mennyiségü ócska rézhulladék kivételével majdnem kizárólag a tajói kohónál termelt készelt rezet dolgozta fel és dolgozza fel rézárúkká, a rézkohóval szorosan összefüggő s annak kiegészitő részét képező üzemágnak lévén tekintendő, a pöröly összes nyeresége a tajói kohót illeti meg, s hogy épúgy vesztesége is csak a nevezett kohót terhelheti.

Továbbá megállapitotta, hogy ezen rendelkezést a tajói és a selmeczi kohók közötti elszámolásra ki nem terjesztheti, mert a tajói kohót, mely nemcsak a selmeczi rézkénléket dolgozta fel, hanem az urvölgyi bányászat 1889. évben történt megszoritása előtt ezen bányamű terményeit is értékesitette, jelen leszámolási esetben kizárólag a selmeczi kohó kiegészitő részének nem tekintheti. Továbbá kijelenti, hogy miután a szóban levő rézkohó beváltási árszabályzatának 17. §-ában azon rendelkezés foglaltatik, hogy „ha a kohóüzem veszteséget mutatna ki, ez a kohó közköltséghez hasonlóan, de külön az olvasztási költségek arányában kivetve fog a jövő évben felszámittatni és a beváltás útján megtérittetni," a három mű pénzbeli eredményének együttes zárlatára vonatkozó bányaigazgatósági javaslatot nem találta elfogadhatónak, mert ez a fennebb idézett rendelkezés ellenére, a selmeczi kohónak, mint a beváltatók egyikének a tajói összes veszteséggel való megterhelteté sét vonná maga után.

Végül elrendelte, hogy a bányaigazgatóság a jelzett kohóművek eredményeit évről-évre külön és oly módon zárassa le, hogy a tajói kohónál, a beszterczebányai rézpöröly eredményének tekintetbevételével mutatkozó nyereség- vagy veszteségnek a selmeczi kohó beváltmányaira eső része, és pedig előbbi esetben a beváltott fémérték; utóbbi esetben a befolyt olvasztási költség arányában állapittassék meg, a selmeczi kohó jövedelme vagy vesztesége, a tajói kohó nyereség vagy veszteség részletével he-

* A rézalap a beváltóknak meg nem téritett réztöbbletek értékéből képeztetett s gyarapittatik.

lyesbittessék, és az ekként helyesbitett valódi jövedelem s fémérték, a veszteség pedig az olvasztási költségek arányában a selmeczi kohó beváltói között évről-évre szétosztassék.

A rendelet ezen intézkedésének kifolyása az 1892. évi május 22-én kelt s fennebb ismertetett sommás kimutatás volt.

A bányatársulatok képviselői által a selmeczi beváltási árszabály ellen beadott külön vélemények nem vezettek oly sikeres eredményre, mint a nyereség és veszteség elszámolására és szétosztására tett észrevételük. Mert habár a fennebb hivatkozott pénzügyminiszteri rendelet kijelenti, hogy a fennállott árszabály szerinti költségkivetés aránytalan s nem igazságos, megengedte, hogy a selmeczi beváltási árszabályzat erre vonatkozó intézkedése módosittassék, illetőleg a megváltozott körülményekhez képest a kohóüzem természetének megfelelőleg és igazságosan helyesbittessék; habár továbbá nem engedte meg, hogy az olvasztási költség a tervezett 14,366 frt 02 kr. nagyobb költség fedezetére az épitendő ujabbi berendezések eredményeinek bevárása előtt felemeltessék, sőt elrendelte, hogy egyelőre eltekintve a nagyobb költségemeléstől, a 22-dik §-ban métermázsánként megállapitott olvasztási költségtételek a fennálló árszabályzat szerint 1886—1888. években tényleg befolyt költségfedezet alapján, de a tajói kohónak fizetendő költségtöbblet tekintetbe vételével leszállittassanak; végül habár azon javaslatot, hogy selmeczi kohó rézkészleteinek feldolgozásához szükséges berendezéssel láttassék el, s ennek megtörténtével a tajói rézkohó beszüntettessék elvileg, vagyis azon kijelentéssel elfogadta, hogy a beszüntetés időpontjának megállapitását mindaddig függőben tartja, mig a selmeczi réztartalmu kohótermények további feldolgozásának kérdése sikeresen megoldva nem lett; mindennek daczára nem találhatta teljesithetőnek a bányatársulati képviselők azon kivánságát, hogy a vasregenerálási kisérletek költségei a kohóalapból fedeztessenek, valamint azt sem találta szükségesnek, hogy a vegyes kohászati bizottság hatásköréről, jogairól, kötelességeiről külön szabályzat kidolgoztassék, mert a bizottság szervezete és hatásköre az 1868-ik évi 69,292. sz. rendelet 14. pontja alatt érthetően körül van irva, és végül kijelenti, hogy a bizottság csupán csak arra van feljogositva, hogy a kohók számadásait műszaki megvizsgálás alá vegye, a kohóalap külön vezetett számadásainak birálása, mint a vegyes

bizottság hatásköréhez nem tartozó ülésének tárgyát annál kevésbé képezheti; mivel úgymond, a kohóalap nem a kohók jövedelméből, hanem a réztöbbletek és késedelmi kamatok értékéből létesittetvén, szétosztás alá nem kerülhet; ahhoz a beváltatóknak igényük nem lehet, s igy a fölött a rendelkezési jogot továbbra is fenntartja.

Az előre bocsátottakban mindazon mozzanatot méltatván, melyek a kémlőintézeti egyesület történelmében számbavehetőséggel birtak, azok berekesztéseül érdemesült elnökünk 1892. évi jelentéséből s az utolsó közgyülés határozataiból a következőket emeljük ki.

Az egyesület volt pénztárnokának s egyik legrégibb választmányi tagjának id. Kachelmann Károlynak ugyanazon évben bekövetkezett halála azt ragadta ki az egyesület köréből, ki tagtársainak s az egyesületnek, valamint a város közönségének és a hazai vasgyári iparnak kiváló becsülését birta, s buzgósága által az egyesület elismerésére érdemesült. — Az ekkép megüresedett pénztárnoki állásra a boldogultnak fia ifj. Kachelmann Károly választatott meg.

Az egyesület fennállásának ötvenedik évében tartott rendes közgyülés közérdekü intézkedése lovag Berks Róbert képviselő azon inditványa folytán ejtetett meg, hogy miután ezen egyesület 1842. évi deczember-hó 6-án keletkezett, s annak alapitásánál jelenvoltak közül egyedül az egyesület jelenlegi elnöke van meg, ki előrehaladott korában is elismerésre méltó tevékenységet tapintattal s körültekintő gondossággal fejt ki, — az egyesület megalakulásának 50-ik évfordulója megünnepeltessék, és az egyesületi elnök ezen hosszu és sikeres működése felett az elismerés adója lerovassék.

Mire a közgyülés ekkép határozott:

1. a feletti örömében, hogy azok egyikét, kik az egyesületet 50 évvel ez előtt megalakitották, saját elnökében tisztelheti, annak elismerést szavazván meg őt a legmelegebb rokonszenvvel üdvözli s óhajtja, hogy sikeres működése még igen sokáig tartson;

2. tekintettel pedig arra, hogy az egyesület ötven éves fennállásának betöltése a magánbányászat történelmében oly esemény, mely úgy erre, mint az egyesületre örvendetes s mint olyan emlékének ünnepélyes megörökitése már magában is felette kivána-

tos, egyhangulag elhatározta, hogy az emlékünnepély megejtése czéljából rendkivüli ünnepélyes közgyűlés tartassék, abban az egyesület multja s az elnök érdemesültsége megünnepeltessék, végül, hogy az alkalomból a magánbányászat azon jelentősége, mellyel az a próbavétel tekintetéből ősidőktől fogva birt, az egyesületi jegyző által összeállitandó felolvasással méltattassék.

Mely megtisztelő megbizatásnak ez igénytelen dolgozattal megfelelni törekedvén azt azon hő óhajjal rekesztjük be, hogy egyesületünk sikeres működését végiglen az Isten áldása kisérje, az egyesületi tagok bányaművelésének szerencséjét, virágzását s jólétét biztositsa és kincseit a hazára állandóan áraszsza!